

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21st CENTURY
THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCES AND SOCIAL RESEARCHES

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.

Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Researches
International Peer-review published.

April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

“Dergimizde yayınlanan yazılar yazarının görüşlerini yansıtmaktadır. Makalelerde yer alan görüşler Türk Eğitim-Sen’in resmi görüşünü ifade etmemektedir.”

“Reflects the views of the author of articles published in our journal. The opinions expressed in the articles do not express the official views of the Turkish Education Union.”

ISSN: 2147-0928

www.asosindex.com

dergipark.ulakbim.gov.tr/egitimvetoplum

“21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır.”

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed
in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT

2012

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU
KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN)
ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER
Talip GEYLAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
RESPONSIBLE EDITOR
Fuat YİĞİT

EDİTÖR / EDITOR
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR
Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştine Üniversitesi, Kosova)
Prof. Dr. Elman NASİROV (Devlet İdarecilik Akademisi Rektörü, Azerbaycan)
Prof. Dr. Kulyash KAİMULDİNOVA (Kazak Ulusal Üniversitesi, Kazakistan)
Dr. Neriman HASAN (Ovidius Üniversitesi, Romanya)
Prof.. Dr. Abduvap ZULPUYEV (Kırgızistan)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ /ENGLISH LANGUAGE EDITOR
Fatma BADEM

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN
Altuğ Ajans Fatih Taha AKALAN (f.taha@altugajans.com)
Basım Yeri :M Bahçekapı Mh. 2477 Sk No:8 Şaşmaz/Etimesgut/ANKARA

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

“21. Century, Journal of Education and Society Education Science and Social Researches articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs.”

YAYIN TARİHİ 15 Ağustos 2019 / DATE OF PUBLICATION August 15 2019

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri
Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri
Kolu Kamu Çalışanları Sendikası
Talatpaşa Bulvarı No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60
www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com
www.egitimvetoplum.net
egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and
Community Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers
Trade Union
Talatpaşa Avenue No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0312 424 09 60
www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com
www.egitimvetoplum.net
egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

- Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAEV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Prof. Dr. Arzu TERZİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)
- Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Gazi UÇKUN
(Kocaeli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
(Amasya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria ÇİKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(PriŐtine Üniversitesi, PRIŐTİNE / KOSOVA)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Asım YAPICI
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Birsen ÇEKEN (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Nuri KAVAK (Osman Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL (Hacettepe Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Elman NESİROV (Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)	Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gültekin AKENGİN (Gazi Üniversitesi)	Doç. Dr. Erdal AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ (Çukurova Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN (Marmara Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV (Diller Üniversitesi /Azərbaycan)	Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Levent ERASLAN (Kırıkkale Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ (Kastamonu Üniversitesi)	Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU (Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)	Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nevzat TOPAL (Niğde Üniversitesi)	Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA (Ukrayna)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA (Devlet İktisat Üniversitesi /Azərbaycan)	Dr. Stale KNUDSEN (Norveç)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Talip GEYLAN, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDÖĞAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, Selahattin DOLĞUN, Fuat YİĞİT

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)	Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV (Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE (Marmara Üniversitesi)	Prof. Dr. Alimcan İNAYET (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU (Çukurova Üniversitesi)	Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan BAKİ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Bernt BRENDMEON (Norveç)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV (Rusya Federasyonu)	Prof. Dr. Cemal YILDIZ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK (Marmara Üniversitesi)

- Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
- Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
(Ardahan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Prof. Dr. F. Hülya AŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA
(Kocaeli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Meltem CANİKLİOĞLU
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
- Prof. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)

- Prof. Dr. Kasım İNCE
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yunus BALCI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA
(Kocaeli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali KIZILET
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BÜYÜKASLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
(Trakya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Beyhan KEŞİK
(Giresun Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
- Doç. Dr. Birsen ÇEKEN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜVEN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cemil AYDOĞDU
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gültekin AKENGİN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal BAY
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ferhat AĞIRMAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hamza AKENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih SAKALLI
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Firdevs CANBAZ YUMUŞAK
(TOBB ETÜ)
- Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hikmet YAZICI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kayhan KURTULDU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
- Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Kafkas Üniversitesi)
- Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
- Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)

- Doç. Dr. Mustafa AVCI
(Anadolu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Münir YILDIRIM
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuran ÖZTÜRK
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AĞARI
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
- Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sinan ERTEN
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
- Prof. Dr. Yavuz KARTALIOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
- Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nuri KAVAK
(Osman Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fehmi Yılmaz
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Rifat GÜNALAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa SOYLU
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yunus KILIÇ
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Turgut TOK
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nergis BİRAY
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tahir KODAL
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA
(Kiev –Mogilyansk Akademisi-Ukrayna)
- Doç. Dr. Selçuk KOÇ
(Kocaeli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
- Doç. Dr. Suat ÜNAL
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Adem KOÇ
(Osmangazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayten Can TUNALI
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Atınc OLCAY
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Behiye KÖKSEL
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Derya ÇELİK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Mehmet Yiğit ERSOYDAN
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Yard. Doç Dr. Mustafa KILINÇ
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Yard. Doç Dr. Mustafa YORULMAZLAR
(Marmara Üniversitesi)
- Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)
- Yard. Doç. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayhan ORHAN
(Kocaeli Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN
(Hacattepe Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ebru GENÇTÜRK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Erman ÖNCÜ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Esra KESKİNKILIÇ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nesrin CANBEK MENĞİ
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. F. NEŞE KAPLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hakan AKÇA
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Haşım AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Faik Özgür KARATAŞ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmail ŞIK
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veli Savaş YELOK
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKPINAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet PALANCI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nedim ALEV
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Raif KALYONCU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK
(Dicle Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU
(Mersin Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünal ÇAKIROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Osmangazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Dinçer KOÇ
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yasin GÖKBULUT
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sait KOFOĞLU
(İstanbul Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Temel KÖSA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
- Doç. Dr. M. Enes İŞIKGÖZ
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI
(Kastamonu Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin DİNÇ
(Adıyaman Üniversitesi)
- Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
- Yrd. Doç. Dr. Salih Kürşat DOLUNAY
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Taner ALTUN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba Aydoğdu İSKENDEROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba GÖKÇEK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tolga ERDOĞAN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ömer Zafer GÜVEN
(Dumlupınar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZCAN
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayşegül DOĞRUCAN
(Akdeniz Üniversitesi)
- Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Azra AKÇAY
(Boston Üniversitesi)
- Dr. Cemile KINACI
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Halil ÖZYİĞİT
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Mahmut ÇİTİL
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Yavuz GÜLER

ALAN EDİTÖRLERİ

- Çeviri Bilim – Doç. Dr. H. Kazım KALKAN
Filoloji – Prof. Dr. Fatma ÖZKAN
Halkbilimi – Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI
Hukuk – Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN
Özel Eğitim – Dr. Mahmut ÇİTİL
Sosyoloji - Doç. Dr. Erdal AKSOY
Temel Eğitim – Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi- Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Yabancı Dil Eğitimi – Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
Yabancılarla Türkçe Eğitimi – Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
Sosyal Bilgiler– Doç. Dr. Zafer TANGULU

AKADEMİK TEMSİLCİLER / ACADEMIC REPRESENTATIVES

- Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi)**
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz ŞAHİN (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Murteza HASANOV (Azerbaycan)
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ali KIRPIK (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZMEN (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT (Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN (Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (Akdeniz Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU (Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Enes İŞIKGÖZ (Batman Üniversitesi)
Öğr. Gör. Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)
Arş. Gör. Emrullah TÖREN (Kırklareli Üniversitesi)
Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Enes İŞIKGÖZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI (Aksaray Üniversitesi)
Ferhat AŞIKFERKİ (Prizren - KOSOVA)
Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA (Kiev –Mogilyansk Akademisi-UKRAYNA)

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM YAYIN İLKELERİ

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15 Nisan, 15 Ağustos ve 15 Aralık olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi uluslararası hakemli bilimsel bir yayındır.

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, Editör, dil editörleri ve alanlarına göre editör kurulunda yer alan bilim insanları tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakem tarafından değerlendirilir ve hakemlerin ikisinden olumlu rapor gelmesi halinde yayınlanır. Hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi halinde üçüncü hakeme gönderilir.

Derginin genel yayın politikaları ile ilgili kararları yayın kurulu verir. Yayın kurulu editör ve editör kurulunun taleplerini dinleyerek uygun gördükleri kararları alarak Editörler ve editör kurulu aracılığı ile tatbik edilmesine imkân verir.

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır.

Dergi basılı olarak yayınlanmaktadır. Ancak derginin basım sürecinin ardından makaleler derginin internet adresinde de tam sayı ve münferit makale olarak yayınlanmaktadır. Dolayısı ile dergide yayınlanan makaleler açık erişimlidir ve bu şekilde kalarak bilimsel üretimlerin mümkün olduğunca ılgiliye ulaşma imkânı olacaktır.

Dergide yayınlanan yazılar için telif ücreti ödenmez, yazıların tüm hakkı 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Dergide yayınlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazarına aittir.

Çalışmalarda intihal olup olmadığı hakemlerce incelenir, tespit edilmesi halinde hakem süreci dondurulur.

Yazının başlığı altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Yazılar sistem yöneticisince görüldüğünden bu bilgiler hakem süreci tamamlandığında editörce eklenecektir.

Yazılar, <http://dergipark.gov.tr/egitimve-toplum> adresinden üye olunarak gönderilebilir.

Hakem süreci yaklaşık iki aydır, ancak bazı özel durumlarda hakemlerin çekilmesi veya zamanında değerlendirmeyi yapmaması durumunda yeni hakem atanarak süreç devam ettirileceği için bu süre uzayabilir.

Derginin temel amaçları;

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Hakemli Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER alanlarına dâhil olan bilim dallarından makale kabul etmektedir. Basılı olarak yayınlanan dergi küresel ağ adresinde de hem tam metin hem de münferit makaleleri yayınlamaktadır. Bununla birlikte derginin amaçları aşağıda ifade edilmektedir;

Basılı olarak yayınlanan dergi ılgililere ve kütüphanelere ulaştırılırken, bunun yanında dergipark küresel ağ altyapısı üzerinden açık erişimli dergi sistemi aracılığıyla daha çok veri tabanında taranmak akademisyenlerin daha rahat ulaşacakları bilimsel malzemeyi sunmak.

Eğitim bilimleri ve sosyal bilimlerin birbiri ile ilgili olduğu düşüncesinden hareketle bu alanlarda yapılan çalışmalarını hiçbir karşılık talep etmeden bilimsel ölçüt ve değerlendirme kriterlerine tabi tutarak bilim dünyasının hizmetine sunmak.

Yazım Kuralları

1. Derginin yayın dili Türkiye Türkçesidir.

2. Yazıların başında Türkçe başlık, İngilizce başlık ardından en az 200 kelime Türkçe özet ve en az 3 anahtar kelime (Anahtar kelime makalenizin içeriğini ve özünü karşılayabilecek, uluslararası ve ulusal çalışmalarda araştırma yapılırken makalenize dikkat çekecek sözcüklerden seçilmelidir.) ardından İngilizce özet ile Türkçe anahtar sözcüklerin İngilizce karşılığı anahtar sözcükler bulunmalı,

3. Not: Makaleniz değerlendirme sürecini tamamladığında yayın aşamasında sizden 750 ile 1250 kelime arasında genişletilmiş İngilizce özet talep edilecektir. Bu durum makalenizin daha fazla okuyucuya ulaşması ve daha fazla atıf alabilmenize imkân vermesi açısından önem arz etmektedir.

4. Yazılar Arial karakterinde 12 punto ile yazılmalıdır. Yazılar windows 95 ve üzeri programlarla 1 satır aralığında yazılmalıdır. Kullanılmış olduğunuz özel bir font var ise dergiyi bu fontu ayrı bir dosya ile ulaştırmanız gerekmektedir.

5. Yazılar yayın sürecinde profesyonel dizgi ekibinden yeniden dizileceği için;

Çalışmanın kenar boşlukları üçer santim olmalı,

Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalı,

Satırları veya ilgili sözcükleri kaydırmak için ara boşluk tuşu kesinlikle kullanılmamalı,

6. Metinlerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kurallarına uygunluk ön şarttır. Dergide yer alacak kısaltmalarda Türk dil Kurumu'nun kısaltma dizinine uygun olmalıdır.

7. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Üç satırdan az alıntılar satır arasında ve tırnak içinde, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 10 puntuyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

8. Dipnotlar sayfa altında, numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır.

9. Makalenin sonunda yer alacak kaynakçada kitaplar (koyu ve italik) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta, sayfa numaraları) alfabetik sırayla ve şu düzenle verilmelidir:

ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", *Handbook of American Folklore*, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", *Türk Folklor Araştırmaları*, II, 33: 513-514.

WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), *Yazın Kuramı*, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

10. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlara tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (1985a), (1985b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.

11. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans/doktora...) yönelik olduğu belirtilmelidir.

12. Yukarıda belirlenen yazım koşullarına uygun olmayan yazılar değerlendirmeye kesinlikle alınmayacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES FOR 21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM

Education and Society in the 21st Century International Refereed Journal of Educational Sciences and Social Researches is published three times a year on 15 April, 15 August and 15 December.

Education and Society in the 21st Century International Refereed Journal of Educational Sciences and Social Researches is an internationally recognized scientific publication.

The original articles submitted for publication in the 21st Century Education and Society International Refereed Journal of Educational Science and Social Research are evaluated by two expert referees after they have been reviewed by the scientists in the editorial board according to the editor, language editors and field, and positive reports from both referees published. A third referee will be sent if one of the referees reports negatively.

The editorial board decides on the general publishing policies of the magazine. The editorial board of the editorial board allows the editorial board and editorial board to make the necessary decisions by listening to the requests of the editorial board and the editorial board.

Articles submitted to the 21st Century Education and Society International Refereed Journal of Educational Sciences and Social Research should never have been published anywhere before.

The magazine is published in print. However, after the publication period of the magazine, the articles are also published as full articles and individual articles on the internet magazine's website. Therefore, the articles published in the journal are open access, and by this way, the scientific productions will have access to as far as possible.

No royalties are paid for articles published in the magazine, all rights reserved to the 21st Century Education and Society International Journal of Educational Sciences and Social Research.

Any responsibility for the contents of the articles published in the magazine belongs to the author.

During the studies, the referees are examined for the presence of plagiarism, and if so, the referee is suspended.

The title of the article should not include information such as the name of the author, the title, the institution in which he or she works, and the e-mail address to which he can be reached. Since the articles can be seen by the system administrator, this information will be added to the editor when the referee process is completed.

Entries can be submitted by subscribing at <http://dergipark.gov.tr/egitimvetoplum>.

The referee process has been around for about two months, but in some cases the referee may not be allowed to withdraw or make a timely assessment, so the time may be extended as a new referee may be appointed to continue the process.

Main objectives of the magazine

Education and Society in the 21st Century International Refereed Journal of Educational Science and Social Research accepts articles from science branches that are included in the fields of EDUCATIONAL SCIENCES and SOCIAL SCIENCES. The printed magazine publishes both full text and individual articles at the global network address. The aims of the magazine, however, are stated below;

While the printed magazine is circulated to interested parties and libraries, Dergipark will be scanned through the global network infrastructure through the open access journal system to present more scientific materials that academicians will access more easily.

To bring the work done in these fields into the service of the scientific world by subjecting the educational sciences and social sciences to scientific criteria and evaluation criteria without demanding any response.

Writing Rules

1. Turkey is the Turkish language of the journal.

2. At least 200 words of Turkish abstract at the beginning of the texts followed by a title in English and at least 3 key words (The key word should be selected from the words that will meet the content and essence of your essay and will be interesting to your essay while researching international and national studies) The words in English should have keywords in English,

3. Note: When you complete the Makaleniz evaluation process, you will be asked for an expanded English summary of 750 to 1250 words from the publication stage. This is important in that your essay will allow you to reach more readers and get more references.

4. The manuscript should be written in Arial font with 12 points. Entries must be written in windows 95 and 1 line between programs. If you have a special font you have used, you need to send this font with a separate file.

5. For the articles to be rearranged from the professional formatting team in the broadcasting process;

The margins of the work should be three inches,

At the beginning of a paragraph, tab key should not be used between paragraphs,

The spacebar key should never be used to scroll lines or related words,

6. Compliance with the writing rules of the Turkish Language Association is a prerequisite in the texts. Abbreviations to be included in the article should comply with the abbreviation index of the Turkish Language Association.

7. Submissions within the text must be indicated in brackets as name and date and / or page. Example: (Tanpınar 1985) or (Tanpınar 1985: 316). Less than three lines should be quoted with a line between the lines and quotes, and lines longer than three lines should be given with 10 lines and a single line within a centimeter of the left and right of the line.

8. Footnotes must be numbered on the bottom of the page and must be used for descriptions only.

9. Books (dark and italic) and books (magazine titles, bold, volume in Roman numerals, numbers, top two points, page numbers) should be arranged in alphabetical order,

ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", *Handbook of American Folklore*, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", *Türk Folklor Araştırmaları*, II, 33: 513-514.

WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), *Yazın Kuramı*, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

10. If more than one source of an author is indicated, the publications should be given in the order of date, while the same author's publications in the same year should be given in the order of (1985a), (1985b).

11. It should be noted at which university the theses are made and for which academic degree (masters / doctoral degree).

12. Writes that do not comply with the writing conditions specified above will not be strictly evaluated.

**Değerli Akademisyenler,
Kıymetli Eğitim Çalışanları,**

21. yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisi nitelikli bilimsel araştırmaların ve makalelerin yayınlandığı; baskı sayısı, dağıtım ağı, elektronik ortamda indirilme ve görüntülenme sayıları itibariyle Türkiye'deki hakemli bilimsel dergiler arasında önemli bir yere sahiptir. dokuz yıldır yayın hayatında olmasına rağmen, 1.159.896 makale indirme sayısı ve 188.550 makale görüntülenme sayısı ile Türkiye'nin en çok takip edilen elektronik yayınlarından biri haline gelmiştir. Akademik teşvik ve doçentlik kriterlerine katkısı bakımından değerli akademisyen ve araştırmacılarımıza destek olan dergimizin 2020 yılında da siz değerli akademisyenlere sunduğu bu katkının devam etmesi en büyük arzumuzdur.

Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar dergimizin yeni sayısını sizlere takdim etmenin haklı gururunu yaşıyoruz. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sizlerin katkısı ve teveccühü ile bu gün 9 yıllık bir dergi olmuştur. Akademik çalışmanın teşvik edilmesi, bilim insanlarının kıt kaynaklarla pek çok zorluğun üstesinden gelerek ortaya koyduğu akademik üretimin takdir edilmesinin sizlerden gelen olumlu dönüşler ile ne doğru olduğu açıkça görülmüştür.

2020 yılının ocak ayında Akademik performans değerlendirme kriterlerindeki değişikliğin; eksikliklerin giderilmesi bir yana süreci daha da çıkmaza soktuğu aşıkardır. "Oyun bittikten sonra kural değiştirmek olmaz." diyerek 2019 yılının akademik çalışmalarının yıl bittikten sonra yapılan kural değişikliği ile çıkmaza sokulması Türk akademisini derinden yaralamıştır. Biz daha önce Akademik Teşvik Yönetmeliği ile ilgili; ilgili alanda çalışan akademisyenlerin öneri ve çalışmalarını ile yeniden düzenlenmesi uygulamanın daha yararlı olmasına imkân verecektir, görüşünün gereğini beklerken 17 Ocak 2020 yılında çıkan yönetmelik büyük bir tezat içermektedir. Özellikle ulusal çalışmaların, konferansların, sosyal bilimlerdeki faaliyetlerin performans kriterlerine alınması ve puan ağırlığı tartışılmakla beraber akademik hayatta yapılan bütün faaliyetlerin teşvik edilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bu konuda yasal mercilere de başvurarak üyelerimizin haklı taleplerinin takipçisi olmaya devam ettik ve edeceğiz.

Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği (UAESEB) tarafından müştereken düzenlenen, 2016'dan bu yana her yıl düzenlenen kongrelerimiz yüzlerce katılımcının sunduğu bildiriler ile bir bilgi şölenine dönüşmüştür. Türk dünyasından katılan bilim insanları arasında tanışma ve yakınlaşmayı sağlaması, ilmi ve kültürel bağların kuvvetlenmesi bakımından Uluslararası mahiyette bu kongrelere imza atmanın onurunu sendikamız ve UAESEB adına yaşıyoruz.

Türk dünyasının meselelerini önceleyen, Fen ve mühendislik bilimleri ile Eğitim bilimleri ve beşeri bilimler alanındaki kıymetli fikirlerin bilim dünyasına kazandırdığı bu kongrelerin, üyelerimizden gelen talep ve destek doğrultusunda geleneksel hale gelerek önümüzdeki yıllarda da devam ettirilmesi kararlılığımızda.

Bu yılın kasım ayında yapacağımız ve “2020 Bilge Tonyukuk Yılı”na ithaf ettiğimiz 3. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'nin yapılması yönünde hazırlıklarımız devam etmektedir. Pandemi sürecinin verdiği imkânlar neticesinde çevrimiçi yapma alternatiflerinin de masada olduğu hazırlıklarımız bütün hızıyla devam etmektedir.

Bilimsel dergilerimiz, kongre, sempozyum, çalıştaylar ve konferanslar düzenleyerek üniversite çalışanlarının ve akademisyenlerin yanında olmayı sürdüreceğiz. Uluslararası hakemli yayınınızın yeni sayısını sizlere takdim ederken, alan editörü, danışma ve hakem kurullarında yer almak nezaketini göstererek, bu çalışmaya en büyük manevi desteği ve bilimsel öncülüğü sağlayan kıymetli hocalarımıza, dergimize büyük bir teveccüh gösteren akademisyen, eğitim çalışanı yazarlarımız ile teşkilatlarımıza Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi adına teşekkür ederim.

Talip GEYLAN
Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı

Yeni Bir Sayı, Yeni Bir Sunuş,

Saygıdeğer Eğitimciler ve Bilim İnsanları,

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Derginizin dokuzuncu cildinin ikinci sayısını elinizdeki yayın ile sizlerin takdirine bulunuyoruz. Böylece 2011 yılında hazırlıklarla yola çıktığımız ve 2012 Nisan'ında başlayan heyecanlı ve bir o kadar da zevkli bir uğraşın, yeni bir sayısı ile Türk bilim hayatına küçük de olsa bir destek sunmuş olmanın kıvancını yaşıyoruz. Bu güne kadar bir milyondan fazla makale indirilme sayısına ulaşan ve ülkemizin dört bir tarafına dağılan derginizin akademik çalışmalarına destek yolunda hızla ilerlemektedir.

Aynı heyecan ve ruh ile yolumuza devam edeceğiz. Bunu yaparken de şiarımız "Gelişerek devam etmek ve devam ederek gelişmek olacaktır." Bu hususta cömertçe göstermiş olduğunuz ilgi ve desteğe şükranlarımızı sunuyor, teveccühün ve katkının devam edeceğine inanıyoruz. Bu ilgiye layık olmaya çalışacağımıza söz veriyoruz. 2017 yılı akademik çalışmalarını kapsayarak başlayan ve devam edecek olan akademik performans sistemine dergimizde yapacağınız görev ile yazacağınız makalelerin katkısı olacağı kanaatindeyiz.

Bu bağlamda sizlerin desteği ve ilgisi ile yine sizlere hizmet olarak yayın periyodunu aksatmadan devam ettiren bu uluslararası dergi; Uluslararası ve hakemli olarak yayın hayatına 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi başlığı ile çıkmış ve bu yolda emin adımlarla ilerlemektedir. Derginin ulaştığı olduğu pek çok ülkeden de makale almış bulunmaktayız. Bu gelen makaleler alanlarına hâkim bilim adamları tarafından değerlendirilmekte ve uygun bulunanlar siz değerli bilim insanı, eğitimci ve okurlarımız ile buluşmaktadır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisi yayın kurulu ve hakemlerinin destekleriyle hazırlanan 2016 Hoca Ahmet Yesevi yılı anısına, Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimleri kongresi ve aynı kongrenin ikincisi 2018 yılında yine Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi ve UAESB ev sahipliğinde düzenlenmiştir. Bu yıl da "2020 Bilge Tonyukuk Yılı"na ithaf ettiğimiz 3. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'ni pandemi koşullarının verdiği imkanlar dahilinde gerçekleştireceğiz.

Üniversite çalışanları ve araştırmacıların geniş katılımıyla yapılan ve yapılacak kongremiz Türk dünyasındaki bilimsel çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Dergimizin ilk sayısından bu güne kadar emeği geçen bütün eğitimcilere ve bilim insanlarına, yayın danışma kurulumuza, editör kurulumuza, Türk Eğitim-Sen teşkilatlarına ve mensuplarına, Türk Eğitim-Sen'in yöneticilerine, yönetim kuruluna ve bizden bu konuda hiçbir desteğini esirgemeyen genel başkanımız Sayın Talip GEYLAN'a huzurlarınızda teşekkürü zevkle yerine getirilmesi gereken bir borç olarak görürüz.

Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL
21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Editörü

İçindekiler

- Kerkük Üniversitesinde Türkmen Öğrencilerin Türkiye Türkçesindeki Sesli Okuma Hataları Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler 635
Read Error on Voice Detection And Assessment Turkmen Studentsin Turkish in The Kirkuk University
Prof. Dr. Mehmet KARA / Manolya OMAR
- Lisans Düzeyinde Atatürk Algısı ve Farklılıklar..... 665
Atatürk's Perception and Differences at Undergraduate Level
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN / Prof. Dr. Özlem BEKTAŞ
- Rehberlik ve Araştırma Merkezine Yapılan Başvuruların İncelenmesi (Burdur İli Örneği).... 687
Examination of Applications to Guidance and Research Center (Example of Burdur Province)
Doç. Dr. Öznur TULUNAY ATEŞ / Musa ANAÇ
- Türkiye'de Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve E-Devlet 709
Public Relations and E-Government In Turkey Public Administration
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÇELİKSOY
- Pragmatizm ve Yeni-Realizm..... 729
Pragmatism and New-Realism
Doç.Dr.Mehmet Fatih DOĞRUCAN / Doktora Muhammed KARAMOLLA
- Cumhuriyetin İlanının Konya Basınındaki Yankıları: Babalık Gazetesi (1923-1933)..... 751
The Reflections of The Declaration of the Republic in Konya Press: The Babalık Newspaper (1923-1933)
Dr.Osman AKHAN
- Koronavirüs (Covid-19)Pandemi Sürecinin KKTC Eğitim Sistemine Yansımalarına Genel Bir Bakış..... 779
An Overwiev of theReflectionsCoronavirus (Covid-19) PandemicProcess on the TRNC EducationSystem
Simen EGELİ / Melih Burak ÖZDEMİR
- Türkiye'de Eğitim ve Kültür İşlerini Tek Çatıda Birleştirme Girişimi: "Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun Tasarısı ve Ulusal Basına Yansımaları" 805
The Effort of Integration of Education and Cultural Affairs Under Uniçe Structure in Turkey: The Law Offer on the Presidency of the National and Cultural Association and It's Reflections on National Press
Gökhan ABANOZ
- Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar 819
Healers in Folk Medicine
Fatih TEKEL

Yozgat Zili Dokumalarından Örnekler.....	841
<i>Examples Of Yozgat Zili Textures</i>	
Ülkem YAZ / Nefise YÜKSEL	
Türk Halk Edebî Düşüncesi Tarihinde Epik Kavramın Küreselliği.....	859
<i>The Globality of The Epic Concept in The History Of Turkish Folk Literary</i>	
Jo`raqulov Uzoq HAYDAROVICH	
Almanca Öğretim Programının Kapsayıcı Eğitim İlkeleri Etrafında Yeniden Düzenlenmesi .	879
<i>Re-Designing the German Curriculum Around Inclusive Education Principles</i>	
Neşe TUZCUOĞLU BÜLBÜL / Halis SAKIZ	
Vesayetçi Demokrasi Anlayışına Bir Örnek: 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi	911
<i>An Example of the Tutelary Democracy Approach: 1966 Presidential Election</i>	
Faruk YAHSİ	
Metaforik İmge Yinelemesi Bağlamında Ekrem Kahraman Resimleri Üzerine.....	931
<i>About Paintings Of Ekrem Kahraman in The Context Of Metaphoric Image Iteration</i>	
Burcu GÖÇMENOĞLU / Prof. Dr. Zuhal ARDA	
Klasik Türk Müziği Makamlarının Minör/Majör Depresyon Hastalarının Üzerindeki Duygu Değişimlerine ve Tedavi Süreçlerine Etkilerinin Beyin EEG Sinyalleri Kullanılarak Analiz Edilmesi Potansiyelinin Meta-Sentez Yöntemi ile İncelenmesi.....	947
<i>Investigation of the Potential of Analyzing the Effects of Classical Turkish Music Makams on Emotion Changes and Treatment Processes on Minor / Major Depression Patients Using Brain EEG Signals by Utilizing Meta-Synthesis Method</i>	
Naciye HARDALAÇ / Hüseyin YAŞAR / Pınar AKDEMİR ÖZİŞİK	
Gün Ağarıken Karabağ.....	979
<i>Garabagh At Sunrise</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL	

Kerkük Üniversitesinde Türkmen Öğrencilerin Türkiye Türkçesindeki Sesli Okuma Hataları Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler

Read Error on Voice Detection And Assessment Turkmen Studentsin Turkish in The Kirkuk University

Prof. Dr. Mehmet KARA *
Manolya OMAR **

Öz:

Okuma, bir yazıyı meydana getiren harf ve cümlelerden oluşur. Cümleleri seslendirmek, ona anlam kazandırmak ve yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri dile getirmek demektir Sesli okuma becerisi, gerek ana dili gerekse yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi açısından büyük önem taşımaktadır. Dil öğretiminde okuma becerisi diğer becerilerin geliştirilmesine de yardımcı olmaktadır.

Irak'ta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölge Kerkük şehridir. Kerkük'te Türkmen, Arap ve diğer unsurlar yaşamaktadır. Irak'ta yaklaşık 2,5 milyon kişi tarafından Türkmençe konuşulmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, Kerkük'te yaşayan ve Kerkük Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde okuyan, milliyeti Türkmen olan öğretmen adaylarının Türkiye Türkçesindeki bir metni okurken yaptıkları sesli okuma hatalarını tespit etmek, hangi hataları niçin yaptıkları hakkında yordamda bulunmak ve cinsiyetler arasında sesli okuma hatalarında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemeye çalışmaktır. Araştırmaya 8'i kadın, 8'i erkek olmak üzere toplam 16 gönüllü

Bu çalışma, Manolya Omar'ın benzer konudaki doktora tezi için yapılan çalışmadan derlenerek hazırlanmıştır. Bilgilerin bir kısmı ve kaynaklar, ilgili tezde kullanılacaktır.

*Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Türkçe Eğitimi ve Sosyal Bilimler ABD mehkara@gazi.edu.tr, ORCID ID: 000-0003-4691-5460

**Gazi Üniversitesi, Türkçe Eğitimi ve Sosyal Bilimler ABD Doktora öğrencisi manolyamsaatci92@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3795-2411

öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere 553 kelimedenden oluşan “Herkese Teşekkür” adlı metin okutturulmuş ve araştırmacılar tarafından ses kaydı alınarak veriler deşifre edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından sesli okuma hataları tespit edilmiştir. Bu hatalar; kelime tekrar etme, hece tekrar etme, hece ekleme, kelime ekleme, hece atlama, kelime atlama, ses çıkarmama, telaffuz, nefes kontrolü yapamama, tutulma, yanlış okuma, ses ekleme ve yanlış heceleme olarak belirlenmiştir. Araştırma ile ilgili sonuç ve öneriler çalışmanın sonuç bölümünde verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Yabancılara Türkçe Öğretimi, sesli okuma, Kerkük’te Türkçe Eğitimi, Türkçe eğitimi, Türkmen.

Abstract:

The main objective of this research is living in Kirkuk and University Turkish Language Teaching reading in Section nationality of the teachers who Turkmen Turkey to identify reading aloud errors they make when reading a text in Turkish, which is situated in the procedure about mistakes they made and why between the sexes is a significant difference in readingaloud error is tryingtodeterminewhether it is. A total of 16 volunteer teacher can did ates, 8 femaleand 8 male, participated in the study. Student sparticipating in the study were made to read a text called “Thank You to Every one” consisting of 553 words, and the data were deciphered by taking audiore cordings by there searcher. Later, reading aloud errors were detected by the researcher. These errors; word repetition, syllablerepeat, syllable addition, word addition, syllable skipping, word skipping, inability to make a sound, pronunciation, inability to control breath, eclipse, wrong reading, sound addition and in correct spelling. Results and recommend ationsregarding there search aregiven in the conclusion part of the study.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners, Reading Aloud, Turkish Education in Kirkuk, Turkish Education, Turkmen

1.Giriş:

Gelişen teknolojiyle birlikte giderek küçülen dünyamızda, farklı bir toplumda yaşayıp iki dilli olan bir bireyin ana dilini bilmesinin önemi gittikçe artmaktadır. Bireyin kendi kültürünü ve kimliğini kaybetmemesi ve diğer dil ve kültürlerle karşı daha hoşgörülü ve uyumlu olması için iki dilli bireyin ana dilindeki bir metni düzgün bir şekilde okuyup kendini ifade etmesi gerekmektedir. İki dilli bireyler bulunduğu toplumun dilini daha çok konuşurken ana dilini çok az konuşmaktadır. İki dilli birey, ana dilini daha kolay bir şekilde edinmek için okuma eğitiminde pratik yapmalıdır. Bilindiği gibi okuma eğitimi becerisinin gelişiminde en çok kullanılan yöntem ve tekniklerden biri de sesli okuma yöntemidir (Kara ve Ustabulut, 2015).

Irak'ta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölge Kerkük şehridir. Kerkük'te Türkmen, Arap ve diğer unsurlar yaşamaktadır. Türkmenlerin konuşmuş olduğu Türkçe Batı Türkçesinin bir kolu olan Azerbaycan Türkçesine yakın bir lehçedir. Bu lehçe yaklaşık 2,5 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır (Omar, 2014).

Irak hükümeti,1970 yılında Türkmenlere kültürel haklar konulu bir karar çıkarmıştır. Bunun üzerine Millî Eğitim Bakanlığı'nda "Türkmen Eğitim Müdürlüğü" açılmıştır. Böylece Kerkük'te Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitimi veren okullar açılmıştır. Ancak ders müfredatı Arapçadan Türkçeye (Arap alfabesiyle Türkçeye) çevrilmiştir. Dolayısıyla bu okullara Türkçe isimler verilmiştir. Örneğin; Karaaltın, Yedi Kızlar, Doğuş, Fuzulî vs.

Kısa bir dönem sonra Türkmenlere verilen bu hak alınmış ve 2003 yılında bu hak geri verilmiştir. Şu anda Kerkük'te 100'den fazla okulda Türkçe eğitimi verilmektedir. Ancak bu okullar Esas¹ ve Şumûl² okullar olarak ikiye ayrılmaktadır. Hürmüzlü³'ye göre Irak'ta 2004-2005 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığının onayı olmadan Türkçe eğitimi veren okullar açılmıştır (Hürmüzlü, 2017).

Günümüzde Türkçe dersi halk arasında "Türkmence dersi" olarak tanınmaktadır. Genel olarak bu okullarda Türkçe öğretmenliği dışında farklı bölümlerden mezun olan ve birkaç aylık Türkçe öğretimi kurslarına katılarak Türkçe öğretmeni olan öğretmenler de vardır. Ancak son zamanlarda Kerkük Üniversitesinde Türkçe Öğretmenliği Bölümünden mezun olan öğretmen adaylarının almış oldukları eğitim ve Türk dili ile ilgili sahip oldukları donanım ile Kerkük'teki Türkçe eğitimi nispeten az da olsa ilerleme kaydedilmiştir denilebilir.

¹ Tüm derslerin Türkiye Türkçesi olarak verildiği okullar.

² Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği okullar.

³ https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/17_habibhurmuzlu.pdf

2.Okuma

Okuma, bir yazıyı meydana getiren harf ve cümlelerden oluşur. Cümleleri seslendirmek, ona anlam kazandırmak ve yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri dile getirmek demektir (TDK, 1998). Bir başka tanıma göre ise okuma; “Bütün sözcükleri, cümleleri veya bir yazıyı bütün unsurlarıyla görme, algılama ve kavrama ve anlamlandırma etkinliğidir.” (Durmuş, 2013).

Vural ve Böler’e (2012) göre dil, ses, şekil ve anlam unsurlarının oluşturdukları sistemli bir yapıdır. Seslerden örülü olan bu sistem, her toplumun kendi değer ve yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallar bütünüdür. Dilin özellikleri ise; Seslerden oluşan bir sistem olması, bir ses kuruluşu olması, zihni ve fizikî bir takım özelliklerinin olması, tabiattaki tüm sesleri taklit etme özelliğinin olmasıdır.

2.1.Sesli Okuma

Sesli okuma; “Gözle algılanıp zihinle kavranan kelime ve kelime gruplarının anlam özelliklerine ve diğer özelliklere göre konuşma organları tarafından seslendirilmesidir.”(Özbay, 2009).

Sesli okuma, “Yazıyı görme, kelimeleri seslendirme ve anlamı kavramadır. Göz yazıyı görünce tanımakta; ses organları ile seslendirmekte ve seslendirilen kelimeler kulakla işitilerek belleğe gönderilmektedir.” (Güneş F. , 2000).

Genel olarak bir topluluk önünde bir metin okumak ya da konuşma yapmak güçtür. İnsanoğlunun böyle ortamlarda heyecanını kontrol edebilmesi ve okuma/konuşma yapması büyük başarıdır. Gerek bilimsel seminer, sempozyum vb. olsun, gerek ise açılış konuşması olsun insanda her zaman bir korku, heyecan, başaramama hissi uyandırmıştır. Okuma esnasında okuyucunun bulunduğu ortamın sesli okumaya etkisi vardır.

Sever’e (2004) göre sesli okuma sırasında iki amaç vardır;

Okuma esnasında yapılan davranışlar,

Hedef metni doğru bir biçimde anlamlandırmak.

Örneğin; dik ve düzgün bir şekilde oturmak veya durmak, okuma gerecini belli bir mesafede gözden uzakta tutmak, parmak ya da kalem ile yazıyı izlememek vb.

Sesli okuma yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır;

Sesleri doğru okumak,

Anlam bütünlüğünü bozmadan duraklamak ve okuma akışını devam ettirmek,

Okuma hızını sabit tutmak,

Noktalama işaretlerine uyarak doğru vurgulama yapmak.

Okuma becerisi (Sesli okuma), yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi açısından büyük önem taşımaktadır. Dil öğretiminde okuma becerisi diğer becerilerin geliştirilmesine de yardımcı olmaktadır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı; milliyeti Türkmen olan Türkçe öğretmen adaylarının Türkiye Türkçesindeki sesli okuma hatalarını tespit etmek ve çözüm önerilerinde bulunmaktır.

İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi üzerine az sayıda çalışma yapılması, bu alanda ciddi bir eksikliğin olduğunu göstermektedir. Bu eksikliklerden biri de “Sesli okuma hatalarının tespit edilmesi ve bu hataların düzeltilmesi için kullanılabilir yöntem ve tekniklerin belirlenmesidir.” İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretiminin giderek yaygınlaştığı ve buna paralel olarak ana dilini öğrenmek isteyen Türklerin sayısının hızla arttığı düşünüldüğünde, dil öğrenmenin en önemli ve en kolay yolu olan okuma eğitime ve okuma eğitiminin bir yöntemi olan sesli okuma eğitime gerekli önemin verilmesi gerektiği kanaatindeyiz (Kara ve Usta-bulut, 2015). Sesli okuma eğitimi sadece okuma eğitime katkı sağlayan bir dil becerisi değildir. Doğrudan konuşma ve dinleme becerisine, dolaylı yoldan ise yazma becerisine katkı sağlayan bir yöntemdir.

Bu araştırmanın ana problemi “Kerkük Üniversitesinde Türkçe Öğretmenliği Bölümünde okuyan milliyeti Türkmen olan öğretmen adaylarının metin okurken sesli okumada ve sesletimde hangi temel hataları, niçin yapmaktadırlar?

Araştırmanın alt problemi olarak;

1. Kerkük Üniversitesinde Türkçe Öğretmenliği Bölümünde okuyan Türkmen öğrencilerin cinsiyete göre sesli okuma hataları nelerdir?

2. Sınıf düzeyleri arasında belirgin sesli okuma hataları var mıdır ve varsa bunlar nelerdir?

4.Yöntem

4.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada; nicel araştırma tekniklerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Nicel tarama ise; sayısal olarak ifade edilen, çalışmada yer alan yaş, sınıf, katılım sayısı vb. değerlendirmesini kapsayan bir araştırma modelidir. Büyüköztürk'e göre nicel değişken; “Bir obje veya bireyin belli bir özelliğe sahip olması miktar olarak açıklanabilmesine denir.”(Büyüköztürk, 2018). Bu çalışmada ayrıca verilerin analizi için araştırmacı, ses kayıt cihazı kullanmıştır.

(Ustabulut, 2014) Benzer konudaki yüksek lisans çalışmasında, öğrencilere “Zeytin Küpü” adlı metin okutmuş ve yine ses kayıt cihazıyla verileri deşifre etmiştir.

Yine bir benzer konuda (Şen, 2019)'in “Türkiye’de Ortaokul Düzeyinde Öğrenim Gören Suriyeli Arap Öğrencilerin Türkçe Sesli Okuma ve Dikte Becerisinin Değerlendirilmesi” yüksek lisans tezinde “Ebe Sobe” sesli okuma metni olarak be-

lirlenmiş ve öğrencilere okutturularak ses kayıt cihazıyla deşifre edilmiştir. “Uza-
yın Ziyaretçileri” adlı ikinci metin ise dikte çalışması olarak kullanılmıştır.

4.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evren ve örneklemini Kerkük Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarından 8’i kız, 8’i erkek olmak üzere toplam 16 öğretmen adayı katılım sağlamıştır. Çalışmaya katılım sağlayan bu grubun milliyeti Türkmen olup, ilkokuldan üniversiteye kadar Türkçe eğitimi almış öğretmen adaylarıdır.

4.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, öğrencilerin seviyeleri de düşünülerek “Hepinize Teşekkür” adlı metin, uzman görüşleri doğrultusunda uygulama metni olarak belirlenmiştir. Bu metin, öğrencilere sesli olarak okutulmuş ve öğrencilerin okumaları ses kayıt cihazına kaydedilerek veriler toplanmıştır. Daha sonra araştırmacılar tarafından kullanılan ses kayıt cihazı, deşifre edilmiş ve sesli okuma hataları belirlenmiştir. Belirlenen sesli okuma hataları, öğrencilerin milliyet, seviye ve doğum yeri tablo-
laştırılarak bu bölümde açıklanmaya çalışılmıştır.

4.4. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerden toplanan verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre düzenlenerek yorumlanmıştır.

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
1. Kız	1.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	152						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	7	50	2	7	7	1	2	3	23	10	6	21	13
%	4,60	32,89	1,31	4,60	4,60	0,65	1,31	1,97	45,13	6,57	3,94	13,81	8,55

Tablo 1: 1. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar ve sayıları

K. 1. 1. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 152 sesli okuma hatası yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %32.89 oranıyla hece tekrar etmede (HTE), en az hatayı ise %0.65 oranıyla ses çıkaramamada (SÇ) yapmıştır. Öğrencinin yaptığı diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %45.13 NKY, %13.81 YO, %8.55 KE, %6.57 TU, %4.60 KTE, HA ve TE, %3.94 YH, %1.97 HE ve %1.31 KA ve SE olmuştur.

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
2. Kız	1.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	87						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KT E	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	5	1	4	10	2	1	1	6	10	5	2	29	11
%	5,74	1,14	4,59	11,49	2,29	1,14	1,14	6,81	11,49	5,74	2,29	33,33	12,64

Tablo 2: 2. Kız öğrencinin sesli okumada yapmış olduğu hatalar

K. 2. 1. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 87 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %33.33 oranla yanlış okumada (YO), en az hatayı ise %1.14 oranla hece tekrar etme (HTE), ses çıkaramama (SÇ) ve ses ekleme (SE) yapmıştır. Öğrencinin yaptığı diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %12.64 KE, %11.49 HA ve NKY, %6.81 HE, %5.74 KTE ve TU, %4.59 KA ve %2.29 TE ve YH olmuştur.

Tablo 3: 3. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
3.Kız	2.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	113						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	5	3	3	6	2	1	2	3	28	26	1	32	1
%	4,42	2,65	2,65	5,30	1,76	0,88	1,76	2,65	24,77	23,00	0,88	28,31	0,88

K. 3. 2. sınıf öğrenci, 553 kelimelik bir metinde toplam 113 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %28.31 oranla yanlış okuma (YO), en az hatayı ise %0.88 oranla ses çıkaramama (SÇ), yanlış heceleme (YH) ve kelime ekleme (KE) yapmıştır. Yapılan diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %24.77 NKY, %23 TU, %5.30 HA, %4.42 KTE, %2.65 KA, HTE ve HE ve %1.76 TE ve SE olmuştur.

Tablo 4: 4. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
4. Kız	2.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	61						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	16	1	0	0	1	0	0	3	10	19	1	10	0
%	26,22	1,63	0,0	0,0	1,63	0,0	0,0	4,91	16,39	31,14	1,63	16,39	0,0

K. 4. 2. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 61 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %31.14 oranla tutulma (TU), en az hatayı ise %1.63 oranla hece tekrar etme (HTE), telaffuz (TE) ve yanlış heceleme (YH) yapmıştır. Yapılan diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %26.22 KTE, %16.39 NKY ve YO ve %4.91 HE olmuştur. Öğrencinin KA, HA, SÇ, SE ve KE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: 5. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
5.Kız	3.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	80						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	3	9	4	5	3	2	2	3	8	2	7	29	3
%	3,75	11,25	5	6,25	3,75	2,5	2,5	3,75	10	2,5	8,75	36,25	3,75

K. 5. 3. öğrenci 553 kelimelik metinde toplam 80 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %36.25 oranla yanlış okumada (YO), en az hatayı ise %2.5 oranla ses çıkarmama (SÇ), ses ekleme (SE) ve tutulmada (TU) yapmıştır. Öğrencinin yaptığı diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %11.25 HTE, %10 NKY, %8.75 YH, %6.25 HA, %5 KA ve %3.75 KTE, TE, HE ve KE olmuştur.

Tablo 6: 3. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı						Toplam hata sayısı	
6. Kız	3	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553						61	
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	5	6	3	5	2	1	0	1	7	15	5	10	1
%	8,19	9,83	4,91	8,19	3,27	1,63	0,0	1,63	11,47	24,59	8,19	16,39	1,63

K. 6. 3. öğrenci 553 kelime bir metinde toplam 61 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %24.59 oranla tutulmada (TU), en az hatayı ise %1.63 oranla ses çıkaramama (SÇ) ve kelime eklemeye (KE) yapmıştır. Öğrencinin yaptığı diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %16.39 YO, %11.47 NKY, %9.83 HTE, %8.19 KTE, HA ve YH, %4.91 KA ve %3.27 TE olmuştur. Öğrencinin ses eklemeye (SE) hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7: 7. Kız öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı						Toplam hata sayısı	
7.Kız	4.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553						30	
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	4	0	1	4	1	0	1	2	8	1	1	7	0
%	13,33	0,0	3,33	13,33	3,33	0,0	3,33	6,66	26,66	3,33	3,33	23,33	0,0

K. 7. 4. öğrenci 553 kelime bir metinde toplam 30 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %26.66 oranla nefes kontrolü yapamama (NKY), en az hatayı ise %3.33 oranla kelime atlama (KA), telaffuz (TE), ses eklemeye (SE), tutulma (TU) ve yanlış hecelemede (YH) yapmıştır. Yapılan diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %23.33 YO, %13.33 KTE ve HA ve %6.66 HE olmuştur. Öğrencinin HTE, SÇ ve KE'de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: 8. Kız öğrencisinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
8.Kız	4.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	21						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	2	3	1	6	0	0	1	1	5	0	0	2	0
%	9,52	14,28	4,76	28,57	0,0	0,0	4,76	4,76	23,80	0,0	0,0	9,52	0,0

K. 8. 4. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 21 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %28.57 oranla hece atlama (HA)da, en az hatayı ise %4.76 oranla kelime atlama (KA), ses ekleme (SE) ve hece eklemede (HE) yapmıştır. Öğrencinin yaptığı diğer hatalar sırasıyla şöyledir; %23.80 NKY, %14.28 HTE, %9.52 KTE ve YO olmuştur. Öğrencinin TE, SÇ, TU ve KE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: 1. Erkek öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
1.Erkek	1.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	250						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	24	19	5	33	19	0	51	15	41	3	7	31	2
%	9,6	7,6	2	13,2	7,6	0,0	20,4	6	16,4	1,2	2,8	12,4	0,8

E. 1. 1. öğrenci 553 kelimelik metinde toplam 250 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %20.4 oranla ses ekleme (SE), en az hatayı ise %0.8 oranla kelime ekleme (KE) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %16.4 NKY, %13.2 HA, %12.4 YO, %9.6 KTE, %7.6 HTE, %6 HE, %2.8 YH,%2 KA ve %1.2 TU olmuştur. Öğrencinin SÇ’de hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: 2. Erkek öğrencinin seli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
2. Erkek	1.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	142						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	1	9	1	13	3	0	1	1	52	9	3	49	0
%	0,70	6,33	0,70	9,15	2,11	0,0	0,70	0,70	36,61	6,33	2,11	34,50	0,0

E. 2. 1. öğrenci 553 kelimelik bir metinde 142 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %36.61 oranla nefes kontrolü yapamama (NKY), en az hatayı ise %0.70 oranla kelime tekrar etme (KTE), kelime atlama (KA), ses ekleme (SE) ve hece ekleme (HE) olmuştur. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %34.50 YO, %9.15 HA, %6.33 HTE ve TU ve %2.11 TE ve YH olmuştur. Öğrencinin SÇ ve KE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir

Tablo 11: 3. Erkek öğrencinin sesli okuma hataları

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
3. Erkek	2.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	135						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	10	5	4	21	2	0	6	19	18	2	13	30	5
%	7,40	3,70	2,96	15,55	1,48	0,0	4,44	14,07	13,33	1,48	9,62	22,22	3,70

E 3. 2. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 135 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %22.22 oranla yanlış okuma (YO), en az hatayı ise %1.48 oranla tutulma (TU) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %15.55 HA, %14.07 HE, %13.33 NKY, %9.62 YH, %7.40 KTE, %4.44 SE, %3.70 HTE ve KE, %2.96 KA olmuştur. Öğrencinin SÇ’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 12: 4. Erkek öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
4.Erkek	2.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	152						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	23	11	3	31	3	0	0	29	17	5	4	19	7
%	15,13	7,23	1,97	20,39	1,97	0,0	0,0	19,07	11,18	3,28	2,63	12,5	4,60

E. 4. 2. öğrenci 553 kelimelik metinde toplam 152 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %20.39 oranla hece atlama (HA), en az hatayı ise %1.97 oranla kelime atlama (KA) ve telaffuz (TE) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %19.07 HE, %15.13 KTE, %12.5 YO, %11.18 NKY, %7.23 HTE, %4.60 KE, %3.28 TU ve 2.63 YH olmuştur. Öğrencinin SÇ ve SE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 13: 5. Erkek öğrencinin sesli okuma hataları

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
5. Erkek	3.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	102						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	13	5	1	14	3	0	0	9	19	4	9	18	7
%	12,74	4,90	0,98	13,72	2,94	0,0	0,0	8,82	18,62	3,92	8,82	17,64	6,86

E. 5. 3. öğrenci 553 kelimelik bir metinde toplam 102 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %10.62 oranla nefes kontrolü yapamama, en az hatayı ise %0.98 oranla kelime atlama (KA) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %17.64 YO, %13.72 HA, %12.74 KTE, %8.82 HE ve YH, %6.86 KE, %4.90 HTE, %3.92 TU ve % 2.94 TE olmuştur. Öğrencinin SÇ ve SE’de hiç hata yapmadığı görülmüştür.

Tablo 14: 6. Erkek öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
6.Erkek	3.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	58						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	7	1	1	3	3	0	1	6	8	9	3	11	5
%	12,06	1,72	1,72	5,17	5,17	0,0	1,72	10,34	13,79	15,51	5,17	10,96	8,62

E. 6. 3. Öğrenci, 553 kelimelik bir metinde toplam 58 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %10.96 oranla yanlış okuma (YO), en az hatayı %1.72 oranla hece tekrar etme (HTE), kelime atlama (KA) ve ses ekleme (SE) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %15.51 TU, %13.79 NKY, %12.06 KTE, %10.34 HE, %8.62 KE ve %5.17 HA, TE ve YH olmuştur. Öğrencinin SÇ’de hata yapmadığı gözlenmiştir.

Tablo 15: 7. Erkek öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Sınıf	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
7.Erkek	4.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	63						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayı	1	2	1	10	0	0	0	5	10	6	7	18	3
%	1,58	3,17	1,58	15,87	0,0	0,0	0,0	7,93	15,87	9,52	11,11	28,57	4,76

E. 7. 4. öğrencinin 553 kelimelik bir metinde toplam 63 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %28.57 oranla yanlış okuma (YO), en az hatayı ise %1.58 oranla kelime tekrar etme (KTE) ve kelime atlama (KA) olmuştur. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %15.87 HA ve NKY, %11.11 YH, %9.52 TU, %7.93 HE, %4.76 KE ve %3.17 HTE olmuştur. Öğrencinin TE, SÇ ve SE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo16: 8. Erkek öğrencinin sesli okumada yaptığı hatalar

Cinsiyet	Seviye	Anne	Baba	Doğum yeri	Milliyet	Toplam kelime sayısı	Toplam hata sayısı						
8.Erkek	4.	Türkmen	Türkmen	Kerkük	Türkmen	553	48						
Yapılan hata sayısı ve oranları													
Hatalar	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
Sayısı	2	1	5	3	2	1	5	5	20	3	0	1	0
%	4,61	2,08	10,41	6,25	4,61	2,08	10,41	10,41	41,66	6,25	0,0	2,08	0,0

E. 8. 4. öğrenci, 553 kelimelik bir metinde toplam 48 hata yapmıştır. Öğrenci en çok hatayı %41.66 oranla nefes kontrolü yapamama (NKY), en az hatayı ise %2.08 hece tekrar etme (HTE) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %10.41 KA, SE ve HE, %6.25 HA ve TU ve %4.61 KTE ve TE olmuştur. Öğrencinin YH ve KE’de hiç hata yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 17: Araştırmaya katılan kızların sesli okumada yaptıkları toplam hata sayıları

Kız Öğretmen adayları	Sesli okumada toplam hataları
K. 1. 1.	152
K. 2. 1.	87
K. 3. 2.	113
K. 4. 2.	61
K. 5. 3.	80
K. 6. 3.	61
K. 7. 4.	30
K. 8. 4.	21
Toplam	605

Tablo 17’de araştırmaya katılan cinsiyeti kız olan 8 öğrencinin sesli okumada yaptıkları hataların toplamı 605 olarak belirlenmiştir.

Tablo 18: Araştırmaya katılan erkeklerin sesli okumada yaptıkları toplam hata sayıları

Erkek Öğretmen adayları	Sesli okumada toplam hataları
E. 1. 1.	250
E. 2. 1.	142
E. 3. 2.	135
E. 4. 2.	152
E. 5. 3.	102
E. 6. 3.	58
E. 7. 4.	63
E. 8. 4.	48
Toplam	950

Tablo 18’de Araştırmaya katılan 8 erkek öğrencinin sesli okumada yaptıkları hataların toplamı 950 olarak belirlenmiştir. İki tabloyu karşılaştırınca kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır.

Tablo 19: Kız öğrencileri sesli okumadaki hata türleri ve sayıları

Kız Öğrenciler	Yapılan sesli okuma hata türleri												
	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
K. 1. 1.	7	50	2	7	7	1	2	3	23	10	6	21	13
K. 2. 1.	5	1	4	10	2	1	1	6	10	5	2	29	11
K. 3. 2.	5	3	3	6	2	1	2	3	28	26	1	32	1
K. 4. 2.	16	1	0	0	1	0	0	3	10	19	1	10	0
K. 5. 3.	3	9	4	5	3	2	2	3	8	2	7	29	3
K. 6. 3.	5	6	3	5	2	1	0	1	7	15	5	10	1
K. 7. 4.	4	0	1	4	1	0	1	2	8	1	1	7	0
K. 8. 4.	2	3	1	6	0	0	1	1	5	0	0	2	0
Toplam	47	73	18	43	18	6	9	22	99	78	23	140	29
% Oran	7.76	12.06	2.97	7.10	2.97	0.99	1.48	3.63	16.36	12.89	3.80	23.14	4.79

Tablo 19’da kız öğrenciler sesli okumada toplam 950 hata yapmıştır. En çok hatayı %23.14 oranla yanlış okuma (YO), en az hatayı ise %0.99 oranla ses çıkarmama (SÇ) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %16.36 NKY, %12.89 TU, %12.06 HTE, %7.76 KTE, %7.10 HA, %3.80 YH, %3.63 HE, %2.97 KA ve TE ve %1.48 SE olmuştur.

Tablo 20: Erkek öğrencilerin sesli okumadaki hata türleri ve sayıları

Erkek Öğrenciler	Yapılan sesli okuma hata türleri												
	KTE	HTE	KA	HA	TE	SÇ	SE	HE	NKY	TU	YH	YO	KE
E. 1. 1.	24	19	5	33	19	0	51	15	41	3	7	31	2
E. 2. 1.	1	9	1	13	3	0	1	1	52	9	3	49	0
E. 3. 2.	10	5	4	21	2	0	6	19	18	2	13	30	5
E. 4. 2.	23	11	3	31	3	0	0	29	17	5	4	19	7
E. 5. 3.	13	5	1	14	3	0	0	9	19	4	9	18	7
E. 6. 3.	7	1	1	3	3	0	1	6	8	9	3	11	5
E. 7. 4.	1	2	1	10	0	0	0	5	10	6	7	18	3
E. 8. 4.	2	1	5	3	2	1	5	5	20	3	0	1	0
Toplam	81	53	21	128	35	1	64	89	185	41	46	177	29
% Oran	8.52	5.57	2.21	13.47	3.68	0.10	6.73	9.36	19.47	4.31	4.84	18.63	3.05

Tablo 20'de erkek öğrenciler en çok hatayı %19.47 nefes kontrolü yapamama (NKY), en az hatayı ise %0.10 oranla ses çıkaramama (SÇ) yapmıştır. Yapılan diğer sesli okuma hataları sırasıyla şöyledir; %18.63 YO, %13.47 HA, %9.36 HE, %8.52 KTE, %6.73 SE, %5.57 HTE, %4.84 YH, %4.31 TU, %3.68 TE, %3.05 KE ve %2.21 KA olmuştur.

İki grup arasında karşılaştırma yapılırken, kız öğrencilerin en çok sesli okuma hatası %23.14 oranla yanlış okumada (YO) yaptığı görülürken, erkek öğrencilerin en çok sesli okuma hatasını %19.47 oranla nefes kontrolü yapamamada (NKY) olduğu görülmüştür.

Kız ve erkek öğrencilerin sesli okumadaki hata türlerini karşılaştırınca ortak sesli okuma hata türü ortaya çıkmaktadır. Kız öğrencilerin %0.99 oranla ses çıkaramama (SÇ) ve erkek öğrencilerin %0.10 oranla ses çıkarmama (SÇ) olduğu görülmüştür. Karşılaştırma neticesinde iki grubun en az sesli okuma hatasının ses çıkaramamada olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 21: Kız öğrencilerin sınıf seviyeleri arasındaki sesli okuma hatalarının karşılaştırılması

1.-2. Seviye		3.-4. Seviye	
K. 1. 1.	152	K. 5. 3.	80
K. 2. 1.	87	K. 6. 3.	61
K. 3. 2.	113	K.7. 4.	30
K.4. 2.	61	K. 8. 4.	21
Toplam	413	Toplam	192

Tablo 21’de kız öğrencilerin sınıf seviyeleri arasında karşılaştırma yapıldığında ortaya anlamlı bir sesli okuma hatası farkı çıkmaktadır. Birinci ve ikinci sınıfta okuyan öğrenciler sesli okumada toplam 413 hata yaparken, üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin sesli okumada toplam 192 hata yaptığı tespit edilmiştir. Böylelikle birinci ve ikinci sınıftaki öğrencilerin sesli okumada, üçüncü ve dördüncü sınıftaki öğrencilere göre daha fazla hata yaptıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 22: Erkeklerin sınıf seviyeleri arasındaki sesli okuma hatalarının karşılaştırması

1.-2. Seviye		3.-4. Seviye	
E. 1. 1.	250	E. 5. 3.	102
E. 2. 1.	142	E. 6. 3.	58
E. 3. 2.	135	E. 7. 4.	63
E.4. 2.	152	E. 8. 4.	48
Toplam	679	Toplam	271

Tablo 22’de erkeklerin sınıf seviyeleri arasında karşılaştırma yapıldığında ortaya anlamlı bir şekilde fark çıkmaktadır. Birinci ve ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin toplam sesli okuma hataları 679 iken, üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyanların

toplam sesli okuma hataları 271 olarak belirlenmiştir. Birinci ve ikinci sınıfta okuyan erkeklerin, üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilere göre daha çok hata yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 23: Birinci ve dördüncü sınıftaki öğrencilerin sesli okuma hatalarının karşılaştırılması

1. Seviye		4. Seviye	
E. 1. 1.	250	E. 7. 4.	63
E. 2. 1.	142	E. 8. 4.	48
K. 1. 1.	152	K.7. 4.	30
K. 2. 1.	87	K. 8. 4.	21
Toplam	631	Toplam	162

Tablo 23'te birinci ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin toplam sesli okuma hataları tespit edilmiştir. Birinci sınıfta okuyan öğrencilerin sesli okumada toplam 631 hata yaparken, dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin sesli okumada toplam 162 hata yaptığı görülmüştür. Böylelikle öğrencilerin üniversitenin her seviyesinde, dördüncü sınıfa kadar sesli okuma hatalarının iyileştirildiği sonucuna varılmıştır.

Sonuç:

Bu çalışmada üniversite seviyesindeki Türkmen öğrencilerin sesli okuma hataları belirtilmiştir. Çalışmaya 8 kız ve 8 erkek olmak üzere toplamda 16 öğrenci katılım sağlamıştır. Her seviyeden eşit sayıda öğrenci seçilmiştir.

Bir dili konuşuyor olan kişinin o dili öğretebileceğini düşünmek çok yanlıştır. Bir dili öğretebilmek için öncelikle o dile güzelce vâkıf olunmalı sonra nasıl öğretileceği de iyi bilinmelidir. Kerkük'te ilkokul, ortaokul ve liselerde kadrolu ve sözleşmeli olmak üzere birçok Türkçe öğretmeni görev yapmaktadır. Ancak elde edilen verilerin neticesinde öğrencilerin ilköğretimden üniversiteye kadar Türkçe eğitimi görmelerine rağmen üniversite birinci sınıfta Türkçelerinin oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu öğretmenlerin bir kısmı Öğretmen Okulu (5 yıllık) ve üniversiteden (4 yıllık) mezundur, bir kısmı ise, farklı bölüm ve fakültelerden mezun olarak birkaç aylık Türkçe eğitim ve öğretimi kurslarına katılarak Türkçe öğretmenliği yapan öğreticilerdir. Ancak bu öğretmenlerin kendilerini pedagojik anlamda geliştirmemeleri, alanla ilgili düzenlenen kursların verimli olmaması ve eğitim-öğretim materyallerinin yetersizliği dolayısıyla eğitimin seviyesinin düşük olmasına neden olmuştur.

Özellikle Kerkük Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Türkiye Türkçesi dört temel dil becerisinden çok dil bilgisi ile öğretim yapılmaktadır. Buradan mezun olan öğrencilere ilkokul, ortaokul ve liselerde dil bilgisi ağırlıklı eğitim vermektedirler. Bu çalışmanın neticesindeki sesli okuma hataları da bize bariz bir şekilde gösteriyor ki yapılan Türkçe eğitimi ve öğretiminin sistemsel olarak hatalı ve eksik olduğu verenlerin de alan eğitiminde yeterli olmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada bir takım sesli okuma hataları belirlenmiştir. Hatalar araştırmacılar tarafından metin okutulurken, ses kayıt cihazıyla deşifre edilmiştir. Bu hatalar sırasıyla şöyledir; KTE, HTE, KA, HA, TE, SÇ, SE, HE, NKY, TU, YH, YO, KE olmak üzere toplamda 13 sesli okuma hatası belirlenmiştir.

Çalışmanın sonucunda erkek öğrencilerin toplam 950, kız öğrencilerin ise 605 sesli okuma hatası yaptığı tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin sesli okumada en çok hatayı %23.14 oranla yanlış okumada (YO) yaptığı görülürken, erkek öğrencilerin en çok sesli okuma hatasını %19.47 oranla nefes kontrolü yapamamada (NKY) olduğu görülmüştür.

İki grup arasında tek ortak sesli okuma hatası ses çıkaramama (SÇ) olmuştur. İki grubunda yapmış olduğu en az sesli okuma hatası ses çıkaramama olduğu tespit edilmiştir.

Kız öğrenciler için birinci ve ikinci sınıflar ile üçüncü ve dördüncü sınıflar arasında karşılaştırma yapıldığında iki grup arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Birinci ve ikinci sınıftaki kız öğrenciler sesli okumada toplam 413 hata yaparken, üçüncü ve dördüncü sınıftaki kız öğrenciler toplam 192 hata yapmıştır. Aynı şekilde erkek öğrencilerde de karşılaştırma yapıldığında, birinci ve ikinci sı-

nıftaki öğrencilerin toplam 679 sesli okuma hatası yaparken, üçüncü ve dördüncü sınıftaki öğrencilerin toplam 271 sesli okuma hatası yaptığı tespit edilmiştir.

Genel olarak birinci sınıftaki öğrenciler ile dördüncü sınıftaki öğrenciler arasında karşılaştırma yapılırken, birinci sınıftaki öğrencilerin toplam 631, dördüncü sınıftaki öğrencilerin ise toplam 162 sesli okuma hatası yaptığı görülmüştür.

Kerkük'te Türkiye Türkçesini öğretenlerin Türkçe Öğretmenliği Bölümü veya Türk Dili ve Edebiyatı mezunu olmayan, alan dışı bölümlerden mezun olup birkaç aylık Türkçe eğitimi veren kurslara katılan bireylerin Türkçe öğretmeni kadrosuna atanmaları nedeniyle yapılan araştırmalarda, Türk soylu olan öğrencilerin Türkiye Türkçesinin gelişiminin yavaşlamasına ve vahim hatalar yapmasına yol açmıştır. Bunun nedeni ise Türkiye Türkçesinin aslında kolay ve okunduğu gibi yazılan bir dil olması düşüncesi ve anladığını zannetmesi, bu tür hataların oluşmasına da neden olmuştur.

Öneriler:

Kara, Türkiye Türkçesini öğrenen yabancıları, Türk soylu olan yabancılar (Orta Asya'dan, Balkanlardan ve Orta Doğu'dan gelenler) ve Türk soylu olmayan yabancılar (Orta Doğulu Arap veya farklı ırk, Avrupa'dan ve Afrika'dan gelenler) olarak ikiye ayırmaktadır (Kara, 2018, s. 201-210). Söz konusu öğretim yaparken hedef kitlenin ana dili, Türkiye Türkçesi eğitim seviyesi ve hedef dili öğrenme nedenini göz önünde bulundurmakta yarar vardır.

(Barın, 1992, s. 67) Öğretimin yapılması için iki esasın olması gerekmektedir; Toplu öğretim, kişiye yönelik öğretim.

Toplu öğretimle kişiye özel öğretim farklıdır. Toplu öğretimde öğrencilerin ana dilleri aynı değildir. Ancak ortak noktaları vardır. Bunlar da; seviyelerinin aynı olması ve hedef dili öğrenme nedeni. Burada sınıfları Türk soylu öğrenciler ve Türk soylu olmayan öğrencileri birbirinden ayırmak şarttır. Çünkü her iki grubun Türkçe seviyesi aynı olmamakla birlikte, sınıfta verilen eğitim Türk soylu olan öğrencilerin Türkçesinin gelişmesini yavaşlatabilir. Ancak bu durumda hedef dili eğitimi başarılı olabilir.

Kerkük Türkmenlerinin en büyük sorunu; Türkiye Türkçesinin ana dilleri olan "Türkmence"⁴ ile aynı olması düşüncesinde olmalarıdır. Türkmencenin Arap ülkesinde konuşulması neticesinde gırtlaktan çıkan bir takım seslerin oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türkmenlerin Türkiye Türkçesinin Türkmence ile aynı olması, ancak Türkmence konuşurken daha nazik ve kibar bir şekilde konuşulması durumunda Türkiye Türkçesi bildiği yönünde düşünceleri, iddiaları mevcuttur. Ne yazık ki Kerkük'te görev yapan Türkçe öğretmenlerinin de aynı düşüncede olması, eğitimin gerilemesine neden olmuştur.

Kara'ya göre doğru sesli okuma olması için yapılması gereken birkaç husus vardır;

Sesli okumanın dinleme ve konuşma becerileri ile zaman zaman bağlantı içerisinde olması,

Öğrenim ortamında tiyatro ve şiir aracılığı ile sesli okuma etkinlikleri düzenlemek.

Öğrencinin seviyesine uygun metin seçip uygulamak.

Öğrencilere Atasözleri ve şarkılar ezberletmek.

Öğrencilere Türk alfabesinde bulunan seslerin sesletimini doğru bir biçimde kavratmak (Kara, 2013).

Türkçe eğitimini özellikle Türk soylulara öğretmenlerinin Türkiye Türkçesine hâkim olmaları ve Türkçe Öğretmenliği veya Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinden mezun olmaları şartı esastır. Bunun yanı sıra Türkçeyi tüm dil becerileri

⁴ Kerkük'te Türkmenlerin konuştuğu "Türkmence" aslında bir lehçedir.

ile öğretmek, eğitimin dil bilgisi odaklı olmaması, çeşitli etkinlikler oluşturmak, ölçme ve değerlendirmenin sağlıklı bir şekilde yapılması elzemdir. Aksi durumda Türkçeyi bildiğini sanan birçok öğretmenin Türkçe öğretmeni olması vahim sonuçlara yol açacaktır.

Türkiye Türkçesinde toplam 29 ses bulunmaktadır. Ancak Arapçada toplam 28, ses bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde kullanılan sesler: “a, b, c, ç, d, e, f, g, ğ, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z”. Arap ülkelerinde kullanılan sesler: “ا, ب, ت, ث, ج, ح, خ, د, ذ, ر, ز, س, ش, ص, ط, ظ, ض, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و, ي”. Türkmenlerin de Arap ülkesinde yaşamaları, ülkenin resmi dilinin Arapça olması, çok dilli bir ülkede konuşulan diğer dillere de kısmen vâkıf olmaları ve okullarda Türkçe derslerinin yanı sıra Arapça, Fransızca, İngilizce dersleri almaları dolayısıyla Türkiye Türkçesinde sesli okumada hata yapmalarına neden olduğu düşünülmüştür.

Kısaltmalar:

Ö: Öğrenci, E: Erkek, K: Kadın, KTE: Kelime tekrar etme, HTE: Hece tekrar etme, KA: Kelime atlama, HA: Hece atlama, KE, Kelime ekleme, HE: Hece ekleme, SE: Ses ekleme, TU: Tutulma, TE: Telaffuz, SÇ: Ses çıkaramama, YO: Yanlış okuma, NKY: Nefes kontrolü yapamama, YH: Yanlış heceleme.

Kaynaklar:

BARIN, Erol (1992). Yabancılara Türkçenin Öğretiminde bir Metod Denemesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2018). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Yayınları.

DURMUŞ, Mustafa (2013). Yabancılara Türkçe Öğretimi. Ankara: Grafiker.

GÜNEŞ, Firdevs (2000). Uygulamalı Okuma-Yazma Öğretimi. Ankara: Ocak Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman ve BARIN, Erol (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi. Ankara: Akçağ.

HÜRMÜZLÜ, Habîb (2017). “Irak’ta Türkçe Eğitimin Tarihçesi ve Hukukî Boyutu”.ORSAM:<https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-turkce-egitimin-tarihcesi-ve-hukuki-boyutu/> adresinden 20.09. 2020 tarihinde ulaşım sağlandı.

KAPLAN, Mehmet (1988). Kültür ve Dil. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KARA, Mehmet (2018). “Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi”, Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı,(Ed. M. Durmuş, & A. Okur), Ankara: Grafiker Yayınları 201-210.

KARA, Mehmet ve USTABULUT, Mete Yusuf (2015). “İki Dilli Türk Çocuklarının Sesli Okuma Hataları Üzerine Tespit ve Öneriler (Romanya Örneği)” International Journal of Languages’ Education and Teaching ISSN: 2198 – 4999, GERMANY August 2015, III/2, p. 165-182.

KARA, Mehmet (2013). “Zenica Üniversitesi Türkoloji bölümündeki Boşnak Öğrencilerin Türkçe Metin Okumadaki Sorunları”. Turkish Studies-Uluslararası Türk dilleri, Edebiyatları ve Tarihi süreli Yayınları, VIII (8/4): 939-950.

KARAHAN, Firdevs (2004). “İki Dilli Reklamlar ve Sunulan Kimlikler”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,XXI (2), 101-116.

OMAR, Mnolya. (2014),Öğretmen ve Öğrenci Gözüyle Soydaş İki Dillilere Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme (Arapça ve Türkçe Bilen Kerkük Türkmenleri Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

ÖZBAY, Murat (2009). Anlama Teknikleri: I Okuma Eğitimi. Ankara: Öncü Kitap.

SEVER, Sedat. (2004). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme. Ankara: Anı.

ŞEN, Muhammet. (2019). Türkiye’de Ortaokul Düzeyinde Öğrenim Gören Suriyeli Arap Öğrencilerin Türkçe Sesli Okuma ve Dikte (Söylenen Yazma) Becerisinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi,

Eğitim bilimleri Enstitüsü, Ankara.

TDK. (1998). Türkçe Sözlük (9. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

USTABULUT, Mete. Yusuf. (2014). İki Dilli Türk Çocuklarına Türkiye Türkçesi Öğretiminde Sesli Okuma Hataları ve Bu Hataların Düzeltilmesi İçin Yapılabilecek Yöntem ve Teknikler (Romanya Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

VURAL, Hanifi ve BÖLER, Tuncay. (2012). Ses ve Şekil Bilgisi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Extended Abstract:

The main purpose of the research is; Turkish teacher candidates whose nationality is Turkmen. Turkey in Turkish language to detect errors in reading aloud and to suggest solutions.

Few studies have been conducted on teaching the Turkish language to bilingual Turkish children, and this indicates that there is a serious shortage in this field. One of these shortcomings is “to detect errors in reading aloud and to determine the methods and techniques that can be used to correct these errors.” Considering that the teaching of Turkish to bilingual Turkish children is becoming more widespread and parallel to this, the number of Turks who want to learn their mother tongue is increasing rapidly. We believe that reading education, which is the most important and easiest way of language learning, and reading aloud education, which is a method of reading education, should be given the necessary importance. (Kara and Ustabulut, 2015). Reading aloud is not just a language skill that contributes to reading education. It is a method that contributes directly to speaking and listening skills, and indirectly to writing skills. The main problem of this study is that “The teacher candidates who study in the Department of Turkish Language Teaching at Kirkuk University have Turkmen nationality. What basic mistakes do they make in reading aloud and pronunciation while reading a text?”

As the sub-problem of the research;

1 What are the errors of reading aloud by Turkmen students who study at the Department of Turkish Language Teaching at Kirkuk University according to gender?

2 Are there obvious reading aloud errors across grade levels, and if so, what are they?

Method

Research model

In this study; Descriptive survey model was used, one of the quantitative research techniques. Quantitative screening; expressed numerically, included in the study, age, class, number of participation, etc. It is a research model that includes the evaluation. According to Büyüköztürk, the quantitative variable; “The fact that an object or an individual has a certain feature can be explained in terms of quantity.” In this study, the researcher also used a tape recorder to analyze the data.

In her master’s work on a similar subject, she had the students read a text named “Zeytin Küpü” and deciphered the data again with a voice recorder.

Again, a similar issue ‘s “Studying at Secondary School Level in Turkey, the Syrian Arab Student Evaluation of Turkish and Voice Dictation Reading Skills” master thesis “Ebe Sobe” It was determined as a voice reading text, and it was deciphered with a voice recorder by having students read it. “Uzayın Ziyaretçileri” The second text, named, was used as a dictation work.

Universe and sample

The study sample participated in 16 candidate teachers, 8 females and 8 males, from the Department of Turkish Language Teaching at the University of Kirkuk. The nationality of this group participating in the study is Turkmen and they are teacher candidates who have received Turkish education from primary school to university.

Collection and analysis of data

In the study, considering the levels of the students, the text named “Thank You All” was determined as the application text in line with expert opinions. This text was read aloud by students and data was collected by recording the students’ readings on a tape recorder. Later, the recording device used by the researchers was decoded and reading errors were determined. The errors identified in Reading Aloud are attempted in this section with a table showing the students’ nationality, level, and place of birth.

Findings and Comments

In this section, the findings obtained as a result of the analysis of the data collected from the students participating in the research are arranged and interpreted according to the sub-problems of the research.

Conclusion

Many Turkish teachers, both permanent and contracted, work in primary and secondary schools in Kirkuk. However, as a result of the data obtained, it is understood that although the students receive Turkish education from primary school to university, their Turkish is quite poor in the first grade of the university. Some of these teachers are graduates of Teachers’ School (5 years) and university (4 years), and some of them are teachers who have graduated from different departments and faculties and have been teaching Turkish by participating in Turkish education and teaching courses for a few months. However, these teachers did not develop themselves pedagogically, the courses organized in the field were not efficient, and the education-teaching materials were inadequate, causing the level of education to be low.

Especially in the University of Kirkuk, the Turkish Education Department, the Turkish language is taught using the four basic grammar rules. Students who graduate from here are providing grammar-oriented education in primary, secondary and high schools. As a result of this work, errors of reading aloud show us that systematically incorrect and incomplete Turkish education is the result of insufficient field education.

Some errors in reading aloud were identified in the study. The errors were deciphered by the researchers, by reading the text, using a tape recorder. These errors are as follows; A total of 13 reading errors were determined as KTE, HTE, KA, HA, TE, SÇ, SE, HE, NKY, TU, YH, YO, KE.

As a result of the study, it was determined that male students made a total of 950 read aloud errors and female students made 605 errors. While it was observed that female students made the most mistakes in reading aloud with a rate of 23.14%, it was observed that male students had the most errors in reading aloud with a rate of 19.47% in being unable to perform breath control (NKY).

The only common reading error between the two groups was the inability to make a voice (SÇ). In the two groups, the least audible reading error was found to be inability to make a sound.

When a comparison is made between first and second grades for female students and third and fourth grades, a significant difference emerges between the two groups. Girl students in the first and second grade made a total of 413 errors in reading aloud, while female students in the third and fourth grade made a total of 192 errors. In the same way, when the male students were compared, it was found that the students in the first and second years made a total of 679 reading errors, while the third and fourth year students made a total of 271 errors in reading aloud.

The Turkish language has a total of 29 votes .There are 28 votes in Arabic and 32 in Kurdish. Sounds used in Turkish: “a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z “. Sounds used in the Arab countries: “ا, ب, ت, ث, ج, ح, خ, د, ذ, ر, ز, س, ش, ص, ط, ظ, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و, ي “. The sounds that the Kurds use are: “ا, ب, پ, چ, ح, خ, د, ذ, ه, ئ, ف, ق, ك, گ, و, ه, ئ, ر, ژ, ز, ر, ل, ن, م, ل, ش, ی, وو, و, ش, س, ن, م, ل, ل”. The life of the Turkmen and the Arab countries, Arabic is the official language of the country, a multilingual country that speaks to other languages partly in the school that takes over the course side Turkish, like Arabic, Kurdish and French, they take English lessons so it is believed that it does not cause any error in reading aloud in Turkish.

Lisans Düzeyinde Atatürk Algısı ve Farklılıklar

Atatürk's Perception and Differences at Undergraduate Level

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN *
Prof. Dr. Özlem BEKTAŞ **

Öz:

Bu çalışmanın amacı, lisans düzeyinde farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin Atatürk algı düzeyini belirlemek ve çeşitli değişkenlere göre durumunu değerlendirmektir. Araştırma tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde, dört bölümde öğrenim gören, rastgele seçilmiş 262 (% 63.4) kadın, 151 (36.6) erkek olmak üzere toplam 413 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak Dönmez ve Hamarat (2014) tarafından geliştirilen "Atatürk Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Atatürk algısının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik iki gruplu karşılaştırmalar için Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılması için de Kruskal-Wallis H testi ile birlikte fark olan grupların tespiti için ikili gruplar halinde Mann-Whitney U testleri uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; cinsiyetin öğrencilerin Atatürk algıları üzerinde etkili bir faktör olmadığı, bölümlerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında, tarih ve fen bilgisi öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin Atatürk algılarının diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek olduğu, sınıflarına göre Atatürk algıları

*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzican, sgokcen@atauni.edu.tr, ORCID Nu: <https://orcid.org/0000-0001-8051-2783>

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzican, ozlemteba@hotmail.com ORCID Nu: <https://orcid.org/0000-0001-9869-0115>

karşılaştırıldığında 3. sınıf öğrencilerinin Atatürk algılarının diğer sınıflara göre anlamlı farklılığı olduğu, yine 1. sınıf öğrencilerinin algılarının 2. ve 4. Sınıf öğrencilerine göre anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca mezun olunan lise türünün Atatürk algısı üzerinde bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Aile gelir düzeylerine göre öğrenciler karşılaştırıldığında ise, gelir seviyesi arttıkça Atatürk algılarının da gelir düzeyi en düşük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. İkamet yerlerine göre ise, Atatürk algısı üzerinde fark anlamlı değildir.

Anahtar Sözcükler: Atatürk, Atatürk algısı, üniversite öğrencileri, öğretmen adayları.

Abstract:

The aim of study is to determine the level of Atatürk perception of university students and evaluate them according to various variables. The research was carried out in the screening model. The research consists of a total of 413 students, 262 (63.4%) female and 151 (36.6%) male, randomly selected in Erzincan Binali Yıldırım University in 2017-2018 academic year. In the research, "Atatürk Perception Scale" developed by Dönmez and Hamarat (2014) was used as a quantitative data collection tool. Mann-Whitney U test was used for two-group comparisons, Mann-Whitney U test were used in binary groups for the comparison and Kruskal-Wallis H tests were used for more than two groups together to determine whether the perception of Atatürk varies according to demographic variables. According to the results from the research, it was seen that gender is not significant difference on the students' perception of Atatürk, when their Atatürk perceptions are compared according to their departments, the perceptions of the students from the departments of history and science are significant difference higher than the other students studying the other departments, when their Atatürk perceptions are compared according to their grades, the 3rd grade students have a significant difference than the other grades and also the perceptions of 1st grade students are quite low than the students from 2nd and 4th grades. Moreover, it was determined that high school does not create a significant difference about Atatürk perception. When the student were compared according to family income have a higher Atatürk perception than the student with lower income. According to their hometowns, the difference is not significant difference on their Atatürk perceptions.

Keywords: Atatürk, Atatürk perception, university students, pre service teacher.

Giriş:

Büyük bir Türk İmparatorluğunun külleri üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk dönem dönem bir asker, bir lider, bir devlet adamı olarak toplumun değişik katmanları tarafından birbirinden farklı değerlendirmelere ve algılara tabi tutulmaktadır. Yönetimsel ve sistemsel değişikliklerle oluşturulan yeni devlet nizamı, geleneklerine bağlı, yenilikler konusunda daha tutucu toplumlarda kolay benimsenmeyen ve kabullenilmesi oldukça geniş bir zamana yayılması gereken bir durumdur. Dolayısıyla uzun yıllar boyunca toplum ezberini oluşturan ve belirli alışkanlıkları da beraberinde getiren Osmanlı devlet nizamının terk edilerek yeni bir sistemin benimsenmesi elbette ki, buna direnç gösteren kesimin dikkatlerini öncelikle bu duruma sebep olan kişiye yöneltmesine sebep olacaktır. Burada belki de en önemli husus, bir önceki devletin neden yıkıldığı ve yeni bir düzene ihtiyaç olup olmadığı noktasında toplumsal bilincin yerleşmesi meselesidir.

Osmanlı Devleti'nin neden yıkıldığı konusunda çok detaylı tahlillere girmeyeceğiz ancak bu hususta birkaç sosyolojik değerlendirme yapmakta da fayda olduğunu düşünüyoruz. Mümtaz Turhan, Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerilemesinin sebepleri arasında iki unsura dikkat çeker, "İdareci kültürü ile halk kültürü arasında giderek derinleşen ve artan uçurum peyda olmuştur. Bu yüzden kültür ve medeniyet faaliyetleri, geniş kitleye dayanmamıştır. İkinci sebep de Osmanlı Türklerinin, İslam Camiası içinde yalnız kalmalarıdır. "Toynbee'nin dediği gibi hiçbir medeniyet tek bir millet tarafından ne meydana getirilmiş ne de yalnız başına geliştirilebilmiştir. Medeniyet daimî bir ihtimama, beslenmeye, katılmaya muhtaçtır. Medeniyet topluluklarından biri buhran geçirirse, diğerleri vazifeyi üzerlerine alırlar. Avrupa medeniyeti böyle cereyan etmiştir. Arapların, özelliklerini kaybedip sahnedan çekilmesi, İranlıların Türklerle bitmez mezhep ihtilafı ve kendi kabuklarına çekilmesi, Türkleri yalnız bırakmıştır. Milletlerin tek başına kültür faaliyetleri yaratma hamleleri devamlı olmamış, zaman zaman sekteye uğramış ve bunlar belirli zamanlarda birer demet halinde toplanmıştır (Turhan, 1961: 42-44)". Bununla birlikte hem yükselmeye hem de düşüşe sebep olan anlayışın "hoşgörü" olduğunu düşünenler de bulunmaktadır (Sezen, 1997: 175). Bunlara göre, "Yayılmada önemli rol oynayan hoşgörü, 19. ve 20. yüzyıl Avrupa'sının kendilerini asi Sırpların, Bulgar ve Ermenilerin, hatta Müslüman Arapların koruyucusu tayin etmelerine yol açmıştı ve bu, Osmanlı'nın yenilgisine ve çöküşüne sebep oldu." (Dankwart, 1984: 319). Aslında Osmanlı Devleti bir bakıma uzlaşmazlığa yenildi. Yani, "Osmanlılık" ile "Osmanlı" sayılan milletler arasında ihtilaflar vardı ve Osmanlı ya bunlara boyun eğecekti ya da mağlup olacaktı. Bu yeni durumla uzlaşmayan Osmanlı Devleti dağılmak durumunda kaldı (İleri, 1926: 18).

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ahlaki bakımdan bile Batı ile mukayeseler artmıştı ve bunu muhafazakâr ve dindarlar da yapıyordu. Fakat ahlaki zaafaları idari düzene, medeniyet meselesine bağlamışlar, Batının ahlaklı görünmesini, hukuki ve idari nizam ve intizamla açıklamışlardır. Mehmet Arif Bey, "Başımıza

Gelenler” kitabında şöyle diyor, “Batıdaki hukuki nizam ve idaredeki intizam, halkın heyecan ve münasebetsizliğine mâni oluyor.” (M.Arif, 1973: 441) Tanzimat ile birlikte bir değişim ve dönüşüm gözlemlenmiştir. Gelişen olaylardan biri laikleşme, diğeri milletleşme eğilimleridir. Ancak milletleşmek isteyenler Türkler dışındaki unsurlar olduğu gibi, laikleşenler de gayrimüslimler olmaktadır. Tanzimat ile değişenlerden biri de devlet ve siyasi hayata aittir. Paşa ve ağanın biraz da keyfi idaresine karşı, daha merkezîyetçi bir bürokrasinin kurulmuş olmasıdır. “Reaya yerini teb’aya bırakırken, kapıkulunun yerini sivil bürokrasi almıştır (Özek, 1983: 385)” Bu durum dini hayatı ve din-devlet ilişkisini etkileyecektir (Sezen, 1997: 176).

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri, kurumları düzeltmeye çalışmakla geçmiştir. Gerilemenin, hatta yıkılmanın bu şekilde önüne geçileceği beklentisi vardı. Meclisler, ordudaki yeni düzenlemeler, medreselerin yanında okullar açmak, yeni memuriyetler vs. Oysa bunlar ne bir fabrika yapılmasını ne bir anonim şirket kurulmasını ne burjuva sınıfının doğuşunu sağlamıyordu. Fikir çoktu, proje boldu, belki birçok şeye gebe hale gelmişti, fakat görünürde ciddi bir şey yoktu. Ortada görünen tek müşahhas gerçek taklitlerdi. Osmanlı Devleti yaşayamamış, çökmüştü. “Vahdettin tahta çıkarken aslında Osmanlı devleti, devlet tahtından indirilmekteydi (Sezen, 1997: 177)”.

Bütün fikirler, idealler bir tarafa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunun en gerçekçi iki gerekçesi vardır. Biri Osmanlı Devleti’nin yıkılışı, diğeri İstiklal Savaşı’dır. “Osmanlı Devleti keşke yıkılmasaydı” diye hayıflanmak, beyhude bir çatışma ve tartışma konusudur. Osmanlı Devleti, öyle ya da böyle ömrünü tamamladı. Bu durum siyasi, iktisadi, sosyolojik sebeplerle de açıklanabilir, Batı böyle istediği için de olabilir. Gerçek olan şudur ki, Mustafa Kemal’in Yıldırım Orduları kumandanı iken söylediği gibi “Felaket coşkun bir nehir gibi Türkiye üzerinden akıyordu.” (Atay, 1982: 24). Aslında Batı’nın Türkiye üzerindeki kararı da kesindi. “Türkler defolup Asya’ya gitmelidir. Avrupa ve İstanbul bunlardan temizlenmelidir (Akyüz, 1975: 94)” diyorlardı. 1920’de Yunan yazarı Moskopolulos Türkler için şöyle yazıyordu, “Bu yağmacı ve katiller milletinin Avrupa’da oturmaya hakkı yoktur. Atalarının yaşadıkları yere gitsinler” (Tunaya, 1964: 48).

Osmanlı Devleti’nin yıkılışı cumhuriyeti kuran kadrolar tarafından değil Batı’nın doyurulamaz emperyalist düşüncelerinden ve gerilemeyi durduracak çareleri ilgisiz yerlerde aramaktan kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları, Osmanlı devletinin gidişatını değiştirmek için “yasal ve demokratik yollar kapanınca ihtilal yolunun denenmesini düşünmüş” (Öz, 1987: 24) olabilirler. Fakat bu, yıkılış sırasında kurtuluş çarelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Aynı yönetimle aynı sistemle kurtuluş çarelerine inanılmıyordu ve girilmiş olan savaşların sonucu da ortada idi. Osmanlı Devleti’nin yıkılışına içeriden sorumlu aranacaksa, bunun cumhuriyet öncesi kadrolarda aranması daha doğru olacaktır.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının liderlik ettiği milli mücadele bir zorunluluktan doğmuştur. Osmanlı Devleti’ni fiilen yıkan Batı, onun toprakları üstündeki yapılanmayı da organize etmek istiyordu. Bütün Anadolu direnişe katılmaya hazırды.

Mustafa Kemal bunları teşkilatlı hale getirdi ve “bu çabanın milli çapta olmasını” sağladı, parçalı ve yutulabilir duruma düşmesini önledi (Rustow, 1984: 323). Mustafa Kemal’in çevresindeki milliyetçi aydın kadro, vatani kurtarma görüşünde birleşmişlerdi (Avcıoğlu, 1969: 152). Mustafa Kemal, 22 Mayıs 1919’da yani “Samsun’a çıktuktan üç gün sonra İstanbul’da bulunan Sadaret Makamına, gönderdiği bir raporda aynen şöyle diyordu: “Millet yekvücut olup hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir”. Bu tek cümlenin içine, milli mücadelenin dayanacağı üç temel ilke sığdırılmıştı. Bunlar; milletin dış düşmana karşı tek bir vücut halinde birleşmesi, milletin egemenliği ve Türk milliyetçiliğidir (Feyzioğlu, 1988: 20)” Böylece milli bağımsızlık hareketi daha ilk safhasında bir yurttaş egemenliği halini almıştır (Aydemir, 1986:). İstiklâl Savaşı, Türk’ün var olma ve daha sonra da insanlık ailesinin yüksek seviyeli bir üyesi olma hareketiydi. Anadolu’nun merkezindeki Ankara şehri de ayak sesleri duyulan yeni Türk devletinin “Söğüt”ü olmalıydı ve öyle de oldu. Sonuçta, “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, Türkcülük ülküsünün nazariyeden çıkıp, gerçekleşmesi” demek oluyordu (Akçura, 1981: 211).

Bugüne kadar gelen Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti süreci konusundaki tartışmalar, “İstiklal Savaşı’nın neticesinde olması gerekenin ne olduğu” konusunda düğümlenmektedir. Bu konuda toplumda dört farklı görüş ve düşünce ortaya çıkmaktadır (Sezen, 1997: 364);

1. İstiklal savaşı sonrası milli bir devletin kurulması zorunluluktadır. Doğru olan yapılmıştır. Başka türlü düşünmek ise hainliktir.

2. Savaş sonrası her şey hala mevcut olan Osmanlı Devleti’ne teslim edilmeli, saltanat ve halifelik devam etmeliydi. Yani her türlü mücadele Osmanlı’nın devamı için olmuş olmalıydı.

3. Savaş sonrası kurulan yeni devlet, halifeliği devam ettirmeli, sadece saltanatu kaldırmalıydı.

4. Savaş hiç yapılmamalı, bir manda idaresi altında veya işgale razı olarak kalınmalıydı. Çağın şartları gereği, bağımsızlık nasıl olsa bir gün kendiliğinden gerçekleşecekti.

Kendine özgü haklı sebeplerden bunların birincisi tahakkuk etmiştir. Yaşama iradesi ve hayatın gerçeği, kendine en uygununu seçmeye yönelmiştir. Cumhuriyet rejimiyle kurulan yeni Türk Devleti, özellikle milliyete dönük karakterde olan bir savaşın sonunda kurulduğu için, çağın gereği milli devlet olma özelliğini haklı olarak taşıyacaktı. (Sezen, 1997: 365). Kendisine muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmak gibi bir hedef belirleyen yeni devlet nizamı, aslında öyle eleştirildiği gibi Batılılaşarak modernleşmemiş, millileşerek çağdaşlaşma modelini benimsemiştir.

Bu uzun ve köklü tarihsel süreçte toplumsal hafıza (Dönmez ve Yazıcı, 2009: 1481), Atatürk algısı ve bu algıyı etkileyen faktörler tarih, toplum ve eğitim açısından oldukça hassas bir konuyu teşkil etmiştir. Gerek toplumsal duyarlılığın ve bilincin kazandırılmasında gerekse öğretmenlerin Atatürk algısı eğitim program

ve politikalarının önceliğini oluşturmaktadır. Bu çerçevede yerini bulan üniversite eğitiminde, lisans düzeyinde, farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, eğitim fakültesinde öğrenim görenlerle karşılaştırılması ve daha farklı bir yönden değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Keza öğretmen adaylarının gelecek nesilleri yetiştirme ve Atatürk ilke ve inkılaplarını öğretme sorumluluğu Milli Eğitim'in temel amaçlarında yer bulmuştur. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin Atatürk algıları ve algıların hangi değişkenlerden etkilendiği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda araştırma aşağıdaki sorulardan oluşmaktadır;

- 1) Atatürk Algı düzeyi,
- 2) Atatürk algılarının; cinsiyet, öğrenim gördükleri bölüm, sınıf düzeyi ve mezun olunan lise türüne göre farklılık durumu,
- 3) Atatürk Algılarının; ailelerinin gelir durumuna, çocukluklarının geçtiği yerleşim birimine göre farklılık durumu.

Yöntem

Bu araştırmada betimsel yöntem tarama araştırması yapılmıştır. Araştırmada evren birimlerinin örneklem için eşit seçilme olasılıklarının eşit olması olarak tanımlanan “seçkisizlik” ölçütü olarak alınmış, seçkisiz örnekleme yöntemlerinden, “basit seçkisiz örnekleme yöntemi” kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Erkan Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013: 84).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Fen-Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi'nde eğitim gören 262 (% 63.4) bayan, 151 (36.6) erkek olmak üzere toplam 413 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin demografik özellikleri özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencileri Demografik Özellikleri

Değişken	Grup	f	%
Cinsiyet	Kadın	262	63.4
	Erkek	151	36.6
	TD ve Edebiyatı	99	24
Bölüm	SBÖ	47	11.4
	FBÖ	146	35.4
	Tarih	121	29.3
Sınıf	1. Sınıf	131	31.7
	2. Sınıf	132	32
	3. Sınıf	104	25.2
	4. Sınıf	46	11.1
Mezun Olunan Lise	Genel Lise	237	57.4
	Öğretmen Lisesi	18	4.4
	Meslek Lisesi	37	9
	İmam Hatip Lisesi	24	5.8
	Teknik Lisesi	10	2.4
	Anadolu Lisesi	73	17.7
	Diğer Liseler	14	3.4
Gelir Düzeyi	0-750 TL	74	17.9
	751-1500 TL	149	36.1
	1501-2000 TL	89	21.5
	2000 TL ve üzeri	101	24.5
İkamet	Köy	114	27.6
	Kasaba	47	11.4
	Şehir	163	39.5
	Büyükşehir	69	16.7
	Metropol	20	4.8
Toplam		413	100

Tablo 1'de araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre % 63.4'ü kadın ve %

36.6'sı erkek, bölümlerine göre % 24'ü TD ve Edebiyatı, % 11.4'ü SBÖ, % 35.4'ü FBÖ, ve % 29.3'ü tarih bölümü, sınıflarına göre % 31.7'si 1. sınıf, % 32'si 2. sınıf, % 25.2'si 3. Sınıf ve % 11.1'i 4. Sınıf, mezun oldukları lise türlerine göre % 57.4'ü genel lise, % 4.4'ü öğretmen lisesi, % 9'u meslek lisesi, %5.8'i imam hatip lisesi, %2.4'ü teknik lisesi, % 17.7'si Anadolu lisesi ve % 3.4'ü diğer lise mezunu, gelir düzeylerine göre % 17.9'u 0-750 TL, % 36.1'i 751-1500 TL, % 21.5'i 1501-2000 TL ve % 24.5'i 2000 TL ve üzeri aylık gelire sahip, ikamet ettikleri yerlere göre % 27.6'sı köy, %11.4'ü kasaba, % 39.5'i şehir,% 16.7'si büyükşehir ve % 4.8'i metropolde ikamet ettikleri görülmektedir.

Veri Toplama Aracı:

Araştırmada öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini kapsayan verilerini toplamak amacıyla "kişisel bilgi formu" ve Atatürk algıları verilerini toplamak amacıyla da "Atatürk Algıları Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu:

Formda cinsiyet, bölüm, sınıf, mezun olunan lise, aile gelir düzeyi, çocukluklarının geçtiği yerleşim yerlerine ilişkin demografik sorular yer almaktadır.

Atatürk Algısı Ölçeği:

Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak Dönmez ve Hamarat (2014) tarafından geliştirilen "Atatürk Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek kullanışlı ve duyarlı olması için Likert (1932) tarafından geliştirilen 5'li tipte hazırlanmış bir ölçektir. Ölçekteki maddeler hususi olarak bireyin maddeye katılımından ziyade, algı ifadelerinin doğası gereği maddenin bireyi yansıtmaması durumu dikkate alınarak 1'den 5'e doğru puanlanmak kaydıyla "Hiç", "Kısmen", "Biraz", "Oldukça" ve "Tamamen" şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 160, minimum puan ise 32'dir. Atatürk Algısı Ölçeği'nin Kaiser Mayer-Olkin (KMO) değerinin .94 ve Barlett Testi sonucunun anlamlı (.00) olduğu tespit edilmiştir. Ölçek geliştirme süreci sonunda 41 madde pilot uygulamaya sokulup toplam varyansın 45.63'ünü açıklayan ve 14.60 özdeğerine sahip tek faktörlü yapıda 32 maddelik bir nihai ölçeğe ulaşılmıştır. Ölçekteki maddelerin madde toplam korelasyonları .51 ile .77 değerleri arasında değişmektedir. Ayrıca ölçekte yer alan maddelerin madde faktör yükleri .43 ile .81 değerleri arasında değişmektedir. Ölçek maddelerinin iç tutarlılığına yönelik ise Cronbach Alpha katsayısı .94 değerinde çıkmıştır.

Bu çalışmada ise ölçeğin güvenilirliği için yapılan Cronbach's Alpha güvenirlik analizi sonucunda .972 olarak oldukça yüksek düzeyde bir güvenirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için normallik analizi yapılmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım durumu incelemesinde; grup büyüklüğünün 50'den büyük olması nedeniyle yapılan Kolmogorov-Smirnov (K-S) normallik testi sonucu $p < .05$ olarak hesaplandığından verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2002). Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ait verilerin frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Atatürk algısının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik iki gruplu karşılaştırmalar için Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılması için de Kruskal-Wallis H testi ile birlikte fark olan grupların tespiti için ikili gruplar halinde Mann-Whitney U testleri uygulanmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin ölçek maddelerine yanıtların minimum, maksimum ve ortanca değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Atatürk Algısı Genel Düzeyleri

No	Faktör	N	Min	Max	Medyan
1	Atatürk ile ilgili anlatılanları dikkatlice dinlerim.	413	1	5	4
2	Atatürk ile ilgili özel günleri hatırlamak benim görevimdir.	413	1	5	4
3	Atatürk ile ilgili yazılanları okurken keyif alırım.	413	1	5	3
4	Atatürk'ün işaret ettiği sorumlulukların bilincindeyim.	413	1	5	4
5	Atatürk'ün hayatı ile ilgili yeterli bilgiye sahibim.	413	1	5	4
6	Atatürk ile ilgili araştırmalar yapmak isterim.	413	1	5	4
7	Milli Mücadele Dönemi denince aklıma ilk gelen isim Atatürk'tür.	413	1	5	4
8	Atatürk öğrenciler için ideal bir modeldir.	413	1	5	4
9	Atatürk ile ilgili bildiklerimi başkalarına anlatma fırsatını hiç kaçırmam.	413	1	5	3
10	Atatürk ile ilgili görsel malzemeleri aslına uygunluğuna göre ayırt edebilirim.	413	1	5	3
11	Atatürk ile ilgili bildiklerim arttıkça kendimi ona daha yakın hissediyorum.	413	1	5	3
12	Gürültülü bir ortamda dahi Atatürk'ün sesini ayırt edebilirim.	413	1	5	3
13	Atatürk Dönemi'nin işlendiği derslerde daha başarılı olurum.	413	1	5	3
14	Atatürk'ün kullandığı binaları ziyaret etmek öğrenmemi güdüleyicidir.	413	1	5	4

No	Faktör	N	Min	Max	Medyan
15	Lisansüstü eğitimimde Atatürk ile ilgili çalışma yapmak isterim.	413	1	5	3
16	Atatürk benim için yalnızca tarihi bir olgudan ibarettir.	413	1	5	4
17	İçeriği, Atatürk Dönemi olan derslere hazırlıklı gelmem gerekir.	413	1	5	3
18	Cumhuriyet Tarihimizin en önemli kesiti Atatürk Dönemi'dir.	413	1	5	4
19	Atatürk ile ilgili yazılmış bir kitabı rahatlıkla okuyup bitirebilirim.	413	1	5	4
20	Hayat felsefemin şekillenmesinde Atatürk önemli bir etkiye sahiptir.	413	1	5	3
21	Atatürk hakkında derslerde öğretilenleri ders dışında gözlemleyebilirim.	413	1	5	3
22	Atatürk Dönemi'ne ait bir fotoğraf gösterildiğinde konuyla bağlantısını kurarım.	413	1	5	3
23	Atatürk'ün asıl ilgimi çeken yönü kişiliğinden çok fikirleridir.	413	1	5	4
24	Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini anlamak vatandaşlık görevimdir.	413	1	5	4
25	Anıtkabir her öğrenci tarafından ziyaret edilecek yerlerin başında gelir.	413	1	5	4
26	Atatürk'ün düşünce sistemi evrensel niteliktedir.	413	1	5	4
27	Atatürk, tüm vatandaşları kapsayıcı bir üst değerdir.	413	1	5	4
28	Atatürk'ün fikirlerini, sahip olacağım çocuğa önce ben öğretirim.	413	1	5	3
29	Atatürk ile ilgili aşırı bilgi yüklemesi beni ilgili konulardan soğutur.	413	1	5	4
30	Atatürk'ün fikirlerini her ortamda savunabilirim.	413	1	5	3
31	Atatürk konularının uygulamalı öğretilmesinden daha çok keyif alırım.	413	1	5	3
32	Atatürk benim için en önemli liderdir.	413	1	5	4
Toplam		413	32	160	112

Tablo 2'ye göre öğrencilerin Atatürk hakkındaki algılarının orta düzeyde olduğu görülmektedir. 16. ve 29. maddelerdeki olumsuz ifadeler ters çevrilerek puanlamaya dâhil edilmiştir. Tablo 2'de bulunan değer dönüştürülmüş değerleridir.

Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Atatürk Algılarının Karşılaştırılması

Cinsiyet	N	Min	Max	Med-yan	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
Bayan	262	36	159	112.5	213.07	55824.50	18190.5	-1.361	.173
Erkek	151	36	160	112	196.47	29666.50			

*p>.05

Tablo 3'te öğrencilerin cinsiyetlerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (P>.05).

Öğrencilerin bölüm değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Bölümlerine Göre Atatürk Algılarının Karşılaştırılması

Bölüm	N	Min	Max	Med-yan	Mean Rank	Chi-Square	P	Farklı Gruplar
TD ve Edebiyatı	99	36	156	98	167.44	24.046	.000*	1-3 (.005)
SBÖ	47	44	155	97	184.24			1-4 (.000)
FBÖ	146	43	159	111	210.91			2-4 (.007)
Tarih	121	36	160	17	243.48			3-4 (.022)

*p<.05

Tablo 4'te öğrencilerin bölümlerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında, Tarih ile Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Tarih ile Fen Bilgisi Öğretmenliği ve Türk Dili ve Edebiyatı ile Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p<.05).

Öğrencilerin sınıf değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıflarına Göre Atatürk Algısının Karşılaştırılması

Sınıf	N	Min	Max	Medyan	Mean Rank	Chi-Square	p	Farklı Gruplar
1. Sınıf	131	36	159	111	199.91			1-2 (.008)
2. Sınıf	132	36	157	124.5	234.58			1-3 (.010)
3. Sınıf	104	44	160	90.5	164.42			
4. Sınıf		43	158			25.243	.000*	1-4 (.032)
	46			126.5	244.33			2-3 (.000)
								3-4 (.000)

*p<.05

Tablo 5'te öğrencilerin sınıflarına göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında, 3. sınıf ile 1. sınıf, 3. sınıf ile 2. sınıf, 3. sınıf ile 4. sınıf, 1. sınıf ile 2. sınıf ve 1. sınıf ile 4. sınıflar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p<.05).

Öğrencilerin mezun oldukları lise değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Mezun Oldukları Liselerine Göre Atatürk Algılarının Karşılaştırılması

Lise	N	Min	Max	Medyan	Mean Rank	Chi-Square	P
Genel Lise	237	36	160	117	215.59		
Öğretmen Lisesi	18	44	155	112	223.94		
Meslek Lisesi	37	40	149	102	186.03		
İmam Hatip Lisesi	24	44	150	113.5	182.40	10.940	.090*
Teknik Lisesi	10	66	154	96	173.45		
Anadolu Lisesi	73	36	159	114	213.45		
Diğer Liseler	14	36	123	96	127.68		

*p>.05

Tablo 6'da öğrencilerin mezun oldukları liselerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (p>.05).

Öğrencilerin gelir düzeyi değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Aile Gelir Düzeylerine Göre Atatürk Algılarının Karşılaştırılması

Gelir Düzeyi	N	Min	Max	Medyan	Mean Rank	Chi-Square	P	Farklı Gruplar
0-750 TL	74	36	158	96.5	171.36	10.200	.017*	1 - 2 (.036)
751-1500 TL	149	36	160	110	207.64			
1501-2000 TL	89	45	158	111	210.23			
2000 TL ve üzeri	101	44	156	122	229.32			1 - 3 (.028)
								1 - 4 (.002)

*p<.05

Tablo 7’de öğrencilerin aile gelir düzeylerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında, aylık 0-750 TL ile 751-1500 TL, 0-750 TL ile 1501-2000 TL ve 0-750 TL ile 2000 TL ve üzeri geliri olanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p<.05).

Öğrencilerin çocukluklarının geçtiği yerleşim yeri değişkenine göre Atatürk algılarının karşılaştırıldığı Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Çocukluklarının Geçtiği Yerleşim Yerlerine Göre Atatürk Algılarının Karşılaştırılması

İkamet	N	Min	Max	Medyan	Mean Rank	Chi-Square	P
Köy	114	36	157	115	200.69	3.421	.490
Kasaba	47	46	160	114	215.46		
Şehir	163	38	158	105	198.92		
Büyükşehir	69	44	159	115	225.07		
Metro-pol	20	36	151	118.5	226.58		

*p>.05

Tablo 8’de öğrencilerin çocukluklarının geçtiği yerlerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (p>.05).

Sonuç, Tartışma Ve Öneriler:

Üniversite öğrencilerinin Atatürk algılarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin Atatürk hakkındaki algılarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet ve ikamet yerlerinin Atatürk algısı üzerine bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Duman, Kocaer ve Korkmaz (2019: 71) ve Altıkulaç (2016: 38) tarafından yapılan araştırmalarda da cinsiyet Atatürk algıları üzerinde farklılık oluşturmamaktadır.

Öğrencilerin bölümlerine göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında, tarih ve fen bilgisi öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin Atatürk algılarının diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Atatürk algısını etkileyecek temel bir ders olan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersine ilişkin Akbaba, Demirtaş, Birbudak ve Kılcan (2014: 212) tarafından ele alınan çalışmada, tarih öğretmeni adaylarının % 82,3'ü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi konularına orta ve üst düzeyde ilgi duyduğunu tespit edilmiştir. Bal'ın (2011: 383) araştırmasında bu dersin verimliliğinde müfredat yoğunluğunun azaltılması, öğrenci merkezli etkinliklere yer verilmesi, yeni öğrenme yaklaşım, yöntem ve tekniklerin kullanılması etkili olabilmektedir. Ayrıca tarih derslerinde çeşitli tarihsel örneklerden oluşabilecek bir içerikle ezberden bağımsız bir öğretim önerilmektedir (Şimşek, 2008: 14). Palaz, Kılcan ve Gülbudak (2019: 375) ve Aslan ve Şeker'e (2013: 40) göre ise, çeşitli düzeylerde materyal çeşitliliğini zengin tutarak dersin somutlaştırılması, tek düzelikten uzak, aktif bir öğrenme ve öğretme ortamının sağlanması gereklidir.

Sınıflarına göre Atatürk algıları karşılaştırıldığında 3. sınıf öğrencilerinin Atatürk algılarının diğer sınıflara göre, yine 1. Sınıf öğrencilerin algılarının da 2. ve 4. Sınıf öğrencilerine göre düşük olduğu görülmüştür. Bu durum üniversite öğreniminin Atatürk hakkında gerekli bilinci kazandırdığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer olarak Karaman (2019: 59) tarafından yapılan araştırmada Makedonyalı Türk öğrencilerin Atatürk algılarının beklenen düzeyde olduğu, verilen eğitimde Atatürk'e yeteri kadar yer verildiği vurgulanmıştır. Ulusların belirleyici ve bütünlüyci özelliğini dil, kültür ve eğitim oluşturmaktadır. Ulusal birliğin sağlayıcısı da ulusal dil ve ulusal eğitimidir. Diğer yandan kimlik toplumu uluslaştırma aracıdır (Eren, 2018: 236). Mevcut devletlerin uluslaşması ve kimliğinin oluşmasında tarih ve tarihi şahsiyetler etrafında şekillenen algı belirleyici olmaktadır. Atatürk'ün tarih çalışmalarında da millî şuur, vatan sevgisi ve tarih sevgisi gibi değerlerin ön plana çıktığını söylemek mümkündür (Özçelik, 1998: 194). Faiz ve Karasu-Avcı (2019: 247) araştırmasından elde edilen sonuca göre, Atatürk'ün tarihi bir şahsiyet olmasının dışında Atatürkçülüğün düşünce sisteminde bir değer olarak algılandığı tespit edilmiştir. Atatürk dönüşümcü liderliğe verilecek en büyük örnek görülmektedir (Taş, 2009: 1). Kolburan ve Tasa'nın (2017: 93) Atatürk'ün kişiliğini tarih ve belgelerle anlama; bilişsel dehasını nasıl yönettiği konusunda kuramsal bağlantılar kurmayı amaçladığı araştırmasında "Atatürk, hem ülkesi adına aldığı tüm kararlarda hem de uluslararası platformlardaki temsil başarısıyla, üstün liderlik ve bilişsel becerilere sahip olduğunu birçok kez gösterdiği" ifade edilmiştir.

Öğrencilerin mezun oldukları lise değişkenine Atatürk algıları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Benzer bir sonuçta Akbaba (2007: 348) üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada Atatürk ilkeleri ve İnkılapları dersinin amaçlarına yönelik algılarında öğrenim görülen fakültele- rin farklılık oluşturduğu tespit etmiştir.

Gelir düzeylerine göre öğrenciler karşılaştırıldığında ise, gelir seviyesi arttıkça Atatürk algılarında gelir düzeyi en düşük olanlara karşı anlamlı yüksek olduğu görülmüştür. Benzer olarak, Duman, Kocaer ve Korkmaz'ın (2019: 71) araştırma sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmaya göre öğrencilerin algı düzeyleri gelir düzeyine göre anlamlı derecede farklılaşma göstermemektedir. Eğitim sosyoekonomik bir karaktere sahip toplumlarda toplumsal rolünü gerçekleştirip gerçekleştirmediğine ilişkin tartışmalara yoğunlaşmaktadır. Ailelerin gelir düzeyi çocuklarının eğitim imkânlarını doğrudan etkilemektedir. Uluslararası alanda eğitim ve toplumsal eşitlik arasındaki ilişki özellikle gelişmekte olan ülkelerin ana sosyal problemlerinden biridir (Önür, 2013: 261). Ailelerin eğitim sürecinde kullanabilecekleri finansal kaynaklar, ek materyaller anne ve babanın okul hayatına ilgi ve desteğini etkilemektedir (Çiftçi ve Çağlar, 2014: 167). Tomul'a (2007: 122) göre yüksek gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarının eğitime katılımı da yüksektir. Bu kapsamda bu araştırmada elde edilen Atatürk algısının ailelerin gelir düzeyine göre farklı çıkmasını, üniversite öğrencilerinin örgün eğitim boyunca yararlandığı eğitim fırsatlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca kişi, ekonomik durumunu sorgularken kendi dışındaki etkenleri göz önünde bulundurduğunda içinde bulunduğu durumun müsebbibi olarak yönetim sistemini görmesi ve dolaylı olarak yönetildiği sistemin kurucu figürü olarak Atatürk'ü suçlaması ihtimal dâhilindedir. Bu da gelir düzeyi düşük kesimlerin Atatürk algısındaki olumsuzluğu ifade etmesi bakımından anlamlıdır.

Araştırmanın ulaşılan sonuçlarına ilişkin yapılan değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki öneriler getirilebilir;

1-Atatürk algısını oluşturan ve etkileyen tarih, Atatürk İlke ve İnkılapları gibi derslerin içerikleri yeni yaklaşımlar ve yöntemler kullanılarak ezbercilikten çıkarılmalıdır.

2-Tarih bilincinin yeni nesillere ve topluma kazandırılmasında önemli bir misyona sahip olan üniversitelerde "Atatürk algısı" üzerine düzenli araştırmalar yapılmalı, sorunlar tespit edilmelidir.

3. Milli Mücadele ve bu savaşın, Türk milletinin varlığını korumak ve sürdürmek için ne büyük fedakârlıklarla gerçekleştirildiği eğitimin bütün aşamalarında özellikle vurgulanmalıdır.

4. Türk Milleti'nin bütün kurumları ve değerleriyle birlikte uygarlığa hangi tarihi şartlar altında ve nasıl geçtiği mutlaka ders müfredatları içerisinde yer bulmalıdır.

5. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinden beklenen en önemli amaçlardan

biri, genç nesillere Atatürk'ün ilke ve inkılâplarını bilinçli bir şekilde benimsetmek, onları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milliyetiyle bölünmez bir bütün olduğu gerçeğine karşı gelebilecek her türlü yıkıcı, bölücü, yıpratıcı yaklaşım ve eylemlere, yorumlara karşı uyanık tutacak direnç gösterecek bir donanıma erişmesini sağlamak olmalıdır.

6. Türkiye Cumhuriyeti veya İnkılâp Tarihi dersleri öğretmen merkezli olmaktan çıkarılmalı, müfredat içerisinde tartışma konuları belirlenerek sınıf içinde bu konular mutlaka tartışılmalıdır. Karşılaştırmalı tarih anlayışı yöntemi benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

7. Öğrencilere İlköğretimden itibaren araştırmacı ve öğrenmeyi öğretecek metotlar kullanarak, her türlü kaynağa kolayca ulaşma yolları öğretilmelidir.

8. Ders konuları mutlaka film ve cd gibi görsel materyallerle desteklenmelidir. Derslerin yaratıcı drama teknikleri kullanılarak görsel malzeme ve belgelerle süslenmesi (fıkra, belge hatıra) öğretim araç gereçleri ve bilgi teknolojisiyle desteklenerek yapılması son derece önemlidir. Öğrencilerin teorik anlatımlardan ziyade görsel materyallere karşı algıları daha açık durumdadır.

Kaynakça:

AKBABA, B. (2007). “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersinin Amaçlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 15(1), 339-352.

AKBABA, B., Demirtaş, B., Birbudak, T. S. ve Kılcan, B. (2014). “Tarih Öğretmeni Adaylarının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Öğretimine Yönelik Görüşleri”, **ZfWT**, 6(2), 207-226.

AKÇURA, Y.(1981). **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri-1928 Yılı Yazıları**, (Haz. Nejat Sefercioğlu), : Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKYÜZ, Y. (1975). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ALTIKULAÇ, A. (2016). “The Teaching of Atatürk as A Historical Hero in the Social Studies Lesson: A Study on Social Studies Teacher Candidates”, **International Journal of Science and Research (IJSR)**, 5(8), 36-39.

ASLAN, S. ve ŞEKER, K. (2013). “Sekizinci Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Kavramlarının Öğretiminde Bulmacaların Öğrenci Başarısına Etkisi”, **Mediterranean Journal of Humanities**, III/1, 29-42.

ATAY, F. R. ve Soydan, M. (1982). **Atatürk'ün Anıları (1917-1919)**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

AVCIOĞLU, D. (1969). **Türkiye'nin Düzeni**, Ankara: Bilgi Yay.

AYDEMİR, Ş. S. (1986). **İnkılâp ve Kadro**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

BAL, M. S. (2011). “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Yolları Konusunda Öğretmen Adayı ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(15), 371-387.

ÇİFTÇİ, C. ve ÇAĞLAR, Ç. (2014). “Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi: Fakirlik Kader Midir?”, **International Journal of Human Sciences**, 11(2), 155-175. doi: 10.14687/ijhs.v11i2.2914

DÖNMEZ, C. ve YAZICI, K. (2009). “Atatürkçülüğün Bir Üst Değer Olarak Öğretimi”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 29, 1467-1490.

DUMAN, N., KOCAER, S. ve KORKMAZ, Ö. (2019). “Üniversite Öğrencilerinde Atatürk Algısı”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, 5(9), 65-73.

EREN, E. (2018). “Ulus Devletlerde Toplumsal, Kültürel ve Siyasi Bir Etmen Olarak Kimlik Algısı: Türkiye Bağlamında Ulusal Kimlik Merkezli Dil Ve Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies**, 13(22), 225-237.

FAİZ, M.ve KARASU-AVCI, E. (2019). “Atatürkçülük Kavramına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları”, **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, 14(28), 217-252.https://doi.org/10.35675/befdergi.475283

FEYZİOĞLU, T. (1988). *Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği*, Ankara: TTK.

İLERİ, C. N. (1926). *Türk İnkılabı*, Ankara: Ahmet Kamil Matbaası.

KARAMAN, F. (2019). *Makedonyalı Türk Öğrencilerin Türkiye ve Atatürk Algısı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul.

KOLBURAN, Ş. G. ve TASA, H. (2017). (2017). “Atatürk’ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Atatürk Haftası Özel Sayısı, 79-98.

Mehmed Arif Bey. (1973). *93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler*, İstanbul: İrfan Yayınevi.

ÖNÜR, H. (2013). “Gelir Düzeyinin Eğitim İmkanlarından Yararlanma Düzeyine Etkisi: Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(18), 25-277.

ÖZ, B. (1987). *Atatürk’ün Anadolu’ya Gönderilişinin İç Yüzü*, İstanbul: Okan Yayınları.

ÖZÇELİK, İ. (1998). “Atatürk, Cumhuriyet ve Tarih Şuuru”, *Erdem*, 11(31), 179-196.

ÖZEK, Ç. (1983). *Devlet ve Din*, Ada Yayınları: İstanbul.

PALAZ, T., KILCAN, B. ve GÜLBUDAK, B. (2019). “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersine İlişkin Öğrencilerin Görüş ve Bilgi Düzeyleri: Nitel Bir araştırma”, *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 362-377. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i1.1979.

RUSTOW, D. A. (1984). “Ulusal Bir Devletin Kuruluşu”, *Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

SEZEN, Y. (1997). *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

ŞİMŞEK, A. (2008). “Tarih Öğretiminde Sorgulamacı Yaklaşım Çerçevesinde Soru Sorma Becerisi ve Lise Tarih Ders Kitaplarının Durumu”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-15.

TAŞ, S. (2009). “Atatürk’ün Dönüşümcü Liderliği”, *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-9.

TOMUL, E. (2007). “Türkiye’de Eğitime Katılım Üzerinde Gelirin Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 122-131.

TUNAYA, T. Z. (1964). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Baha Matbaası.

TURHAN, M. (1961). *Garplulaşmanın Neresindeyiz?*, İstanbul: Babıali Yayınevi.

Extended Abstract:

Objective:

The perception of Atatürk and the factors affecting this perception constitute a highly sensitive issue in terms of history, society and education. Both the social awareness and awareness of the society and the teachers' perception of Atatürk are the priority of the education programs and policies. In university education, which has found its place in this framework, it is necessary to compare the students who study at the undergraduate level and different faculties with those who study at the education faculty and to evaluate them from a different perspective. Likewise, the responsibility of pre service teachers to raise future generations and to teach Atatürk's principles and reforms has been included in the main objectives of National Education. In this study, it was tried to evaluate the perceptions of Atatürk and the variables affected by the perceptions of university students. The research was made up from the questions below;

Level of Atatürk perception,

The difference stage of their Atatürk perception according to gender, their departments, classes and the high school they were graduated,

The difference stage of their Atatürk perception according to their family incomes and the neighborhood that they grew up.

Methods

In this research, a descriptive method survey was conducted. In the study, "random sampling method", one of the random sampling methods, was used as the criterion and "random sampling", which is defined as the equal probability of selection of the universe units for the sample was used. (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Erkan Akgün, Karadeniz and Demirel, 2013: 84). The study group of the research consists of a total of 413 students, 262 (63.4%) female and 151 (36.6) male, studying at Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences and Faculty of Education in 2017-2018 academic year. In the study, "personal information form" was used to collect data including socio-demographic characteristics of students, and "Atatürk Perceptions Scale" was used to collect data on Atatürk perceptions.

The data obtained from his research were analyzed in the SPSS program. Normality analysis was performed to determine whether the data were normally distributed. In the study of the normal distribution of research data; As the result of the Kolmogorov-Smirnov (K-S) normality test performed due to the group size greater than 50 was calculated as $p < .05$, it was determined that the data did not show a normal distribution (Büyüköztürk, 2002). The frequencies and percentages of the data regarding the demographic characteristics of the participants participating in the study were calculated. The Mann-Whitney U test was used for two-group comparisons to determine whether the perception of Atatürk differs according to demographic variables, and the Kruskal-Wallis H test was used for the compari-

son of more than two groups, and the Mann-Whitney U test in paired groups was used to determine the groups with differences.

Discussion and conclusion

According to the results obtained in this study, which was conducted to examine the perceptions of university students on Atatürk; It has been determined that students' perception of Atatürk is at a medium level. In addition, it was seen that their genders and residences did not make a difference on the perception of Atatürk. In the studies conducted by Duman, Kocaer, Korkmaz (2019: 71) and Altıkuş (2016: 38), gender does not make a difference on Atatürk perceptions.

When the perceptions of the students were compared according to their departments, it was concluded that the perception of Atatürk in the students studying in the departments of history and science teaching was significantly higher than the students studying in other departments. In the study conducted by Akbaba, Demirtaş, Birbudak, and Kılcan (2014: 212) on Atatürk's Principles and History of Revolution course, which is a basic course that will affect the perception of Atatürk, 82.3% of the history pre service teachers had interests in the middle and upper level for Atatürk's Principles and History of Revolution. In Bal's (2011: 383) research, reducing the curriculum density, including student-centered activities, and using new learning approaches, methods and techniques can be effective in the efficiency of this course.

When the perceptions of Atatürk were compared according to their classes, it was observed that 3rd grade students' perceptions of Atatürk were lower than other grades, and 1st grade students' perceptions were lower than the 2nd and 4th grade students. This situation can be interpreted as university education gained the necessary awareness about Atatürk. Similarly, in the study conducted by Karaman (2019: 59), it was emphasized that the perception of Atatürk of Macedonian Turkish students was at the expected level and Atatürk was given enough place in the education given.

When students' perceptions of Atatürk and the high school they graduated from were compared, there was no significant difference between the groups. In a similar result, Akbaba (2007: 348) found in his research on university students that the faculties of education made a difference in their perception towards the aims of the Atatürk's Principles and Revolutions course.

When the students were compared according to their income levels, it was seen that as the income level increased, Atatürk perceptions were significantly higher than those with the lowest income level. Similarly, It was emerged from Duman, Kocaer and Korkmaz's (2019: 71) research results. According to the study, the perception levels of students do not differ significantly according to their income level. Education focuses on discussions about whether it can be realized with its social role in societies with a socioeconomic character or not. The income level of families directly affects the educational opportunities of their children. The relationship

between education and social equality in the international arena is one of the main social problems of developing countries (Önür, 2013: 261). The financial resources and additional materials that families can use in the education process affect the parents' interest and support in school life (Çiftçi and Çağlar, 2014: 167). According to Tomul (2007: 122), the participation of children of high-income families in education is also high. In this context, it is possible to associate the fact that perception of Atatürk obtained in this study differs according to the income level of the families with the educational opportunities that university students benefit from during formal education. In addition, when the individual considers the factors outside himself while questioning his economic situation, it is possible that he sees the management system as the responsible of the situation he is in and indirectly accuses Atatürk as the founding figure of the system under which he is governed. This is meaningful in terms of expressing the negative perception of the low-income segments in Atatürk's perception.

Rehberlik ve Araştırma Merkezine Yapılan Başvuruların İncelenmesi (Burdur İli Örneği)

Examination of Applications to Guidance and Research Center (Example of Burdur Province)

Doç. Dr. Öznur TULUNAY ATEŞ *
Musa ANAÇ **

Öz:

Bu araştırmada Burdur Rehberlik ve Araştırma Merkezine (RAM) yapılan 2006 ve 2018 yılı öğrenci başvurularındaki aile demografik özelliklerinin değerlendirilmesi ve irdelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yapılırken 2006 yılı ile 2018 yıllarındaki başvurular karşılaştırılmış araştırma kapsamında belirlenen parametreler dâhilinde değerlendirilerek ve bu iki yıldaki başvuruların farklılıkları ortaya konulmuştur. Araştırma betimsel bir durum saptaması niteliğinde olup, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla yapılmıştır. Çalışmada Burdur Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) arşivinde bulunan 2006 yılına ait 194, 2018 yılına ait 224 öğrenci dosyasına ulaşılmıştır. Sonraki aşamada araştırmadaki her iki yıla ait öğrenci dosyaları incelenerek benzer ve farklı durumlar ortaya konmuş, belirlenen tüm kriterler analize dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda ebeveynlerin işgücüne katılım oranı ile ilgili olarak 2018 yılında babaların çalışma durumunda azalma görülürken, annelerin çalışma durumunda yükselme görülmüştür. Ayrıca her iki yılda da işçi ebeveynlerin sayısının diğer meslek dallarına göre yüksek oranda olduğu yapılan değerlendirmelerde tespit edilmiştir. Araştırmada demografik verilerin bize sunduğu dikkati çeken bir diğer bulgu ise 2006 yılındaki

*Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Burdur Türkiye, otates@mehmetakif.edu.tr,0000-0003-1784-7227.

**Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Burdur Türkiye, musanac@hotmail.com, 0000-0002-9585-7132

ebeveynlerin tamamının öz anne ve babadan oluşmasıdır. Vefat eden öğrenci annelerinin 2018 yılında 2006 yılına göre daha fazla olması da dikkati çeken başka bir bulgu olmuştur. Tüm bu demografik özelliklerin öğrenci zekâ puanlarına etkisi de araştırma sonucunda ortaya konmuş ve elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılarak çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: RAM, Zekâ Puanı, Döküman İncelemesi.

Abstract:

In this study, it was aimed to evaluate and examine family demographic features in 2006 and 2018 student applications made to Burdur Guidance and Research Center (GRC). While conducting the research, the applications between 2006 and 2018 were compared and the differences of the applications in these two years were revealed. The research is a descriptive situation determination and it was conducted through document analysis, which is one of the qualitative research methods. In the study, 194 students from 2006 and 224 students from 2018 were found in the Burdur GRC archive. In the next step, student files in each year in the research were examined, similar and different situations were revealed, and all the determined criteria were included in the analysis. As a result; it was seen that while fathers' working status were decreasing, mothers' working status were increasing in 2018. It was also found that the number of worker-parents was higher in both years compared to other jobs. Another remarkable finding in the research is that all parents in 2006 were natural. The number of mothers who died in 2018 were more than in 2006. The effects of all these demographic features on student intelligence scores were also revealed as a result of the research, and the findings were discussed in the light of the literature and solutions were offered.

Keywords: GRC, Intelligence scores, Document Review.

Giriş:

Toplumdaki her bireyin eğitim hakkı vardır ve eğitim hakkı, sosyal hakların başında gelir (Kaboğlu, 2019). Bireyin eğitim hakkından yararlanabilmesi için de eğitimde fırsat eşitliği kavramı ortaya çıkmıştır. Fırsat eşitliği kavramı eğitim ortamlarından faydalanan bireylerin kişisel ve gelişim özelliklerine bakılmaksızın aynı oranda yararlanma durumu olarak özetlenebilir (Tezcan, 1994). Eğitimdeki bu fırsat eşitliğini sağlayabilmek için bireyin kişisel ve gelişim özelliklerinin farklılığı dikkate alınarak, bu farklılığa göre eğitim ortamlarından eşit ve adil bir biçimde faydalanmalarının sağlanması gerekir (Kuzgun, 2019). Eğitimde fırsat eşitliği sağlamanın önemine, Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 stratejik planında da dikkat çekildiği görülmektedir. Bu plan incelendiğinde;

‘Her bireyin hakkı olan eğitime ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik farklılık ve dezavantajlarından etkilenmeksizin eşit ve adil şartlar altında ulaşabilmesi ve bu eğitimi tamamlayabilmesine yönelik politikalar eğitim ve öğretime erişim teması altında değerlendirilir’ şeklinde karar alındığı ve bütün bireylerin eğitime eşit şartlar altında erişmesini sağlanması amaç edinildiği görülmüştür. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2017).

Eğitimde fırsat eşitliği konusunda akla gelen gruplardan biri de özel gereksinime ihtiyacı olan dezavantajlı bireylerdir. Özel gereksinime ihtiyacı olan birey; 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede ‘Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey’ olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2018). Bu öğrencilerin eğitimi, bireysel gereksinimlerine göre, sınırlamaların en aza indirildiği ortamlarda verilmelidir (Sayan, 2019). Özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrencilerin bu ortamlarda eğitim verilebilmesi için öğrencileri bu ortamlara yerleştirme ve yönlendirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Kuzgun, 2019). Ülkemizde, bu öğrencilerin başvurularını alarak, eğitim gereksinimlerini değerlendiren, öğrenciyi tanıyan ve yönlendiren kurum Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak hizmet veren Rehberlik ve Araştırma Merkezleridir (RAM) (Yurttutan, 2017). Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM), il ya da ilçelerde rehberlik hizmetleri ile özel eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlardır. RAM’lar rehberlik ve özel eğitim hizmetlerinin planlanması, koordineli bir şekilde yürütülmesi, sunulan hizmetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesinin sağlanması görevlerini yürütürler ve rehberlik hizmetleri ile özel eğitim hizmetleri bölümünden oluşurlar. (MEB, 2017). Eğitim kurumları içerisinde yer alan RAM’lar öğrencilere hizmet etmekte ve özellikle özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrencilerin daha adil eğitim alabilmesi adına önemli görevleri üstlenmektedir. RAM’ların görevlerini sağlıklı yerine getirmeleri oranında bireylerin gelişimine fayda sağlayacağı söylenebilir (Akkuş, 2010).

Türkiye’de RAM’lar okulun başvurusu ya da kişisel başvurunun yapılması yoluyla, randevu usulü ile hizmet vermektedir. Bu duruma ek olarak öğrencilerin RAM’lara gönderilmesinde eğitim kurumları ve sağlık kuruluşları ortak çalışmakta, eğitsel değerlendirme ve tanı süreci, bakanlıkça geliştirilmiş olan RAM Modü-

lü ile yapılmaktadır (Börkan vd., 2017). Bu modül öğrencilerin kişisel bilgilerini, zihinsel özelliklerini, yapılan zeka testlerini, ihtiyaç duyduğu ve kazandırılması öncelikli olan kazanımları ile okul yerleştirme bilgilerini kapsamaktadır. Bu kapsamda düşünülecek olursa RAM modülü aslında sürecin ortasından sonuna olan bilgileri kaydetmekte ve eğitim alanına istatistiki bilgiler sağlamaktadır. Ancak sürecin en başı olan başvuru kısmı ile ilgili herhangi bir bilgiyi içermemektedir. RAM'ların işleyişinin ilk ayağı olan başvuruların ne özellikte olduğu, başvuruların yoğunluğunun ne derecede olduğu ve yıllara göre değişimi ile ilgili bilgiler de RAM'larda aile görüşme formları yardımı ile kayıt edilse de istatistiki bilgi olarak herhangi bir sisteme kayıt edilmemektedir. Okul başvurusu ya da kişisel başvuru şeklinde RAM'lara gelen öğrencilerin demografik özelliklerinin ne olduğunun bilinmesi kuşkusuz bu öğrencilerin eğitimi ve en uygun eğitim ortamlarına yerleştirilmesi adına önemli bilgiler içermektedir. Alanyazın incelendiğinde RAM'ların işleyişi ile ilgili çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir (Özgüç, Uzunkol ve Uysal, 2019). RAM'lara başvuran öğrenci profilleri konusunda araştırmaların ise çok az olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Şahin'in (2006) yaptığı ve Kırşehir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Özel Eğitim Bölümüne başvuran öğrencilerin niteliklerini incelendiği çalışma verilebilir. Alanyazında bu konu ile ilgili çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde sınırlı sayıda olduğu, bu nedenle de yapılan araştırmanın önemli hale geldiği söylenebilir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı; Burdur Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne 2006 yılında yapılan başvurular ile 2018 yılında yapılan başvuruları karşılaştırarak, bu iki yılda yapılan başvurularda ailelerin demografik özellikleri, öğrencilerin başvuru anındaki sınıf kademeleri, başvuru şekli ve nedenleri ile tanımlamalarındaki durumun ortaya konması amaçlanmaktadır.

Yöntem:

Bu araştırma betimsel bir durum saptaması niteliğinde olup, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 1999: 10). Bir nitel araştırma tekniği olan doküman analizi ise 'araştırılması gereken olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi' şeklinde tanımlanmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188). Araştırmanın ilk aşamada Burdur Rehberlik ve Araştırma Merkezinin arşivindeki 2006 yılına ait olan toplam 194, 2018 yılına ait olan toplam 224 öğrencinin arşiv dosyasına ulaşılmış ve dosya içindeki bilgileri incelenmiştir. İkinci aşamada dokümanların gerçek bilgiler olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu aşamada arşivde kayıt edilen öğrenci dosyalarının hepsinde ailelerinin ıslak imzasının bulunması dokümanların güvenilir olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise her öğrenciye ait dosyalar incelenerek benzer ve farklı durumlar ortaya konmuştur. Dördüncü aşamada ise belirlenen tüm kriterler (ailelerin demografik özellikleri,

öğrencilerin başvuru anındaki sınıf kademeleri, başvuru şekli ve nedenleri ile tanımlamalarındaki farklılıkları) analize dâhil edilmiştir. Son aşamada verilerin kullanılması ile ilgili olarak araştırma bulgularının Burdur Milli Eğitim Müdürlüğü ile paylaşılması öngörülmüştür.

Araştırmadaki ailelerin demografik özellikleri (ebeveynlerin meslek durumu, ailenin gelir durumu, ebeveynlerin öz-üvey olama durumu, ebeveynlerin sağ-ölu olma durumu, ebeveynlerin birliktelik durumu ile ebeveynlerin eğitim durumu) her ebeveyn için ayrı ayrı ele alınmış olup, ailenin gelir düzeyi 3 kategoride (Asgari ücret altı, asgari ücret ve asgari ücret üstü) incelenmiştir. Asgari ücret rakamlarının değerlendirilmesinde 2006 ve 2018 yıllarındaki Asgari Ücret Tespit Komisyonunun belirlediği asgari ücret rakamları baz alınmıştır.

Bulgular:

Bu bölümde 2006 yılı ve 2018 yılında Burdur Rehberlik ve Araştırma Merkezine yapılan başvuruların analizi sonrasında elde edilen bulgu ve sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Bulgular sunulurken 2006 yılındaki 194 öğrencinin başvurusu ile 2018 yılındaki 224 öğrencinin başvurusu ele alınarak, ailelerinin demografik özellikleri ile diğer kriterlerin analizi yapılmıştır. Sonuç olarak da 2006 ile 2018 yıllarında yapılan başvuruların karşılaştırmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

a. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvuruların Cinsiyete Göre Dağılımı

Burdur Rehberlik ve Araştırma merkezine 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: RAM’a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvurularda öğrencilerin cinsiyetine göre dağılımı

Başvuru Yılı	Cinsiyet			Toplam
	Kız	Erkek		
2006	f	79	115	194
	%	40.7	59.3	46.4
2018	f	66	158	224
	%	29.5	70.5	53.6

Tablo 1’de görüldüğü gibi RAM’a yapılan başvuruların 2006 yılına kıyasla (%46.4), 2018 yılında (% 53.6) arttığı görülmüştür. 2006 yılında % 59.3 erkek öğrenci başvurusu %40.7 kız öğrenci başvurusu yapılırken, 2018 yılında %70.5 erkek öğrenci başvurusu, %29.5 kız öğrenci başvurusu yapıldığı gözlemlenmiştir. Her iki yılda da erkek öğrenci başvuru oranı kızlardan fazla olurken, 2018 yılında 2006 yılına göre kız öğrenci başvuru oranı düşmüş, erkek öğrenci başvuru oranı yükselmiştir.

b. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular- da Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin annelerin meslek durumları Tablo 2’de sunulmuştur. Annelerin meslek durumları memur, işçi, esnaf, çiftçi ve çalışmıyor olarak 5 kategoride değerlendirilmiştir. Çalışma durumu sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) primlerinin yatması ile ilişkilendirilmiş olup, annelerin ev hanımı olma durumu SGK primlerinin olmayışından çalışmıyor kategorisinde değerlendirilmiştir. Aynı şekilde ölü olan anneler de çalışmıyor kategorisine dâhil edilmiştir. Esnaf olma durumu annelerin kendilerine ait iş yerinin olma durumuna göre tabloda sunulmuştur. Kamu kurumlarında çalışan anneler memur kategorisinde, bu durumun dışında çalışan anneler ise işçi kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2: RAM’a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvurularda öğrenci annelerinin meslek durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Anne Meslek Durumu				
Çalışmıyor	Çiftçi	Esnaf	Memur	İşçi		
					f	
2006	f	187	0	0	3	4
	%	96.4	0.0	0.0	1.5	2.1
2018	f	191	1	3	9	20
	%	85.3	.4	1.3	4.0	8.9

Tablo 2 incelendiğinde çalışmayan annelerin oranının 2006 yılında %96.4 iken 2018 yılında %85.3 olduğu görülmüştür. 2006 yılında çiftçi ve esnaf annelerin oranı %0 iken, 2018 yılında çiftçi annelerin oranı %0.4, esnaf annelerin oranı %1.3’tür. 2006 yılında memur annelerin oranı %1.5, işçi annelerin oranı ise %2.1 olmuş, 2018 yılında ise memur annelerin oranı %4, işçi annelerin oranı ise %8.9 olduğu görülmüştür. Her iki yılda da çalışmayan annelerin oranı büyük çoğunluğu oluştururken, 2018 yılında 2006 yılına göre çalışmayan annelerin oranı düşmüştür.

c. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin babaların meslek durumları Tablo 3 de sunulmuştur. Babaların meslek durumları memur, işçi, esnaf, çiftçi ve çalışmıyor olarak 5 kategoride değerlendirilmiştir. Çalışma durumu sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) primlerinin yatması ile ilişkilendirilmiş olup, ölü olan babalar çalışmıyor kategorisine dâhil edilmiştir. Esnaf olma durumu babaların kendilerine ait iş yerinin olma durumuna göre tabloda sunulmuştur. Kamu kurumlarında çalışan babalar memur kategorisinde, bunun dışında çalışan babalar ise işçi kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 3: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvurularda öğrenci babalarının meslek durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Baba Meslek Durumu				
		Esnaf	Memur	İşçi		
Çalışmıyor	f	20	59	18	12	85
	%	10.3	30.4	9.3	6.2	43.8
Çiftçi	f	25	26	28	14	131
	%	11.2	11.6	12.5	6.3	58.5

Tablo 3 incelendiğinde, 2006 yılında çalışmaya babaların oranı %10.3, çiftçi olan babaların oranı ise %30.4'tür. 2006 yılında esnaf olan babaların oranı %9.3, memur olana babaların oranı %6.2 iken, işçi olan babaların oranı %43.8 olarak oluşmuştur. 2018 yılında ise çalışmayan babaların oranı %11.2, çiftçi babaların oranı %11.6, esnaf babaların oranı ise %12.5'tir. Aynı yılda memur olan babaların oranı %6.3 olurken, işçi babaların oranı ise %58.5 olduğu görülmüştür. Her iki yılda da işçi babaların oranının en fazla, memur olan babaların oranının en düşük olduğu söylenebilir.

d. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular-da Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin annelerin eğitim durumu Tablo 4'te verilmiştir. Eğitim durumları okur-yazar değil, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olmak üzere 5 kategoride sunulmuştur. Okur-yazar değil kategorisi annenin hiç okula gitmemesi ile ilişkilendirilerek, mezuniyet durumuna göre ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olarak tabloda sunulmuştur.

Tablo 4: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci annelerinin eğitim durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Anne Eğitim Durumu				
		Ortaokul	Lise	Üniversite		
Okur-Yazar Değil	f	25	144	7	14	4
	%	12.9	74.2	3.6	7.2	2.1
İlkokul	f	12	106	49	36	21
	%	5.4	47.3	21.9	16.1	9.4

Tablo 4'e bakıldığında, 2006 yılında annelerin %12.9'u okur-yazar olmadığı, %74.2'si ilkokul mezunu, %3.6'sı da ortaokul mezunu, %7.2 lise mezunu, %2.1'inin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. 2018 yılında ise annelerin %5.4'ü

okur-yazar olmadığı, %47.3'ü ilkokul mezunu, %21.9 ortaokul mezunu, %16.1 lise mezunu ve %9.4 üniversite mezunu olduğu söylenebilir.

e. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular- da Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin babalarının eğitim durumu Tablo 5'te verilmiştir. Eğitim durumları okur-yazar değil, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olmak üzere 5 kategoride sunulmuştur.

Tablo 5: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci babalarının eğitim durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Baba Eğitim Durumu				
Okur-Yazar Değil		Ortaokul	Lise	Üniversite		
İlkokul						
2006	f	14	128	19	28	5
	%	7.2	66.0	9.8	14.4	2.6
2018	f	3	118	41	42	20
	%	1.3	52.7	18.3	18.8	8.9

Tablo 5 incelendiğinde, 2006 yılında okur-yazar olmayan babaların oranı %7.2, ilkokul mezunu babaların oranı %66, ortaokul mezunu babaların oranı %9.8, lise mezunu babaların oranı %14.4 ve üniversite mezunu babaların oranı ise %2.6 olarak oluşmuştur. 2018 yılında ise babaların %1.3 okur-yazar olmayan, %52.7'sinin ilkokul mezunu, %18.3'ünün ortaokul mezunu, %18.8'inin ile lise mezunu ve %8.9'unun üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

f. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Annelerinin Öz-Üvey Olma Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin annelerinin öz-üvey olma durumu Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci annelerinin öz-üvey olma durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Anne Öz-Üvey Durumu	
Öz			
Üvey			
2006	f	194	0
	%	100.0	0.0
2018	f	221	3
	%	98.7	1.3

Tablo 6 incelendiğinde, 2006 yılında öğrencilerin annelerinin %100'ünün öz olduğu, 2018 yılında ise annelerin %98.7'sinin öz, %1.3'ünün üvey olduğu söylenebilir.

g. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular-da Öğrencilerin Babalarının Öz-Üvey Olma Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin babalarının öz-üvey olma durumu Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci babalarının öz-üvey olma durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Baba Öz-Üvey Durumu	
	Öz		
	Üvey		
2006	f	194	0
	%	100.0	0.0
2018	f	221	3
	%	98.7	1.3

Tablo 7 incelendiğinde, 2006 yılında öğrencilerin babalarının %100'ü öz iken, %0'nın üvey olduğu görülmüştür. 2018 yılında ise babaların %98.7 si öz, %1.3'ü üveydir.

h. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular-da Öğrencilerin Annelerinin Sağ-Ölü Olma Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin annelerinin sağ-ölü olma durumu Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci annelerinin sağ-ölü olma durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Anne Sağ-Ölü Durumu	
	Sağ		
	Ölü		
2006	f	193	1
	%	99.5	.5
2018	f	214	10
	%	95.5	4.5

Tablo 8'e göre 2006 yılında RAM'a başvurusu olan öğrencilerin annelerinin %99.5'i sağ, %0.5'i ölüdür. 2018 yılında ise öğrencilerin annelerinin %95.5'i sağ, %4.5'i de ölüdür.

1. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Babalarının Sağ-Ölü Olma Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin babalarının sağ-özü olma durumu Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci babalarının sağ-özü olma durumuna göre dağılımı

	Başvuru Yılı		Baba Sağ-Ölü Durumu	
2006	Sağ	f	186	8
	Ölü	%	95.9	4.1
2018	Sağ	f	218	6
	Ölü	%	97.3	2.7

Tablo 9'a göre 2006 yılında RAM'a başvurusu olan öğrencilerin babalarının %95.9'u sağ, %4.1'i ölüdür. 2018 yılında ise öğrencilerin annelerinin %97.3'ü sağ, %2.7'si de ölüdür.

i. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Ebeveynlerinin Birlikte-Ayrı Olma Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin ebeveynlerinin birlikte-ayrı olma durumu Tablo 10'da gösterilmiştir. Ebeveynlerin resmi olarak nikâhı olması birlikte, resmi olarak boşanmış olması da ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 10: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci ebeveynlerinin birlikte-ayrı olma durumuna göre dağılımı

	Başvuru Yılı		Ebeveynlerin Birliktelik Durumu	
2006	Birlikte	f	180	14
	Ayrı	%	92.8	7.2
2018	Birlikte	f	192	32
	Ayrı	%	85.7	14.3

Tablo 10 incelendiğinde, 2006 yılında ebeveynler %92.8 birlikte, %7.2 ayrı olduğu, 2018 yılında ise ebeveynlerin %85.7'si birlikte, %14.3'ü ayrı olduğu görülmektedir. 2018 yılında 2006 yılına göre ebeveynlerin ayrı olma durumunda artış olduğu görülmektedir.

j. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin ebeveynlerinin birlikte-ayrı olma durumu Tablo 11'de gösterilmiştir. Ailelerin gelir durumları yıllarına göre Asgari Ücret Tespit Komisyonunun belirlediği ve kabul edilen asgari ücret miktarına göre belirlenmiştir. Gelir durumu 3 kategoride (Asgari ücret altı, asgari ücret ve asgari ücret üstü) değerlendirilmiştir.

Tablo 11: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrenci ailelerinin gelir durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Ailenin Gelir Durumu		
Asgari Ücret Altı				
		Asgari Ücret Üstü		
2006	f	54	106	34
	%	27.8	54.6	17.5
2018	f	50	96	78
	%	22.3	42.9	34.8

Tablo 11 incelendiğinde, 2006 yılında ailelerin %27.8'i asgari ücret altı, %54.6'sı asgari ücret ve %17.5'i de asgari ücret üstü gelir durumuna sahip olduğu söylenebilir. 2018 yılında ise ailelerin %22.3'ü asgari ücret altı, %42.9'u asgari ücret, %34.8'i asgari ücret üstü gelire sahip olduğu görülmektedir. 2018 yılında 2006 yılına göre asgari ücret altı ve asgari ücrete sahip ailesi olan öğrencilerde düşüş yaşanırken, asgari ücret üstü gelire sahip olanlarda yükselme görülmüştür.

k. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular- da Öğrencilerin Başvuru Şekline Göre Dağılımı

Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yıllarında başvurusu olan öğrencilerin başvuru şekline göre durumu Tablo 12’de gösterilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliğinde ‘Eğitsel değerlendirme ve tanılama hizmetlerinden yararlanmak üzere rehberlik ve araştırma merkezine başvuran ya da yönlendirilen bireylere; randevu verilir, dosya açılır ve gerekli hizmetler sunulur’ denildiğinden, RAM’a kişisel başvuru ya da okul yönlendirmesi olarak 2 şekilde başvuru alınabilmektedir. Bu nedenle Tablo 12 de başvuru şekli 2 kategoride değerlendirilmiştir.

Tablo 12: RAM’a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrencilerin başvuru durumuna göre dağılımı

Başvuru Yılı		Başvuru Şekli	
Kişisel Başvuru			
Okul Yönlendirmesi			
2006	f	171	23
	%	88.1	11.9
2018	f	82	142
	%	36.6	63.4

Tablo 12’ye göre 2006 yılında öğrencilerin %88.1’i Kişisel başvuru yoluyla, %11.9’u okul yönlendirmesi ile RAM’a başvururken, 2018 yılında öğrencilerin %36.6’sının kişisel başvuru yoluyla, %63.4’ünün okul yönlendirmesi ile başvuru yaptığı görülmüştür. 2006 yılında kişisel başvurular çoğunlukta iken, 2018 yılında okul yönlendirmesi yoluyla başvurular daha fazladır.

I. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurularda Öğrencilerin Başvuru Nedenine Göre Dağılımı

Tablo 13'te RAM'a başvuran öğrencilerin başvuru nedenine dair bilgiler sunulmuştur. Öğrencilerin başvuru nedenleri 5 kategoride (Zihinsel yetersizlik, bedensel yetersizlik, dil konuşma bozukluğu, işitme yetersizliği ve üstün yetenek) değerlendirilmiştir. Otizm ve özel öğrenme güçlüğü zihinsel yetersizlik içine dâhil edilmiş olup 2006 ve 2018 yıllarında görme yetersizliğinden başvuru olmadığı için bu değişken çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 13: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrencilerin başvuru nedenlerine göre dağılımı

Başvuru Yılı		Başvuru Nedeni				
		Dil Konuşma Bozukluğu	İşitme Yetersizliği	Üstün Yetenek		
Zihinsel Yetersizlik						
Bedensel Yetersizlik						
2006	f	152	38	1	3	0
	%	78.4	19.6	.5	1.5	0.0
2018	f	178	19	20	5	2
	%	79.5	8.5	8.9	2.2	.9

Tablo 13 incelendiğinde 2006 yılında RAM'a yapılan başvuru nedenlerinde %78.4 ile zihinsel yetersizlik, %19.6 ile bedensel yetersizlik, %0.5 ile dil konuşma bozukluğu, %1.5 ile işitme yetersizliği, %0 ile üstün yetenek yer almaktadır. 2018 yılında ise %79.5 zihinsel yetersizlik, %8.5 bedensel yetersizlik, %8.9 dil konuşma bozukluğu, %2.2 işitme yetersizliği ve %0.9 ile üstün yetenek başvurusu yapıldığı görülmüştür. Her iki yılda da zihinsel yetersizlik başvuruları çoğunlukta iken, 2018 yılında 2006 yılına göre bedensel yetersizlikte anlamlı bir düşüş yaşanırken dil konuşma bozukluğunda anlamlı bir yükseliş oluşmuştur.

m. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular- da Öğrencilerin Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Tablo 14 te 2006 ve 2018 yıllarında RAM'a başvuru yapan öğrencilerin sınıf seviyeleri verilmiştir. Öğrencilerin başvuru anındaki yaşları ve sınıf seviyeleri 2 yaş, 3 yaş, 4 yaş, 5 yaş, anasınıfı, ilkokul, ortaokul, lise ve okul çağı dışında olarak 9 kategoride değerlendirilmiştir. Okul çağı dışı olan bireyler Milli Eğitim Bakanlığı e-okul modülünün kabul ettiği 15 yaşını dolduran bireyler olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. 2 yaş bireylerinin başvuruları da bedensel ya da doğuştan belirgin bir engeli olması durumunda başvurusu alınmıştır. 3 yaş ve 15 yaş arası da okul çağı içinde olduğu için yukarıda belirtildiği şekilde kategorilendirilmiştir.

Tablo 14: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dağılımı

Başvuru Yılı	Öğrencinin Sınıf Seviyesi								
	2 Yaş	3 Yaş	4 Yaş	5 Yaş	Anasınıfı	İlkokul	Ortaokul	Lise	Okul Çağı Dışında
2006	f 8	9	8	6	15	87	27	3	31
	% 4.1	4.6	4.1	3.1	7.7	44.8	13.9	1.5	16.0
2018	f 13	11	7	6	15	123	36	8	5
	% 5.8	4.9	3.1	2.7	6.7	54.9	16.1	3.6	2.2

Tablo 14 incelendiğinde 2006 yılında öğrencilerin başvuruları %4.1 oranında 2 yaş, %4.6 oranında 3 yaş, %4.1 oranında 4 yaş, %3.1 oranında 5 yaş, %7.7 oranında anasınıfı, %44.8 oranında ilkokul, %13.9 oranında ortaokul, %1.5 oranında lise ve %16.0 oranında okul çağı dışı olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise başvuruların %5.8'i 2 yaş, %4.9'u 3 yaş, %3.1'i 4 yaş, %2.7'si 5 yaş, %6.7'si anasınıfı, %54.9'u ilkokul, %16.1'i ortaokul, %3.6'sı lise ve %2.2'si okul çağı dışında olan öğrenciler tarafından oluşmuştur. Her iki yılda da ilkokul başvuruları en fazla iken, 2006 yılında en az başvuru lise öğrencileri tarafından, 2018 yılında ise okul çağı dışındaki öğrenciler tarafından yapıldığı görülmektedir.

n. Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 Yılı Yapılan Başvurular- da Öğrencilerin Tanılarına Göre Dağılımı

2006 ve 2018 yılında RAM'a yapılan başvuruların sonucundaki öğrencilerin tanıları Tablo 15'te sunulmuştur. Tanılar normal, zihinsel yetersizlik, bedensel yetersizlik, zihinsel ve bedensel yetersizlik, dil konuşma bozukluğu, işitme yetersizliği ve üstün yetenek olarak 7 kategoride değerlendirilmiştir. Tanılarda otizm ve özel öğrenme güçlüğü zihinsel yetersizlik kategorisine dâhil edilmiştir. Hem zihinsel hem bedensel yetersizliği olan bireyler zihinsel ve bedensel yetersizlik kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 15: RAM'a 2006 ve 2018 yılı yapılan başvuruların öğrencilerin tanılarına göre dağılımı

Başvuru Yılı		Öğrenci Tanısı						
		Normal	Zihinsel Yetersizlik	Bedensel Yetersizlik	Zihinsel+-Bedensel Yetersizlik	Dil Konuşma Bozukluğu	İşitme Yetersizliği	Üstün Yetenek
2006	f	0	131	20	39	0	4	0
	%	0.0	67.5	10.3	20.1	0.0	2.1	0.0
2018	f	46	131	14	5	21	5	2
	%	20.5	58.5	6.3	2.2	9.4	2.2	.9

Tablo 15 incelendiğinde RAM'a 2006 yılında başvuru yapan öğrencilerin tanılamalarının sonucunda %0 normal, %67.5 zihinsel yetersizlik, %10.3 bedensel yetersizlik, %20.1 Zihinsel ve bedensel yetersizlik, %0 dil konuşma bozukluğu, %2.1 işitme yetersizliği, %0 üstün yetenek olduğu görülmüştür. 2018 yılında ise %20.5 normal, %58.5 zihinsel yetersizlik, %6.3 bedensel yetersizlik, %2.2 zihinsel ve bedensel yetersizlik, %9.4 dil konuşma bozukluğu, %2.2 işitme yetersizliği ve %0.9 üstün yetenek olarak tanılama sonuçları oluşmuştur. Her iki yılda da en fazla tanı zihinsel yetersizlik olarak konulurken, 2006 yılında normal ve üstün yetenek, 2018 yılında ise üstün yetenek tanısının en az olduğu görülmüştür. Ayrıca 2018 yılında 2006 yılına göre normal ve dil konuşma tanısı alan öğrencilerde anlamlı bir yükseliş görülürken, zihinsel ve bedensel tanısı alan öğrencilerde yine anlamlı bir düşüş olduğu söylenebilir.

Sonuç:

Burdur Rehberlik ve Araştırma Merkezine 2006 ve 2018 yılında yapılan başvurularında öğrencilerin ailelerinin demografik değişkenlerinin incelenerek karşılaştırıldığı bu çalışmanın sonucunda önemli bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Öncelikle her iki yılda da erkek öğrenci başvurusu çok olsa da 2018 yılında erkek öğrenci başvurusunun kız öğrenci başvurusunun 2 katından fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye istatistik kurumunun yayınladığı istatistiklere göre açıklanabilir. Yayımlanan istatistikte bütün engel türlerinde erkeklerin kızlara göre daha fazla engel durumuna sahip olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2002).

Yapılan başvurularında öğrencilerin annelerinin meslek gruplarında yüksek oranda çalışmıyor olması görülmüş, 2018 yılında çalışmayan anne oranının düşüş göstermesi, annelerin iş hayatına önceki yıllara göre daha fazla katılım gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. TÜİK verilerine göre 2006 yılında kadınların istihdam oranı %22,3 iken 2018 yılında %29,4 olarak gerçekleşmesi ulaşılan bulguları desteklemektedir. Öğrencilerin babalarının meslek gruplarına bakıldığında ise 2006 yılına göre 2018 yılında çalışmayan babaların oranının küçük oranda yükseldiği, mevcut ekonomik durumda işsizliğin artması ile açıklanabilir. Ayrıca çiftçi babaların oranında yüksek oranda düşüş olmuş işçi babaların oranında da yükselme gerçekleşmiştir. Bu durum, köyden kente göç gibi toplumsal ve beşeri değişimlerle açıklanabilir.

Öğrencilerin annelerinin mezuniyet durumu 2006 yılında en fazla ilkokul, ikinci olarak okuryazar değil olurken 2018 yılında bu iki kategoride düşüş yaşanarak ortaokul lise ve üniversite mezun olma durumları yükselmiştir. Babaların mezuniyet durumu da annelerin durumuna paralel olarak değişme göstermiştir. Ancak 2018 yılında ebeveynlerin 2006 yılına göre daha eğitilmiş olması, 2018 yılında 2006 yılına göre öğrenci başvurularının artması ile negatif ilişki göstermesi dikkat çekmektedir. Bu durum bilinç ve farkındalık düzeyinin artması ile ilişkilendirilebileceği gibi; genetik, beslenme vb. gibi etkenden etkilenmiş olabilir. Bir başka ifadeyle bu değişimde; iki farklı tür etken grubu da etkili olmuş olabilir.

Yapılan başvurularında öğrencilerin ebeveynlerinin 2006 yılında tümünün öz anne ve babalardan oluştuğu, 2018 yılında ise 3 ailenin üvey anne ve babaya sahip olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin sağ ve ölü olma durumu değerlendirildiğinde her iki yılda da ölü ebeveynlerin sayısı oldukça düşük olarak gözlemlenmiştir.

Ebeveynlerin birliktelik durumunda 2018 yılında 2006 yılına göre boşanmış ailelerin sayısının arttığı görülmektedir. TÜİK (2018) verilerine göre de 2006 yılında boşanma oranının %1,28, 2018 yılında %1,76 olması çalışma bulgularını desteklemekte, boşanmaların 2018 yılında arttığını göstermektedir. Aynı şekilde öğrenci başvurularının da 2018 yılındaki artışı ile paralellik gösterdiği ve boşanan ailelerde yaşanan sosyal, psikolojik ve fizyolojik sorunların çocuğun zihinsel ya da bedensel (örneğin; hamilelikte dayak yemek gibi etkenler sonucunda) sorunlara yol açabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ailelerin gelir durumuna göre de 2018 yılında 2006 yılına göre asgari ücret üstü olan ailelerin sayısındaki artış, ailelerin meslek durumu ile paralellik göstermektedir. 2018 yılındaki işçi ve memur oranının artışı gelir durumundaki bu durumu ortaya çıkarmış olabilir.

Öğrencilerin başvuru şeklini 2006 yılında büyük çoğunlukla kişisel başvurular oluştururken 2018 yılında çoğunluğu okul yönlendirmesi oluşturmaktadır. Bu durum ise öğretmenlerin hizmet içi kurslarda erken tanılamanın önemi ile ilgili kurslar sonucunda bilgilendirilmesi ve RAM işleyişinden 2006 yılına oranla daha bilgili olmaları ile açıklanabilir. Başvuru nedeninde de her iki yılda zihinsel yetersizliğin büyük çoğunlukta olması, gerek ailelerin gerek öğretmenlerin normal bireyler ile kıyaslama sonucunda öğrencideki farklılığı görebilmesi ve akademik başarısızlığın sebeplerini belirleme çabası içinde olması ile açıklanabilir.

Öğrencilerin seviyelerine göre yapılan başvurulara ise her iki yılda da ilköğretim kademesindeki öğrencilerin büyük çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Anasınıfının zorunlu olmayışından dolayı ilköğretime başlayan öğrencilerdeki farklılıkların kendini bu dönemde belli etmesi ile oluşan bu oran 2018 yılında 2006 yılına göre artmıştır. Engel türü ne olursa olsun erken tanının çok önemli olduğu düşünülürse mevcut başvuruların ilköğretime anasınıfına doğru artış göstermesi öğrencilerin engelden kaynaklı sınırlılıklarının en aza indirilmesi yolunda atılacak önemli bir adım olur. Bu sebepten dolayı anasınıfı öğretmenlerine verilecek tanı ve yönlendirme konulu hizmet içi eğitimlerle bu durum çözüme kavuşturulabilir.

RAM'a yapılan başvuruların sonucunda her iki yılda da zihinsel yetersizlik en fazla orana sahipken 2018 yılında dil ve konuşma bozukluğunun ciddi derecede artış göstermesi, gelişme dönemindeki bireylerin sosyal ortamlardan uzak tutularak TV, tablet ve cep telefonu ile daha fazla vakit geçirmesinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca 2018 yılında başvurusu olan öğrencilerin normal tanı olanlarının bulunması da, genellikle 2018 yılında okul yönlendirmesi ile gelen öğrencilerin IQ puanının normal olması ancak bazı davranış problemlerinden dolayı, öğretmenlerin bu durumu zihinsel yetersizlik olarak algılaması olarak yorumlanabilir. Bu durum öğretmenlere davranış problemleri ile baş etmenin yolları ile ilgili seminer ya da kurslar verilerek önlenir.

Son olarak önceki yıllarda farklı evrenlerde bu konunun araştırılmamış olması bu konunun araştırılması sırasında yaşanan önemli bir sınırlılık olmuştur. RAM'lardaki inceleme süreci ve özel eğitim gerektiren bireyler hakkındaki durum tablosunu ortaya koyan bu tür çalışmaların artmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında bu konuda, farklı yöntem ve teknikler kullanılarak yapılan yeni araştırmaların, politika yapıcılara, ailelere ve eğitimcilere kılavuz olabileceği öngörülmektedir.

Kaynakça:

AKKUŞ, Okay, (2010), *Rehberlik Araştırma Merkezinde Görevli Rehber Öğretmenlerin İş Doyumu Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

BÖRKAN, Bengü, Gizem, ÖZTEMÜR, Osman, YILMAZ, Şeyda, ÇETİNTAŞ, Betül, GÜLCAN ve Merve, ÖZCAN, (2017), “Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Psikolojik Test Uygulama Süreçleri “*Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, VII(48): 161-185.

KABOĞLU, İbrahim Özden, (2019), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul: Legal Yayıncılık.

KUZGUN, Zeliha, (2019), *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylerin Tanılama Sürecinde Karşılaşılan Güçlüklerle İlgili Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) Personelinin Görüşlerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Milli Eğitim Bakanlığı (2017), Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği. *Resmi Gazete* (Sayı 30236), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/201711102.htm> sayfasından erişilmiştir.

Resmi Gazete (2018), Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. *Resmi Gazete* (Sayı:30471). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> sayfasından erişilmiştir.

SAYAN, Abdülhalit, (2019), *Destek Eğitim Odalarında Eğitim Alan Okul Öncesi Kaynaştırma Öğrencilerinin Gelişimlerinin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ŞAHİN, Cengiz, (2006), “Kırşehir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Özel Eğitim Bölümünde İncelenen Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Nitelikleri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII(1): 175-189.

TEZCAN, Mahmut, (1994), *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Zirve Ofset.

Türkiye İstatistik Kurumu (2002), *Engel Türüne Göre Engelli Nüfus Oranı*. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1017 sayfasından erişilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2002) İstihdam, İşsizlik ve Ücret. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> sayfasından erişilmiştir.

UYSAL, Ahmet, Zeki, ÖZGÜÇ, Canan, SOLA ve Ebru UZUNKOL (2019). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Rehberlik ve Araştırma Merkezlerine İlişkin Metaforik Algıları”. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, II(1): 48-63. <http://dx.doi.org/10.33400/kuje.554572>

YILDIRIM, Ali, (1999), “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, XXIII(112): 7-17.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan, (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6.baskı), Ankara: Seçkin Yayınları.

YURTTUTAN, Selverhan, (2017), *Kaynaştırma Eğitimi Alan Çocukların Okuldaki Bakım Gereksinimlerinin Belirlenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Extended Abstract

Every individual in the society has the right to education and the concept of equal opportunity in education has emerged in order for the individual to benefit from the right to education. In order to achieve this equality of opportunity in education, it is necessary to ensure that individuals benefit from educational environments equally and fairly according to this difference, taking into account the differences in personal and developmental characteristics (Kuzgun, 2019). Individuals with special needs come first among the disadvantaged groups in terms of equal opportunity in education. Individual with special needs is defined as “an individual who differs significantly from his peers in terms of individual and developmental characteristics and educational competencies” (Special Education Services Regulation, 2018).

Education of students with special needs should be given in environments where their disadvantages are minimized according to their individual needs (Sayan, 2019). In order for students with special needs to be educated in these environments, it has revealed the need to place and direct students in these environments (Kuzgun, 2019). In our country, the institution that receives the applications of these students, evaluates the educational needs, identifies and directs the student is the Guidance and Research Centers (GRC) that serve under the Ministry of National Education (Yurttutan, 2017). GRCs carry out the tasks of conducting the work and transactions related to the guidance and special education services, monitoring and evaluating the services provided (MEB, 2017). GRCs undertake important duties in order for students with special needs to receive a fairer education. It can be said that GRCs will be beneficial to the development of individuals as long as they fulfill their duties properly (Akkuş, 2010).

When the literature is examined, it is seen that there is no research on student profiles applying to GRCs, and there are very limited studies on the functioning of GRCs (Özgüç, Uzunkol & Uysal, 2019). In the light of all this information, this study aimed to evaluate and examine the family demographic characteristics of the 2006 and 2018 student applications made to the Burdur Guidance and Research Center (GRC). Thus, by observing the changes between two years, it is desired to reveal early intervention methods for students with different development.

This research is a descriptive situation determination, and document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Qualitative research is defined as “research in which qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic manner in the natural environment” (Yıldırım, 1999: 10).

Document analysis, which is a qualitative research technique, is defined as “the analysis of written materials that contain information about the phenomenon or facts that need to be investigated.” (Yıldırım & Şimşek, 2008: 188). In the study, 194 student files belonging to 2006 and 224 files belonging to 2018 were reached

in the archive of Burdur RAM. In the next stage, similar and different situations were revealed by examining the student files of both years in the research, and all the criteria determined were included in the analysis. The determined criteria are the occupational status of the parents, the income status of the family, the status of being a self-stepmother, the survivor status of the parents, the partnership status of the parents, the educational status of the parents, and the income level of the family.

As a result of this study, in which the applications made to the Burdur Guidance and Research Center in 2006 and 2018, the demographic variables of the students' families were examined and compared. Although there are many male student applications in both years, it is seen that in 2018, the male student application has more than doubled compared to the female student application. This situation is in line with statistics which have more disability than girls of men in all types of barriers (Turkey Statistical Institute, 2002).

In the applications made, it was observed that the mothers of the students were not working in the profession groups at a high rate, and the decrease in the rate of unemployed mothers in 2018 can be interpreted as the more participation of mothers in business life than in previous years. In addition, while the graduation status of the mothers of the students was primary school the most in 2006, the primary school category decreased in 2018, and the status of secondary school, high school and university graduation increased. Graduation status of fathers also changed in parallel with the situation of mothers.

It is seen that the number of separate families increased in 2018 compared to 2006 in case of partnership of parents. According to the data of TÜİK (2018), the rate of divorce being 1.28% in 2006 and 1.76% in 2018 supports the findings of the study and shows that divorces increased in 2018. While most of the students' application form was personal applications in 2006, the majority of them were school referrals in 2018. This situation can be explained by the fact that teachers were informed about the importance of early diagnosis in in-service courses at the end of the courses and they were more knowledgeable about GRC operations compared to 2006.

Another striking finding in the study is that all parents in 2006 were composed of biological parents. In 2018, it is seen that there were very few students who had stepmother and father. Another finding that draws the most attention in the study is that the rate of students diagnosed with mental disability is close to each other in both years. While the number of students diagnosed with physical disability was higher in 2006 compared to 2018, there was a significant increase in the rate of students with a diagnosis of language and speech in 2018 compared to 2006.

Finally, the fact that this issue was not investigated in different universes in previous years has been an important limitation during the research of this subject. It is thought that there is a need to increase such studies, which reveal the examination process in GRCs and the situation table about individuals who require special education. In addition, it is anticipated that new researches on this subject using different methods and techniques can guide policy makers, families and educators

Türkiye’de Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve E-Devlet

Public Relations and E-Government In Turkey Public Administration

Dr. Öğr. Üyesi Emine ÇELİKSOY *

Öz:

Dünya sürekli değişimler geçirmektedir ancak son yıllarda bu değişimlerin boyutu da git gide artmaktadır. Küreselleşme dünyanın dönüşümünü büyük oranda etkileyen faktörlerden biridir. Bu büyük çaplı değişimler devletleri de etkilemektedir. Devletin yapı, süreç ve uygulamaları da kuşkusuz bu değişimlerden etkilenmektedir. Devletler yapı, süreç ve uygulamalarını yeniden şekillendirirken bir yandan uluslararası arenada meydana gelen değişimlerden etkilenmekte bir yandan da kendi iç dinamiklerini yönetmeye çalışmaktadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen büyük değişimler kamu yönetimlerini de bu değişime uyum sağlamaya zorlamıştır. Kamu kurumları değişimi kendileri istemeseler bile hem uluslararası düzeyde meydana gelen değişimler hem de diğer kamu kurumlarının yaptığı değişimler onları etkilemiştir. Kamu yönetimleri artık kamusal mal ile hizmet sunarken aynı zamanda vatandaşlar etkinlik, etkililik ve verimlilik de beklemektedir. Bu beklentileri geleneksel kamu yönetimi karşılayamayınca devlet yeni arayışlar içine girmiştir. E-devlette devletin bu yeni arayış sürecinde ortaya çıkmış yol ve yöntemlerden biridir. Bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişimler devletin kamusal mal ve hizmet sunarken bu teknolojilerden yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Kamusal mal ve hizmetlerinin internet ve bilgisayar yolu

*Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Çankırı, Türkiye, e-mail:eceliksoy@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8175-8611>

ile verilmesi e-devlet uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. E-devlet kamunun sunduğu mal ve hizmetlerin hızını, etkinliğini, verimliliğini artırmış, kırtasiyeciliği azaltmıştır. Devlet için halkla ilişkiler önemlidir. Geleneksel kamu yönetimlerinin yaşadığı halkla ilişkiler sorunlarının e-devlet ile çözüme kavuşturulması planlanmaktadır. Çalışmanın amacı devletin e-devlete geçişi ile birlikte halkla ilişkiler anlamında yaşadığı değişimleri ele almaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konuya ilişkin literatür taranmış ve ilgili hukuki düzenlemelerden faydalanılmıştır.

Anahtar sözcükler: Türkiye, E-Devlet, Kamu Yönetiminde Değişim, Halkla İlişkiler

Abstract:

The world is constantly changing, but in recent years the size of these changes has been increasing. Globalization is one of the factors that greatly affect the transformation of the world. These major changes also affect states. The structure, process and practices of the state are undoubtedly affected by these changes. While the states are reshaping their structures, processes and practices, they are affected by the changes in the international arena, and they try to manage their internal dynamics on the other hand. Major changes in information and communication technologies have forced public administrations to adapt to this change. Even if public institutions did not want the change themselves, both international changes and changes made by other public institutions affected them. While public administrations provide services with public goods, citizens also expect efficiency, effectiveness and efficiency. When these expectations were not met by the traditional public administration, the state started new searches. It is one of the ways and methods that emerged in this new search process of the state in e-government. Developments in the field of information and communication have brought the state to benefit from these technologies while providing public goods and services. Providing public goods and services via internet and computer has revealed e-government applications. E-government has increased the speed, effectiveness and efficiency of the goods and services offered by the public, and reduced stationery. Public relations are important for the state. It is planned to resolve public relations problems experienced by traditional public administrations through e-government. The aim of the study is to address the changes experienced by the state in terms of public relations with the transition of the state to e-government. Qualitative research method was used in the study. The literature on the subject has been scanned and relevant legal regulations have been used.

Keywords: Turkey, E-Government, Public Administration Change, Public Relations

Giriş:

Devlet kelimesi Arapça kökenlidir ve “devle” kelimesinden türeyerek dilimizde kullanılmaya başlanmıştır (Gözler 2001). Devlet sözcüğü tedâvül eden anlamını taşımaktadır. Devlet, yönetim değişikliklerini de barındırmaktadır (Esen 1970). Devlet kelimesinin yerine İngilizcede “state” kelimesi kullanılmaktadır ve Latince “status” kelimesinden geldiği bilinmektedir. Latince “status” kelimesi hâl, durum anlamını taşımaktadır (Türk Hukuk Kurumu 1991).

Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde bulunan içte egemenliği ve dışta bağımsızlığı sağlayabilen bir iktidara sahip olan kendisini bu devlete vatandaşlık bağı ile bağlı hisseden bir milleti bulunan tüzel bir kişiliktir (Türk Dil Kurumu TDK 2020). Devleti tanımlarken George Jellinek’in “Üç Unsur Teorisi” çerçevesinde yapılan tanımlar öne çıkmaktadır. Devletin üç unsuru insan, toprak ve iktidardır. Devletin ilk unsuru kendisini vatandaşlık bağı ile o devlete bağlı hisseden bir millettir. Milleti oluşturan insanların ortak bağları vardır. İkinci unsur üzerinde yaşanan toprak parçası, vatan, ülkedir. Ülke vatandaşların daimî olarak yaşadıkları ve egemen olabilecekleri vatan toprağını ifade etmektedir. Son unsur ise iktidardır. Ülke içinde egemen olan ve uluslararası ilişkilerde bağımsız hareket edebilen tek bir gücü ifade etmektedir (Gözler 2007: 4).

Devlet kamu yönetimleri ile somut olarak hissedilmektedir. Geniş anlamda; devletin üç erkinin hepsini içermekte, dar anlamda kamu yönetimi devletin yalnız yürütme erkini ifade eder ve teşkilat olarak yürütme erkinin hayata geçirilmesi amacıyla işlev gören kamu yönetimlerini ifade etmektedir (Gözübüyük 2004: 4). Kamu yönetimi kavramı ise devletin yönetime ilişkin yapı, süreç ve işlemlerinin etkin, etkili ve ekonomik olarak tertip edilmesi için çalışan idare bilimini ifade etmektedir (TDK 2020). Kamu yönetimi, kamu kurumlarında var olan işleyişi ifade etmek için kullanıldığı gibi aynı zamanda kamu kurumlarını ifade etmek içinde kullanılmaktadır.

Geleneksel Kamu Yönetiminin Değişimi

Geleneksel kamu yönetiminin uygulanmaya başlaması ve ilgili alanda çalışmaların ilk filizlenmelerinin ortaya çıkışı 1800'lü yılların sonuna denk gelmektedir. 1900'lerin başında ilgili yazında öncül eserler ortaya çıkmıştır. 1970'lere kadar büyük oranda dünya genelinde geçerliliğini korumuştur. Geleneksel kamu yönetimi anlayışı en genel ifadeyle politik iktidarın kontrolünde olan, politika belirleme aşamasında rolü bulunmayan, siyasi otorite tarafından alınan kararların uygulayıcısı konumunda bulunan, kamu hizmetini sürekli olarak sürdüren, kamu yararını sağlamaya çalışan, tarafsız, bürokrasi ile sürdürülen idare olarak tanımlanabilmektedir.

Bürokrasinin ortaya çıkışı ile Sanayi Devrimi'nin arasında bir ilişki bulunmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında iş görenlerin üzerinde oluşturulan baskıları artırılmış, suistimaller artmış, işyeri sahipleri ile idarecilerin iş görenlere dönük tutum ile davranışları objektiflikten uzaklaşmıştır. Bu durumu çalışanlar lehine iyileştirmek için bürokrasi iyi bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır (Varoğlu ve Varoğlu 1995: 12-13).

20. yüzyılın başları dünyada refah devletinin meşruiyetini koruduğu yıllardır. Refah devletinin teorik söylemleri ve pratikleri ile geleneksel kamu yönetimi anlayışının birbiri ile uyumlu olduğu bir durumdan söz edebilmekteyiz. Refah devletinin süreç içerisinde meydana gelen sorunlara çözüm arayışı ve ekonomik boyutlu sorunların gitgide tırmanması sebebiyle yeni bir çözüm arayışına yönelim bu anlayışı gitgide güçlendirmiştir. 1929 Ekonomik Krizi ya da diğer adıyla Büyük Buhran ile bu çözüm arayışı zirveye ulaşmıştır. Bu çözüm arayışında Keynesyen ekonomi modeli geçerlilik kazanmıştır (Şaylan 2000: 10). Ekonomik ve sosyal açıdan iyi durumda olan devletlerde yaşanan sorunlara getirdiği çözüm önerileri ile ekonomik dengenin sağlanmasına katkı sağladığı için refah devleti anlayışı hâkimiyetini artırmıştır (Bozlağan 2003: 290).

1929 Ekonomik Krizinden itibaren geçerliliğini daha güçlendiren ve İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren hâkimiyet alanın daha da genişleten Keynesyen ekonomi modeli özellikle Avrupalı gelişmiş ülkelerde refah devletinin tamamen benimsenmesinin önünü açmıştır (Gümüş 2018: 34).

1970'li yıllarda yaşanan petrol fiyatlarına ilişkin sıkıntıları ile stagflasyon sorununa çözüm üretemeyen temelde devlet müdahalelerini meşru gören Keynesyen ekonomi modelinin meşruiyeti geniş boyutta tartışılır hale gelmiştir. Refah devletinin sağladığı sosyal hakların devlete yüklediği mali boyut birçok kesim için artık katlanılmaktan kaçınılan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, yeni sağ hareketi, istihdam ve sosyal politikaların değişimi de bu dönemde yaşanan değişimleri etkilemiştir (Gümüş 2018: 34).

Bu dönemde kapitalizmin de etkisiyle yeni sağ düşüncesi geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Ekonomik anlamda devletin teşebbüsleri ve müdahalelerini istemeyen bu düşünce devletin dönüşümü ile sorunların çözüleceğini öngörmektedir.

Ekonomik olarak güçlü olan devletlerin yanı sıra bu dönüşümü ekonomik olarak iyi durumda olmayan devletlerde mali açıdan durumları uygun olmasa da gelişmiş ülkelerle aralarında olan zorunluluklar ve uluslararası örgütlerin de katkılarıyla bu sürece zorunlu uyum sağlamaya çalışmışlardır.

1970'ler itibariyle başa geçen yeni sağ iktidarlar bu süreçte etkili olmuşlardır. Yeni sağın kamu yönetimini de etkileyen bir yönü bulunmaktadır.

Devlet ekonomik anlamda yaptığı harcamaları kesmiş ve kamu örgütleri işletmecilik anlayışı çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Siyasi ve sosyal yapılar olan kamu yönetimleri özel sektör örgütleri gibi teşkilatlandırılmaya ve işletilmeye başlanmıştır.

Tarihsel olarak verimlilik kaygısı olmayan kamu yönetimleri için bu yeni anlayış ekonomik olarak geri çekilmeyi yani özelleştirmeler ile devletin yükünü azaltmayı öngörmektedir.

Devletin yüklendiği mali külfeti azaltabilmek için devletin bizzat kendi politikalarıyla kendi faaliyet alanını küçültmeye çalıştığı bir dönem yaşanmıştır. Bununla birlikte devletin sınırlarını kendi belirleyip küçülttüğü bu yeni faaliyet alanında etkin olarak yönetimi sağlayabilmesi için bu alanlarda uzman olan kişileri istihdam etmesi söz konusu olmuştur.

Kamu yönetimleri bu dönemde bir yandan küçülürken aynı zamanda önceki dönemden farklı olarak örgüt ve coğrafi olarak tek merkezden ve merkezîyetçilik anlayışıyla yönetilmesi anlayışından vazgeçilmiştir. Âdem-i merkezîyetçi anlayış bu dönemde kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılmıştır.

Bu dönemde kamu kurumlarının merkezi bütçeden ayrı bütçelerinin olması söz konusu olmuştur. Kamu kurumları artık eylem ve işlemlerinde etkinlik ile verimlilik ilkelerine göre hareket etmeye başlamışlardır.

Bu dönemde yine aynı görevi üstlenen kamu kurumları arasında ve birbiri ile aynı alanda faaliyet gösteren kamu kurumları ile özel sektör örgütleri arasında rekabet ortamı yaratılmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinden bu dönemde kamusal hizmetlerin yürütülmesi ve merkezi idare için koordinasyon ve denetim sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Örgütlerin en büyük yöneticileri ve merkezi idaredeki yöneticiler haricinde devlet memurluğu statüsü verilmemeye başlanmıştır. Bunun yerine sosyal ve ekonomik açıdan devletle aralarında daha gevşek bağlar bulunan sözleşme ile çalışan personel istihdam politikaları uygulamaya koyulmuştur. Bu personel politikaları çalışanlarına ömür boyu iş garantisi sunmamakta aksine onlara güvenmemektedir. Sürekli çalışanları yüksek performans göstermeye zorlamaktadır. Bu dönemde kamu kurumlarında çalışanlar için performans yönetim modeli ve performansla göre ücret ödenmesi ilkesi kabul görmektedir. Bu dönemde çalışanların verimliliği sağlamaları ve aynı zamanda etkin olmaları beklenmektedir.

Devletin işleyişi, kamu görevlilerinin görevleri, statüleri ile birlikte bir diğer önemli konu da devlet ile vatandaş arasında yaşanan halkla ilişkilerdir. Türk kamu yönetiminde halkla ilişkilere ilişkin problemlerin çözülmesine ilişkin öneriler teknolojik gelişmelerin kamu yönetimlerinde kullanılmasıyla birlikte değişmiştir. E-devlet en genel ifadeyle bu yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak vatandaşa kamusal hizmet sunma yöntemidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılarak kamu yönetiminin halkla ilişkilere yönelik problemlerine çözüm sunmak amacı ile 2003 yılında Bilgi Edinme Yasası yürürlüğe girmiştir. 2006 yılında faaliyete başlayan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)'yle vatandaşlar hem bilgi edinebilmekte hem de kamusal mal ve hizmetlerle ilgili isteklerini iletebilmektedirler. 2008 yılında tek bir internet sitesi ve uygulama üzerinden vatandaşlara bilgi veren ve kamu kurumlarına gitmeden internet bağlantısı olan bilgisayar ya da telefonlar aracılığıyla işlem yapma olanağı sağlayan e-Devlet Kapısı uygulamaya geçirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr adresinden 30 Ağustos 2020'de alınmıştır).

Halkla ilişkiler bakımından değerlendirildiğinde vatandaşlarına bilgi sahibi olma ve kendi problemlerini ifade etme fırsatı sunan bu uygulamaların geleneksel kamu yönetimlerinin yapı, süreç ve uygulamalarından kaynaklanan sorunlara çözüm getireceği düşünülmektedir. Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler bakımından yaşanan sorunlara çare olacağı düşünülen e-devlet uygulamalarının halen istenilen boyutta olduğunu söylemek güçtür. Toplumun bazı kesimleri tarafından benimsenen, gerekli altyapıya sahip olanlar tarafından kullanılan e-devlet uygulamalarının toplumun tümü tarafından sürekli olarak kullanıldığını öne sürmek doğru olmayacaktır.

Halkla İlişkiler:

Halkla ilişkiler, çift yönlüdür ve taraflar arasında oluşan haberleşme temelinde inşa edilir (Tortop 2006: 19). Halkla ilişkiler sadece bilgi vermek amacı taşıyan bir çalışmayı ifade etmemektedir. İdare ile vatandaş arasındaki ilişkiyi iyi yönde geliştirmeye odaklanan, iletişim temeli üzerine inşa edilen çalışmaları ifade etmektedir (Kazancı 2004: 64-65).

Devletin vatandaşlarına karşı sorumluluk taşıması ve objektif bir şekilde kamusal mal ve hizmet sunmalarının yanında vatandaşlarının güvenini ve desteğini alma isteği bulunur ve bu noktada çaba sarf etmektedir (Yalçındağ 1968: 69).

Kamu yönetimleri için halkla ilişkilerin hem vatandaşlar hem de toplum noktasında demokrasinin gelişimine katkı sağladığı, yalnızca çoğunluğun beklentilerini karşılamanın yeterli olmayacağı anlayışının gelişimine katkı sağladığı, kamuoyunu anlamaya ve bu noktada çıkarımlar yapmaya katkı sağladığı, idarenin hedefleri, politikaları, sunduğu mal ve hizmetler ile işlem ve eylemlerini vatandaşına sunmak noktasında katkı sağladığı, bununla birlikte etkililik açısından da olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir (Uysal Sezer 1987: 22).

Kamu yönetimleri için halkla ilişkiler, kamu yönetimlerinin ilişki kurduğu vatandaşları üzerinde güven oluşturması ve onlardan destek alması için sarf ettiği,

hem kamu yönetimleri hem de vatandaş boyutu olan çift yönlü iletişim öngören, kamu yönetimleri üzerinde vatandaşların beklentilerine yönelik değişiklikler öngören, kamuoyunda kamu yönetimleri için olumlu etki yaratması beklenen, hem kamu yönetimi hem de vatandaşlar için makul düzeyde yakalanabilecek uyum ve çabalarıdır (Yalçındağ 1988: 57).

Türkiye’de kamu kurumları bünyesinde halkla ilişkiler anlamında çalışmalar yapmak üzere TODAİE içerisinde 1967 senesinde Türk İdari Danışma Merkezi oluşturulmuştur. TODAİE Ankara’da bulunmaktadır ve Türk İdari Danışma Merkezi vatandaşların telefonla ilettikleri talep ve önerileri değerlendirmektedir (Kazancı 1972: 5). Bu kurumun telefon yolu ile vatandaşların talep ve beklentilerini alması çok uzun sürmemiştir. Merkezin yapısından, bu merkezde görev alan kişilerin, mevzuatın yapısından kaynaklanan sorunlar sebebiyle işlevsiz hale gelmiştir.

Halkla ilişkiler faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için tamamlanması gerekli olan üç değişken bulunmaktadır. Değişkenlerden birincisi kamunun belirlenmesi, diğeri verilecek mesajın belirlenmesi, sonuncusu ise kullanılacak iletişim araçlarının belirlenmesidir (Yağmurlu 2010: 63). Halkla ilişkiler faaliyetine başlanabilmesi için öncelikle iletişim kurulmak istenen kişilerin yani kamunun belirlenmesi gerekmektedir. Kamunun belirlenmesi günümüz koşullarında daha da önemlidir. İlişki kurulmak istenen vatandaşların doğru bir şekilde belirlenebilmesi gerçekleştirilmek istenen amaca katkı sağlayacaktır. Vatandaşların kamu yönetimlerinden beklentileri içinde bulunulan zamana göre değişim göstermektedir. Eskiden devletin sunmadığı mal ve hizmetleri de vatandaşlar artık devletin sunmasını beklemektedir.

Kamunun belirlenmesinden sonra diğer değişken tamamlanmalıdır. Halkla ilişkiler faaliyetinde mesajın başarılı bir şekilde oluşturulması süreç açısından önem taşır. Mesajın içeriğinde kamu yönetiminin kamuya ulaştırmayı planladığı her şey yer almalıdır (Uysal 1998: 97). Mesajlar oluşturulurken kurumun kuruluş amacı, ilişkinin başlatılmasının sebebine ve kullanılacak yöntemlere göre farklılıklar olabilir. Kamu kurumunun iletişim konusunda izlediği politika mesajların belirlenmesinde de etkili olmaktadır.

Halkla ilişkilerde üçüncü değişken kullanılacak iletişim araçlarıdır. Kurulması planlanan ilişki hem bireylerin birbirleri arasında hem örgüt boyutunda olabilmektedir. İletişim araçları kurulmak istenen iletişimin niteliğine göre, etkinlik amacına göre seçilmektedir. Bu iletişim araçları kurumun kendi bünyesinde gerçekleştirilebileceği gibi dış kaynaklardan da gerçekleştirilebilmektedir. Değişen şartlar ve teknolojilerde iletişim aracının günbegün değişmesine yol açmaktadır (www.resmigazete.gov.tr adresinden 29 Ağustos 2020’de alınmıştır).

Eskiden birçok devlette halkla ilişkileri tesis etmek için tercih edilen iletişim aracının internet olması fikren bile yer almazken bugün birçok devlet için internetsiz bir halkla ilişkiler düşünülmemektedir.

Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen büyük gelişme-

ler, sosyal, kültürel, askeri, ekonomik olarak dünyanın geçirdiği dönüşümler, büyük çaplı salgın hastalıklar, küresel ölçekli terör kamuda kullanılan halkla ilişkiler politikalarını ve bu politikalarla birlikte kullanılan iletişim araçlarını da değiştirmektedir.

Halkla İlişkiler Araçlarının Değişimi

Halkla ilişkiler faaliyetlerini gerçekleştirmek için kullanılan çeşitli araçlar vardır. Araçlar, tanıtma için kullanılan ve tanıma için kullanılan araçlar olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

Tanıtma, halkla ilişkilerin ortaya çıkışından bugüne kadar yaşanan süreçte var olan, kurumun vatandaşlarına kendini ve faaliyetlerini anlatmaya yönelik gerçekleştirdiği tüm çabaları ifade etmektedir. Tanıtma faaliyetinde devlet, kendini vatandaşına anlatmaya çalışmaktadır. Tanıma, kurumun sürekliliğini sağlayabilmesi için ve aynı zamanda etkinlik sağlayabilmesi için gereksinim duyduğu iletişim etkinliklerini kapsamaktadır. Tanıma faaliyetinde devlet, vatandaşının istek ve taleplerini öğrenmeye çalışmaktadır. Halkla ilişkiler araçları özelliklerine göre basılı araçlar, toplumsal-kültürel araçlar ve görsel-işitsel araçlar şeklinde sıralanmaktadır (Yağmurlu 2010: 64-65).

Tablo 1. Halkla İlişkiler Araçları

	Basılı araçlar	Toplumsal - kültürel araçlar	Görsel-işitsel araçlar
Tanıtma	Basın duyurusu Gazete, Kitap, Dergi, Mektup, Afiş, Poster, Pankart, Duyuru panoları	Çeşitli Basın toplantıları, Konferanslar, Sergiler, Geziler, Festivaller, Sponsorluk hizmetleri	Görsel materyaller, Fotoğraf, Film, Grafik tasarımlar, Logo, Flama, Ses veya görüntülü röportajlar
Tanıma	İstek/şikayet kutusu, Dilekçe, Anket	Vatandaş görüşmeleri, Danışma masaları, Toplantılar	Telefonla iletişim

Kaynak: Yağmurlu 2010: 65

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler sonucunda halkla ilişkilerde kullanılan araçlarda da değişmeye başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde büyük çaplı değişimler yaşanmadan önce halkla ilişkilerde, vatandaşlar ile iletişim ve haberleşme sağlanabilmesi amacıyla yalnız çeşitli yazılı, sosyo-kültürel, görsel-işitsel araçlar kullanılmaktaydı. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan

köklü değişimler neticesinde halkla ilişkiler araçlarında da değişimler yaşanmıştır. Eski ve yeni araçlar arasında nitelik anlamında çeşitli farklar bulunmaktadır.

Halkla ilişkiler araçları içerisinde gazete, bülten, televizyon, mektup ve radyo diğer araçlara nazaran daha çok kullanılırken artık internet tüm diğer halkla ilişkiler araçlarına göre daha fazla kullanılmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler yönetim usulleri, araçlarında da değişime yol açmıştır. Kurumların hem değişen dünyaya uyum sağlamaları hem de başarıyı yakalamaları için dinamik olmaları, kendi yapılarını günün koşullarına göre dönüştürebilir olmaları büyük önem taşımaktadır (Vural- Akıncı ve Coşkun 2006: 180). Teknolojinin gerçekleştirdiği gelişmeler örgütler için hem tanıma hem de tanıtma faaliyetlerinde iyileştirmeler yaratmıştır. Özellikle internetin kullanımını halkla ilişkilerde araçların ağırlığının değişmesine yol açmıştır. İnternet en çok kullanılan halkla ilişkiler aracı haline gelmiştir (Kazancı 2004: 300).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ile halkla ilişkiler araçlarından biri olarak kullanılan internet sayesinde belli avantajlar yaşanmaktadır. İnternet sayesinde bir çok insana aynı anda ulaşılabilir, bilgi ve belgeler birçok kesime eşzamanlı aktarılabilir, birçok kesimden aynı anda sunulan mal ve hizmetle ilgili onların görüş ile beklentileri alınabilir, basına iletilmek istenen bilgiler kolaylıkla iletilebilir, verilmesi planlanan gerekli eğitimler daha az maliyetle tamamlanabilir, tüm süreçler bağlamında düşünüldüğünde zaman tasarrufu sağlanabilir, bilgi toplamak-araştırma yapmak- aynı alandaki insanlarla iletişim kurmak kolaylaşabilir (Sayımer 2006: 164).

E- Devlet'e Yönelik Kamu Politikaları ve Uygulamaları

E-devlet en yalın ifadeyle devletin vatandaşlarına sunduğu mal ve hizmetleri elektronik olarak sunmasıdır. Devletin vatandaşlarına karşı sorumlu oldukları görevleri yerine getirirken ve vatandaşların devlete karşı olan sorumluluklarını yerine getirirken elektronik ortamda sürekli ve aralıksız şekilde yerine getirilmesi e-devlet olarak ifade edilebilir. E-devlet yapı, süreç ve uygulamaları başarılı olan devletlerin geleneksel kamu yönetimi ilkeleri ile yönetilen devletlere nazaran bilgi ve iletişim teknolojilerini aktif kullandığı ve esnek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 2. Geleneksel Devlet ile E-Devlet'in Farkları

	Geleneksel Devlet	E-Devlet
Vatandaşın Rolü	Pasif vatanadaş, idare veri yükler	Etkin vatanadaş, vatanadaş veri yükler
Kurumsal Teşkilat	Bürokratik denetim, dikey-hiyerarşik teşkilatlanma	Müşteri anlayışı, yatay-ağ tipi teşkilatlanma
Hizmet Sunumu	Tekdüze hizmet, yüksek işlem maliyeti	Tekdüze olmayan hizmet, düşük işlem maliyeti
İletişim Türleri	Bürokratik evraka dayalı, tek yönlü iletişim, kopuk bilgi kullanımı	Elektronik ortamda sunulabilen, karşılıklı iletişim, ağbağ bilgi kullanımı
Yönetim Usulü	Sert hiyerarşik yapılanma, kapalı devlet	Esnek hiyerarşik yapılanma, açık devlet

Kaynak: Tarhan 2010: 72-73.

E-devlete geçişi sağlayan başlıca etkenler vardır. Bunlar en basit ifadeyle küreselleşmenin etkisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, vatandaşların devletten beklentilerinin değişmesi, kamu hizmetlerinin sunumunda meydana gelen değişim ihtiyacıdır (Tarhan 2010: 62-68).

E-devlet uygulamalarıyla birlikte kamusal mal ve hizmetlerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak daha açık, kolay, masrafsız ve daha başarılı bir şekilde sunulması söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda e-devlet yapısı ve sürecinin de başarılı bir şekilde yeniden planlanması söz konusu olmaktadır. Başarılı olabilmek amacıyla devletin işlevlerinin hangi yol ve yöntemlerle kullanılacağı sorusu önemlidir (İnce 2001: 21).

E-devlet hem mal ve hizmet sunanlara hem de vatandaşlara bilginin kullanımı ile kaynaklara erişim noktasında tasarruf etme imkânı sağlamaktadır. Bilgiler geçmişe ve bugüne dair bilgileri saklamakta ve gerekli olduğu zaman yeniden kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır (<https://www.resmigazete.gov.tr> adresinden 30 Ağustos 2020'de alınmıştır).

E-devletin etkileşim içinde olduğu çeşitli gruplar vardır. Vatandaşlar bu etkileşim içinde olunan gruplardan biridir. E-devletin etkileşim içinde olduğu bir diğer grup o ülke içinde faaliyet gösteren veya göstermeyi planlayan özel sektör örgütleridir. E-devletin etkileşim içinde olduğu bir diğer grubu kamu kurumları ve bu kamu kurumlarında çalışan devlet memurları oluşturmaktadır (<https://www.resmigazete.gov.tr> adresinden 30 Ağustos 2020'de alınmıştır).

E-devletin günümüzde kullanıldığı hale gelmesi belirli aşamalardan sonra gerçekleşmiştir. Bu aşamalar başlıca üç başlık altında ele alınabilir (Leigh ve Atkinson 2001: 6-8):

İlk süreç (1993-1998): Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sadece bilgi vermek ve paylaşım yapmak amacıyla kullanıldığı aşamadır. Bu aşamada karşılıklı bir etkileşim kurulamamıştır.

İkinci süreç (1998-2001): Devlet kurumlarının web sayfalarının daha işlevsel kullanılmaya başladığı aşamadır. E-mail gönderimi, vergi ödemelerinin yapılabilmesi ve diğer ödemelerin gerçekleştirilebildiği dönemdir.

Üçüncü süreç (2001-): Bu aşamada web sayfalarının bütünleşmesi söz konusu olmuştur. Kamu kurumları bu aşamada kendilerinin sunamadıkları hizmetler için de artık hizmet sunmaya geçmişlerdir.

21. yüzyılın başları dünya genelinde e- devlet uygulamalarının kurumsallaştığı yıllardır. 2000 yılında Avrupa Birliği'ne üye devletlerini kapsayan e-Avrupa girişimi başlatılmıştır. Bu girişim ile rekabet etme gücünün artırılması ve değişikliklere uyum sağlama kapasitesi yüksek bilgiye dayalı bir ekonomi hedeflenmektedir. Bu süreçte internetin önemi daha çok ortaya konulmuştur. Bu süreç yalnız Avrupa Birliği'ne üye devletleri etkilemekle kalmamış, adaylık sürecinde olan devletlerde “e-Avrupa Benzeri Eylem Planı” hazırlamışlardır. Türkiye’de bu süreçte “e-Avrupa+” girişimini gerçekleştirip birçok konuda bilgiyi kullanmak amaçlanmıştır (Selvi vd. 2019: 19).

58. hükümetin hazırladığı Acil Eylem Planı’nda “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” yer almış ve bu projenin idaresi, koordinasyonu, denetlenmesinden Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) sorumlu tutulmuştur. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için DPT içinde Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı kurulmuştur. Ardından 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi çıkartılmıştır (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>, adresinden 17 Ekim 2020’de alınmıştır).

Türkiye’de 2000’li yıllarda kamu yönetimindeki sorunlar ve eksiklikleri gidermek için gerçekleştirilen en önemli projelerden birisi E-Devlet Kapısı’dır. Bu proje sayesinde vatandaş ve devlet arasında var olan iletişim sorunlarının çözülmesi amaçlanmaktadır. E-Devlet Kapısı 24.03.2006 tarihli ve 2006/10316 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’nın Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesi ile tamamlanmıştır. Buna göre E-Devlet Kapısı’nın kurulması ile idare edilmesi görevi Başbakanlık adına Ulaştırma Bakanlığı’na verilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı’nun koordinasyonu altında içeriği, idaresi ve uyumlaştırma ve hukuki düzenlemeler noktasındaki çalışmaların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının da bilfiil katılımları ile Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A. Ş. tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060420-3.htm>, adresinden 01 Temmuz 2020’de alınmıştır).

E-Devlet Kapısı’nın kurulmasına ilişkin düzenlemeler 2006 yılında gerçekleştirilmiştir ancak iki yıl boyunca devlet kurumları e-devlet hizmetlerini kendi kurumsal web sayfaları aracılığıyla sunmuşlardır. 18 Aralık 2008 tarihinde tüm kamu kurumlarının sunduğu mal ve hizmetlere ilişkin e-devlet uygulaması olan “www.turkiye.gov.tr” adresi kullanılmaya başlamıştır (Şahnagil 2017: 83).

Türkiye’de vatandaşların devletten bilgi alma hakkını yasal olarak düzenleyen 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 9 Ekim 2003’te kabul edilmiştir. Bu kanun ile devlet ve halk arasındaki ilişkilerin önemli problemlerden olan devletin kapalı

olmasından kaynaklanan gizlilik sorununun çözülmesi planlanmaktadır (www.resmigazete.gov.tr adresinden 29 Ağustos 2020’de alınmıştır).

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu vatandaşlara kamu kurumlarını denetleme imkânı sunarken aynı zamanda halkla ilişkiler birimleri aktif bir biçimde süreçte görev yapmakta dolayısıyla halkla ilişkiler departmanları ve halkla ilişkiler memurları önem kazanacaktır (Canöz 2008: 150-151).

Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), teknolojinin kamusal hizmet sunma amacıyla kullanıldığı bir uygulamadır. 2006/3 sayılı Başbakanlık genelgesi ile vatandaşların kamuya dair istek ve fikirlerinin dikkate alınması hedeflenmektedir. Halkla ilişkilerin yeni yol ve yöntemlerle sunulmasına ilişkin olan bu uygulama ile birlikte vatandaşlar ve devlet arasındaki irtibat yolları açık hale getirilmiştir. Başvuruların 24 saat kesintisiz ve kamu kurumuna bizzat gitmeden internet olan her yerden yapılabilmesi, başvurulara ilişkin dönüşlerinde süratle yapılması da bu sistemin kullanılabilirliğini artırmıştır (www.resmigazete.gov.tr adresinden 29 Ağustos 2020’de alınmıştır).

Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) uygulaması ile birlikte 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu, 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile İnsan Hakları İhlallerine ilişkin müracaatlara dair Kaymakamlık, Valilik ve Bakanlıkların tamamında “Halkla İlişkiler Müracaat Büroları” oluşturulmuştur. Bununla birlikte telefonla hizmet sunmak amacıyla valiliklerden “Alo 150” çağrı merkezleri kurulmuştur (www.resmigazete.gov.tr adresinden 29 Ağustos 2020’de alınmıştır).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Vatandaşların dilek, şikâyet ve ihbarlarını cumhurbaşkanlığına doğrudan iletmesi amacıyla 2015 yılında kurulmuştur. İnternet üzerinden yapılan başvurulara kısa sürede ve etkin bir şekilde dönüş yapılmaktadır. CİMER’e telefonla ve mektup yolu ile de başvuru yapılabilmektedir. 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte Başbakanlık kaldırılmıştır. Böylece BİMER hizmeti de fiilen sona ermiş, sunduğu hizmetler CİMER çatısı altında sunulmaya başlanmıştır (www.ytb.gov.tr adresinden 30 Ağustos 2020’de alınmıştır).

Türkiye’de kamuda teknolojik dönüşümün en önemli kurumlarından birisi de Cumhurbaşkanlığı’na bağlı Dijital Dönüşüm Ofisidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş ile birlikte yeni kurulan bir kamu örgütüdür. Ofisin görevleri şu şekildedir: (www.cbddo.gov.tr adresinden 17 Ekim 2020 ‘de alınmıştır).

Cumhurbaşkanı’nın belirlediği kamu politikaları ile hedef ve önceliklere yönelik geliştirilen kamu yönetimlerinin dijital dönüşümünü başlatmak, Dijital Türkiye (e-devlet) hizmetlerinin sunumu noktasında aracı rol oynamak, kamu kurumları arasında gerçekleştirilen iş birliklerini ve onların koordine edilmesini temin etmek,

Kamu yönetimleri için dijital dönüşüm planını hazırlamak,

Dijital dönüşüm platformunu tesis etmek için tüm örgütler arasındaki iş birliği ve katılımı arttırmak,

Kamu yönetimlerinin hazırladıkları yatırım projesi teklifleri için Strateji ve Bütçe Başkanlığına görüş bildirmek ve projelerle ilgili gelişmeleri takip edip yönlendirmek,

Bilgi güvenliği ve siber güvenliği geliştiren projeler gerçekleştirmek,

Kamu yönetimlerinde büyük veri ve diğer güncel analiz çözümlerinin etkin kullanılmasına dönük stratejiler geliştirmek,

Kamuda yapay zekâ uygulamalarına öncülük etmek ve örgütler arasında koordinasyon sağlamak,

Yerli ve milli dijital teknolojilerin kamu kesiminde kullanımının artırılması yoluyla geliştirilmesi ve bu kapsamda farkındalık oluşturulmasını sağlamak,

Kamu yönetimlerinin dijital teknoloji ürün ve hizmetlerini maliyet etkin şekilde tedarik etmesine yönelik politikalar geliştirmek,

Görev alanına yönelik proje ve uygulamalara destek sağlamak,

Devletin kamu yönetimi teşkilatlanması içinde yer alan kamu örgütlerinin merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatlarının elektronik ortamda tanımlanmasına ve paylaşılmasına yönelik çalışmaların eş güdümünü sağlamak,

Görev alanı kapsamında politika ve strateji önerileri geliştirmek,

Cumhurbaşkanınca kendisine verilen diğer görevleri yapmak.

Görevlere bakıldığında halkla ilişkiler bağlamında bir yeni işlevin eklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Öte yandan kurumun teşkilat şemasında da buna ilişkin bir düzenleme faydalı olacaktır. Kurumu oluşturan temel alt organlar arasında bir Halkla İlişkiler Ofisi şu an bulunmamaktadır ve kurulmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç:

E-devlet geleneksel kamu yönetiminin yapı, süreç ve uygulamalarından devlet yapı, süreç ve uygulamalarında bilgi ve iletişim teknolojilerin belirleyici olduğu bir dönüşümü anlatmaktadır. E-devlete geçişe etki eden birçok değişken bulunmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmişlik bu değişkenlerden biridir. Bununla birlikte e-devlet iki yönlü bir etkiye sahiptir. Kamusal kaynakların tasarruf edilmesi ve verimlilik sağlanması anlamında e-devlet uygulanmaya başlandığı itibaren katkı sağlamaktadır. E-devletin uygulanabilmesi noktasındaki değişkenlerden bir tanesi de kamu yönetimlerinin yapısı ve yönetim gelenekleridir. Örgütsel ve coğrafi anlamda katı merkeziyetçilik uygulanan, geleneksel anlayışa sahip devletlerde e-devlete geçme isteği ve çabası daha zayıftır. Bu devletler e-devlete geçişle birlikte merkeziyetçi özelliklerinin ve geleneksel yönetim yapılarının sekteye uğrayacağını düşünmekte, görev tanımlamalarını yeniden düzenlemekten çekinmektedir. E-devlet hizmetlerini sunabilmek için hem örgütün yapısı, olanakları yeterli olmalı hem de çalışanların bu konuda kabiliyetleri bulunmalıdır. Bununla birlikte vatandaşların da hizmetleri e-devlet yolu ile alma isteği bulunmalıdır. E-devlet hizmetleri hakkında ayrıntılı bilgi sunumu ve devletin sunduğu tüm e-devlet işlemlerinin tek bir portal çatısında toplanması yani E-Devlet Kapısı'nın uygulanması önümüzdeki dönemlerde uygulamada daha da başarı sağlayacaktır.

Teknoloji kullanımı sorunu yaşayan dijital açık olarak nitelenen bireylerin daha aktif e-devlet kullanıcısı olmasının sağlanması adına da halkla ilişkiler uygulamaları önemlidir. Özellikle taşrada yaşayan orta yaş üstü bireylerle iletişime geçmek bu bağlamda önemlidir. Yine sosyo-ekonomik alt gruplara ulaşmak e-devlet paradigmasının oluşması adına mühim gözükmektedir. Tüm bu sorunların çözümünde halkla ilişkiler yaklaşımının katkı sağlaması beklenmektedir.

E-devlet hizmetlerinin toplumun geniş kesimleri tarafından kullanımı ile ilgili altyapıya ilişkin sorunlar çözüldükten sonra halkla ilişkilerin bu noktada aktif bir şekilde kullanılması hizmetlerin sahip olduğu özellikler ile kullananlara sunduğu imkânların vatandaşlara aktarılması ile mümkün olabilecektir.

Bununla birlikte devlet- vatandaşlar arasındaki ilişkilerde önemli bir boyut olan güven duygusunun bu hizmetler içinde tesis edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça:

BOZLAĞAN, Recep, (2003), “Kamu Yönetimi Paradigmasında Değişim ve Özelleştirme Yaklaşımı”, *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, (Ed. M. Acar- H. Özgür) , Ankara: Nobel Yayıncılık, 277-303.

CANÖZ, Kadir, (2008), “Kamuda Halkla İlişkilerin Yeni Yüzü: Bilgi Edinme Yasası”, *Selçuk İletişim*, V(3): 141-152.

Bakanlar Kurulu Kararı, E-Devlet Kapısının Kurulması, İşletilmesi ve Yönetilmesine İlişkin Karar, (2000), Web: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060420-3.htm> adresinden 01 Temmuz 2020’de alınmıştır.

Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)-Doğrudan Başbakanlık Genelge, (2006), Web: www.resmigazete.gov.tr adresinden 29 Ağustos 2020’de alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezinin (CİMER) Görevi Nedir? Web. www.ytb.gov.tr adresinden 30 Ağustos 2020’de alınmıştır.

E-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, (2016), Web: <https://www.resmigazete.gov.tr> adresinden 30 Ağustos 2020’de alınmıştır.

e- Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı 2003-2004, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Yayinlar/040900_KDEPKitapcik.pdf, adresinden 17 Ekim 2020’de alınmıştır.

ESEN, Bülent Nuri, (1970), *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

GÖZLER, Kemal, (2007), *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Kitabevi.

GÖZLER, Kemal, (2011), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Kitabevi.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, (2004), *Türkiye’nin Yönetim Yapısı*, Ankara: Turhan Kitabevi.

GÜMÜŞ, İskender, (2018), “Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci”, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, I(1): 33-66.

İNCE, Murat, (2001), *Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar*, Ankara: DPT Yayınları.

KAZANCI, Metin, (1972), “Halkla İlişkiler ve İdari Danışma Merkezleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, V(2): 11-24.

KAZANCI, Metin, (2004), *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Ankara: Turhan Kitabevi.

LEIGH, Andrew ve Robert D. Atkinson (2001), “Breacking Down Bureaucratic Barries: The Next Phase of Digital Government. Progressive Policy İnstitute, Tech-

nology and New Economy Project”, Web: http://www.ppionline.org/documents/digigov_Nov01.pdf adresinden 01 Şubat 2020’de alınmıştır.

SAYIMER, İdil, (2006), “Halkla İlişkilerde Hedef Kitlelerle Çift Yönlü Simetrik İletişim Kurmak Amacıyla Web Siteleri Kullanımı”, Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı 1-3 Kasım, İstanbul, 163-172.

SELVİ, Özgür, Ulucan, Maide, Coşkun, Arzu Eser, (2019), “Halkla İlişkiler ve Bir E-Devlet Uygulaması Olarak CİMER”, **Akademik Bakış Dergisi**, LXXV: 13-37.

ŞAHNAGİL, Sinem, (2017), “Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri: E-Devlet Uygulamaları”, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi**, I(1): 77-89.

ŞAYLAN, Gencay, (2000), “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, XXXIII (2): 1-20.

TARHAN, A. (2010), Devlet ve Vatandaş İlişkinin Geliştirilmesinde Elektronik Devletin Rolü: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TORTOP, Nuri, (2006), **Halkla İlişkilere Giriş**, Ankara: Yargı Yayınevi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Web:<https://sozluk.gov.tr/> adresinden 01 Temmuz 2020’de alınmıştır.

Türk Hukuk Kurumu. (1944), *Türk Hukuk Lüğatı*, Ankara: Türk Hukuk Kurumu Yayınları.

UYSAL, Birkan, (1998), **Siyaset, Yönetim, Halkla İlişkiler**. Ankara: TODAİE Yayınları.

UYSAL-SEZER, Birkan, (1987), “Yerel Yönetimin Çevresi-Halkla İlişkiler ve Kanaat Araştırmaları”, **Amme İdaresi Dergisi**, XX (1): 15-32.

VAROĞLU, Demet ve Kadir Varoğlu (1995), “Kamu Bürokrasilerinde Profesyonelleşme ve Örgütsel Yapılanma Üzerine Etkileri”, Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt, TODAİE, Ankara.

VURAL-AKINCI, Beril ve Coşkun, Gül (2006), “Yeni Teknolojiler ve Halkla İlişkiler: Halkla İlişkiler Alanında İnternet Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu 21.Yüzyılda Halkla İlişkilerde Yeni Yönelimler Sorunlar ve Çözümler, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kocaeli.

YALÇINDAĞ, Selçuk, (1968), “Mahalli İdarelerde Halkla İlişkiler”, **Amme İdaresi Dergisi**, I(3-4): 69-93.

YALÇINDAĞ, Selçuk, (1988), “Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler”, Halkla İlişkiler Sempozyumu, Ankara: AÜBYO-TODAİE Yayını.

YAĞMURLU, Aslı, (2010), “E- Halkla İlişkiler ve Bakanlık Uygulamaları”, **Selçuk İletişim**, VI(2): 62-80.

Dr. Öğr. Üyesi Emine ÇELİKSOY

10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Web: www.cbddo.gov.tr adresinden 17 Ekim 2020 ‘de alınmıştır.

Extended Abstract:

The state is a legal entity bound to the state through a bond of citizenship that has a power that can ensure domination inside and independence outside a certain territory. The state is felt concretely with public administrations. Broadly speaking; It includes all three powers of the state, in the narrow sense, public administration refers only to the executive power of the state and refers to public administrations that function in order to implement the executive power. The concept of public administration, on the other hand, refers to the science of administration that works to organize the structures, processes and transactions of the state in an effective, effective and economical way. Public administration is used to express the functioning of public institutions as well as to express public institutions.

The legitimacy of the Keynesian economy model, which could not find a solution to the problem of stagflation with the oil price problems experienced in the 1970s, basically regarded state interventions as legitimate, became widely discussed. The financial dimension imposed on the state by the social rights provided by the welfare state has emerged as a situation that is avoided for many segments. Globalization, the new right movement, the change in employment and social policies also affected the changes in this period. In this period, with the influence of capitalism, the new right thought started to gain validity. This thought, which does not want the enterprises and interventions of the state in economic terms, predicts that the problems will be solved with the transformation of the state. In addition to economically strong states, countries that are not economically in good shape have tried to adapt to this process with the contributions of developed countries and the contributions of international organizations, although their financial situation is not favorable. The new right-wing governments that came to power as of the 1970s were effective in this process. The new right has an aspect that also affects public administration.

The state cut its expenditures in terms of economy and public organizations were restructured within the framework of management approach. Public administrations, which are political and social structures, have started to be organized and operated like private sector organizations. For public administrations that have no concerns about productivity historically, this new understanding envisages economic retreat, that is, reducing the burden of the state with privatizations. In order to reduce the financial burden imposed by the state, there was a period when the state tried to reduce its field of activity through its own policies. In addition to this, the state had to employ people who are experts in these fields in order to ensure effective management in this new field of activity, which it has determined and reduced its borders. In this period, public administrations shrank on the one hand, and at the same time, unlike the previous period, the understanding of being managed from a single center and with a centralization approach was abandoned. The decentralized understanding was accepted and widely used in this period. During this period, public institutions had separate budgets from the central budget.

Public institutions have started to act according to the principles of efficiency and productivity in their actions and transactions. During this period, a competitive environment was created between public institutions that took on the same task and between public institutions and private sector organizations operating in the same field. Information and communication technologies were used in this period to provide coordination and control for the administration of public services and the central administration. The changes experienced are increasing day by day. Especially after the 2000s, the transformation has accelerated.

The world is constantly changing, but in recent years the size of these changes has been increasing. Globalization is one of the factors that greatly affect the transformation of the world. These major changes also affect states. The structure, process and practices of the state are undoubtedly affected by these changes. While the states are reshaping their structures, processes and practices, they are affected by the changes in the international arena, and they try to manage their internal dynamics on the other hand. Major changes in information and communication technologies have forced public administrations to adapt to this change. Even if public institutions did not want the change themselves, both international changes and changes made by other public institutions affected them. While public administrations provide services with public goods, citizens also expect efficiency, effectiveness and efficiency. When these expectations were not met by the traditional public administration, the state started new searches. It is one of the ways and methods that emerged in this new search process of the state in e-government. Developments in the field of information and communication have brought the state to benefit from these technologies while providing public goods and services. Providing public goods and services via internet and computer has revealed e-government applications. E-government has increased the speed, effectiveness and efficiency of the goods and services offered by the public, and reduced stationery. Public relations are important for the state. It is planned to resolve public relations problems experienced by traditional public administrations through e-government. The aim of the study is to address the changes experienced by the state in terms of public relations with the transition of the state to e-government. Qualitative research method was used in the study. The literature on the subject has been scanned and relevant legal regulations have been used.

Pragmatizm ve Yeni-Realizm

Pragmatism and New-Realism

Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN *
Doktora Muhammed KARAMOLLA **

Öz:

Pragmatizm ve Yeni-Realizm, metafizik ve epistemolojide ortaya koydukları düşünce tarzıyla, felsefeye bilimsel ve doğalcı bir yapı kazandırmayı amaçlamıştır. Pragmatizme göre bir nesnenin bilinmesi, onun olası pratik etkilerinin bilinmesi ve bu bilginin, doğru kabul ettiğimiz mevcut inanç birikimimizle uyumlu olması anlamına gelmektedir. Empirik ve bilimsel bir araştırma biçimini esas alan pragmatizm, olgular kadar değerlere, ilkelere, dinsel kavrayışa ve romantizme de imkan tanıyan esnek ve bütünlükçü bir felsefi yaklaşımın ifadesidir. Pragmatizme göre felsefedeki çoğu yapay olan geleneksel problemlerin aşılması, ancak böylesi bir yaklaşımla mümkündür. Ralph Barton Perry ise bu ekolün içinden Yeni-Realizm akımının öncüsü olarak belirecektir. Kökleri pragmatizme dayanmakla birlikte Yeni-Realizm'in pragmatizmden ayrıştığı noktalar mevcuttur. Perry'ye göre özne ve nesne arasında tözsel bir fark yoktur. "Bilen" ve "bilinen" arasındaki ilişki, karmaşık bir etkileşimden daha fazlası değildir. Yeni-Realizme göre düşüncenin konusu olan varlıklar, gelenekte anlaşıldıkları biçimiyle zihinsel değildir. Bu varlıkların varlığı ve doğası, bilinmelerinden bağımsızdır. Yeni-Realistlere göre felsefi gelenekteki anlaşmazlıkların asıl sebebi, dildeki kelimelerin kullanımında aynılık

*Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Antalya-Türkiye, mehmetfatihd@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4578-7671>.

**Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe A.B.D., Antalya-Türkiye, mu.karamolla@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5235-8229>.

ve kesinlik eksikliği ile felsefi araştırmada kararlı bir işbirliğinden yoksunluktur. Kişisel eğilimler ve farklılaşan mizaçların ön plana çıktığı böylesi bir atmosferde yapılması gereken, ortak bir terminoloji geliştirerek bilimsel yöntemi felsefeye uygulamaktır. Perry ve arkadaşlarının bu tutumu, ontolojik ve epistemolojik sahadaki Kartezyen düalizmi ve Berkeley ile popülerleşen İdealist geleneği karşısına almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pragmatizm, Yeni-Realizm, Epistemoloji, Metafizik

Abstract:

Pragmatism and Neo-Realism aimed to bring a scientific and naturalistic structure to philosophy with the way of thinking they put forward in metaphysics and epistemology. According to pragmatism, knowing an object means knowing its possible practical effects and that this knowledge is compatible with our current belief accumulation that we consider to be true. Based on an empirical and scientific research style, pragmatism is the expression of a flexible and holistic philosophical approach that allows values, principles, religious understanding and romanticism as well as facts. According to pragmatism, it is only possible to overcome the traditional problems in philosophy, which are mostly artificial, with such an approach. Within this school, Ralph Barton Perry will appear as the pioneer of the New Realism movement. Although its roots are rooted in pragmatism, there are points where Neo-Realism differs from pragmatism. According to Perry, there is no substantial difference between subject and object. The relationship between “knowing” and “known” is nothing more than a complex interaction. According to New-Realism, beings that are the subject of thought are not mental as understood in tradition. The existence and nature of these beings are independent of their knowledge. According to New-Realists, the main reason for the disagreements in the philosophical tradition is the lack of uniformity and certainty in the use of words in the language and the lack of stable cooperation in philosophical research. In such an atmosphere where personal tendencies and differentiating temperaments come to the fore, what needs to be done is to develop a common terminology and apply the scientific method to philosophy. Perry et al. Opposes this attitude to Cartesian dualism in the ontological and epistemological field and the Idealist tradition popularized with Berkeley.

Keywords: Pragmatism, New-Realism, Epistemology, Metaphysics

Giriş:

Gerçeklik ile ilgili olarak girişilmesi gereken birçok faaliyet, ister zıttı, ister çelişği isterse de bizzat ilişki içinde olduğu bir kavramsal olarak kabul edilsin, metafizik kavramına bakmaksızın, göz atmaksızın gerçeği ele alma güçlüğü hasıl olacaktır. Metafizik kelimesi sıklıkla Aristotelesçi sistematik başlangıcı sebebiyle fizik ötesi yani fizik sahasının dışında kalan sahanın isimlendirilmesi için kullanılmış, ancak zaman içinde defalarca anlam değişimine, kaymasına uğrayan metafizik kavramı bazen her ekol için ayrı bir tarifi kaynağına dönüşen bir şey halini almaya başlamıştır. Mesela metafizik, “fiziğin ötesi” anlamını taşısa da Aristoteles’in duysal bilginin üstünde ve ötesinde, “ussal bilgi” tanımlamasıyla epistemik olarak anlam kazanmıştır. Her ne kadar fizik ötesi diyerek ontik bir referans kullanılsa da bu tanımlamanın epistemik bir sonucu olduğu aşıkardır. Dolayısıyla fiziki bir doğa ile ilgilenmek yerine doğa hakkında algılanamayan, salt akılsal kısımlara yönelimin de metafizik olarak adlandırılması meselesiyle karşı karşıya kalmaktayız. Biraz daha açacak olursak, Aristoteles için bir dokunulan, bilinen dünya vardır bir de dokunulamayan bilinmeyen bir dünya vardır ki, bu dünya da metafizik bir alemdir (Von Aster 1999:205). Felsefe tarihinde metafizik, çeşitli biçimlerde, değişen koşullar uyarınca, her biri diğeriyle ilişkili olarak;

- (1) gerçekten var olanın ne olduğuna dair bir soruşturma,
- (2) görünüşün ardındaki gerçekliğin araştırılması,
- (3) dünya hakkında bütünsel bir kavrayış geliştirme çabası ve
- (4) felsefenin ilk ilkelerini belirlemeyi amaçlayan bilim olarak kendisini göstermiştir (Cevizci 2001:4).

Ancak metafizik olarak belirlenen alan, Aristoteles’in ardından duysal bilginin ötesindeki akılsal bilgi tanımını, akıl argümanlarının tüm çıkarımlarına terk etti ki, buna tutarlılık arayışındaki inanç türleri ve sezgi kavramsalını dayanak yapan iman kavramsalı da dahil edilebilir. İnanç ile tutarlılık arasında paralel bir bağ gelişmeye başlayarak inancın bizzat kendisi, gerçekliğin hikmet yoluyla kavranmaya çalışılmasına dönüşmeye başladı. Bu durum, imanın akıl sahasına mal edilmiş sürecidir ki, aslında tüm Ortaçağ tam da bu manada akıl-iman arasındaki ilişkinin sorgulanma kısımlarını muhteva eder. Böylece Ortaçağ için saltık bir akıl, mantığın dedüktif tüm çıkarımlarını metafizik olarak kabul etme eğilimi gösterdi. Bu dedüktif çıkarımlar ise gerçekliğin kavranamayacak derecede aşkın olduğu, büyük olduğu veya bilinemeyecek sınırsızlıkta olduğu ya da sınırlı insanın bunu anlamaya imkânının bulunmadığı gibi düşüncelere sebebiyet vererek metafizik olan ile fizik ötesi olanı bir ve aynı şey olarak salt-akılsallık sınırlarına göndermiştir. Aslında bu durum bir bakıma neden-sonuç arasındaki ilişkiyi açıklama eğiliminde bilgi etkinliğini yani epistemolojiyi tarif etme eylemidir. Ancak neden ile sonuç arasında anlam ilişkisi kurulmadığında ya da somutlaştırılmadığında nedeni açıklama işi, daha kapsayıcı bir bilgi sahibini ya da bilginin tümel halini varsayım haline getirmiş, bu varsayım ise dogmalastığı anda bu tip bilgilerin bilinemezliği, ya da

aşkınlığı hadisesi de metafizik açıklamalarını geliştirmiştir. Aristotelesçi nedenlerin incelenmesi fikri açık bir biçimde bazı soruları mümkün kılmıştır. Mesela nedenlerin tek bir bilime mi ya da birçok bilime mi ait olduğu, ya da böyle bir bilim varsa tözün ilk halinin mi yoksa her türlü kanıtlamanın mı peşinden gitmesi gerektiği, önemli bir çatı sorunu oluşturur (Aristoteles 1985: 158-159). Bu sorun tüm Ortaçağ'a tümeller sorunu olarak damga vurmuş ve bu çözümsüzlük yerine yepyeni bir şey söyleyerek, varlık yerine onun metodik incelemesiyle ilgilenen Ortaçağ sonu düşünürlerle başlayıp Descartes ile açığa çıkan süreç, Meseleyi bilgi üstünde incelemeye başlayarak, yepyeni bir bilimin ve türlerinin şafağına dönüşmüştür. Önce bilimsel devrimler, ardından Aydınlanma ile gelişen süreçte felsefe, bambaşka bir noktaya evrilmiştir. Öncelikle Maddi süreçleri veya doğa durumunu aldatıcı kabul eden Platonculuk yerine bunu gerçeklik olarak kabul etmeye başlayan zemin yakalamaya başlamıştır ki, Ortaçağın sonu bu tartışmalarla geçer. Doğa ile gerçekliğin metafizik olduğu kabulü yerine her ikisinin de bir bütün olduğu veya iki ayrı gerçeklik olarak kabul edip etmemenin mümkün olup olmadığı, nominalistler ve kavram realistlerinin arasındaki doğayı reddeden toptancılığı bambaşka bir noktaya taşımıştır. Felsefe maddi süreçlere daha da hassaslaşmış ve Antik Yunan tarzı felsefenin, aklın yeniden ön plana çıkışı Rönesans olarak adlandırılan dönemi ihtiva etmiştir. Böylelikle doğanın sağladığı türden bilgi ile metafiziğin sağladığı türden bilginin farklılığı üzerine düşünceler hâsıl olmaya başladıkça felsefe farklılaşmıştır. Bu süreçte felsefe, doğa bilimlerinin yöntemlerinden oldukça etkilenmiş, metafizik de giderek daha dar bir alana hapsolmüştür. Elbette bu süreçte semaviyat zayıflamış, tanrı merkezli düşünceden insan merkezli düşünceye bir evrim gerçekleşmiş hümanizma faaliyetleri ile beraber doğa merkezli yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Materyalizmden deizme kadar dinsel düşünce biçimini sorgulayan felsefi yaklaşımlar, bilimin yeni türlerini mümkün kılmış, bir müddet sonra dini sorgulayan felsefe yerine felsefeyi sorgulayan bilim anlayışı çok farklı bir seviye ile 19. yy. pozitivismi mümkün kılmıştır. Bütün bu süreçler elbette kendi içinde naif konulardır ve konuya giriş yapmak amacıyla bu haliyle özetlenmiştir. Ancak tüm bu süreçlerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkardığı şey sadece Descartes'ın Cogito'su ve onu mümkün kılan bireyi değil, o bireyin vital ilkeleri ve anlam dünyasıdır. İşte tam da burada 20. yüzyıl Amerikan felsefesinin en önemli ekolu Pragmatizm ve onun içinden filizlenen Yeni-Realizm, geliştirmiş oldukları özgün çizgilerinde, metafizik geleneğe karşı çeşitli eleştiriler ortaya koymuşlardır. Ancak bu eleştiriler kendi köklerini de 17. yy.'dan başlayarak, 20. yy.'a kadar getirmektedir. Amerikan felsefesinin Avrupa kökleri ve Batı felsefe geleneğine dahil olma gerekçeleri netleşirken, modern-postmodern süreçlerin de betimi mümkün olacaktır. Mesela ülkemizde pek fazla bilinmeyen bir Ralph Barton Perry (1876-1957) çerçevesinde meseleye bakmak, Peirce veya James çerçevesinde inşa edilen pragmatizm geleneğinin içinden filizlenen Yeni-Realizm sürecine mercek tutmak, çağdaş ve yeni bir filozofu tartışmaya açmak kadar onun 21. yy.'a taşınan felsefesine de projeksiyon tutmak anlamına gelecektir. Bu çalışmada, Ralph Barton Perry'nin de yaslandığı bir gelenek ile kurduğu bir ekolün yani aynı kıtada ortaya çıkan pragmatizmin içinden Yeni-Realizm akımının, içinden geldiği gelenekle ayrıştığı ve benzeştigi

unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle pragmatizm ve Yeni-Realizm kavramları belirginleştirilerek, 20 yy. üzerinden icra edilen yepyeni bir felsefe sorgulaması mümkün kılınacaktır. Felsefe geleneğinin vital kanunları pragmatizmle birleştirmesi kadar, bunların süreç çerçevesinde açıklanması da metnimizin içinde anlam kazanacaktır.

Pragmatizm

Descartes'in ortaya koyduğu cogito ile beraber, felsefi düşünme biçiminin ispat yolu olarak düşünceden varlığa ulaşıyor olması, varlığı doğrudan, bilginin gerekçesiyle açıklıyor oluşu eskiden yeni bir kopuş anlamına gelmektedir. En önemlisi Ortaçağın sonuyla beraber başlayarak Rönesans ile devam eden yeni bir düşünce arayışının neticesinde, felsefenin duyuşal dünyayı da gerçekliğin referansı olarak görmeye başlaması, yepyeni bir çağın anahtarı olmuştur. Bu biçimiyle Descartes, Hobbes veya Leibniz düşüncesini ya da Descartes'i etkilediği kadarıyla Francis Bacon düşüncesini, yeni dönem için başlangıç görebiliriz. Bu yeni dönemin tartışmalarında, bahsettiğimiz düşünürler, ontik merkezli düşünüm yerine epistemik temelli düşünümü ön plana çıkarmış, akıl ise terkedildiği metafizik sınırlardan kurtarılmaya başlanarak, insanın varlığını mümkün kılan nedenler olarak değişmez bir ilk varlık arayışı yerine varlığın olası değişmezliğini tesis eden ilkeleri mümkün kılmıştır. Akıl ile dış dünya ilişkisinin yeniden tesisi, dış dünyanın yok sayılması veya fani görülmesi yerine önemsenmesi, düşünce sistematığının değişimine işaret etmekte olup, varlık yerine bilgi temelli düşünme faaliyetinin de anahtarıdır. Bu sebeptendir ki, Descartes ile başlayan "Felsefenin İlkeleri" ve o ilkeleri saptayacak olan ölçütün arayışı açısından "Metot Üzerine Konuşma" yeni bir sorgulama olmuştur. Çünkü varlığı çözümlmek için onun muhtevasına bakmak kadar yasalarına bakmak, prensiplerini anlamak önemli hale gelmeye başlamıştır ki, cansız maddelerde direnç yasalarından canlı varlıklarda vital yasalara kadar birçok şey, varlığın temelini açıklar hale dönüşmüştür. Canlılarda, vital prensiplerin felsefi kavranışında pragmatizm, cansız varlıkların kavranışında ise realizmin yeniden ele alınışı önemli bir eksendir. Çünkü Ortaçağ felsefe metodolojisi tümel-ler üzerinde yükselirken, fayda edimi, elde edilen her bir parçanın kendi tikelliği veya tekilliği içinde bütünden hariç olarak fayda sağlayıp sağlamadığıyla ilgilene-rek, toptancı tüm yaklaşımların dışına çıkma eğilimi göstermiştir. Bu süreçte özellikle faydacılık açısından anlam önem kazanmıştır. Çünkü faydacılık genelde ah-laki bir tutum olarak ele alınmak istense de aslında bir felsefileşmek zorunluluğu olan vital yöntemdir. Felsefileşmek diyoruz çünkü vital bir yöntem olarak devamlı surette gelişmek, tecrübeleri güncellemek gibi bir edim ise zaman, evrim ismini verdiğimiz deneyimi de mümkün kılmaktadır. Eğer bir parça dikkat edilecek olursa, evrimin bilinmeyen nedenlerinde olasılık tahmini yapılırken ilk akla gelen şey hayatta kalmak adına elde edecekleri faydayı algulamaya çalışmak olacaktır. Mesela zürafaların boynunun uzamasını doğru veya yanlış fark etmeksizin, yiyecek sıkıntısı yaşandığı dönemlerde ağaç üstüne ulaşmak için uzanmak zorunda kaldıkları ve böylece boyunlarının uzadığını düşünmek konusu örnek olarak verilebilir. Öncelikle faydacılık tutum veya tavırdan ziyade bir yöntemdir. Çünkü açık uçlu

sorular veya bilgiden bağımsız kanaatler, farklı bakış açılarının zıtlığı ya da görece durumların uzlaşmazlığı karşısında çoğu zaman en temel hakem, fark etmeksizin pragmatizm olmuştur. Özellikle ekolün en önemli temsilcilerinden James, konuyu şöyle aktarmaktadır:

“Faydacı yöntem aksi takdirde içinden çıkılamayacak boyutlara ulaşan metafizik tartışmalara çözüm getirmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Dünya tek midir yoksa birçok mudur?- Maddi midir yoksa ruhani midir?- Yazgısı belli midir yoksa Özgür müdür? Bunlar hiçbir zaman son bulmayan tartışmalar olagelmıştır. Faydacı yöntem bu tür konularda, her bir tartışmaya onların kendine özgü pratik sonuçlarından yola çıkarak çözüm getirmeyi amaçlar” (James 2003:27).

Böylece evrim fikrini pragmatizm fikri ile buluşturmak mümkün olmuş ve canlıların vital ilke gereğince hayatta kalmak adına gerçekleştirdiği mutasyon, anlamlı hale gelmeye başlamıştır. Modern dönemin en belirgin tavrı ve tutumu olarak ayırıcı niteliğe dönüşen pragmatizm, tavır ve tutum olmasından dolayı ahlak prensibi gibi ele alınsa da, bu prensiplerin canlı her varlıkta olduğu düşüncesi ve faydacılığın vital ilkelerin başlangıcına yerleşmesi, ahlak kavramını, insanın da ötesine de taşımıştır. Ahlakı da tekamülen ele almamızı mümkün kılacak gelişmelerin yanısıra, doğa mekatroniği ile insanın değer sistemi arasında uyum olup olmadığının gözlenmesine sebebiyet vermiştir. O sebeple 19. yüzyılın sonlarında yükselmeye başlayan ve 20. yüzyıldan itibaren Amerikan felsefesinde baskın bir ekol haline gelen pragmatizm, geleneksel felsefede görmeye alışkın olduğumuz spekülatif felsefi sistemlerin tersine, bir yöntem ve düşünme biçimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Charles Sanders Peirce (1839-1914), William James (1842-1910) ve John Dewey (1859-1952), pragmatizmin kurucuları ve başat filozofları olarak kabul edilmektedir. Bizim dikkatimizi çeken ve ülkemizde az tanınan Ralph Barton Perry ise bu ekolün içinden Yeni-Realizm akımının öncüsü olarak belirecektir. Pragmatizm, üç temel filozof üzerinden kendisini ortaya koyarken, yöneldiği etkinlikler de bu üç filozofun yani James, Dewey ve Peirce’in nitelikleriyle özdeştir. Mesela olguları ilkelerle uzlaştırmanın yolunu arayan James için inanç, metafizik karşısında somutlaşmak adına düşünen Peirce için anlam, bilimsel bilginin kesin sınırlarını metodik olarak betimlemek adına konuşan Dewey için araştırma, bu üç filozofun keskin ayracı gibidir. Asıl mesele inanç, eylem ve araştırma kavramlarının birbirine bağlanabiliyor oluşudur ki, Dewey inanç teorisi için Peirce’in anlam teorisinde bir şeyler bulmuş, Peirce ise araştırma teorisi için James’in doğruluk teorisinden yola çıkmıştır (Magee 2000: 293).

Konuya başlarken Descartes etkisinden bahsetmiştik. Pragmatizm tam anlamıyla modern felsefenin tutumu açısından bir dökümdür ve Kartezyen ekol ise bu açıdan belirleyicidir. Mesele bu belirleyiciliğin en temel cazibesidir, kendisini metodoloji olarak gösterir ve metodik açıdan bilginin “açık” ve “seçik” olması gerektiği hadisesi ise uzun bir felsefe geleneği ardından pragmatizmin de yapısallığını belirleyen öncüle dönüşür. Ancak Peirce, Descartes’in açık ve seçik olma ilkesini yetersiz görür. Bunun peşine düşer. Onun için asıl mesele anlayış netliği elde etme

sorunudur ve pragmatizm bunu çözen bir etkinliktir (Peirce 1954: Cilt5, Paragraf 14). Peirce'e göre bir kavramın ne olduğunu bilmek için, onun pratik etkilerinin ne olabileceğini bilmek gerekmektedir (Peirce 1878: 294). Ona göre herhangi bir nesneden bahsettiğimizde, onun aktüel veya potansiyel olarak duyumsanabilen etkilerinden bahsediyoruz demektir. "Açık" ve "seçik" olmayan kavramlar Peirce'e göre, pratik etkilerinin kesin olarak belirlenemediği kavramlar olmak durumundadır. Onun pragmatizmi, empirik ve bilimsel bir araştırma tarzına dayanmaktadır.

Dewey'in pragmatizmi, hızlı bir biçimde gelişen doğa bilimlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Ona göre modern-öncesi dönemde var olan, kapalı ve durağan bir yapı sergileyen, türlerden ve özlardan oluştuğu düşünülen dünya algısı, son birkaç yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler sayesinde köklü bir biçimde değişmiştir. Bugünkü dünya tasavvuru sonsuz çeşitlilik ve karmaşıklıkta bir dünyayı ifade etmektedir. Modern dönemde gerçekliğe dair temel kavram Dewey'e göre "değişim"dir. Bu yüzden onun pragmatizmi özlere değil, bilimsel yasalara yönelmektedir. Çünkü ona göre yapılması gereken, metafizik gelenekte yapıldığı gibi değişim içinde sabit olanı belirlemek değil, bir değişim meydana geldiği zaman bununla ilişkili olarak cereyan eden başka değişimleri yasalar aracılığıyla betimlemektir (Dewey 2018: 141). Dewey'in pragmatizmi, gelenekteki kapalı metafizik sistemleri eleştirmekte ve yüzünü sonsuz nitelikteki evrene ve olgulara çevirmektedir. Dewey zıtlıkların getirdiği çatışkı ve çelişkinin farkındadır. Ancak Pragmatizm türlerini tahlil eden Yeni-Gerçekçilik akımının kurucusu Perry'ye göre Dewey, James'ten farklı olarak sentezciliğe kapalı değildir. James'in Hegel karşıtlığına rağmen Dewey için Hegel dikkate değer bir filozoftur (Perry 1966: 307).

James'in pragmatik felsefesi genel anlamda rasyonalizme ve spekülative felsefi sistemlere, özelde de James'in yaşadığı dönemde İngiliz üniversitelerinde hayli etkili bir metafizikçi olan Francis Bradley'in Hegelci Mutlak İdealizmine bir tepki olarak okunabilir. O metafizikçileri, olgulardan uzak kalmak ve kısır bir felsefe yapmakla itham etmektedir (James 2015: 77). Geleneksel metafizikte var olan soyut tartışmalardan farklı olarak pragmatizm, insan düşüncesinin nesnelere yaşamdaki pratik etkileri bakımından değerlendirmektedir. James'e göre pragmatizm, (bu bakımdan eksik olduğunu düşündüğü rasyonalizm ve empirizmden farklı olarak) bir yandan sağduyuya, olgulara ve bilime yönelirken diğer yandan insani değerlere, yaşamsal ilkelere, dinsel kavrayışa ve romantizme de açık kapı bırakmaktadır (James 2015: 41-45). Ona göre felsefenin ihtiyaç duyduğu şey, dünyaya ve yaşama dair tecrübemizin hiçbir unsurunun göz ardı edilmediği, esnek ve bütünlüklü bir düşünme tarzıdır. James Tanrı'nın da bir değeri olduğunu ve her değerın ise fayda ölçüğünde ifade bulacağını izah ederken, metafiziğin sınırlarına yaptığı eleştiri ile din kavramsalını ayırır. Çünkü kişisel inancın destekçisi ve ahlaki iradenin teminatı olarak dine duyulan değersel ihtiyaç olduğu açıktır (Perry 1996: 265-266). Elbette ki James pragmatizmin olgusal yatkınlığı üzerine kafa yorarken ilkeler ve olgular çatışmasını net bir biçimde ele almış, hatta bu çatışmanın idealist-pozitivist, ya da rasyonalist-materyalist türünden bir çatışmaya

sebebiyet verdiğini düşünerek ilkecilerle olgucuları birbirinden ayırmıştı (James 2003: 14). Ancak değerler alanından da vazgeçemeyeceğimizi tespit etmekteydi ki, James bir grup insanla bir araya gelerek, 20. yy. başındaki idealizm baskınlığına karşı gerçeğin doğasını vurgulamak adına bir eylem planına yöneldi. Russell ve Moore ile birlikte Yeni-Realizm akımının düşünsel mimarlarından olan James'in değerler alanına göz atması elzemdi. Değer teorisi ya da aksiyoloji James açısından gelenekle mukayese edilerek anlaşılmaya çalışılıyordu. Perry aslında meseleyi değerler alanına taşıyarak, yeni gerçekçilik fikrinin kurucularından birisi olarak, değerler sahasını gelenekten ayrı ele almaya yönelmiştir. Değerler teorisi 20. yy. başında Birinci Dünya Savaşı öncesi gerçekleşen en önemli düşünüm hadiselerindedir (Omay 2003: 15). Ralph Barton Perry bu konuda hem Birinci Dünya Savaşı sonrasında "Genel Değer Teorisi" (1926) hem de 2. Dünya Savaşı sonrasında "Değer Türleri" (1954) isimli eserleri kaleme almıştır. Pozitivizmin 19. yy.'da sosyolojik yaklaşımlarının 20. yy.'dan sonra psikolojik yaklaşımlara doğru tahtını terketmeye başladığı dönemler, toplumun evrensel yasası yerine bireyin anlamı sorununa evrilen bir zaman dilimini de işaret etmeye başlamıştı. Çünkü 19. yy. ve 20. yy. tüm bilimlerde baş döndürücü hızda keşifler ve icatlar dönemine dönüşerek ilerleme ve gelişme kavramlarının altın çağını yaşadığı dönemler haline dönmüştür.

James'e göre son birkaç yüzyılda doğa bilimlerinde hızlı ve köklü biçimde yaşanan gelişmeler ve değişimler, bilimsel teorilerin kesinliğine dair şüpheyi de beraberinde getirmiştir. Buna göre teoriler gerçekliği ancak nispi olarak ifade edebilmektedirler. Onlar insanın doğa hakkında ürettiği bir dil olmak durumundadır. Bu yüzden aynı olgular farklı ilişki ağlarında farklı biçimlerde ifade edilebilmektedir. James'in pragmatizmine göre doğru kabul edilen düşünceler, bizi deneyimlerimizin diğer unsurları ile etkileşim haline sokan, deneyimimizin bir noktasından diğerine taşıyan tatmin edici araçsal doğruluklardır. Doğrulanma, olmuş bitmiş bir durum değil fakat bir süreçtir. Zihin, sahip olduğu bilgi yığına uymayan yeni bir olguyu tecrübe ettiğinde, yani mevcut bilgi stoku yeni durumları açıklama konusunda yetersiz kaldığında, eldeki mevcut inançları mümkün olduğunca değiştirmeden, bu yığın ile yeni deneyim arasında bağ kuracak yeni bir düşüncüyü kabul eder. Bu yeni düşünce "doğrudur" fakat bu doğru statik, olmuş bitmiş bir doğru değil, tersine doğrulanma sürecinin izleyen aşamalarında değişiklik gösterebilen esnek bir doğrudur (James 2015: 67-70).

Gerçeklik, pragmatizme göre yeni düşüncelerimizin doğru kabul edilebilmeleri için kendisini uydurmak zorunda olduğu mevcut doğru stokumuzdur. Bizdeki bu birikim, deneyim aracılığıyla kabul ettiğimiz, reddettiğimiz ve yeniden düzenlediğimiz inançlarımızdan oluşmaktadır (James 2015: 61). Düşüncelerimizin "doğru" olabilmeleri için bu gerçeklikle uyumaları gerekmektedir. James'e göre gerçeklikle pratik ve entelektüel olarak tatminkar bir ilişki kurmamıza aracı olan, başka bir tecrübeye geçiş yapma konusunda engel teşkil etmeyen, yaşamımızı gerçekliğin genel şartlarına uyduran düşünceler, gerçeklikle uyuyor demektir (James 2015: 159). Ona göre doğru bir düşünce, bu koşulları yerine getiren düşüncedir. İnançlar Perry'nin de üstünde düşündüğü biçimiyle değerler silsilesini ve değerler teorisini

oluşturacaktır. Değerler çalışması olarak da adlandırılabilir bu yeni yaklaşım biçimi felsefe terminolojisinde aksiyoloji (axiology) ismiyle terimlendirilerek etik ve estetik sahada iki sorunla ilgilenmektedir. Elbette ki en büyük sorun neyin ahlaki olup olmadığını etik temellerde açıklamak kadar neyin güzel olup olmadığını açıklama sorunsalı olarak da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla birey ve davranışlarını konu edinerek haz, tutum, tavır, zihin arasındaki ilişkiyi inceleyerek felsefi argümanlarını oluşturmaya çalışan saha bu sebeple aksiyoloji sahası olarak düşünülecektir. Böyle bir disiplinin oluşma gerekçeleri arasında faydacılık ve varlık arasındaki ilişkinin değerler bağlamında durumunun algılanması ve insanın tutumunda yol açtığı nedenselliğin irdelenmesidir. Aslında aksiyoloji, Kant sonrası felsefi antropolojinin de sahasını betimler durumdadır. Ancak felsefi antropoloji çalışmalarının sosyolojiden psikolojiye kendi alt disiplinlerini kuran bilimler çerçevesinde önemsizleşmesi, diğer yandan ahlak ve din bilimleri çalışmalarının bu sahayı el altında veri laboratuvarına dönüştürmesi, insan tutumundaki göreceliliği anlamak gayesiyle değerlere yönelecek ve bu da karşımızda etik ile estetik olmak üzere iki sorun teşkil edecektir. Ancak pragmatizm ile değerler sahasının ilişkisinde gerçeklik, sarsılmaz ve değişmez doğasını, tekilleşmiş ve değişmez bir doğruluk kabulü üzerinde çok sergilemeyecektir. Doğruluk değişebilir bir kimliğe bürünmeye başlayacaktır.

James'in pragmatizmine göre doğruluk, gerçeklikle etkileşim içinde ve sürekli bir dönüşüm halindedir. İnsanın dünyaya dair inançları, olgulara yönelik pratik araçlardır ve onlar, sonraki deneyimlerde olgularla tekrar etkileşime geçerek yeni doğrular yaratırlar. Bu süreçte doğruluk, olguların özünden ileri gelen bir nitelik değildir. Olgular sadece vardırılar. Doğruluk, olgulara dair inançların işlevinden ibarettir (James 2015: 167). James'e göre zihinden bağımsız objektif bir gerçeklik yoktur. Doğruluk bizim olgulara dair geliştirmekte olduğumuz işlevsel ve faydalı inançlardan ibarettir ve her an kendisini yenilemektedir. Olgulara dair olmuş bitmiş, mutlak geçerli bir doğru yoktur. Zihin ve olgular arasındaki etkileşimle beraber, doğruluğun kendisi de sonsuz bir dönüşüm içerisinde.

Yeni-Realizm:

Metafizik ve epistemolojide Yeni-Realizm hareketinin, 20. yüzyılın ilk yarısında, İdealizmin baskın olduğu Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. İdealizmle zıtlık oluşturan felsefi tutumlarını ifade etmek için "Realizm" kavramını benimseyen William James, Bertrand Russell ve G.E. Moore, bu ekolün düşünsel mimarları olarak gösterilmektedir (<https://www.britannica.com/topic/new-realism-philosophy> erişim tarihi: 12.09.2020). 1910 yılında Edwin B. Holt, Walter T. Marvin, W.P. Montague, Ralph Barton Perry, Walter B. Pitkin ve Edward Gleason Spaulding'in beraber kaleme aldığı The Program and Platform of Six Realists adlı makalede Yeni-Realizmin programı ve genel hatları ortaya konmuştur. 1912 yılında yine aynı altı düşünür, The New Realism, Cooperative Studies in Philosophy isimli kitabı yayınlayarak realizme dair düşüncelerinin kapsamlı bir sunumunu gerçekleştirmiştir. Bu altı düşünürün en temel özelliği, Moore'un Hegel

ve ardılı olan idealistleri çürütme yöntemine benzer bir metodolojiyi takip etmiş olmalarıdır (Thilly 2002: 455). Özellikle Berkeleyci betim biçimi, saldırılarının temelini oluşturmaktadır. Adı geçen altı Realist düşünürü göre felsefi gelenekteki anlaşmazlıkların asıl sebebi, dildeki kelimelerin kullanımında aynılık ve kesinlik eksikliği ile felsefi araştırmada kararlı bir işbirliğinden yoksunluktur (Holt vd. 1910: 393). Öyleyse onlar, felsefenin yararsız spekülasyondan arındırılarak matematiksel kesinlikteki nicel ifadelerle iş görmesi gerektiğini ve böylece felsefeye evrensel bir yapı kazandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Söz konusu realistlere göre felsefedeki bu eksiklik, onu doğa bilimlerinden ayıran başlıca unsurdur. Onlara göre içinde buldukları çağda felsefedeki anlaşmazlıklara dair genel kanaat, bu tartışmaların sebebinin, kişisel özellikler ve farklılaşan mizaçların etkisiyle dilin mecazlı ve keyfi kullanımı olduğu yönündedir. Felsefe sahasında ortak bir terminolojinin geliştirilememiş olmasından kaynaklanan böylesi bir işbirliği eksikliği, gerçek felsefi sorunların gizlenmesini de beraberinde getirmiştir (Holt vd. 1910: 393).

Söz konusu altı filozofun Yeni-Realizm manifestosu, felsefedeki bu problemli halin çözümüne yönelik bir girişimin ifadesidir. Onlar bu girişimi üç aşamada ele almaktadır. Onların bu çalışması öncelikle metafizik ve epistemolojide temel felsefi ilkeleri ve öğretileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. İkinci olarak bu hareket, söz konusu ilke ve öğretilere dayanan bir yöntemi ve çalışma programını belirlemede, son olarak, en azından bu altı düşünürün fikir birliği içerisinde olduğu ve bir bütün olarak kabul edebileceği yöntemler, hipotezler, formüle edilmiş aksiyomlar ve gerçekler sistemine ulaşmayı hedeflemektedir (Holt vd. 1910: 393). Yeni-Realizm hareketi böylece, felsefeye “bilimsel” bir nitelik kazandırarak metafizik ve epistemoloji alanlarındaki spekülatif felsefi sorunların üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır.

E.B Holt’a göre mantık, matematik ve doğa bilimlerinin konusu olan varlıklar, gelenekte anlaşıldıkları biçimiyle “zihinsel” değildir. Bu varlıkların varlığı ve doğası, hiçbir şekilde bilinmeleri ile koşullandırılmamıştır (Holt vd. 1910: 394). Deneyimin nesnesi olan varlıklar, bilinçten bağımsız biçimde var olmaya devam ederler. Bu meseleyi en net biçimde Perry ele almıştır, “A Realistic Theory of Independence” isimli eserle Yeni-Gerçekçilik kuramındaki matematiksel ve mantıksal bazı durumların veya formel ilimlerin konusunu oluşturan bazı olguların, bilen bir bilinçliliğin sonucu olarak bilgi ilintisine uygulandığında tüm diğer zihinlerden bağımsızlığını bulmuştur (Thilly 2002: 456). Bu durum Decartes’tan bu yana varlığın düalist olarak ele alınmasının sonucu olarak epistemolojinin de ikicilik ile ele alınmasına karşı duruş olarak okunabilir. Çünkü ikicilik epistemik manada da bir düalizm yaratmıştır ki, Locke’un sözcük dizisini etkileyen zihinsel ikiciliğe de yani diğer bir deyimle epistemik düalizme de, bir meydan okuma olarak algılanabilecek bir durum oluşmuştur.

İnsan bilgisi Holt’a göre çoğulcu bir yapı sergilemektedir. Buna göre bilginin konusu olan varlıklar, diğer varlıklarla belirli bir ilişki içerisinde ve mevcut ilişkileri yadsımadan yeni ilişkiler kurmaya devam etmektedirler. Holt’a göre kendi

içinde mantıksal olarak tutarlı felsefi sistemlerin hemen hepsi organik yapıdaki bu ilişkiselliğin varlığını kabul etmekte fakat buna rağmen paradoksal biçimde gerçekçi-karşıtı tutumlarından vazgeçmemektedirler (Holt vd. 1910: 394).

Montague'ye göre realizm için şeyler bilinmediklerinde de var olmaya devam etmekte ve gerçekliklerinden hiçbir şey kaybetmeden sürekli olarak yeni varlıklarla ilişkiye girebilmektedirler. Bir şeyin varlığı, bir kimsenin onu deneyimlemesinden, algılaması, tasarlaması ya da onun farkında olmasından bütünüyle bağımsızdır. Ona göre realizm bu anlamda şeylerin deneyimden veya bilişsel bir ilişkiden bağımsız var olabileceğini reddeden öznelciliğe veya epistemolojik idealizme karşıdır (Holt vd. 1910: 396). Montague bu haliyle Berkeleyci ve Bradleyci idealizme karşı bir duruş sergilemiştir. Çünkü idealistler belirli bir şeyden bahsederken ya mantıksal hiyerarşiyi, ya da durumsal hiyerarşiyi gözden kaçırarak eksiklik halinde tanımlamaya yönelmektedirler. Bu ise bir belirsizlik yaratmaktadır. Mesela Berkeley'nin "idea" terimini belirsiz olarak ele alması kullanım yanlışlığı yaratmaktadır. Bradley'in ise eksikliği "deneyim" kelimesini belirsiz olarak ele almasından kaynaklanır. "Deneyim" (experience) hem deneyim içinde olma durumunu (experiencing) hem de bunun tamamlanmış olma durumunu (experienced) refere ettikçe tanımlar anlamsız kalacak ve gerçekliğin çatısını kurmak mümkün olmayacaktır (Thilly 2002: 455). Çünkü idealistin akli çift uçlu anlam algısına açık olarak yanlış anlamaya müsaittir. O sebeple sürekli olarak tek başına hepsini anlatıyormuşçasına kullanılan "deneyim" sözcüğü onları kapsamadığı halde kapsıyormuş gibi çıkarımların yanlışa giden paydasını oluşturur.

Spaulding için realizm, sağduyu ve bilimle eşgüdüm halinde hareket ederek, tüm varlıkların zihinsel olmadığını ve bu varlıkların biliniyor olmadan da bilenebilir olduklarını kabul etmektedir (Holt vd. 1910: 400). Spaulding'e göre terimlerin bilişsel olarak bir ilişki halinde olması, onların karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olduğu veya birbirlerini ya da ilişkilerini değiştirebilecekleri anlamına gelmemektedir. Böylesi bir bağımlılığın var olduğu önermesi, ilişkilerin "iç görünüşünü" ifade etmektedir. Oysa Spaulding'e göre gerçekte bu görüş, zorunlu olarak ilişkilerde "dış görünüşü" varsayarak kendisiyle çelişmektedir. İlişkilerin "dış görünüşü" ilkesi mantıksal bir doktrindir ve buna göre ispat, gerçeklikten bağımsız değilken gerçeklik ispattan bağımsızdır (Holt vd. 1910: 401). Bu durum, Spaulding'e göre gerçekliğin zihinden bağımsız biçimde var olabileceğini desteklemektedir. Perry için de bu durum "bilinen şeylerin bilinmedikleri zaman değişmeden varlığını sürdürmeleri ya da onların gerçekliklerine ön yargısız olarak yaklaşmadır" (Thilly 2002: 456). ifadesiyle zihinden bağımsız bir gerçeklik sürecine tekabül etmekte olup bilgi-kuramsal yaklaşımla gerçeklik meselesini ele almaya devam etmektedir.

Perry, Kartezyen düalizmin ve modern felsefede Locke ile ünlenen temsil teorisinin bilgi anlayışını reddetmektedir. Perry için Yeni-Gerçekçilik kuramının öncülüğünü sağlayan en önemli çıkış ise Locke'un öncülü olduğu ve Descartes'in ontik ikiciliğinin tezahürü gibi görebileceğimiz epistemik ikiciliğin karşısında, epistemik bircilik olarak söyleyebileceğimiz, kimi çevirmenlere göre bilgi-kuram-

sal bircilik denilen duruşun savunusu olmuştur. Epistemik ikicilik yalnızca bilginin ideaları veya kapsamı hakkındaki düşünümün ifadesi, yani bilinen bilginin nesnelere hakkındaki öğretileridir (Thilly 2002: 456). Epistemik ikiciliğin tarihsel uzmanı Locke' göre idealar dünyası gerçek dünyasının imgelerini, kopyalarını ya da temsillerini içerir. Perry'nin ortaya koyduğu bağımsızlık teorisi ise Locke'un tasvir ettiği bu tip gerçekliğin reddi olarak ona bir başkaldırıdır (Thilly 2002: 457).

Daha da açmamız gerekirse, bilgi öğretisi doktrine edildiği ve sistemleştiği andan itibaren sunum olarak meydana gelir, bilgi nesnesi ise doğrudan bilinçlilik halinin etkinliğindedir. Ona göre bilginin oluşumunu açıklarken aklı ve doğayı birbirine veya üçüncü bir töze indirgemek yanlıştır. Realizm için fiziksel doğa, her ne kadar gerçeklik olarak zihnimizden bağımsız olsa da belirli koşullar altında doğrudan zihinde mevcuttur (Holt vd. 1910: 397). Yani bu açıdan zihnimiz gerçeklikten bağımsız değildir. Bu sebeple Perry'ye göre dış dünyadaki varlıkların bilgisine erişebilme ihtimalimizi sorgulayan bilgi teorileri yanlısamalardan ibarettir. "Bilen" ve "bilinen" arasındaki ilişki, ona göre bir etkileşim halindedir. Bunun karmaşık bir ilişki olması, bir ilişkisellikten daha fazlası olduğu anlamına gelmemektedir. Varlığı bilinç içeriği olarak tanımlayan bilgi teorileri ona göre yalnızca varlıklara içerik statüsü atfetmektedir. Gerçekte bilinç, kendi yaratmadığı bir varlık alanından seçim yapmaktadır. Öyleyse Berkeley ile ünlenen, bilincin bir şeyin varlığının genel nedeni olduğunu savunan İdealist gelenek de Perry'ye göre bu noktada hatalıdır (Holt vd. 1910: 397). Ancak madem ki "hata" kelimesinden bahsediyoruz, "hata, yanılısma, sanrı, rüya gibi kavramlar birici gerçekliğin önemli fenomenleridir (Thilly 2002: 457). Tüm bilgilerin doğru veya doğru olmayan halleri arasında ayırım yapma imkanı yoktur ve bu haliyle yanıltıcı bilgiyi ayırımsamada zorluktan kaçınma yolunu yeni gerçekçiler tarafından aranması yerine bunu bir kabulleniş söz konusudur.

Gerçi her ne kadar Perry için Locke ikiciliğine karşı başkaldırı gerçekleştiren bir profil resmi çizdiyse bile ikiciliğin kendi içindeki tüm zıtlıkları uzlaştırma eğilimi vardır (Hübscher 1980: 128). Hatta Perry bu uzlaştırmaları ise bir nevi uyum çerçevesiyle ele alır. Perry'ye göre aynı varlık, bir sınıfa üyeliği nedeniyle hem içkinliğe hem de sonsuz sayıda başka sınıfa ait olabileceği gerçeği nedeniyle aşkınlığa sahiptir. Başka bir deyişle, içkinlik ve aşkınlık uyumludur ve çelişkili yüklemeler değildir. Bu yüzden öznelci argümanın bilinç merkezli anlayışı yanlıştır. Başka bir deyişle varlıkların bilincin içeriği oldukları gerekçesiyle bilinci aşamayacakları argümanı hatalıdır. Öyleyse öznelci öncüllere dayandığı sürece, idealist tarzda aşkın bir öznellik teorisi de Perry'ye göre gereksizdir (Holt vd. 1910: 398).

Perry'ye göre her bir varlık, birbirinden bağımsız bazı ilişkilere sahiptir. Bu ilişkilerin bilinmemesi veya yeni ilişkilerin keşfedilmesi, sınırlı bir ilişkiler bilgisinin varlığını geçersiz kılmamaktadır. Öyleyse mutlak idealizm –ki 20. yüzyılda Bradley öncülüğünde İngiliz üniversitelerinde hayli baskın bir felsefedir-, problemleri kavrayışı ifade etmektedir çünkü bu açıdan bakıldığında herhangi bir ilişkinin bilinebilmesi için varlığın tüm ilişkilerinin bilinmesi gerektiğini, yalnızca mutlak

bütünün tamamen doğru olabileceğini savunan Hegelci metafizik hatalıdır (Holt vd. 1910: 398). Hâlbuki birinin herhangi fikri ve ona ait deneyimi dünyayı ilgilen-dirmiyorsa orada yüzeysel ve geçici olan yani kalıcı olmayan bir şeyler vardır ki, bu durumda evrenin üyesi olmak ve evrene katkıda bulunmak gibi yüce kimlikler ve yüce görevler ortadan kalkar. Böylelikle basitleşen bir gerçeklik doğası üzerinden tutarlılık ve mantıklılık da kolaylaşır (Perry 1905: 16-17).

Perry'ye göre homojenlik, tutarlılık, bağdaşırılık, karşılıklı ilişki, vb. gibi mantıksal birlik kategorileri, evrende belirli bir birlik derecesinin var olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla dünyanın sahip olduğu birlik derecesi mantıksal olarak belirlenemez, ancak özel bilgi dallarının sonuçlarını bir araya getirerek, yani deneysel çalışmayla belirlenebilir. Perry'ye göre bu durum bize göstermektedir ki, bir bütün olarak dünya, dünyanın belirli bazı parçalarından daha fazla birlik halinde değildir. Bu yüzden Perry, Spinoza ve Platonunki gibi monist spekülasyon sisteminin dogmatik olduğunu ve bilimsel kanıtlara aykırı olduğunu savunmaktadır (Holt vd. 1910: 398).

Yeni gerçekçiliğin epistemik ikiciliğini reddeden epistemik birciliğinin karşısında yine gerçekçilik akımının içinde incelememiz gereken ama epistemik ikicilik ile uzlaşarak Perry gibi düşünürlerin epistemik birciliğine saldıran eleştirel gerçekçileri unutmamak elzemdir. Onlar meseleyi epistemik olgu bağlamında ele almaktadırlar. En önemli isimleri Sellars, Durant Drake, Lovejoy'dur. Özellikle Lovejoy için epistemik bir olgu durumu vardır ve duyum bilgileri ile karşı karşıya olarak hem zihnin doğrudan kaplam ya da aracını oluşturur, hem de fiziksel nesnelere zihinden bağımsız olarak var olduğunun teminatı olarak o duyum bilgileri ile iş görürler. Ayrıca özdeksel nesnelere niceliksel manada bilinen bilgilerden farklılığı da miktar, yoğunluk ve derinlik konusunda bilgi ve türlerini olgusallaştıracaktır (Thilly 2002: 458). Yeni Gerçekçilik hareketi içinde Lovejoy'un başını çektiği eleştirel gerçekçilik grubu, Perry'nin de içinde bulunduğu bağımsızlık teorisi grubundan önemli birkaç farkla ayrılır. Mesela eleştirel gerçekçiler, Russel'in lojik realizmi ile temas ederken, Bağımsızlık teorisi çerçevesinde düşünenler tam karşısındadır. Ayrıca eleştirel gerçekçiler behavyoral psikoloji ile bağlantı halindedir (Hübscher 1980: 138). Ancak Perry ve arkadaşları için davranışsal (behavyoral) psikoloji yerine, yapısal (structural) ve işlevsel (fonksiyonel) psikolojilerin bilinç üzerindeki yaklaşımlarının sonuç ve üretim konusunda uzlaşımı söz konusudur. Bilinç felsefesi bu haliyle felsefenin yepyeni bir nüfuz sahası olarak bilimin dışına ittirilmekten kurtulacak ve bilim ile birlikte ele alınması zaruri olacaktır. Çünkü bilinç üzerinde yapılan yorumlar, kişiyi toplum içinde özel tanımlayan bir ayrımı yaratır ki, bu ayrım ise siyasetin sosyo-politik bir tezahüre dönüşmesi kadar sosyal hayatın, toplum tümelliği yerine birey müşterekliğinden hareket etmesinin de imkânını tesis eder. Perry tam da bu haliyle Amerikan demokrasisinin özel filozoflarından ve Dewey'e göre Perry, günümüzün en önemli Amerikan filozofu olmak gibi bir şerefe sahiptir (Hübscher 1980: 139). Perry teorisini gerçeklik karşısında ulaşılabileceği son mükemmelliğe ulaştıran önemli bir girişimde bulunmuştur.

Pekala, tüm bu felsefi farklılıklar ne işe yaramaktadır? Bilinç tanımından tutunuz da insan tanımına kadar birçok betimleme, öncelikle faydacılık merkezine oturmuş ve bu gerçeklik kavramsalsının ulvi erekler yerine basit nedenlerle tanımlanmasını sağlamıştır. Faydacılığın ilk ilkesine de vital (hayati) gerekçeler oturmuş ve bunun devamlılığı adına gerçekleşen her tip ilerleme ve değişim, çoğu kez evrim çerçevesinde açıklanmıştır. Bu ise bilimlerde başlı başına bir değişim anlamına gelmektedir. Birey merkezli dünya ve onun yapısallığı ile işlevselliğinin uzlaşımını mümkün kılmaya çalışma, farklı sosyal bilim teorilerinin önünü açmıştır. Çoğu kez harp dergilerinin konularını oluşturan insan ve kaynakları, ABD'ye özellikle II. Dünya savaşını kazandırmıştır. Yeni gerçekçilik prensibi uyarınca doğru işin doğru insana, doğru yer ve doğru zamanda verilmesinin bir bilgi türü gerektirmesi ve bunların hepsinin bir ve aynı anda olmasının sağlanması, epistemik birciliğin olası sonuçlardan birisi olarak da görülmelidir. Özellikle bu söylediğimiz insan kaynakları kuramı, Yeni Gerçekçilerden Münsterberg'e ait bir kuramdır ve ABD'ye 2. Dünya savaşını kazandıran en önemli planlama olmuştur.

Yeni-Realizmin Pragmatik Temelleri

Pragmatizmin ve Yeni-Realizm hareketinin ortak noktalarından ilki, her ikisinin de epistemolojide temelcilik karşıtı olmasıdır. Pitkin'e göre sezgisel veya aksiyomatik doğrular var olabilir fakat bu doğruların varlığı, onları epistemolojik veya ontolojik olarak temel kılmamaktadır. Onlar da tıpkı diğer doğrular gibi, ilgili diğer doğrular ışığında yorumlanmalıdır (Holt vd. 1910: 399). Benzeri bir tutuma James'in pragmatik doğruluk anlayışında da rastlamaktayız. Onun pragmatizmine göre deneyimi önceleyen temel doğruların varlığı söz konusu değildir. Doğru olarak kabul ettiğimiz fikirler, -pratik bir farklılık yaratmaları koşuluyla- tek tek tecrübelerin doğrulanma süreçlerinden ve yeni deneyimlerin mevcut inançlarla uyuma durumundan meydana gelen esnek düşüncelerdir. Ancak bazı doğrular vardır ki, onlar çok uzun bir süre boyunca geçerliliğini sürdürmüş olmalarından dolayı esnekliklerini kaybetmişlerdir. Felsefede adeta ezeli ve ebedi birer ilkeymiş gibi görünen böylesi doğrular bile James'e göre belirli ölçüde esnektir ve diğer inançlarımızla uyumlu olmak zorundadır (James 2015: 72). Pragmatizme göre bu uyum var olmasaydı, bu ilkelerin hiçbir geçerliliği olmayacaktı. Dahası James'e göre bu ilkelerin her biri insan tecrübesinin ürünüdür. Nitekim Analitik felsefenin temsilcilerinden birisi olarak anılmakla birlikte Pragmatizmden hayli etkilenmiş olan W.V. Quine, "Two Dogmas of Empiricism" adlı eserinde, modern empirizmde var olan deneyimden bağımsız analitik doğrular ve deneyime dayanan sentetik doğrular arasındaki ayrımı reddetmektedir (Quine 1951: 20). O, insan tecrübesini önceleyen ve bilgimizi üzerine inşa edebileceğimiz türden temel inançların yani a priori bilginin varlığını bütünüyle yadsımaktadır.

İkinci olarak hem Pragmatizm hem Yeni-Realizm, genel olarak bilimsel ve doğalcı bir eğilim göstermektedir. 19. yüzyılın sonlarında Darwinci evrim teorisinin etkisi ve psikolojik deneylere olan ilginin artmasıyla, insanın da tıpkı doğa içerisindeki diğer canlılar gibi bilimsel araştırmanın konusu olması gerektiği fikri öne

çıkmağa başlamış, Pragmatizm de bu çizgiyi benimseyerek insan zihnine doğaya aşkın nitelikler atfetmeyi reddetmiştir (Shook 2003: 70). Örneğin Peirce biliş sürecini, tamamıyla bilimsel ve doğalcı bir düzlemde ele almaktadır. Peirce'e göre bir makine olan zihin, duyu verileri olmaksızın bilgi üretme kapasitesine sahip değildir. Bu makinenin tek işlevi bilgiyi dönüştürmesidir (Peirce 1878: 287). Zihne ve biliş sürecine dair böylesi bir yaklaşım aşkınsallıktan uzak, doğalcı bir epistemolojiyi salık verir. Quine'in "Doğallaştırılmış Epistemolojisi"nde bu yaklaşımın daha radikal bir örneğini görmekteyiz. Quine epistemolojiyi, doğa bilimleri gibi deneysel ve betimleyici bir tarzda ele almaktadır. Ona göre epistemoloji, psikoloji biliminin bir alt dalıdır. Epistemologların asıl yapması gereken, deneyim aracılığıyla temin edilen girdilerden yeni çıktılar üretme faaliyetini yerine getiren insan zihnini, doğal bir fenomen olarak ele alarak değerlendirmektir (Quine 1969: 83). Quine kendi epistemolojisini oluştururken, doğa bilimsel yöntemden ve Darwin'in evrim teorisinden etkilenmiştir. Onun natüralist anlayışı insanı, doğadaki diğer canlılarla akraba olarak, onlarla sıkı bir ilişki içerisinde ele almaktadır. İnsanı doğadaki diğer canlılardan nitelik bakımından üstün görmeyip, onu yalnızca daha karmaşık yapıdaki bir canlı olarak ele alan Quine'a göre epistemoloji normatif bir disiplin değildir (Quine 1969: 126). Epistemoloji ona göre, bilişsel süreçleri inceleyen deneysel bir bilimdir. Bu yüzden doğa bilimlerinden sözgelimi fizik, atomları hangi yöntemlere göre ele alıyorsa epistemoloji de bilgiyi bu şekilde ele almalıdır. Onun epistemolojisinin görevi, duyu verileri ve oluşturduğumuz dünya tasavvuru arasındaki ilişkiyi bilimsel olarak incelemektir. Bilgi, doğal işleyişin unsurlarından yalnızca bir tanesidir ve psikolojinin alt alanı olan epistemoloji, bilgiye doğal bir fenomen olarak bakmaktadır.

Söz konusu tutum Yeni-Realizm hareketinin temsilcileri için de geçerlidir. Spaulding'e göre bir varlık, bütün ilişkileriyle her yönden bilinmese bile bazı açılardan "gerçekten" olduğu gibi bilinebilir. Bilinç, biliş gibi terimler, aşkın ve niteliksel olarak üstün değildir; onlar da diğer gerçeklerin araştırıldığı gibi araştırılmalıdır (Holt vd. 1910: 401). Perry'ye göre bilen ve bilinen arasındaki fark, tözsel ve niteliksel bir fark değil, yalnızca konumlanmadaki yer farklılığıdır. Bu yüzden geleneksel epistemolojideki özne ve nesneyi birbirinin yerine geçemez olarak gören, böylece özneyi ya bilinemez olarak tanımlayan ya da sezgisel veya reflektif bir tarzda bilinebileceğini iddia eden idealist düalizmler hatalıdır (Holt vd. 1910: 397). Montague'ye göre biliş (cognition), canlı bir varlık ile herhangi bir varlık arasında var olabilen kendine özgü bir ilişki türüdür. Biliş, nesnelereyle aynı dünyaya aittir. Onda doğaya aşkın ve doğanın üzerinde bir unsur yoktur. Bilincin doğayı ne ölçüde kapladığı ve hangi koşullar altında ortaya çıkabileceği ve devam edebileceği, ancak deneysellik ve natüralistik yöntemlerle çözülebilir (Holt vd. 1910: 397).

Pragmatizm ile Yeni-Realizm arasındaki temel farklardan birisi de ayırısama meselesidir. Pragmatistler zihin ile dış dünya ayırısamasında epistemik kökler gereği bulunuyorken, Yeni-Realist Perry, sadece nitel çevrelerin ayırısaması açısından meseleye yaklaşır ve ortam tahlilinde ele alınan konuların nitelik farklılığına dikkat çekerek, genel felsefenin kimliğini saptamaya çalışır. Şöyle açıklayacak

olursak; ilk ayrımsamayı felsefe üstüne koyar ve gündelik felsefe veya sokak felsefesi olarak tabir ettiği pratiğin karşısına akademik felsefeyi yerleştirir. Bu ikisinin arasındaki kopukluk kadar elemanlarının ya da etkenlerinin arasındaki kopukluk hissedilmeksizin genel felsefi eğilimlerin saptanmasının veya gözlenmesinin imkanı olmadığından bahseder. Hatta bununla kalmaz, bunun benzerini politik kuramlar ile politik gelenek arasında da işaret eder (Perry 1969: 3). Çünkü zihin içte ayrımsama yapmaz, dışta ayrımsama yapsa bile epistemik birçilik savunusunda bulunan Perry için, bu ikili gerilimin kopukluğunu tespit etmek, hem bir uzlaşım sağlayacaktır hem de sorun tespiti ve mümkün bir çözüm için ilerleme ve gelişme kaynağına dönüşecektir.

Sonuç:

Bu belirlenimler ışığında toparlayacak olursak, Pragmatizm ve Yeni-Realizm hareketi arasında göze çarpan en büyük farklılık, onların gerçeklik anlayışı ile ilgilidir. Bu anlamda en yetkin örneğine James'in felsefesinde rastladığımız pragmatik doğruluk anlayışına göre zihin, gerçeklikten ve doğrudan bağımsız değildir. James için gerçeklik, bizim deneyim süreçleri aracılığıyla dünyaya dair oluşturduğumuz inançlar yığındır. Olguların kendi başlarına var olup olmadığı sorusu James için anlamsızdır. Oysa Yeni-Realistlere göre bilimin ve felsefenin nesnesi olan varlıklar, zihinden bağımsız bir varoluşa sahiptirler. Onların varlıkları, deneyimlenmeleri ve bilinmeleri ile ilgili değildir. Perry'ye göre zihinsel birlik kategorileri olan homojenlik, tutarlılık, ilişkisellik gibi kavramlar zihnin doğaya attığı aşkın unsurlardır. Dış dünya, bu kategorilerden bağımsız bir varoluşa sahiptir. Ancak Perry, doğanın zorunlu yapısını ifade etmemekle birlikte bu kategorilerin, günlük yaşamda ve doğa bilimlerinde işlevsel birer araç olduklarını kabul etmektedir.

Bununla birlikte iki ekol arasında ortaklık gösteren unsurlar da mevcuttur. Öncelikle hem Pragmatizm hem de Yeni-Realizm, felsefi gelenekteki anlaşmazlıkların büyük bölümünün yararsız, spekülative tartışmalar olduğu konusunda hemfikir görünmektedir. Onlara göre bu durum, gerçek felsefi problemler üzerine eğilmenin önünde engeldir. Pragmatizm bu noktada düşüncelerimizi pratik etkileri bakımından ele alarak faydasız tartışmaların önüne geçmeyi salık vermektedir. Yeni-Realizm ise bu sorunun üstesinden gelebilmek, felsefeyi kişisel hüsnükuruntulardan ve mizaç farklılıklarından arındırmak için metafizik ve epistemoloji alanında zihinden bağımsız bir gerçeklik fikrini öne atmaktadır.

Pragmatizm ve Yeni-Realizm'in en büyük ortaklığı, onların bilimsel ve doğacı felsefe yapma tarzlarıdır. James, Dewey ve Peirce'in görüşleri temelinde şekillenen pragmatizm ve Perry öncülüğündeki Yeni-Realizm, epistemolojide doğaya aşkın unsurları reddetmekte, felsefeye empirik ve bilimsel bir yapı kazandırmayı amaçlamaktadır. Pragmatistlerin üzeri örtülü biçimde dillendirdiği, Yeni-Realist Perry'nin ise açıkça ifade ettiği gibi geleneksel felsefede zihin ve doğa, özne ve nesne, bilen ve bilinen arasında yapılan tözsel ayırım bir yanılısamadan ibarettir. Pragmatistler ve Yeni-Realistler, felsefenin geleneksel tarzda ele alınış biçimine kıyasla çok daha sorunsuz iş gördüğünü düşündükleri doğa-bilimsel yöntemleri, felsefi kavrayışlarının merkezine yerleştirmişlerdir. Bu anlayışın en yetkin ifadesine ise zihnin nitelik bakımından doğadaki diğer varlıklardan farklı olmadığını, bilişsel süreçlerin neden-sonuç ilişkileri bağlamında bilimsel olarak ele alınması gerektiğini savunan Perry'de rastlamaktayız.

Kaynakça:

ARİSTOTELES, (1985), Metafizik (Cilt 1), (Çeviren: Ahmet Arslan), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

CEVİZCİ, Ahmet, (2001), Metafiziğe Giriş, İstanbul: Paradigma Yayınları.

DEWEY, John, (2018), “Felsefenin Yeniden Yapılanmasında Bilimsel Etken”, Pragmatizm Pratik Bir Felsefe, (Çeviren: Sara Çelik), İstanbul: Doruk Yayıncılık.

DUIGNAN, Brian, New Realism, <https://www.britannica.com/topic/new-realism-philosophy> (Erişim tarihi: 12.09.2020)

HOLT, Edwin, B., MARVIN, Walter, T., MONTAGUE William, P., PERRY, Ralph, B., PITKIN, Walter, B. ve SPAULDING, Elbridge, G., (1910), “The Program and Platform of Six Realists”, New York. Journal of Philosophy, VII,15: 393-401.

HUBSCHER, Arthur, (1980), Çağdaş Filozoflar. (Çeviren: İsmail Tunalı), İstanbul: Tur Yayıncılık.

JAMES, William, (2015), Pragmatizm. (Çeviren: Tahir Karakaş), İstanbul: İletişim Yayınları.

JAMES, William. (2003), Faydacılık, (Çeviren: Tufan Göbekçin), Ankara: Yer-yüzü Yayınları.

MAGEE, Bryan, (2000), Büyük Filozoflar/ Platon’dan Wittgeinstein’a Batı Felsefesi, (Çeviren: Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.

OMAY, MURAD, (2013), Değer Felsefesi, İstanbul: İstanbul Üni. Açık ve Uzaktan Eğitim Fak. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/felsefe_ao/degerfelsefesi.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2020)

PEIRCE, Charles. S., (1954), Collected Papers, Cambridge: Harvard University Press. <https://colorysemiotica.files.wordpress.com/2014/08/peirce-collectedpapers.pdf> (Erişim Tarihi: 03.09.2020)

PEIRCE, Charles. S., (1878), “How to Make Our Ideas Clear?”, Popular Science Monthly, (January).XII, January: 286-302.

PERRY, Ralph, B., (1905), The Approach to Philosophy, Ohio: Charles Scribner’s Sons.

PERRY, Ralph, B., (1996), The Thought and Character of William James, London: Vanderbilt University Press.

PERRY, Ralph, B., (1969), Present Philosophical Tendencies, New York: Krauss Reprint Co.

SHOOK, J. R. (2003), Amerikan Pragmatizminin Öncüleri, (Çeviren: Celal Tüner), İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları.

THILLY, Frank, (2002), Felsefenin Öyküsü Çağdaş Felsefe, (Çeviren: İbrahim

Şener), İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

QUINE, William. V. O. (1969), *Epistemology Naturalized*, Massachusetts: Library of Congress.

QUINE, William, V. O. (1951), "Two Dogmas of Empiricism", *The Philosophical Review*, LX, 60: 20-43.

VON ASTER, Ernst, (1999), *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, (Çeviren: Vural Okur), İstanbul: İm Yayınları.

Extended Abstract:

As we take a look at the ideas have been proposed throughout the history of thinking about reality, we see them in this or that manner that they are associated with metaphysics. However, this concept has changed its meaning many times over time. So much so that metaphysics has begun to become something that becomes the source of a separate description for each school. In the history of philosophy, metaphysics, in various forms, in accordance with changing conditions, each in relation to the other; It has manifested itself as “an inquiry into what really exists” or “an investigation of the reality behind the appearance” or “an effort to develop a holistic understanding of the world” or “science aimed at determining the first principles of philosophy”.

Metaphysics means “beyond physics” as a word, but Aristotle’s definition of “rational knowledge” above and beyond sensory knowledge has given it epistemic meaning. For Aristotle, there is a world that is heard and known, and there is an inaudible and unknown world, which is also a metaphysical world. However, the field determined as metaphysics left the definition of mental knowledge beyond sensory knowledge to all the implications of reason arguments, after Aristotle. This situation brought along the process of attributing faith to the domain of reason. The process that started with the thinkers of the end of the Middle Ages and came to light with Descartes, started to examine the issue on knowledge and laid the groundwork for the birth of a brand new science. In the process that developed first with the scientific revolutions and then with the Enlightenment, philosophy evolved to a completely different point. In philosophy and science, with the end of the Middle Ages, the material started to attract attention and the ancient Greek-style philosophy and reason came to the fore in the period called the Renaissance. Thus, thoughts on the difference between the kind of information provided by nature and the kind of information provided by metaphysics became apparent. In this process, philosophy was highly influenced by the methods of natural sciences, and metaphysics was gradually confined to a narrow space. Of course, in this process, classical religious approaches lost their appeal, an evolution from god-centered thinking to anthropocentric thinking took place, and nature-centered approaches came to the fore with humanistic activities. Philosophical approaches questioning the religious way of thinking from materialism to deism made new types of science possible, and after a while the understanding of science that questioned philosophy instead of philosophy that questioned religion emerged. This made positivism of the 19th century possible. What all these processes inevitably reveal is not only Descartes’ Cogito and the individual who made it possible, but that individual’s vital principles and world of meaning. It is precisely here that Pragmatism, the most important school of 20th century American philosophy, and Neo-Realism that sprouted out of it, put forward various criticisms against the metaphysical tradition in their original lines.

Pragmatism and Neo-Realism aimed to bring a scientific and naturalistic structure to philosophy with the way of thinking they put forward in metaphysics and

epistemology. Pragmatism, which began to rise in the late 19th century and became a dominant school in American philosophy since the 20th century, appears as a method and way of thinking, in contrast to the speculative philosophical systems we are accustomed to see in traditional philosophy. According to James' pragmatism, truth interacts with reality and is in a constant state of transformation. Man's beliefs about the world are practical tools for facts, and they create new truths by re-interacting with facts in later experiences. In this process, accuracy is not a quality that arises from the essence of the facts. Facts just exist. Truth is the function of beliefs about facts. According to pragmatism, knowing an object means knowing its possible practical effects and that this knowledge is compatible with our current belief accumulation that we consider to be true. Based on an empirical and scientific research style, pragmatism is the expression of a flexible and holistic philosophical approach that allows values, principles, religious understanding and romanticism as well as facts. According to pragmatism, it is only possible to overcome the traditional problems in philosophy, which are mostly artificial, with such an approach. Within this school, Ralph Barton Perry will appear as the pioneer of the New Realism movement. Although its roots are rooted in pragmatism, there are points where Neo-Realism differs from pragmatism. According to Perry, there is no substantial difference between subject and object. The relationship between "knowing" and "known" is nothing more than a complex interaction. According to New-Realism, beings that are the subject of thought are not mental as understood in tradition. The existence and nature of these beings are independent of their knowledge. According to New-Realists, the main reason for the disagreements in the philosophical tradition is the lack of uniformity and certainty in the use of words in the language and the lack of stable cooperation in philosophical research. According to the realists in question, this shortcoming in philosophy is the main factor that distinguishes it from the natural sciences. They argue, then, that philosophy should be purged of useless speculation and operate with quantitative expressions of mathematical precision, thereby giving philosophy a universal structure. In such an atmosphere where personal tendencies and differentiating temperaments come to the fore, what needs to be done is to develop a common terminology and apply the scientific method to philosophy. Perry et al. Opposes this attitude to Cartesian dualism in the ontological and epistemological field and the Idealist tradition popularized with Berkeley.

Cumhuriyetin İlanının Konya Basınındaki Yankıları: Babalık Gazetesi (1923-1933)

The Reflections of The Declaration of the Republic in Konya Press: The Babalık Newspaper (1923-1933)

Dr. Osman AKHAN *

Öz:

“Konya, muhtelif Türk Devletleri yaşamış öz Türk vatanıdır. Konya asırlardan beri tüten büyük bir Türk Ocağı’dır; Türk harsının esaslı membarlarından biridir.” Mustafa Kemal Atatürk’ün bu sözleri ile dikkat çektiği Konya, Anadolu’da uzun yıllar Anadolu Selçuklu Devleti’nin merkezi olmuş, köklü kültür müesseselerinin kurulduğu bir şehir olmuştur. Konya bu durumunu Osmanlı Devleti zamanında da her bakımdan devam ettirmiş; tarihinden aldığı zenginlikle, Milli Mücadele yıllarından itibaren, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar önemli roller üstlenmiş, o dönemlere ait önemli kaynaklara da ev sahipliği yapmıştır. Bu önemli kaynakların başında Milli Mücadelenin yanında ve safında olan Konya basını gelmektedir. Özellikle “Öğüt ve Babalık” gazeteleri o dönemin önemli yayın organları olmuşlardır. Öğüt gazetesi Cumhuriyet döneminde yayın hayatını noktalasa da, Babalık gazetesi Konya’nın en uzun soluklu gazetesi olmasından da güç alarak Konya halkının coşkusu, sevinci ve Cumhuriyet’in yılmaz bekçisi olmuştur. Mahalli basın, bir şehrin tarihine en iyi ışık tutan vasıtalarıdır. Cumhuriyet döneminin kritikliği basına ayrı bir sorumluluk yüklemiştir. Çok uzun süre Cumhuriyet kelimesinin telaffuzundan çekinilmiş, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet çığlıkları basın aracılığı ile ilk defa halk ile tanışmıştır. Ağır bir buhrandan çıkan halkın aklında-

*Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Antalya, Türkiye, osmanakhan@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6532-7985

ki soru işaretleri basının doğru yaklaşımları ile giderilmiş, halk Cumhuriyet ile buluşmuştur. Yurt çapında yayın yapan diğer basın organları gibi Konya basını da kendine düşen görevi Millî Mücadele yıllarından Cumhuriyet'in kurulup yerleşmesine kadar en iyi şekilde yerine getirmiştir. Cumhuriyet, Konya'da coşkulu bir şekilde karşılanıp, kutlanmıştır. Basında en iyi şekilde bu kutlamaları duyurmuştur. Bu çalışmada öncelikle Cumhuriyet dönemi Konya basını tanıtılarak, o döneme tanıklık etmiş iki gazeteden biri olan, ulaşılabildiğimiz Babalık gazetesinin 1923-1933 yılı nüshalarından kesitler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Cumhuriyet, Konya, Basın, Babalık

Abstract:

“Konya is the core Turkish homeland where various Turkish states lived. Konya has been a great Turkish homeland for centuries; it is one of the essential springs of Turkish culture.” Konya, to which Mustafa Kemal Atatürk drew attention with the sayings above, had been the center of the Anatolian Seljuk State for many years and had been a city where deep-rooted cultural institutions were established throughout history. Konya sustained this situation in all respects during the Ottoman Empire period; it has undertaken important roles until the Turkish Republic was founded since the National Struggle years; it has hosted substantial resources on those periods. One of these important sources includes the Konya press, which supported the National Struggle. Especially “Öğüt and Babalık” newspapers were important media organs of that period. Although Öğüt newspaper ended publishing during the early years of the Turkish Republic, Babalık newspaper has become the enthusiasm and joy of the people of Konya and the indomitable guardian of the Republic because it has been the longest running newspaper in Konya. The local press is one of the best means that shed the light on a city’s history. The criticality of the Republican period (the early years of the Turkish Republic) imposed a separate responsibility on the press. The utterance of the word Cumhuriyet was avoided for a long time, but on October 29, 1923, the public met the cries of the Republic through the press for the first time. The questions in the minds of the public, had experienced a severe depression, were dealt with the correct approaches of the press, and they met the Republic. Like the other media organs broadcasting throughout the country, Konya press has also fulfilled its duty in the best way from the National Struggle years to the establishment of the Republic. The Republic was welcomed and celebrated enthusiastically in Konya. The press announced these celebrations in the best way. In this study, firstly, Konya Press during the Republic period was introduced, and the sections from 1923-1933 copies of Babalık newspaper, one of the two newspapers witnessing that period, were presented.

Keywords: Republic, Konya, Press, Babalık

Giriş:

Milletlerin yaşamında türlü evreler ve dönüm noktaları vardır. Geçmişinde onların yazgısını değiştiren, yarınlarını aydınlatan, köklü bir değişmeye, gelişmeye, yeni bir yapıya, yeni bir oluşuma iten tarihler, günler vardır (Gökçeer, 1996: 41). Ülkemizde kutlanan milli bayramlarımız Türk halkının kaderine etki etmiş en önemli günlerin yıl dönümü kutlamalarıdır.

Milli bayramlar ve anma günleri, hiç şüphesiz, bir milleti oluşturan bireylerin, birlik ve beraberlik duygusunu en yoğun olarak yaşadığı günlerdir. Milleti oluşturan bireyler, bu milli günlerde, milli dayanışma ve birlik ruhu içinde, kendi milletlerine ait olma heyecan ve coşkusunu yaşarlar. Milli ülkülerini değişik platformlarda dile getirmenin ihtiyacını duyarlar. Böyle günlerde, gündelik yaşamın kaygılarından uzaklaşılar, geçmişin sağduyulu bir biçimde değerlendirilmesi yapılır. Kısır görüşler bir yana bırakılır; geleceğe daha yüksek bir idealle bakılır (Tanfer, 1997: 1039). İşte bu milli bayramlar içinde Cumhuriyet Bayramının ayrı bir değeri vardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün vatandaşları birbirlerine kenetleyerek yeni bir ulus yaratma düşüncesi ile birçok inkılap yapılmış ve çok önemli adımlar atılmıştır. Milli birlik ve beraberliğin en önemli günlerinden biri olan Cumhuriyet Bayramı ile Türk milletinin idaresi bir kişinin elinden alınarak kendisine verilmiştir. Böylece Türk milleti yaptığı devrimin sonucunda kendi kaderini kendisinin tayin etmesi hakkını elde etmiştir. 29 Ekim 1923 günü Türk devriminin en büyük adımı olan Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet Bayramının her yıl törenlerle kutlanması için bugünün bir milli bayram olarak kutlanması resmi olarak Meclis'in 19 Nisan 1341 (1925) tarihli oturumunda gerçekleşmiştir. Başvekil Ali Fethi Bey tarafından verilen kanun layihasında belirtilmiştir:

Her milletin kendisi için milli bayram olarak tek bir gün kabul ettiği, o günün memleket içinde ve dışında yabancı elçiliklerde kutlandığı, bu günün Fransa'da 14 Temmuz, Amerika'da 24 Temmuz olduğu, Türkiye Cumhuriyeti için de bu günün Cumhuriyet'in ilan edildiği gün olan 29 Ekim olarak kabul edilmesi gerektiği, 23 Nisan'ın benzer bir gün olarak kabulü ifade edildiği takdirde o günün Türk inkılap tarihinde bir merhaleyi ifade ettiği ancak Cumhuriyet'in ilanının tamamlanmış bir süreci ortaya koyduğu için 29 Ekim'in bayram olarak ilan edilmesi gerektiği... (Doğaner, 2207: 2).

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında ve kurulmasından sonra Türk basınına çok önemli vazifeler düşmüştür. Millî Mücadele döneminde ve sonrasında milletin muasır medeniyetler seviyesine çıkarılması amacı doğrultusunda Cumhuriyetin ve inkılapların halka doğru anlatılması değişen siyasal kurumların işlevlerinin doğru anlatılması basın yayın organları ile olmuştur. 1923 yılında, Atatürk'ün gazetecilerle yaptığı bir konuşma esnasında söylediği "Millî Mücadeleyi telgraf telleri ile kazandık sözleri" (Şapolyo, 1969: 233), Atatürk'ün basını kullanarak inkılapları gerçekleştireceğini göstermekteydi.

Mustafa Kemal, 5 Şubat 1924'te basın mensuplarıyla yaptığı bir toplantıda, basının rejimi sahiplenmesi gerektiğini ifade etmiş ve Türk basınının ulusun gerçek ses ve iradesinin belirme yeri olan Cumhuriyet rejimi etrafında çelikten bir kale oluşturacağını, bunun bir fikir, düşünüş kalesi olacağını ve basından bunu istemesinin Cumhuriyetin hakkı olduğunu savunmuştur. Bu görüşlerine ek olarak herkesin kurtuluş ve saadetinin birlik ve dayanışma sayesinde gerçekleşeceğini belirterek, "Mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletin vicdanına lüzumu gibi isalde (ulaştırma) matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir" demiştir (Temel, 2020: 418). İşte bu önemli vazifeyi sırtlanan, Anadolu basınından, Milli Mücadele'den yana olan önemli gazeteler şunlardır: "İzmir'e Doğru, Açıksöz, Arkadaş, Yeni Adana, Albayrak, Anadolu, Babalık, Dertli, Işık, Öğüt, Emel, Ahali, İstikbal, İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye" (Öztoprak, 1981). Bu çalışmada Babalık gazetesi örneğinde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları incelenmiştir.

Babalık Gazetesi

Çalışmamızda 1923-1933 yılları arasında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını incelediğimiz Babalık gazetesi, Konya'da, 6 Ocak 1910 tarihinden itibaren haftalık olarak 1-4-6 sayfa halinde yayınlanmaya başlamış, haftada iki, üç bazı yıllarda gündelik olarak çıkmıştır (Önder, 1999, 22). Gazetenin başlık kısmı iki çizgi çekilerek ayrılmıştır. Bu çizgilerin içerisine "BABALIK" ismi büyük puntolarla yerleştirilmiş, gazetenin tarihi üç farklı şekilde bu çizgilerin üstüne atılmıştır. Babalık isminin hemen altında "Her gün Çıkan Türk Gazetesidir" ifadesi yer almaktadır. "II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına girerek faaliyetlerini kurtuluş dönemi ve Cumhuriyet döneminde de sürdüren Babalık gazetesi yayın hayatına 42 yıl devam etmiş ve uzun soluklu bir gazete olma özelliğini korumuştur" (Arabacı, Ayhan, Demirsoy ve Aydın, 2009, 90). Konya Valisi Muammer Bey'in tavsiyesiyle 11 Haziran 1917 tarihinden, 30 Ekim 1918 tarihine kadar 76 sayı Türk Sözü adıyla yayınlanan gazete, haftada bir, dört sayfa üç sütun olarak dizilmiştir (Önder, 1949, 17). Babalık, 31 Aralık 1928 tarihinden itibaren yeni harflerle çıkmıştır.

Babalık gazetesi, özellikle 1919-1923 yılları arası Milli Mücadele döneminde de halkın yanında olduğu ve halkın sesi olduğu mesajlarını vermesi, aynı zamanda mücadele fikrini destekler yazılar yazması gazetenin en önemli olduğu dönemde aktif gazetecilik anlayışı ile hareket ettiklerinin en önemli kanıtı olmuştur. Milli Mücadele'nin en yüksek sesi olarak yayınlarına devam eden Babalık gazetesi, Mustafa Kemal tarafından da her zaman desteklenmiştir.

Babalık gazetesi yazarları ve matbaası ile birlikte 1921 yılından itibaren Milli Mücadeleye iştirak ederek desteklemiştir. Türk ordusu zaferler kazandıkça Babalık sabah akşam ilaveler yeni haberler eklemeleri yaparak halka kazanılan zaferlerin müjdelerini vermiş, dağıtıcılar bu ilaveleri derhal alarak sokaklara koşarak Konya'nın dört bir yanında gazete dağıtımını yapmışlardır (Önder, 1999). Ayrıca, Ankara'da mürekkep ve kâğıt yardımı alan Babalık Gazetesi kendi yayınevi olan Babalık basımevinde gazetenin yanı sıra Batı Cephesi'nin propaganda bildirileri de basılmış ve oradan cepheye gönderilmiştir. Yunan alfabesi ile de basılan bu bildiriler

uçakla Yunan birliklerinin üzerine atılarak propaganda yapılmasına destek olmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından da Babalık gazetesi övülmüş ve yüceltilmiştir. İsmet Paşa Babalık için “Babalık’ı Garp Cephesi’nin vefakâr bir arkadaşı addediyoruz” diyerek gururlandırmıştır. Gazete bu cümleleri özel bir çerçeveye içerisinde yayınlamıştır (Babalık 7 Nisan 1922).

Millî Mücadele yıllarından itibaren Konya, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin her anlamda yanında ve safında yerini almıştır. Konya, genç Cumhuriyeti yerel basını ile desteklemiş, Cumhuriyet’e olan coşkusunu her 29 Ekim gazetesinin satırlarında hissedilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile Babalık gazetesi Cumhuriyeti ve devrimleri halka anlatma gayesi ile çok önemli yazılar ve makaleler yayınlamıştır. İşte bu çalışmada, Cumhuriyet’in ilanının Konya basınında nasıl yer aldığını ortaya koymak amacı ile Babalık gazetesinde Cumhuriyet’in ilanından itibaren on yıllık bir devre incelenerek, Cumhuriyet kutlamalarından kesitler veren haberler sunmaya çalışılmıştır.

1. Cumhuriyetin İlan Edildiği Yıla Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyet’in ilan edildiği tarihe dair Babalık Gazetesi haberlerinden ulaşılabildiğimiz 1, 4 ve 5 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1339 (1923) tarihlerine dair haberlerde Cumhuriyete yönelik sevinç haberlerini görmek mümkündür. Örneğin Cumhuriyet’in ilanından 2 gün sonra “Cumhuriyetimiz” başlığı ile verilen haberde şu satırlar dikkat çekmektedir:

“Esasen tarzı şekli itibariyle cumhuriyetten başka bir şey olmayan hükümetimiz artık resmen de şeklini ilan etmiş oluyordu. Malumdur ki, hukukiyenin kabul ettiği üç tarz-ı hükümetten, hükümet-i cumhuriyet bizzat kudreti hükümeti haiz olması demektir ki, buna demokrasi de denir. İşte halk hükümeti denilen şekilde uzun harp senelerinde idaremizin şekli bu idi. Ancak o vakit istiklal endişesinden başka düşünülecek bir şey olmadığı için Cumhuriyetin milletimizin sebab-i felah ve terakkisi olacak olan diğer büyük gayelerini tatbik bittalep mümkün olmamıştır. Bundan sonra önümüzde bilhassa terakki ve tealimiz namına medid bir sulh devresi olacağına göre bu idarenin memleketi idare edeceğine şüphe yoktur. ... Cumhuriyet, saltanat idaresinin irade-i milliyeye tahvilidir. Son söz milletindir. ... Cumhuriyetin hüviyesini bizzat milletin iktidar hükümete olmasına göre esas fazilettir.” 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1339 (1923) / Babalık

Bu haberden üç gün sonra ise Konya’da yapılan kutlamalara yönelik bir haberdan kesit şu şekildedir:

“Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle icra edilmekte olan tezahürat dün de parlak bir suretle devam etmiştir. Sefarethanelerde bayraklarla beraber bayrağımızı güzide suretiyle göklere iştirak etmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı ecnebi muhalefetle olduğu gibi mileli gayri Müslimlerden de derin bir hüsn-i tesir etmişti.” 4 Teşrin-i Sani (Kasım) 1339 (1923) / Babalık

Kutlama haberlerinden bir gün sonra Cumhuriyet’e olan sevgi ve bağlılığı ifade eden bir haber dikkat çekmektedir:

“Geçen hafta şekli-i hükümetimiz tespit edildi. Cumhuriyeti ilan ettik. O gün Türkün mesut günüydü. Anadolu'nun saf, berrak havasını bir sürür kapladı. Şark ve garb kızılıklara akşam vakti al rengi bürünmüş ve bütün dünyaya Türkün yeni devletini tebşir ediyordu. On milyar Türk bir havayı mesret içinde “Yaşasın Cumhuriyet” nidalarıyla semanın sükûnetinde akisler yapıyor, dalgalanıyordu. Bu sedalar Türkün derûni hayatından mazinin izlerinden ataizm suretiyle geliyor. He- yecan veriyordu. Eğer Türk tarihini yoklayacak olursak Türk Devleti, Cumhuriyet ile idare ediliyordu. Türkler aksa-yı şarkta bir medeniyet sahibi idiler. Binlerce sene evvel yaşadılar. Türk Devletlerinin teşkilat-ı siyasisini tedkik edecek olursak Türk Devleti bir Cumhuriyetten başka hiçbir şey değildi.” 5 Teşrin-i Sani (Kasım) 1339 (1923) / Babalık

29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile ilgili Konya basınından Babalık gazetesinin ulaşılabilen sayılarına baktığımızda, Cumhuriyetin Türk milletinin ruhuna en uygun idare biçimi olduğu ve eski Türk devletlerinin yönetim biçiminin de Cumhuriyet olduğu vurgulanmıştır. Halkın Cumhuriyeti coşku ile karşıladığı ve milletin duyduğu memnuniyet aktarılmıştır.

2. Cumhuriyetin Birinci Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra Babalık gazetesinin 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924'te çıkan sayısında Cumhuriyet Bayramı Merasiminin nasıl kutlanacağı haberi şu şekilde yer almıştır.

“Cumhuriyet Bayramı Merasim-i mahsusa ile tas'îd olunacak.

Cumhuriyetin ilanına müsadif 29 Teşrin-i Evvel günü zevalde her tarafta yüz bir pare top andahâtı ve merasim-i mahsusa icrası heyet-i vekilece takarrür etmiştir. Yevm-i mezkurur tasidi için şimdiden hazırlıklar yapılmaktadır. O gün bi'l-umum mektepler tatil edilmektedir.” 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924/ Babalık

Cumhuriyetin ilanının 1. yıldönümünde 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924 tarihinde Babalık gazetesi bu mutlu günü manşetten vermiştir. Manşetten verilen yazıda Cumhuriyetin hangi şartlarda kazanıldığı ve önemi şu sözlerle millete aktarılmıştır.

“Cumhuriyet Bayramı”

Saltanat-ı şahsiye ve anın erike-i tahakkümünde bi hüsn ve bi şuur oturan saltanatın kendi uğrunda her şeyi vatanı ve milleti feda ederken Anadolu'da yeni bir güneş doğuyor, yeni bir devrin ilk günü başlıyordu. Millet asırlardan beri başında taşıdığı açlığı, çıplaklığı, beher sene beslediği hüma-yı saltanatın münebbi-'i nişin iz ve ikbal olduğu bu felaket dide başı keskin tırnakları ve yırtıcı pençeleriyle delmek ve parçalamak istediğini anlayınca artık onu bacaklarından tutup yere çarpmadan başka bir çare-i necat ve halas kalmadığını anlamıştı. Bu idrak ve bu şuur neticesindedir ki Millet Saltanatı şahsiyeyi tarihe gömdü. Ve onun yerine bila istihkak kendi hâkimiyetini iclas ve ikame etti.

Birinci büyük millet meclisinin tesisi ile kendi saltanatını ilan eden millet için Cumhuriyeti yani şekli hükümeti ilan etmekte lazım idi. İşte bugün o yevm-i mübareke müsadif olduğu için tescil ve tas' id eylediğimiz bir gündür.

Hakayık-ı riyaziye kadar müsbet ve kati olan bu hakikati hayal derekesine tezeyyül ve o zaman için bir hayal hükmünde bulunan Türk Saltanat-ı Milliyesini de hakikat derecesine isad ve terfi' eden yegâne kuvvet milletin irade-i şahsiyesine sahip olarak kendi basının çaresine kendi bakmış olmasıdır. Millet, Cumhuriyeti yok pahasına almış değildir.....

Şunu pekiyi bilelim ki Cumhuriyet milletimiz için mahz-ı nimet olmuştur. Kendi efendiliğinin şerefine millet bugünü ne büyük bir aşk ile tes'id eylemiş olsa yeri vardır. Cumhuriyetin diğer bir lütfü da şudur. Devri saltanatta bir insan ne büyük fazıl ve fazilete sahip olsa çıkacağı rıskar bi boşvercilik bir sadrazamlıktır. Fakat Cumhuriyet erbab-ı fazlı ve istihkakı en büyük bir makam olan mevki-i riyasete kadar isal edecek derecede kadir sines bir lütüfkârdır." 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924/ Babalık

Cumhuriyetin ilanının 1. yıldönümü kutlamaları iki gün sonra Babalık gazetesinin 31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1340 (1924) tarihinde ilk sayfasında verilmiştir.

"Cumhuriyet Bayramı Nasıl Tescid Edildi"

Reis-i Cumhur hazretleri umumun tebrikatını kabul etmiş ve resm-i geçidi meclisteki dairelerinde temaşa eylemiştir.

Ankara ve İstanbul kutlamalarından haberler verilmiş ve Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla gazetenin aynı sayısında yayınlanan tebrik telgrafları. (Konya Halk Fırkası Mutemedi İsmail Hakkı'nın Gazi Mustafa Kemal' e yolladıkları tebrik telgraflarıdır.)

Ankara Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine;

Fedakâr milletimizin en büyük emeli olup muvaffak olduğu vali, maşallah devamı için üzerinde asabiyetle titrediği Cumhuriyet idaremizin ilanı gününün seney-i devriyesini tesid ve takdis eyleyen Konya Halk Fırkası muhterem reislerini kemal-i hürmetle tebrik-i arz ve tazimat eyler efendim.

Konya Halk Fırkası Mutemedi İsmail Hakkı" 31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924/ Babalık

Babalık gazetesinin 3 Teşrin-i Sani (Kasım) 1340 (1924) tarihli sayısında "Reis-i Cumhurumuzun Teşekküratı" başlığıyla Gazi Mustafa Kemal'in Konya Belediye Reis Vekili Tevfik Beğe Cevabı yayınlanmıştır.

"Reis-İ Cumhurumuzun Teşekküratı"

Cumhuriyetimizin yıl dönümü münasebetiyle vuku' bulan tebrikane Reis-i Cumhurumuz Gazi Paşa hazretleri tarafından suretleri ber-vechi ati teşekkür telgrafları da keşide buyrulmuştur.

Konya Belediye Reis Vekili Tevfik Beğ

Cevap: Cumhuriyetin ilanı seneyi devriyesini tebrik münasebetiyle izhar olunan hissiyata teşekkür ederim efendim.

Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal” 3 Teşrin-i Sani (Kasım) 1924/ Babalık

Gazetenin bu sayısında ayrıca Gazi Mustafa Kemal’in Konya Türk Hekimler Birliği Reisi Kemal Beğ, Konya Türk Hekimler Birliği Katib-i Umumisi Doktor Rıfkı Beğ’e yolladığı Cumhuriyet Bayramı tebrik telgraflar ve Başvekil İsmet Paşa’nın vilayetimize yolladığı tebrik telgrafı yayınlanmıştır.

3. Cumhuriyetin İkinci Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyet Bayramının ikinci yıldönümü yine büyük bir coşku ve kutlamalarla basında sesini duyurmuştur. Cumhuriyet rejiminin getirdiği mutluluk aşağıdaki satırlarda belirtilmiştir.

“Cumhuriyet Bayramınız Kutlu Olsun”

Cumhuriyet idaresinin yeni bir yılına daha girmiş bulunuyor ve bayramını kutluyoruz. Her yıl dönümü Gazi Hazretlerinin gösterdiği amaca yapılan akına yeni bir hız vermekte, yeni bir güç eklemektedir.

Bugün mukaddes Cumhuriyetimizin resmen ilan olunduğu şerefli bir günün bayramıdır. 1923 senesi Teşrin-i evvelinin 29’ undan çok evvel Türk Milleti feyizli Cumhuriyet idaresine gayr-ı resmi olarak nail olmuştu. Resmiyeti ilan için programı Gazi Mustafa Kemal hazırlıyordu. İhzar edildikten sonra o tarihi vazifede ikmal edildi.

Cumhuriyetin resmen ilanı ile ihtilalimiz en mühim, en büyük bir merhale tarihi geçirmiştir. Hele Cumhuriyet’in kabulü ve teessün kabulünden müddet beş ay sonra yapılan hilafetin, şer-ıye vekâletinin ilgası, tevhid-i mehakim ve tedrisat gibi hayati islahat-i Cumhuriyet muaffakiyeti bir kat daha ila etmiş oldu. Bu şaheser muazzam muaffakiyet-i milliyenin ehemmiyet ve ulviyeti, hiç şüphe yok ki tarih ve insan atıye daha fazla pes edecektir.

Sevgili Cumhuriyetimiz memleketimizin en büyük eseridir. Bu eseri tetimme ve takviye ve her türlü nusrette muhafaza-i Türk Milletinin hasenen vatan gençliğinin en büyük bir vazife-yi bir milliyesidir. Biz ancak Cumhuriyet idaremizin bahsettiği feyizlerle şerefimizi ve haysiyetimizi ve mücettit aşkımızı bütün bir cihan-ı medeniyeye tanıştırdık.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1925 / Babalık

Manşetten verilen bu yazıda Türk devriminin en önemli hadisesinin Cumhuriyetin ilanı olduğu Cumhuriyet rejimi ile modernleşme adına hızlı adımların atıldığı ve milletin en büyük eseri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin korunması Türk milletinin özellikle gençlerin vazifesi olduğu ifade edilmiştir.

4.Cumhuriyetin Üçüncü Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyetin ilanının üçüncü yıl dönümünde Babalık gazetesi ilk sayfasında halkın saltanat rejiminden kurtularak Cumhuriyet rejimine kavuştuğunu bu mutlu güne ulaşmamızı sağlayan Atatürk ve milli kahramanlara şükranlarını bildiren ve halkın bayramını kutlayan tebrik mesajı yayınlanmıştır.

“Bugün Milletimizin Mukaddes İdaresine Kavuştuğu Büyük Bayramdır.”

Bugün aziz ve kahraman Türk milletinin mukaddes varlığını bir cümle zat ve hayatiyet şeklinde sadık ve ismine hilafet ve saltanat denilen o kara şerir kuvveti şedit bir hamle-i imanla atarak yeni bir dünyaya doğduğu rehakar bir feyz velnur Cumhuriyet idareye kavuştuğu büyük gün ve büyük bayramdır. Vatanın her köşesinde yüksek tezahürat içinde tesit edilecek olan bu ali bayramı mukaddes Türk milletine, iştirak ettiren Paşa Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri olduğu halde bütün azimkâr ve fedakâr milli kahramanlarımıza kalplerimizden coşan en derin ve pek yüksek hissiyatı minnetkarı ve şükranlarımızı takdim eder asil milletimizi de bu vesile ile en samimi kalb tebrik ederiz.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926/ Babalık

Babalık gazetesinde aynı gün yayınlanan “Büyük Bayram” isimli köşe yazısında müellif Ziya Çalık Cumhuriyet idaresi ile memleketin eski kara günlerden kurtulduğunu modern bir vatan için yapılan değişim çabaları ve Türk halkının emeklerinden bahsetmiş. Ayrıca Cumhuriyeti ilan eden bu uğurda çabalayan Gazi Mustafa Kemal ve milli kahramanlara şükranlarını bildirmişti. Yazarın bu düşünceleri kaleminden şu şekilde dökülmüştür.

“Bugün aziz ve kahraman Türk milletinin mukaddes varlığını bir cümle zat ve hayatiyet şeklinde sadık ve ismine hilafet ve saltanat denilen o kara şerir kuvveti şedit bir hamle-i imanla atarak yeni bir dünyaya doğduğu rehakar bir feyz velnur Cumhuriyet idareye kavuştuğu büyük gün ve büyük bayramdır. Beyinsiz sultan sürüsünün makruhu olduk. Meşrutiyetle emek koşarken eleme saplandık. Sürüklediğimiz umumi hürriyetin en mazlum kurbanı olduk. Yıllarca taarruzlardan musavun kalan hak yurdumuz düşmanlara çektirildi nihayet büyük müncimizin büyük zaferi ile kördüğümün düğümünü keser gibi mazi ile alakamızı kestik ve bugün asırlarca ziyun kalmış sultanların istibdatıyla inlemiş cahil saftaların karanlık ve sinsî kuvvetleri ile sinmiş Türkler hayat hakkına medeniyet hakkına malik olduklarını müeyyed olan Cumhuriyet ile omuzlarını çökerten bellerini bükten nesillerini söndüren bütün bu tıfillardan mukaddes bir hamle ile kurtuldular.

Cumhuriyetimizin bu kısa memleket namına atılan binbir hutvenin pek az zaman sonra ne feyyaz neticeler hak edeceğini düşündükçe hürmetlerimiz sevinçlerle kaynaşiyor. Daha düne kadar benim medeni telkih edilen camiamızın bugün Avrupa cemaatleri gibi müterakkibi ve medeni olduğunu ispat ederek bütün cihanı hürriyet takdirini isticlab ediyoruz.

Millî servetin tezahürü için her köşede hummalı mesai görünüyor. En uzak vilayetimiz demiryolları ile birbirine bağlanıyor. Topraklarımızda medfun mede-

niyet işlenmeye başlıyor. Münsi köşelerde bile medeniyetin terakki izleri parlıyor. Irkı kemiren marazlarla frengi ile muhtelif kollarda mücadele heyetleri amansız bir harp yapıyor. Bataklıklar kurutuluyor. Ormanlar himaye ediliyor, aşar ilga ediliyor. Köylü himaye görüyor, vergiler insafla toplanıyor. İrkımın tenakusuna en büyük hasıl olan çocuk doğumu ve bakımı için hassasiyet gösteriliyor, her tarafta doğum ve bakım evleri açılıyor. İrkımın hayatı yükseldikçe nuru fazlaşan güneş iyi doğuyor. Mecburi tahsil kanunuyla evlatlarımız ışıklanıyor en yeni terbiye prensipleri ile mücehhes genç muallimler en aziz vazifelerine en derin aşkla sarılıyor. Hurafeler yıkılıyor yerine terakkiyi gaye edinen umdeler kaim oluyor. Şimendifer ve motor fabrikaları açılıyor.

Semanın muhafızları olan tayyareler ve bütün her yerde içtimai müesseselerimizde gayeye hasıl olmak için sönmez bir azim parlıyor ve bütün bunlar bu iyi şeyler yalnız yalnız bugün yıldönümünü tes'it ettiğimiz aziz cumhuriyetimizin ettiği azametli ve sarsılmaz kudretinden beyan ediliyor. Bugün bayram milletin hakiki kalb-i bayramıdır. Asil ve necib milletimizin cihan değen kıymet ve kudretini canlandıran kuvveti telkin eden bütün iyi yollarda yürümümüzün yegâne ve mümtaz rehberi olan büyük müşdidimiz büyük gazimizde şumura malik bu Türk büyük günün büyüklüğü ile mütenasip olarak taziz ve tecyil idecektir.

İrkıma ve yurduma saadetli ve nurlu atiler açan Cumhuriyet bayramını aziz kardaşlarıma kutlular, ırkımın ve yurdumun şimdi saadetini büyük rabbimden dua ederim.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926/ Babalık

5. Cumhuriyetin Dördüncü Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927 gazetenin bu tarihli sayısında Cumhuriyet bayramından iki gün önce Mustafa Kemal'in Gençliğe hitabesine ayırmış ve bu hitabeyi değerlendiren “Türk Cumhuriyeti ve Gençlik” isimli bir yazı yayınlamıştır. Yayınlanan yazıda şu hususlar dikkati çekmektedir.

“Türk Cumhuriyeti Ve Gençlik”

Gazi hazretleri tarihi ve ali meşmul nutkunu Türk Gençliğini tevcihe ettiği rikkat engiz bülent paye ve beli bir hitabe ile ikmal etti.

Büyük Gazinin Nutkundan İlhamlar

Gazi geniş nutkunu Türk gençliğini acıklı ve yüksek bir hitabet ile tamamladı. Bu hitabet insanları ağlatan, düşündüren, heyecana getiren bir konuşmadır. Ağlayan gazi ve dinleyenler olmamış, okuyan tüm halkta bundan etkilenmiştir. Kapkaranlık bir geceden güneşli bir hayata çıkardığı Türk milletini ve onun istiklalini ve hürriyetini, Cumhuriyeti vatan gençliğine emanet ederken nasıl heyecana gelmez ve ağlamaz. Ve bu ilahi hutbenin azametini kalbinde zerre kadar vatan millet yaşatan her Türk zabtı gereği o gaziki gençliğe emanet ettiği vatani ibda ettiği şanlı cumhuriyetin kadir ve kıymetini evvel o bilir. Gazi bu son hutbesinde ağlatmadı, Kurtuluş Savaşının başlangıcından beri zaman zaman onun ateşin yakıcı etkileyici konuşmaları bizi ağlattı.

Cihan edebiyatında böyle bir kaside böyle bir ilahi nutuk kaydedilmemiştir. Son dokuz senelik vatani Türk edebiyatının en muhteşem kısa eserini Gazinin o semavi akıcılığı ile ibda etti. Zira onun kadrini hiçbir şair ve edip yakalayamamıştır. Türk milletinin sadece bu savaşı kazanmakla kalmamış kötü kaderini de yenmiştir. Mahiyetli nutku, en ufak vakaları anlatan canlı ve imanlı bir tarihtir.

Nutku Türk gençliğine tevcih eyleyen dahi Türk Cumhuriyeti'nin dayanak noktası olan Türk gençliğine verdiği önemi ifam etmiştir. Hakikaten Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük ümidi azimkar çelik erdemli gençlikten başka ne olabilir. İnsanlar ne kadar yaşasalar da bir gün ölüme amansız teslim olacaklardır. Milli zaferimizin şaheser bedi Türkiye Cumhuriyeti'nin kahraman büyük gazi ve hediyesi mukaddes Cumhuriyet ilelebet yaşayacaktır. Her Türk nesli daha ziyade yükseltmeyi vazife bilecektir. Hakikat ve fazilet aşkı merhum Fikret'in dediği gibi “ ... bir şey senin değil sana ferda ve dibarür dayedir...”

Gazinin Türk kudreti, imanına bütün medeni milletlerin nezdinde ona bir yer verdikten sonra Türk Gençliğinden ve gelecek nesillerden beklenen, harikalarla meydana getiren azimli binayı şerefli Türk Cumhuriyeti'ni muhafaza etmeleridir. Mahrumiyet feci ve şerait altında bir binayı yapmak mukaddes vazifenin en ağır kısmını Gazi ve refikası kimseye nasip olmayacak bir fedakârlıkla ifa ettiler.

Asil kanında ırkının faziletlerin ve gahranamesi dolaşan sarsılmaz ordunun bu ulvi vazifeyi Türk gençliğine emanet ettiler.” 27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927/ Babalık

Bu yazıda Cumhuriyetin korunması ve yüceltilmesi görevinin ne denli önemli olduğu ve bu görevin her şeyden üstün tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu görevi Atatürk'ün Gençliğe emanet ettiği anlatılmıştır. Babalık gazetesinin 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927 tarihli “Cumhuriyet İdaresi” isimli yayınlanan yazısında Cumhuriyet rejiminin öneminden ve başarılarından bahsederken şu sözleri kullanmıştır.

“Eski idare muazzez haklarını çiğnemiş her türlü fuyuzat-ı mediniye ve muafaktan mahrum etmiş vicdanlara kasten uzattığı kuş tecesüsle bir hak bile vermek istememişti. Yeni idare ırkımızı mesut bir hevay-ı hürriyet ve refah içinde yaşatmakta, medeni milletler seviyesine ila için hamli faaliyetler sarf etmektedir.

Cumhuriyet idaresinde mübarek vatanımızın üç müddet sene içinde intisab ettiği âsar-ı ümran ve terakki muhtelif müsaitle ve nebulan inkişafat ve tahavüller hergün gördüğümüz canlı hakikatlerdendir. Türk Cumhuriyeti Türk Milletinin varlığı en ilahi feyyaz bir mukaddesatıdır. Vatanımızın, milletimizin refah ve saadeti ancak Cumhuriyetimizin hayat ve bekasıyla kaimdir. Kudretine bütün cihanı hayretle bırakan Türk milleti kahraman ve seciyeli ordumuz cihanı hayretle bırakan ve o milletin imanlı bir zümresi olan Türk Gençliği canımız ve hayatımız pahasına olan mübeccel cumhuriyetimizin en kadir birer hassesi en muhteşem ve fedakâr bir renk pehanıdır. Başta sartaç inancımız dahi halaskarımız gazi hazretleri olduğu halde şanlı Cumhuriyetimizin şanlı bayramına nihayetsiz hudutsuz tanzimler.” 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927/ Babalık

Babalık gazetesinin 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927 tarihli sayısının ilk sayfasında Cumhuriyet bayramı Merasim Programı verilmiştir. Bu tarihte yayınlanan “Reha ve İtila Bayramı” yazısında Gazinin yönetim şeklini Cumhuriyet olarak ilan etmesinden muhaliflerin uğradığı derin hezimetten bahsedilmiş, muhalefet perdesi arkasına saklanmış bazı seciyesiz hırs haset ve buna mümessil bin türlü elim saikleri ile hareket eden bir kısım İstanbul matbuatında Cumhuriyet idaresini düşman gibi karşıladığı ifade edilmiştir. Bu olumsuz durumları unutmamak ve Cumhuriyetimizin kıymetini bilmemiz için bu makalenin kaleme alındığı ifade edilmektedir.

“Sevgili Cumhuriyetimiz memleketimizin en büyük eseridir. Bu eseri takviye ve her türlü musubette muhafaza-i Türk milletinin hasseten vatan gençliğinin en büyük bir vazifeyi bir milliyesidir. Biz ancak cumhuriyet idaremizin bahşettiği feyizlerle şerefimizi ve haysiyetimizi ve mücettit aşkımızı bütün bir cihan-ı medeniyeye tanıştırdık. Saltanat ve hilafet fertlerinde kabil bir esir bir vaziyetindeyiz. Türk milleti kendi mukadderatına ancak kendisinin her kim olduğunu cumhuriyetin verdiği nisb ve atıfetlerle anladı. Saltanat devri milletimize cehalet ve taassub, acz ve meskenet kesif ve boğucu kara iklimi içinde berbat ise hayati yaşamak istemişti. Cumhuriyet idare asil milletimizi türlü ve güneşli bir saha insanîyet ve medeniyet sahasına çıkardı. Eski idare milleti mahkum etmişti. Yeni idare hakim kılmıştı.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927/ Babalık

31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927 tarihli Babalık gazetesinin Cumhuriyet Bayramı yazısında Konya vilayetinde yapılan merasimle ilgili yapılan etkinlikler bildirilmiştir.

“Cumhuriyet Bayramı Halkımızın azim ve tezahüratı içinde tesit edildi. Cumhuriyet idaremizin beşinci yıldönümü münasebeti ile bayramın olduğu cumartesi günü evvelce ilanı ihzarat program mücibince saat sekizden itibaren bütün mektebler ve halkımız hükümet meydanına dolmaya başladı. Meydanda muhtelif kıtaatı askeriye kız ve erkek muallim mektepleri, lise kız mektepleri, sanayi ve ticaret mektepleri şehrimiz ilk mektepleri, polis mektepleri ve birçok halk program mücibince ve intizam dahilinde ahz-ı mevki etmişlerdir. Bu okulların kız ve erkek öğrencileri Cumhuriyet bayramı için hazırladıkları müsamereleri ve etkinlikleri gerçekleştirmişler ve resmigeçit töreni ifa edilmiştir.” 31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927/ Babalık

6.Cumhuriyetin Beşinci Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Gazetenin 1928 yılı Cumhuriyet Bayramı'na ait nüshasında bir ilk yaşanır. Gazetenin ilk sayfasında kırmızı renkte Osmanlı Türkçesiyle yazılmış çerçeve içerisine alınmış bir yazı, altında Büyük Gazi'nin portresi ve devamında günümüz Türkçesiyle yazılmış Cumhuriyet Bayramı hakkındaki makale yer almaktadır.

“(Osmanlıca Olan Kısım)

Cumhuriyet Bayramı Türk'ün nurlu bir fazilet idaresine kavuştuğu ali bir bayramdır.

Muzaffer Hamit imzasıyla çıkan Büyük Bayram isimli makalede eski rejimin kötü ve olumsuz tarafları şu şekilde anlatmıştır.

Bugün karanlıklardan ve zarlardan kurtulduğumuz nurlu ve faziletli bir idareye kavuştuğumuz tarihi bir gündür. Bugün düşmanlarla birlikte milletimizin hayatına ve canına kasteden hain padişahın ve dostlarının saltanat idaresinin kudret ve azimet ile kaldırıldığı kahraman ve mübarek gündür.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928/ Babalık

Yazar makalenin devamında Cumhuriyetin faziletinden ve ülkenin kalkınmasından da şu şekilde bahsetmiştir.

“Bugün aziz Türk vatanının her köşesinde eşsiz tezahürat vatanperver tesit edilecek Cumhuriyet Bayramı asıl kahraman milletimizin en büyük ve şerefli bir bayramıdır. Kahraman Türk Milleti omzundan o zelil yükü atmakla asırlarca ıstırabını çektiği bir kara beladan kurtulmuş hakkı hayat ve istiklalini bütün dünyaya tanıtmıştır. Şimdi necip milletimiz aziz vatanında mesut ve hür bir havayı istiklal ve saadet içinde yaşamakta bütün milli kudret ve kabiliyeti ile vatanını imare iktisadi ve ilmi hülasa medeni terakkiyatını tehakkuk ettirmeye çalışmaktadır.

Asırlarca zaman devam eden mahut saltanat idaresinin feci ihmeline delalet ve ihanetine kurban olan Türk vatani ancak cumhuriyet devrinde medeni ümrana mahzar olmaktadır. Geçtiği yerlere feyz, nur, medeniyet, huzur ve refah götüren demir yollar bugün yalnız Cumhuriyet devrinde en yüksek inkişaf ve terekkiye mahzar olmaya namzet bulunuyor. İrfan sahasında cumhuriyet devrinde vukuu bulan terakkiyat ve teceddüdata istatistiklerin belîğ rakamları şahittir.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928/ Babalık

Yazar Cumhuriyet İnkılaplarından harf devrimine de değinerek yazısını şu şekilde sonlandırmıştır.

“Bahusus bu sene mukaddes bayramı yeni yazı ve harf inkılabı gibi nurlu ve feyyaz bir fikir inkılabının mesut hararet ve heyecanları içinde daha revnektar daha cazip bir ihtişamla taktis edeceğiz. Bu milli bayramı böyle hür ve derine zevk içinde idrak etmekte ne kadar bahtiyarız. Ulvi bayramımızı kutlarken bizi kurtuluş sahasına yükselten yüksek inkılabımızı ve muazzez cumhuriyetimizi nurlu bir hakikat sahasına çıkararak büyük halaskarımıza ve fedakâr inkılap arkadaşlarına la yezal tazimler, şükranlar.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928/ Babalık

7. Cumhuriyetin Altıncı Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyetin ilanının altıncı yılında Cumhuriyetle ilgili tek yazı yayınlanmıştır. Bu yazıda Cumhuriyetin anlam ve önemi Cumhuriyetin kazanılmasında yaşanan güçlükler anlatılmıştır.

“Cumhuriyet Bayramı Yüce Türk’ün En Nurlu Bayramıdır.”

29 Ekim... Aziz ve şerefli Türk’ün en aziz ve şerefli bayramı. Bu gün milli mücadelemizin baştanbaşa harikalar mucizelerle dolu tarihindeki bu nurlu bir sayfası bütün ihtişam ve kudreti ile ebediyete kadar yaşayacaktır.

Türk'ün kurtuluş ve yükseliş berati Gazimizin yüce dehası kahraman ordumuzun üstün gayreti ile bizi bugünlere taşıdı. Milli iradeyi bütün kudret ve haşmet ile büyük kurtarıcımız bugün tecelli ettirdi.

Umumi harpten yaralı bir aslan gibi bin bir elem ve ıstırapla çıkan namdar Türk makûs talihini bugün toprağa gömdü.

29 Ekim Türk tarihinin en nurlu bir merhalesidir.

Bugün Türk düşmanlığının dünyasının zelil ve korkunç inhidam içinde çatırdadığı yıkıldığı ve çöktüğü gündür. Dünya Türk'ün çelik iradesinin eserine tanık oldu.

Bizi karanlıktan ıstıraplı gecelerden nurlu Cumhuriyet idaresinin parlak sabahına çıkararak Gazimize, fedakâr ordumuza en samimi en candan şükranlar minnetler en öz yürekten lazımler, taktisler.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1929/ Babalık

8. Cumhuriyetin Yedinci Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Babalık Gazetesinin ilk sayfasında bir çerçeve içinde “Bugün Türk'ün karanlıklardan kurtulduğu gündür. Bugün Türk milleti en büyük en büyük, en mukaddes bir bayramını candan kutlayacaktır.” yazısı dikkat çekmektedir. Bu tarihte yine aynı gazetede Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet isimli iki makale yayınlanmıştır.

Cumhuriyet Bayramı isimli makalede Türk milletinin saltanat rejimi altında zulüm gördüğü kara bela gibi Türk milletinin başına bela olan saltanat rejiminden Gazi'nin önderliğinde nasıl kurtulduğu ve Cumhuriyetin öneminden şu şekilde bahsedilmiştir.

“Asırlardır mutlakiyet idaresinin zulmü ceberatı, altında inleyen mert ve masum Türk Cumhuriyet idaresine adeta susamıştı. Milletın başına kara bir bela gibi musallat olan saltanat bilhassa mütarekenin ilan günlerinde ne sefil ne hain müesses olduğunu ispat etmişti. Anadolu'nun bağrına ayak basmış düşmanlarla çarpışan kahraman Türk, düşman safhaları arasında saltanatın hıyanet kuvvetlerini de görmüştü. Artık bu aziz toprakta hilafetinde, saltanatında en ufak bir yeri ve manası yoktu. Cumhuriyetin büyük banisi yüce Gazi, bu milli arzuyu yerine getirdi. Türk'ü layık olduğu nurlu idareye kavuşturdu.

Bugün Türk ne bahtiyardır ki birçok milletlerin gıpta ettikleri bir rejime kavuşmuştur. Türk Cumhuriyetin yüksek kıymetini biliyor ve onu candan seviyor. Türk'ün bu ilahi bayramını Babalık bütün ruhuyla tebrik ve takdir ederken bizi zillet idaresinden kurtararak bir fazilet ve feyz idaresine kavuşturan Büyük kurtarıcı Gazi Hazretlerine sonsuz şükranlarını takdimi etmekle bahtiyardır.” 29 Onuncu Ay (Ekim) 1930/ Babalık

Cumhuriyet isimli ikinci makalede ise II. Meşrutiyet ilanı ile yakılan bağımsızlık ateşinin ileride yanacak olan büyük ateşin doğacak olan büyük güneşin ha-

bercisi olduğu ve Türk milletinin bu güneş ile bütün karanlıkları parçaladığı, Türk milletinin omuzunda tehlikeli olarak duran irtica, hilafet, saltanat gibi kurumların bu güneşin ışığıyla eridiği vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin büyük ve ilahi bir mefkûre olduğu anlatılmıştır.

“Bir güneş ki bütün karanlıkları parçalamış bütün hurafeleri köhne müesseseleri ateşin ışıklarıyla müstehaseleştirmiştir. Bu feyyaz ve hayat bahş güneşin kudretli ışıkları karşısında saltanat, hilafet, medrese ve taassup ve irtfoa gibi muzır ve tehlikeli varlıklar bir an içinde eridiler. Bunlar ki asil Türk’ün omuzlarında asırlardır çekilmez bir yük ezici, kahredici bir bela gücü gibi ağır ve zalimdiler. İnönülerde, Sakarya yıllarında, Dumlupınar şahikalarında kızıl dev gibi parlayan Türk Süngüsü yalnız düşmanın bağına değil milletin bütün varlığına çökmüş bu hunhar ejderlerin ta kalpgahlarına sapanıyordu.

Bu itibarla denilebilir ki, Milli Mücadele yalnız Yunan Harbi, yalnız istihlas kavgası değil aynı zamanda mukaddes mefkûrenin ve mübcecel inkılaplarımızda mücadelesidir.

Türk milleti Cumhuriyet rejimine o kadar susamıştı ki bu nur feyz idaresine kavuşunca günlerce susuzluktan sonra serin bir pınar bulmuş; bir insan saadetiyle bahtiyar olmuştur. Milli azm-ü iman kudretiyle Türk Cumhuriyeti her gün biraz daha yükseliyor. Ve Türk büyük ilahi mefkuresine biraz daha yaklaşıyor. Bu mefkure milletin her itibarla refah ve saadetidir.” 29 Onuncu Ay (Ekim) 1930/ Babalık

9. Cumhuriyetin Sekizinci Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyetin kuruluşunun sekizinci yıldönümünde gazetede ana sayfadan kutlama haberleri verilmiştir. Büyük Gazinin bir portresi ve üzerinde 29 Teşrinievvel yazmaktadır Sayfanın başında çerçeve içinde “Bugün vasil olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen milli musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.” sözleri ve altında Gazi M. Kemal Hazretleri, Türk Cumhuriyetinin banisi ve ilk Cumhuriyet reisi” yazmaktadır. Atatürk’ün bu sözü ile vatanın ve cumhuriyetin savunmasının gençlere emanet olduğu tekrar vurgulanmıştır.

Babalık gazetesinin bu sayısında ayrıca 29 Teşrin-i Evvel isimli bir yazı neşredilmiş bu yazıda Cumhuriyet bayramının Türk’ün en büyük bayramı olduğu, milletin başına bela olan saltanat rejiminin 29 Ekim günü tarihe gömüldüğü, Cumhuriyet ile birlikte milletin refaha, huzura, saadete kavuştuğu şu ifadelerle aktarılmıştır.

“Bugün 29 Teşrin-i Evvel günü cumhuriyetin yıl dönümü Türk’ün en büyük bayramıdır. Fazilet, yükseliş ve saadet idaresi olan aziz cumhuriyetimiz yedi sene evvel bugün kurulmuştu. Yıllarca milleti kasıp kavuran milletin başına azim bir bela kesilen saltanat kâbusu bugün maziye gömülmüş Türk milleti 29 Teşrin-i Evvel günü Cumhuriyetine kavuşmuştur. 29 Teşrin-i Evvel yalnız nesli hazırın değil gelecek ensalinde takdis ve tebcil edeceği eşsiz büyük ve tarihi bir gündür. Cum-

huriyetin millete hakkı hayat ve refahı saadet veren güneşi bugün doğdu ve aziz vatan topraklarını ilahi nuru ile aydınlattı. Türk bugün o güneşin nurlandırdığı yol üzerinde emniyet, kudret ve süratle tekâmüle doğru koşacaktır.

29 Teşrin-i Evvel günü büyük gazinin ve onun imanla kaldırdığı mukaddes inkılap bayrağının altında tegemmü eden milli mücadele kahramanlarının çok kıymetli bir armağanı her zaman tebci ve tazize layık ulvi bir emanettir. 29. Teşrin-i Evvel günü hiç şüphesidir ki Türk tarihinin en nurlu bir sayfasıdır.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1931/ Babalık

10. Cumhuriyetin Dokuzuncu Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932 günü gazetenin 4. Sayfasında Cumhuriyet Bayramı isimli yazı dikkat çekmektedir.

“29 Birinci Teşrin Beynelminel tasarruf günüdür. Aynı zamanda bizim en büyük bayram günümüzdür. Cumhuriyet Bayramından maksat, Cumhuriyet sevgisini arttırmak Cumhuriyet Türkiye’sinin kuvvetlenmesini, yükselmesini istemektir.

Tasarruf Türkiye Cumhuriyetinin kuvvet kaynaklarından biridir. Öyle ise Cumhuriyet Bayramını, bankada bir tasarruf hesabı olmayanlar bir tasarruf hesabı açtırmak ve bankada bir tasarruf hesabı olanlar, bu hesaba bir miktar para yatırmakla kutlamış olacaklardır.” 27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932 /Babalık

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından yapılan bu yazıda Cumhuriyet Türkiye’sinin güçlenmesine katkıda bulunmak için tüm vatandaşların tasarruf yapmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Babalık gazetesinin 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932 tarihli nüshasında “Yarın En Büyük Bayramımızdır” isimli yazı kaleme alınmış bu yazıda Cumhuriyet bayramının Türk’ün en büyük bayramı olduğu ve kutlama mesajı yayınlanmıştır.

“29 Teşrin-i evvel günü, hiç şüphesizdir ki, Türk tarihinin en nurlu bir sahifesidir. Kahraman Türk milletinin bu büyük bayramı bütün samimiyetimiz ve ruhumuzla kutlularken, bizi bu mes’ut güne kavuşturan Türk Cumhuriyetinin banisi ve ilk Cumhur reisi yüce ve ünlü Gazimize, bilgiç ve kıymetli mesai arkadaşlarına sonsuz saygı ve sevgilerimizi sunarız.” 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932 /Babalık

Babalık gazetesinin 31 Birinci Teşrin (Ekim) 1932 tarihli sayısında Cumhuriyet bayramının “Yurdun Her Yerinde Aynı Heyecanla Kutlandı” başlıklı haberi verilmiş, Ankara’daki kutlamaların bahsinden sonra Konya’daki kutlamalar şu şekilde anlatılmıştır.

“Cumhuriyet bayramı Konya’ımızda da coşkun bir heyecan içinde kutlanmıştır.

Merasimden evvel caddeler, hükümet civarındaki parlar yaya kaldırımları halkla dolmuştu. Sabah erkenden caddeler sulanmış, tertibat alınmış bulunuyordu. Muayyen saatte piyade ve topçu taburlar, Askeri orta mektep, Gediklilik, za-

bit mektebi jandarma, polis zabıtaı belediye, kız ve erkek muallim mektepleri, lise, muhtelif orta san'at mektebi, bütün ilk mektepler, spor teşkilatı, esnaf cemiyetleri yerlerini almış bulunuyorlardı.

Vilayet makamında kabul resmi yapıldıktan sonra Vali Bey, askeri ve mülki erkân hükümet konağının şimal kısmındaki tribüne gelmişlerdir. Müteakiben resmigeçit başlamıştır.

Gece resmi ve hususi müesseselerin çoğu elektrikle donatılmış, fener alayları tertip edilmiştir.

Hükümet önünde caddelerde toplanan, dolaşan halkına bu bütün hareketlerinde büyük bayramın bütün neşesi görülmüş, şeflerimiz, yurt muhafızlarımız hakkında en samimi hisler yıl dönümü vesilesiyle bir daha tezahür etmiştir.

Gece fişenk sadaları arasında, neşe avazları ve milli oyunlar içinde Konya; işte bayramını böyle kutlanmıştır.” 31 Birinci Teşrin (Ekim) 1932 /Babalık

Bu haber ile Konya'da halkın Cumhuriyet bayramını büyük bir coşkuyla neşe ile kutladığı ve Cumhuriyet rejimini özüksedikleri anlaşılmaktadır.

11. Cumhuriyetin Onuncu Yılı Kutlamalarına Dair Babalık Gazetesi Haberleri

Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamaya hazırlanan Anadolu ve Konya basınında aylar öncesinden haberler çıkmaya başlamıştır. Bu haberlerin ilkinde Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamalarının önemi ve kutlamalarda neler yapılması gerektiği ile ilgili alınan kararlar gazetede yer almıştır.

“Cumhuriyet Bayramı”

Cumhuriyetin onuncu yılını fevkalade suretle kutlamak için yüksek komisyon kararlar aldı.

10 yıl içinde ülkede neler yapıldığı konuşuldu. Türkler için önemli olduğu ve iyi kutlanması gerektiği kararı alındı. Türkün ırkının tarihteki rolü için bunun yapılması gerektiğinin üzerinde duruldu. Bu kutlama Türkiye geneline yayılmalı. Dünyada bu inkılabın önem ve değerinin anlatılması amaçlanmalı.” 25 Temmuz 1933 /Babalık

Gazetenin ileriki günlerdeki sayılarında yine onuncu yıl kutlamaları ile ilgili haberler çıkmıştır. 27 Temmuz 1933 tarihli gazetede, bayramı kutlamak için her yerde komitelerin oluşturulacağından, hazırlıkların başladığından bahsedilmiştir. 6 Ağustos 1933 tarihli gazete haberinde Onuncu Cumhuriyet Bayramını milletçe kutlamak için Yüksek komisyondan vilayetimize gelen birinci talimatname verilmiştir.

Babalık gazetesinin 12 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 günü çıkan sayısında Cumhuriyet bayramının ve inkılapların öneminin hatırlatılmasını kendilerine görev addederek şu yazıyı yayınlamıştır.

“Cumhuriyet Bayramımızın onuncu yıl dönümünün kutlanacağı günler pek yaklaştı. Temeli büyük milli zafere dayanan milli inkılabımızın tam manasıyla başladığı gün, aziz Cumhuriyetimizin ilan edildiği gündür. Birkaç gün sonra onuncu yıla girecek olan bu mukaddes bayramımızı kutlamak için her tarafta fevkalade hazırlıklara devam ediliyor. Bu bayramı Cumhuriyet idaresine uygun ve kusursuz başarmak her Türkün öz duygusu, öz dileğidir.

Büyük Gazi inkılabının Cumhuriyet ülkesi ve idaresi içinde on senede neler yaptığını kendimize ve bütün cihana göstereceğiz. Milli Bayram / kutlanması için yapılacak hazırlıklarda üzerimize aldığımız işleri ve vazifeleri her işten üstün tutmalıyız ve kurulmuş bir makine ve saat gibi hayat ve hareketlerimizi tanzim etmeliyiz. Bu vazife ve bu hedefe duygu ile yürüyüş büyük inkılabın iradesi icabıdır. Bu sebeple bayramımızın pek yaklaştığı bu günlerde yurttaşlarımıza inkılabın sesini ve iradesini duyurup hatırlatması milli bir vecibe saydık.” 12 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 /Babalık

Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları için şehirde yapılacak olan hazırlıklar aşağıdaki haberlerde verilmiştir.

“İstiklal Marşı İçin Halkevinde Kurs ”

Cumhuriyet Bayramında İstiklal Marşımızı her birden söyleyebilmek vatanperverlik icabıdır. Halkımız ve gençlerimizin halkevinde açılan kurslara müracaat etmeleri candan arzu edilir.” 25 Eylül 1933 /Babalık

“Cumhuriyet Marşı”

Mekteplerin, askeri bandonun iştiraki ile İstiklal ve Cumhuriyet marşlarının provaları 23 Teşrin-i Evvel günü öğleden sonra yapılmıştır. Halkta provalara candan ilgi gösterip, dinlemiştir.” 24 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 /Babalık

“Pek Yakınlaşan Cumhuriyet Bayramında Neler Duyacak Ve Göreceğiz?”

- Sergiler hazırlanıyor.
- Maarif vekâletince inkılap sergisi
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetince hazırlanan 10 yıllık iktisat sergisi
- Bayram günü açılma ve temel atma törenleri
- Numune Hastanesinin açılışı yapılacaktır.
- Açılışlar böyle güzel bir günün vesilesiyle gerçekleştirilecektir.” 26 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 /Babalık

Cumhuriyet bayramı hazırlıkları ile halkın bayram gününe özel olarak hazırlanması amaçlanmıştır. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları o gün tarihli gazeteye büyük bir coşku ile yansımıştır Gazete normal baskısından sayfa sayısı ve ebat olarak daha fazla olarak basılmıştır. Gazete ilk sayfasından manşetten Gazi'nin ateşleyici sözleriyle kutlamaları yansıtmıştır.

“Gençleri Cesaretimizi takviye eden sizsiniz. Almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık zihniyetinin vatan muhabbetinin fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik onu iyilâ ve idame edecek sizsiniz.”

Gazetenin aynı gün yayınlanan sayısında Cumhuriyet Bayramı isimli makale ile Muzaffer Nazım Cumhuriyetin anlam ve önemine dair önemli hususları tekrar hatırlatmıştır.

“Bugün nurlar, renkler, ışıklar, sesler, heyecanlar, bayramlarla dalgalanan, çalkalanan bir alem içindeyiz. On yıl önce velveleli, top gürültüleri ile Türkler alemini kendi benliğine, öz varlığına, hakimiyetine kavuşturan büyük adam, hızlı hamleler, derin ve şuurlu savaşlarla, milletin benliğindeki yüksek kabiliyetlerin 10 yıl gibi pek kısa bir zamanda neler yaratmaya muktedir olduğunu bütün cihana renkli ve ziyalı ve sesli hareketlerle duyurulur. Yürümesini bilmeyenleri yürüten, düşünmesini bilmeyenlere ülküler yaratan bu alevli daha 10. yılda da bize nasıl yürüyeceğimizi, inkılabın, cumhuriyet ülküsünün hangi durağında bulunduğumuzu, bundan sonra daha neler yapacağımızı, kısa günler içinde bütün hareketli ve canlılığı ile gösterdi, öğretti.

13 yıl önce taç ve tahtını milletin, vatanın istiklalini, şerefini, yabancılara satmış, elinde hiçbir şeyi kalmamış, şaşkın ve hain bir hanedanın elinde parça parça edilmiş, yabancılardan esaretine bırakılmış bir yığın idik. Bugün açtığı büyük milli savaş bayrağı altında parçalanan bu değerli milleti bir araya toplayıp bütün bir düşman alemine karşı koyan ve onu yenen büyük Başbuğ’umuzun kurtardığı hür, yurdumuzda bütün cihana sesini duyuran, derli, toplu, nizamlı, teşkilatlı, medeniyetli bir milletiz, bir varlığımız. Bu şuurlu ve köklü varlığı bize yaratan büyük Gazi’nin en büyük eseri olan hiç şüphesiz Cumhuriyet idaresidir.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 /Babalık

Babalık gazetesinin 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 günü sayısında yayımlanan bir diğer yazı olan Cumhuriyete Nasıl Girdik? yazısı ile Milli Mücadele dönemi kısaca bahsedilmiş, sarayın saltanatın milleti hiçe saydığı anlatılmış, Türk milletinin verdiği mücadele ile Cumhuriyeti inşa ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca 10 yıl içinde yapılan inkılaplar sayesinde medeni yaşama geçiş aşığıdaki ifadelerle anlatılmıştır.

“Cumhuriyetin ruhumuzdaki asil cevheri, nemalandırmakta öyle tılsımlı bir muvaffakiyeti vardı ki vaktiyle Türkü, medeni kabiliyetlerden mahrum zanneden Avrupa efkârı umumiyesi bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin medeniyet ailesi içinde hatırı sayılır bir mevcudiyeti olduğunda müttefiktir.

Cumhuriyetimiz içtimai nizamımızda yaptığı ıslahata geniş bir vicdan hürriyeti ile başladı. Laik Cumhuriyetimiz neşret-i aile hukuku kanunuyla Türk kadınına çarşıftan sıyrarak, erkeğine medeni bir hayat arkadaşı yaptı Büyük rehberimizi çok makul mütalalarını candan benimseyen yüksek milletimiz, başından kızıl fesi atarak medeni kisvesini giydi. Bu hamleleri her zaman inkılapçı neslimizin göğsünü kabartacak muvaffakiyetler takip etti.

Başka milletlerin ancak birkaç asırda yaptığı ıslahatı Cumhuriyetimiz on sene gibi kısa bir zamanda yaptı ve meyvelerini verdi. Türk soyunun dünya yüzünde en yüksek biricik kök olduğunu bütün dünyaya tanıtan kaynağımızın hakiki tarihi yazıldı.

Bayram Konya’da tam mana ve heyecan ile kutlandı. Günlerden beri devam eden bayram hazırlığı 28 Teşrin Evvel 1933 akşamına kadar ikmal edilmiş, şehir kenar mahallelerine kadar bayraklar, taklar, yeşillikler, fenerler, elektriklerle süslenmişti. Bütün memlekette hummalı bir faaliyet ve hareket vardı. Belli idi ki bu bayram hareketli ve heyecanlı olacaktı.” 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933 /Babalık

Gazetenin diğer sayfalarında Cumhuriyet ile ilgili şiirler, destanlar yer almıştır. 10. Yıl kutlamaları büyük bir coşku ile ülkenin her tarafında olduğu gibi Konya’da da icra edildi. Konya’da yapılan kutlamalara dair haberler 3 Kasım 1933 tarihli Babalık gazetesinde Cumhuriyet Bayramı başlıklı haberde şekilde yer almıştır.

“Bayramın Birinci Günü”

Vilayet kutlama komisyonunun tertip ettiği programa göre saat tam dokuz buçukta ordumuz, izciler, mektepler sporcular, muhtelif cemiyetler ve halk cumhuriyet meydanında gösterilen yerlerini işgal etmişlerdi. Meydanın ortasında büyük gazinin nutkunu Konya’ya dinletecek radyoda hazırlandı.

Saat onda radyo büyük merasimin Ankara’ da başladığını bildiriyordu. Bu dakikada radyodan gelen yüksek gürültüler uğultular bir an için bizi Ankara ile birleştirmişti. Biraz sonra gazinin veciz ve çok heyecanlı nutku başladı. Bu nutuk Ankara’yı nasıl yerinden oynattıysa Konya’mızı da yerinden oynattı. Radyodan gelen binlerce yaşa, var ol seslerine, alkış tufanlarına Konya’mızda aynı zamanda iştirak ediyordu. Bu dakikalar bayramın en heyecanlı en vakur dakikaları olmuştur.

Kutlama ve resmigeçit törenleri bugüne kadar görülmemiş en güzel şekliyle icra edildi. Halk coşkun nutuklarla ve milli oyunlarla akşama kadar eğlenmiştir. Geceleyin 5 buçukta fener alayı başlamış şehir fenerlerle nura boğulmuştur. Saat 20’de bir grup asker, bütün mektepler cumhuriyet meydanında toplanmışlardır. Cumhuriyetimizin nasıl ilan edildiği hakkındaki Ankara’daki konferans radyodan dinlenmiş bunu takip 101 pare top endaht edilmiştir. Top atışından ve halkta saygı durumunda bulunmuştur. Fener alayı, gece 12’ye kadar coşkuyla devam etmiştir.

Bayramın 2 ve 3. günlerinde de halk yorulmadan, usanmadan bayrama ve cumhuriyete karşı muhabbet ve heyecanını ishar eylemiştir. İstasyon civarındaki meydanlarda atlı cirit oyunları, halk tarafından beğeniyle izlenmiştir Mektepler gece gündüz müsamere düzenlemiş, Mekteplerden bir grup ise halk evinde toplanan malül gazileri ziyaret ederek sohbet etmişlerdir. Bu toplantıları vali Belediye Reisi ve Halkevi reisi şereflendirmiştir. Ayrıca 2. gün Vali Bey tarafından halkın büyük ilgi gösterdiği yeni doğumevinin temel atma töreni yapılmıştır.

Cumhuriyet bayramının 3. günü cumhuriyet meydanında Ankara’ya gönderilecek toprak alma merasimi yapılmıştır. Vali Bey ve Kumandan Cemil Cahil Paşa,

Halk evi reisi Ferit Bey, Malül Gazilerden Nazım Bey, Muallim Nazmi Bey ve Nahit Cemal Bey tarafından mekteplere ve halka hitap edilmiştir. Hatiplerden sonra hazırlanan bir masa üzerindeki al bayrağa şehit yetimleri ve programdaki musarrah zevat tarafından birer avuç toprak konularak bağlanmıştır. Saat 12’de merasim nihayet etmiştir.” 3 Teşrin-i Sani (Kasım) 1933 /Babalık

Babalık gazetesinin 6 Teşrin-i Sani 1933 tarihli sayısında bu büyük bayramın Konya kaza, nahiye ve köylerinde nasıl kutlandığını anlatan yazılarını neşreder. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları genç cumhuriyetin on yıl içinde inkılaplarla nasıl modernleştiğini, nasıl geliştiğini tüm dünyaya göstermesi bakımından bir meydan okumadır. Bu meydan okuma tüm Türk milletinin iştiraki ile coşku ve heyecanla kutlamalarla kendini göstermiştir. Yapılan kutlamalar basın yayın organlarıyla tüm ihtişamıyla Türk halkına aktarılmıştır. Konya da bu kutlamalar halkın büyük ilgiyle gerçekleşmiş gerçekleşen kutlamalar törenler etkinlikler Babalık gazetesi ile halkla tekrar buluşmuştur.

Sonuç:

29 Ekim, 15 Mayıs 1919'da başlayan savaşlarda yıllarca süren yokluk, acı ve gözyaşının sona erdiği gündür. 29 Ekim 1923 sadece Cumhuriyet'in doğum günü değildir. 29 Ekim, asırlardır süren gerici zihniyetin, milli ve birlik olamamanın, Türk olma şerefini haykıramamanın son bulduğu gündür.

Türk siyasal yaşamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve bu yıllar takiben düzenlemelerin yapıldığı dönemlerin ayrı bir yeri vardır. Birinci Cihan Harbi son bulmuş, Mondros Ateşkes Antlaşması yapılmış, Emperyalist devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet rejimi, mevcut eski rejimi değiştirme çabası içerisine girmiştir. Bu noktada basına çok önemli bir görev düşmüştür. Anayasa, devlete basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak önlemleri almayı bir görev olarak yüklemiştir. Çünkü basın, demokratik yaşamın iklimidir, demokratik yaşamın doğasıdır, demokratik yaşamın temelidir. Gerek milli mücadele dönemi gerekse de milli mücadele sonrası dönemde, basına büyük görevler düşmüş, mevcut siyasi yapı, basından önemli ölçüde istifade etmek istemiştir. Yeni bir yapı kurulurken basından, eleştiri değil destek beklenilmiştir

Konya tarihinden aldığı zenginlikle, Millî Mücadele yıllarından itibaren, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar önemli roller üstlenmiş, o dönemlere ait önemli kaynaklara da ev sahipliği yapmıştır. Bu önemli kaynakların başında Millî Mücadelenin yanında ve safında olan Konya basını gelmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile Babalık gazetesi Cumhuriyeti ve kazanımlarını halka aktarmayı kendine vazife edinmiştir.

Babalık gazetesinde Cumhuriyetin ilanı ile ilgili yazılar incelendiğinde genelde milletin başına bela olmuş saltanat rejiminin kötü günlerinden Cumhuriyetin ışığı ile kurtulduğunu anlatılmıştır. Cumhuriyet ile ülkenin çağdaşlaşma yolunda hızlı ilerlemeler kaydettiği yapılan birçok inkılap ile halkın modern hayata kavuştuğu, eski kara günlerin unutulmaması, Türk milletini esir etmek isteyenlere yaptığı meydan okuma ve kazanılan savaşların Cumhuriyet ile taçlandırıldığı anlatılmıştır. Gazi Mustafa Kemal ile Millî kahramanların hiçbir zaman unutulmaması ve her daim onlara şükranlarının sunulması vurgulanmıştır. Gazinin her ne pahasına olursa olsun Cumhuriyetin korunması ve muhafaza edilmesi gerektiği ve bunun tüm milletçe ve özellikle gençler tarafından yapılması sözleri aktarılmıştır. Cumhuriyet ile ekonomik kalkınmanın öneminden bahsedilmiş, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ile halkın yeni bir kimliğe ulaşması amaçlanmıştır. Bu amaçla Cumhuriyet Bayramı törenlerine büyük önem verilmiş hazırlıklar günler önceden başlamış, Türk'ün bu en büyük bayramı coşku ve heyecanla kutlanmıştır. Konya'da icra edilen kutlamaların halk tarafından benimsenen Cumhuriyet'e yararlı şekilde icra edildiği anlaşılmaktadır. 10. Yıl kutlamaları ile dünyaya okunan meydan tüm ihtişamıyla gerçekleşmiştir.

Türk milleti Atatürk'ün bu veciz sözüyle Cumhuriyetine her zaman sahip çıkacaktır.

Dr.Osman AKHAN

“Benim naçiz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşayacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadetinin kefilisi olan prensiplerle, medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeye devam edecektir.”

Kaynakça:

ARABACI, Caner, AYHAN, Bünyamin, DEMİRSOY, Adem ve AYDIN, Hakan, (2009), Konya Basın Tarihi, Konya: Palet Yayınları.

DOĞANER, Yasemin, (2007), “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 5(9): 119-143.

GÖKÇEER, Fikri (1996). “Ulusal günlerimiz ve Mustafa Kemal Atatürk”, Türk İdare Dergisi, 411: 41-45.

Komisyon, Yurt Ansiklopedisi (1981), Cilt VII, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

ÖNDER, Mehmet (1949). Konya Matbuatı Tarihi, Konya: Halkevi Yayını.

ÖNDER, Mehmet, (1999), “Cumhuriyet’ten Önce ve Cumhuriyet Döneminde Konya’da Basın”, Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965) Cilt I, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

ÖZTOPRAK, İzzet (1981). Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını.

ŞAPOLYO, Enver Behnan (1969). Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın. Ankara: Güven Matbaası.

TANFER, M. Vehbi, (1997), “Atatürk’ün Türk Milletine Armağan Ettiği Milli Bayramlar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 13-3: 1039-1052.

TEMEL, Faruk, (2020), “Türkiye’de Cumhuriyet Vatandaşının İnşasında Basın”, Selçuk İletişim Dergisi,13(2): 409-437.

Gazeteler

Babalık 7 Nisan 1922

Babalık, 1 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1923

Babalık, 4 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1923

Babalık, 5 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1923

Babalık, 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924

Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924

Babalık, 31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1924

Babalık, 3 Teşrin-i Sani (Kasım) 1924

Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1925

Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926

Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926

Babalık, 27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927

- Babalık, 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927
Babalık, 31 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1927
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1929
Babalık, 29 Onuncu Ay (Ekim) 1930
Babalık, 29 Onuncu Ay (Ekim) 1930
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1931
Babalık, 27 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932
Babalık, 28 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1932
Babalık, 31 Birinci Teşrin (Ekim) 1932
Babalık, 25 Temmuz 1933
Babalık, 12 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933
Babalık, 25 Eylül 1933
Babalık, 24 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933
Babalık, 26 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933
Babalık, 29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1933
Babalık, 3 Teşrin-i Sani (Kasım) 1933

Extended Abstract:

At the beginning of the 20th century, the Turkish people faced the danger of extinction. With the Mudros Armistice Treaty signed at the end of World War I, every part of Anatolia came under a de facto occupation. The people, on the other hand, were in need and destitution and trying to make sense of what was happening. Under the leadership of Mustafa Kemal, the great Turkish people did not accept this captivity, which was deemed suitable for them, and fought a great struggle against the invaders in the way of independence and gained independence at the end of this War of Independence. The Turkish people, who were not satisfied with this, worked hard to bring the country to the level of modern civilizations under the leadership of Mustafa Kemal, whom it had brought out of its bosom. Mustafa Kemal, who first liberated the country with the nationalist cadres he formed, performed profound deeds by ensuring the awakening and organization of the Turkish people.

Many reforms were implemented in the early years of the Republic with the idea of creating a new nation by uniting all citizens and very important steps were taken in this line. With the Republic Day, which is one of the most important days of national unity and solidarity, the administration of the Turkish nation was taken from a single person and given to them. Thus, the Turkish nation gained the right to self-determination as a result of the revolution they staged. The Republic, which was the biggest step of the Turkish revolution, was proclaimed on October 29, 1923. Then, it was decided officially in the session of the Assembly dated 19 April 1341 (1925) that the Republic Day be celebrated with ceremonies every year as a national holiday.

During and after the foundation of the Republic, the Turkish press had very important duties. The correct explanation of the Republic and the Revolutions to the public was made by media outlets during and after the National Struggle in line with the objective of raising the nation to the level of contemporary civilizations. The Babalık newspaper, which is one of the most important milestones in the history of the press in Konya, published many news, articles, poems and photographs in its pages in order to promote the Republic and revolutions to the public. Since the period of the National Struggle, Konya has stood by the newly established Republic of Turkey in every sense and taken its place in its ranks. Konya supported the young Republic with its local press and made its enthusiasm for the Republic felt in the columns of its newspapers every 29 October.

In this study, a period of ten years since the proclamation of the Republic was investigated in order to reveal how the proclamation of the Republic was covered in the Konya press, and instances of the news and celebrations about the Republic were tried to be presented. The articles about the Republic and celebratory ceremonies in the Babalık newspaper on the proclamation day and anniversaries of the Republic constituted the aim of our study.

The Babalık newspaper began to be published on January 6, 1910 with a team formed by Yusuf Mazhar Bey. Just below the title of Babalık, there was the statement

“This is a Turkish Newspaper that comes out every day”. The newspaper Babalık, which began to be published during the Constitutional Monarchy and continued its activities in the period of National Struggle and the Republic, remained in print for 42 years and became took its place among long-running newspapers. The fact that it gave the messages that it was with the people and that it was the voice of the people during the period of the War of Independence between 1919 and 1923 and that it also published articles supporting the idea of Struggle was the most important evidence that the newspaper acted with an active journalism approach in a period when it was most important. Continuing its publication as the loudest voice of the War of Independence, the Babalık newspaper was always supported by Mustafa Kemal. With the proclamation of the Republic, the Babalık newspaper took it upon itself to convey the Republic and its achievements to the public.

When the articles about the declaration of the Republic in the Babalık newspaper are examined, it is seen that in general, the newspaper stated that the Republic’s light brought an end to the grim days of the sultanate regime that had plagued the nation. It was explained that the country made rapid progress towards modernization with the Republic and the people attained a modern life with many reforms implemented. It was emphasized that the dark days of the past should not be forgotten, and that the defiance of those who wanted to capture the Turkish nation and the wars won were crowned with the Republic. It was further emphasized that Gazi Mustafa Kemal and the National heroes should never be forgotten and people should always show their gratitude to them. Gazi’s words that “The Republic should be protected and preserved at all costs and that this should be done by the whole nation and especially by the youth” were conveyed to the public. With the Republic, reference was frequently made to the importance of economic development, and people were intended to attain a new identity with the Republic Day celebrations. For this purpose, great importance was attached to the Republic Day ceremonies, the preparations began days ago, and this greatest holiday of the Turks was celebrated with enthusiasm and excitement. It is understood that the celebrations held in Konya were performed in a manner worthy of the Republic adopted by the public. The new Republic challenged the world in its 10th anniversary and this was reflected in the celebrations in all its glory.

The Turkish nation will always protect its Republic with the following maxim of Atatürk. “My humble body will surely turn to earth one day, but the Republic of Turkey will live forever. And the Turkish nation will continue to walk the path of civilization without hesitation, with the principles that are the guarantors of safety and happiness. “

Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin KKTC Eğitim Sistemine Yansımalarına Genel Bir Bakış

An Overview of the Reflections Coronavirus (Covid-19) Pandemic Process on the TRNC Education System

Simen EGELİ *
Melih Burak ÖZDEMİR **

Öz:

Koronavirüsün dünya genelinde yaratmış olduğu krizin, sağlık başta olmak üzere sosyal, mali, ruhsal yaşamlarımız ve eğitime olumsuz yansımaları sürmekte ve ne zaman sonlanacağına dair net bir şey söylemek de pek mümkün gözükmemektedir. Koronavirüs, dünya genelinde ciddi bir kriz hali doğurmuş ve bu kriz, eğitimde karşı karşıya kalınan sorunların çözümünde açık ve uzaktan eğitim uygulamalarının aslında bir temel öğrenme kaynağı olarak vazgeçilmez olduğunu gündemimize sokmuştur. Sorun bölgesel değil, küreseldir ve bu noktada eğitimde doğru adımlar atılmaz ise pandemi süreci dünya genelinde ciddi eğitim aksamalarına sebep olacak gibi durmaktadır. Bu sebeple de eğitim sisteminin, gerek küresel ölçekte gerekse de ülkeler ölçeğinde eğitim paydaşlarınca, pandeminin eğitim üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak, eğitimin üzerindeki kara bulutları dağıtacak işlevsel dokunuşlarına ihtiyacı olduğu ortadadır. Bu çalışmada covid-19 pandemisinin KKTC eğitimine yansımaları ve bu süreçte KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Yükseköğretim Planlama, Denetleme, Akreditasyon ve Koordinasyon Kurulu (YÖDAK) ve Eğitim Sendikalarının, yeni normal olarak kabul edilen pandemi sonrası süreçte ortaya çıkan yeni eğitim paradigmaları doğrultusunda eği-

*Karaoğlanoğlu İlkokulu Müdür Yrd., Yakın Doğu Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, KKTC/Girne, Orcid İd: <https://orcid.org/0000-0001-5979-3250>

**Lefke Avrupa Üniversitesi PDR Doktora Öğrencisi, KKTC/Girne, mlhbrk52@hotmail.com, Orcid İd: <https://orcid.org/0000-0001-7016-0745>

timde sürdürülebilirlik açısından almış oldukları karar, uygulama ve ortaya konan önerilerine değinilmiştir. Çalışmanın sonucu olarak covid-19 pandemi sürecinde eğitim alanında yaşanan eksikliklere rağmen, KKTC’de, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı ve YÖDAK’ın, eğitim paydaşlarının da ortaya koyduğu öneriler doğrultusunda, eğitimi kesintiye uğratmamak adına hali hazırda var olan açık ve uzaktan eğitim olanaklarını hızlıca uygulamaya soktuğunu ve eğitimde sürdürülebilirlik açısından etkili adımlar attığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar sözcükler: Koronavirüs, pandemi, eğitim.

Abstract:

The global crisis caused by the corona virus continues to have negative reflections on health, social, financial, spiritual lives and education, and it does not seem possible to say anything clearly about when it will end. The corona virus has created a serious crisis throughout the world, and this crisis has put on our agenda that open and distance education practices are essential as a basic learning resource in solving the problems faced in education. The problem is global, and at this point, if the right steps are not taken in education, the pandemic process seems to cause serious educational disruptions worldwide. For this reason, it is obvious that the education system needs functional touches that will reduce the negative effects of the pandemic on education and dissipate the dark clouds over education, both on a global scale and on a national scale. In this study, the reflections of the covid-19 pandemic on TRNC education and in this process, the TRNC Ministry of National Education and Culture, Higher Education Planning, Supervision, Accreditation and Coordination Board (YODAK) and Education Unions' decisions, implementation and suggestions, in terms of sustainability, are mentioned in line with the new educational paradigms emerging in the post-pandemic process, which is considered to be the new normal. As a result of the study, despite the deficiencies in the field of education during the covid-19 pandemic process, in line with the suggestions of the Ministry of National Education and Culture and YODAK, and education stakeholders, open and distance education opportunities are available in the TRNC

Keywords: Coronavirus, pandemic, education.

Giriş:

Ulaşım sektöründeki gelişmeler ve şehirleşme oranlarındaki artışlar, yaşamları daha da iç içe bir hale sokmuş, bu da hastalıkları insanlar arasında daha kolay yayılabilir bir hale getirmiştir. Bu hastalıkların geniş kitlelere yayılmasıysa alan-yazında 'Pandemi' olarak isimlendirilmektedir. Pandemi, bir alanın hemen hemen hepsinde ya da bir grup insan, hayvan ya da bitkinin neredeyse tümünde bulunan salgınlar ve hastalıklar olarak ifade edilir (Cambridge Dictionary, t.y.).

Koronavirüs fark edilmesi çok da kolay olmayan, bulaşıcılık özelliğine sahip, hızlı yayılabilen salgın bir hastalıktır. 2019'un sonunda Çin'in Wuhan kentinde başlayan Koronavirüs salgını dünyanın diğer coğrafyalarına da hızlıca yayılmıştır. Dünya genelinde ülkelere baktığımızda, salgın sürecinin başlarında Çin kaynaklı haberleri hafif bir tedirginlik ile izleseler de ülkelerin pek çoğu önlem noktasında kararsız kalmıştır. Çin hükümeti, meydana bu yeni hastalığın salgın halini aldığını ise 11 Ocak 2020'de açıklamıştır. Çin dışında ilk vaka 13 Ocak 2020'de Tayland'da Çin vatandaşı bir kadında tespit edilmiştir. İlerleyen süreçte virüs ile ilgili haberler hızla artmaya başlamış ve Japonya 16 Ocak 2020'de açıkladığı vakayla hastalığın görüldüğü 3. ülke olmuştur. Avrupa kıtasıysa virüs ile ilk tanışmasını 25 Ocak 2020'de Fransa'nın yaptığı açıklamayla resmi olarak duyurmuştur (Euronews, t.y.). Moğolistan ise ülke genelinde eğitim kurumlarının tümünü kapatan ilk ülke olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020'de virüsü küresel salgın (pandemi) ilan etmiş, 11 Mart 2020'de T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye'de ilk vakanın görüldüğünü duyurmuştur (CNN Türk, t.y.). 12 Mart 2020'de Türkiye'de ilk ve orta dereceli okullar ve üniversitelerde eğitime ara verilmiş, 17 Mart 2020 itibarı ile pek çok ülke ve kurum, uzaktan çalışma sistemine geçmiştir (Euronews, t.y.). Süreç başladığındaysa okullarla ilgili hızlı kararlar alınmak zorunda kalmıştır. Salgının başlamasıyla beraber ilk kapanan kurumlar genellikle eğitim kurumları olmuştur. 10 Mart 2020 itibarı ile de dünyadaki her 5 öğrenciden biri koronavirüs sebebiyle okuldan uzak kalmak zorunda kalmış, her 4 kişiden biri de yükseköğretim kurumlarında eğitimlerine ara vermiştir (UNESCO, t.y.).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ise 11 Mart 2020 tarihinden itibaren covid-19 pandemisi sebebiyle geleneksel eğitime ara verilerek, bu süreçte virüsün yayılımının önlenmesi için dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi adada da okullar geçici olarak kapatılmıştır.

Covid-19 pandemisi 2019 senesinin Aralık ayında Asya kıtasında ortaya çıkmış ve 2020 martında 4 ay gibi kısa bir zaman zarfında tüm dünyayı etkisi altına alan bir pandemiye dönüşmüştür (WHO; 2020a, 2020b). Ülkeler ve yerel yönetimler, covid-19 pandemisinin yayılımını yavaşlatmak için; ev hapsi, seyahat yasağı ve okulları kapatma gibi tedbirler almak durumunda kalmış, eğitim kurumlarının kapatılması ile beraber de milyonlarca çocuk, genç ve yetişkin, okullarına ve üniversitelerine gidememiştir. Bu durum ilerleyen zamanlar için fırsat eşitliği noktasında öğrenciler adına büyük sorunlara sebep olabilecektir (Giannini ve Lewis, 2020).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)(2020) verilerine göre, 7 Nisan 2020’de covid-19 pandemisi sebebiyle 188 ülkede okullar kapanmış ve dünya genelinde öğrenci nüfusunun yaklaşık %92’si (1,576,021,818) bu süreçten olumsuz yönde etkilenmiştir. UNESCO, okulların kapanmasının olumsuz etkilerini azaltmak için özellikle savunmasız ve dezavantajlı gruplara dönük olarak ülkelerin önlemler almasını istemiş, uzaktan eğitim vasıtasıyla herkes adına eğitimin sürekliliğini sağlamaları adına ülkelere destek vereceğini açıklamıştır.

2019’un sonunda başlayan pandemi bütün dünyada bir kasırğa olma yolunda ilerlemiştir. Bu kasırğanın var olan sonuçlarının yanında; sosyo-kültürel, politik, mali ve tahmin edemediğimiz pek çok alanda bütün dünyayı etkisi altına alması muhtemel bir senaryo olarak halen karşımızda durduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Eğitim boyutu hiç şüphe yok ki bu kasırğanın ortasında kalmış ve pandemi eğitime bakışımızı ve eğitimi yorumlama şeklimizi bu noktada değiştirmiştir (Bozkurt ve Sharma, 2020).

Covid-19 pandemisinin eğitim üstündeki etkilerine baktığımızda; teknoloji tabanlı öğrenmeye erişim zorluğu, okulların ve sınav takvimlerinin ertelenmesi, öğretmen eğitimlerinin aksaması, uzaktan eğitimin ebeveynlere yük getirmesi, çocuklar için sosyal izolasyona sebep olması, okulların yalnızca bir öğrenme ortamı değil, aynı zamanda sosyalleşmenin sağlandığı, toplumsal bir ortak alan olduğu, okulların eğitim dışındaki rollerinin de iyice anlaşıldığı, geleneksel eğitim dışında uzaktan eğitim gibi farklı eğitim yöntemlerinin de olduğunun farkına varıldığı bir süreç olmuştur. Bu süreçte eğitim kurumlarının kapanması, ülkeleri, eğitim sistemlerini ayakta tutabilmeleri için yenilikler yapmaya zorlamış, dünya genelinde yeni eğitim sistemleri şekil almaya başlamış, kesintisiz eğitime devam edebilmek adına ülkeler arayış içine girmiştir.

Çalışmanın Amacı

Pandemi sebebiyle dünya olarak aslında çok da belli olmayan hatta stres yüklü bir zamandan geçiyoruz. Tüm dünyayı sarsan ve KKTC’de de etkisini ciddi maddede hissettiğimiz bu zor süreci hep beraber yaşıyor ve endişeli bir şekilde sürecin nasıl sonlanacağını merak ediyoruz. Bu süreç gerek kişisel gerekse de kurumsal anlamda pek çok alışkanlıklarımızı da değiştirmek zorunda kaldığımız bir dönem olarak hatırımımızda kalacaktır. Hepimizi zorlayan bir süreç olarak pandemiye doğru yönetebilmek, normale dönebilmek ve zorlukları lehimize çevirebilmek için topyekün gayret göstermek kaçınılmaz görünmektedir.

Tüm dünyada yaşanan pandemi sebebiyle toplum olarak kaygı, panik ve korku yaşamamız oldukça doğaldır ancak çocukları bu yaşanan olumsuzlukların dışında tutmamız da pek mümkün değildir. Pandemi süreci gibi yaşam olayları karşısında çocukların ve ergenlerin stres yaşamaları ya da endişe reaksiyonları ortaya koymaları olasıdır. Özellikle çocukların bilişsel gelişim düzeyleri ve kısıtlı tıbbi bilgileri sebebiyle pandemi veya virüs gibi kavramları anlamakta da zorluk yaşamaları doğaldır. Oldukça fazla belirsizliği içinde barındıran bu yeni düzende kuşku yok ki süreçten en fazla etkilenen sektörlerin başında ‘Eğitim’ gelmektedir. Bu çalışmada

covid-19 pandemisinin KKTC eğitimine yansımaları ve bu süreçte Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖDAK'ın, eğitim paydaşlarının da ortaya koyduğu öneriler doğrultusunda, eğitimde devamlılığı sağlamak için almış oldukları kararlara ve uygulamalara ve yeni normal olarak ifade edilen içinde bulunduğumuz dönemde, geçerli olmaya başlayan eğitim paradigmalarına değinilecektir.

KKTC Mili Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın Pandemi Sürecindeki Eğitim Karar ve Uygulamaları

Tablo 1. KKTC MEB İlköğretim Dairesi tarafından yapılmış çalışmalar

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı İlköğretim Dairesi Uzaktan Eğitim Ders Kapsamı (BRT2 Yayını Aracılığıyla)	
Sınıf Düzeyi (İlkokul)	Dersler
Okul Öncesi	Etkinlik
1. Sınıf	Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi
2. Sınıf	Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi
3. Sınıf	Türkçe, Matematik, Geometri, Hayat Bilgisi, İngilizce
4. Sınıf	Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, İngilizce
5. Sınıf	Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, İngilizce, Fen Bilgisi

Tablo incelendiğinde okul öncesi dönem için etkinliklerin yapıldığı, 1-5. sınıf düzeylerinde ise temel derslerin verildiği görülmektedir.

(‘KKTC MEB’, t.y.)

Tablo 2. KKTC MEB Genel Ortaöğretim Dairesi tarafından yapılmış çalışmalar

Ortaokulların her seviyesi (Orta/Akademik /Kolej)	Anadolu Lisesi /Kolejler	Lise	Yabancı Öğrencilere Yönelik	Özel Gereksinimli Öğrencilere yönelik
6 temel ders Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, İngilizce, Sosyal Bilgiler /T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Kıbrıs Tarihi)	9, 10 ve 11. IGCSE/AS sınıflarının 4 temel dersi Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji	6 temel ders Türk Dili ve Edebiyatı, Matematik, Tarih, Fizik, Kimya, Biyoloji (EBA üzerinden yayımlanmıştır)	Başlangıç seviyesinde Türkçe eğitimi	Evde Eğitim programları
		YKS sınavlarına katılacak öğrencilere yönelik çözümlü/anlatımlı tüm derslerden TYT/AYT deneme sınavı		
		Felsefe grubu ve coğrafya dersleri		

(‘KKTC MEB’, t.y.)

Tablo 2 incelendiğinde ise ortaokul ve liseler için temel derslerin verildiği, yabancı uyruklu öğrenciler için başlangıç seviyesinde Türkçe eğitiminin ve özel gereksinimli çocuklar için evde eğitim programlarının hazırlanmış olduğu görülmektedir.

*Tüm bu dersler 2. dönem ders müfredat akışlarına göre haftalık olarak devam etmiştir.

Alınan tedbirler kapsamında uzun zaman evde kalmış olmak ve sosyal aktivitelerden yoksunluk, öğrenciler ve ailelerin üzerinde yarattığı kaygı ve travmatik etkiyi minimuma çekebilmek için MEB’e bağlı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırma Şubesi (PDRAŞ) aracılığıyla destek hattı kurulmuştur. MEB olarak bir yandan uzaktan eğitim ile öğrencilere akademik destek verilirken, diğer yandan da öğrencilere ve velilere dönük olarak virüsün yarattığı anksiyeteyi yenebilmelerine destek amacıyla psikososyal yardım süreci devreye sokulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığına ait Eğitim Bilişim Ağı (EBA) 30 Mart 2020 tarihinden itibaren YKS sınavına girmek için başvuran KKTC lise öğrencilerinin kullanımına açılmıştır. Türkiye’de YKS sınavına giren öğrencilerin kullanımında olan ve aynı sınava girecek KKTC liselerinde okuyan öğrenciler için de eşit şartların oluşturulması hedeflenmiştir.

Ülkedeki GSM operatörleri ile KKTC MEB’e bağlı kesintisiz eğitim merkezi portalı egitim.mebnet.net ile Türkiye MEB’e ait eba.gov.tr eğitim portalına erişmek için 6 GB internet, kullanıcılara ücretsiz şekilde tanımlanmıştır.

2020-2021 eğitim öğretim yılına hazırlık yaptığımız şu günlerde ‘Okullarda Alınacak Önlemler Klavuzu’ yayınlamış, öğretmenleri temsilen paydaş sendikalar ve Sağlık Bakanlığının destekleriyle hazırlanan bu rehberle öğrencilerin okula dönüş sürecinde nelere dikkat etmeleri gerektiğine vurgular yapılmıştır. Okula dönüş sürecinde fiziksel mesafeyi sağlayacak ‘Dönüşümlü Öğretim’ modeliyle de öğrencilerin ödev, proje ve uzaktan eğitim materyalleriyle desteklenmesinin önünün açılması hedeflenmektedir. Yine bu süreçte 1 Eylül-11 Eylül 2020 tarihlerini içine alan uzaktan eğitim süreci için ‘Okul Öncesi ve İlkokullarda Uzaktan Eğitim Kazanım Listesi’ yayınlanmıştır.

MEB bünyesinde, Milli Eğitim ve Kültür Bakanı başkanlığında pandemiyle mücadelede okulların organizasyon ve koordinasyonunu sağlamak ve gerektiğinde paydaşlarla birlikte müdahalede bulunmak için ‘Pandemi İzleme ve Değerlendirme Kurulu’ kurulmuştur. Bakanlığın her öğretim dairesi bünyesindeyse daire müdürlerinin başkanlığında, Talim ve Terbiye Dairesi uzmanları, Milli Eğitim Denetleme, Değerlendirme ve Yönlendirme Kuruluna bağlı denetmenler, Eğitim Ortak Hizmetler Dairesi uzmanları ve Öğretmen Sendikaları temsilcilerinden oluşan birer ‘Pandemi Destek Kurulu’ oluşturulmuştur. Okulların bünyesinde ise okul yöneticilerinin başkanlığında, okul öğretmenleri ve okul aile birliği temsilcilerinden oluşan bir ‘Pandemi Kurulu’nun kurulması kararı alınmıştır. Kurulun sorumluluğu, okul yöneticisinin başkanlığında, bu kılavuz çerçevesinde okulun pandemi eylem planının hazırlanması; öğretmenler, hizmetliler ve okul aile birliği boyutlarında uygulanmasının sağlanmasıdır.

Bu anlamda genel yaklaşım olarak şu hususlarda planlama yapılmıştır:

Süreç yönetiminin paydaşlarla yürütülmesi kaydıyla, fiziksel mesafenin sağlanarak okullarda ‘Dönüşümlü Öğretim’ uygulamasının yapılarak sınıfların 2 metre-kareye 1 öğrenci ve en çok 20 öğrenci olacak şekilde düzenlenmesi, okul pandemi kurullarınca okulların güvenlik ve sağlık şartlarının sağlanması, risk grubunda olması muhtemel çalışanların sağlık kurulu raporuyla bu ortamlardan uzak kalması ve yine risk grubunda bulunan ya da genel sağlık konusunda kaygıları olan öğretmenlerin sağlık kurulu raporu alamaması durumunda ödeneksiz izin başvurularının Bakanlıkça değerlendirilmesi, devam-devamsızlık tüzüğünde yapılacak düzenlemeyle öğrencilerin okula devam kurallarına esneklik getirilmesi, risk grubunda olduğunu sağlık kurulu raporuyla belgeleyen öğrencilere, ölçme değerlendirme süreçlerine katılmaları koşuluyla devam zorunluluğunun aranmaması,

süreç ile ilgili kaygıları sebebiyle öğrenim haklarını 2020-2021 öğretim yılında kullanmak istemeyen öğrenciler, velilerinin imzalayacakları taahhünameyle birlikte 2021-2022 öğretim yılında sınıf tekrarı yapmak şartıyla öğrenimlerine ara verebilirler, kararları alınmıştır.

25-28 Ağustos 2020 tarihleri arasındaysa, Eğitim Ortak Hizmetler Dairesi Müdürlüğüne *'Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma ve Hijyen'* eğitiminin, bölgesel olarak okul yöneticilerine dönük hizmetiçi eğitim programı şeklinde uygulanması planlanmıştır.

(‘KKTC MEB’, t.y.)

Yükseköğretim Planlama, Denetleme, Akreditasyon ve Koordinasyon Kurulu'nun (YÖDAK) ve Üniversitelerin Pandemi Sürecindeki Eğitim Karar ve Uygulamalarına Genel Bakış

(YÖDAK)'ın 18 Mart 2020 tarih ve 20/19 sayılı toplantısında KKTC üniversitelerinin pandemi sürecinde eğitimlerinin aksamaması amacıyla almış olduğu kararlar aşağıdaki gibidir:

T.C. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile eşgüdümlü ilerlenmesi açısından YÖK tarafından kontenjan verilen programlar için YÖK'ün aldığı kararların geçerli olduğunu, YÖK'ten kontenjan almayan programlar içinse öğrencilerin ders ile bağlantılarını koparmamak gayesiyle, hazır olan üniversitelerin ders yönetim sistemleri olan; Moodle, Blackboard benzeri araçlarla eşzamanlı ya da farklı zamanlarda destek verebileceği, bu uygulamanın olağanüstü durum sebebiyle bir defaya mahsus yapılmasına ve uzaktan eğitim noktasında öğretime başlama izni verildiği anlamı çıkarılmamasına, bu eğitimin destek, projeler, tartışma konuları, ev ödevleri, öğrencinin soruları, öğretim elemanının açıklayıcı, ek bilgileri ve yeni ders konularına giriş ve öğrenciyi yüz yüze eğitime hazırlama şeklinde olmasına, özellikle yeni ders konularına giriş yapılacak ise, tersyüz öğrenme modeli şeklinde yürütülmesine (yüz yüze dersler öncesi öğrencileri öğrenme ortamına hazırlama şeklinde olmasına), pandemi dönemi resmen bittiğinde, işlenen derslerin yüz yüze eğitim şeklinde ders saati eksiltilmeden ek ders, yoğunlaştırılmış ya da dönem sonu uzatılacak öğretim haftaları içinde işlenmesine, uygulamalı derslerin tamamınınsa yüz yüze yöntemle bu dönemde verilebileceğine, destek eğitim vermeyecek üniversitelerin ya da verilemeyen programların pandemi kontrol altına alındığında ek ders, yoğunlaştırılmış ya da dönem sonu uzatılacak öğretim haftaları içinde eğitim öğretim programını tamamlamasına, pandemi döneminin resmen bittiği tarihten itibaren yüz yüze eğitim kurallarının geçerli olması şeklinde kararlar alınmıştır (‘YÖDAK’, t.y.).

Adada şu an için faaliyet gösteren toplam 22 üniversite vardır (KKTC MEB, t.y.). Üniversitelere genel olarak göz attığımızda, pandemi sürecinde hayata geçirilen uygulamalardan bazıları şöyledir:

Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ), Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ), Uluslararası Final Üniversitesi (UFÜ) gibi bazı üniversiteler GSM operatörleri ile anlaşarak

derslere internet üzerinden katılmakta zorluk yaşayan öğrenci ve akademisyenlerin bu ihtiyaçlarını gidermek adına ücretsiz olarak bunu sunmuştur. Örneğin, Uluslararası Final Üniversitesi, 19 Nisan 2020 'de öğrencilerinin online eğitimlerine sağlıklı devam edebilmeleri için adada hizmet sunan 2 GSM operatörüyle bir ay sürecek sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye gereği 'KKTC' de bulunan Final Üniversitesi öğrencileri, 1 ay süre ile LMS'e (Final Üniversitesi online eğitim sistemi) giriş yaptıklarında, kendi internet kotaları tükenmeyecek, LMS kullandıkları zamansa sınırsız internet limitleri olacaktır. 1 aylık deneme sürecinin akabinde, kullanım ihtiyacı noktasında anlaşma devam ettirilebilecektir' şeklinde eğitimde sürekliliği sağlamak adına adım atılmıştır. Nitekim 20 Mayıs 2020'de süre 1 ay daha uzatılmıştır ('Uluslararası Final Üniversitesi', t.y.).

Atatürk Öğretmen Akademisi, YÖDAK tarafından, salgınının başlangıcından itibaren alınması gerekli önlemlere ve bildirilen tüm faaliyetlere, uzaktan eğitim ve uzaktan çalışma sistemi kapsamında hızlı çözümlerle uyum sağlanmış, fiziki alanlarsa kullanıma kapatılmıştır. "Pandemi Komitesi" kurulmuştur. Komite, 'Akademide alınan önlemlerin uygulanması, yürütülmesi, takip ve kontrolünün sağlanması noktasında sorumlu olacaktır' kararı alınmıştır. ('AÖA', t.y.).

DAÜ-PDRAM, öğrencilerin içerisinde pek çok konuda destek bulabileceği yayınlarının olduğu <https://pdram.emu.edu.tr/en> adresini ve yeni açılan facebook hesapları olan EMU/DAÜ PDRAM aracılığıyla faydalı olabilecek bilgi ve önerileri sistemli olarak sunmuştur. Yine, bireysel psikolojik danışmanlık hizmetinin pandemi sebebiyle sekteye uğraması sebebiyle, öğrencilerine yalnızca profesyonel desteğe ihtiyaç duydukları acil durumlarda kısa, hızlı ve çözüm odaklı yönlendirmeler yapabilmek için belli saatlerde erişime açık olacak telefon hatları ve etik ilkelere bağlı kalmak kaydıyla da psikolojik destek sunmaya devam etmişlerdir. Bu süreçte ayrıca, McGrawHill ve Cengage yayınevleri, yayınlamış oldukları tüm kitaplarının e-kopyalarına ve diğer online destek materyallerine erişimi, tüm DAÜ öğrenci ve öğretim elemanlarına ücretsiz olarak açmıştır. Her iki yayınevi de bu hizmetin öğretim elemanlarınca kullanılan ders kitaplarıyla sınırlı olmadığını, ücretsiz erişimin, kendi kataloglarında bulunması ve e-desteği olması şartıyla da tüm kitaplar için geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

(DAÜ,t.y.)

Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'nın (KTÖS) pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar

Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası (KTÖS), pandemi sürecinde çocukların öğrenimlerine ve gelişimlerine katkı koymak için uzaktan eğitim çözümleri adına görüşlerini paylaşmıştır. Sendikanın görüşleri özetle şöyledir:

Pandemi süreciyle beraber çevrimiçi ve çevrimdışı sistemlerin sınırlılıkları ortaya çıkmış, geleneksel eğitimin ne kadar değerli olduğu önem kazanmıştır. Uzaktan eğitim, e-öğrenme süreci olup bu yönde dijital politikaların geliştirilmesi, ayrı departmanı, bütçesi ve hedefleri olan bir yapıya kavuşturulması gerekir. Geleneksel eğitimin yanında, dijital eğitim süreçleri de kullanılabilir, özellikle de dezavan-

tajlı gruplarda yer alan öğrencilerin öğrenim süreçlerine bu şekilde katkı konabilir. Okullar eşitsizliklerin az da olsa giderildiği sosyal öğrenme alanlarıdır. Bu sebeple sanal sınıf ortamlarında da eşitsizliklerin minimize edilerek, dijital süreçlerin oluşturulması önemlidir. Gerek kısmi gerekse de tam pandemi olasılıklarını da hesaba katarak, eğitim öğretim faaliyetlerine uzaktan ya da karma modelleri yedekleyerek hazırda beklememiz gerekir. Uzaktan eğitim sisteminin çalışabilmesi, güçlü bir server ya da bulut sistemi üzerinden bir depolama sisteminin olması ve bu sistem üzerine kurulacak web sitesinin veri tabanı, servis sağlayıcısı, depolama ayarları, host ve dns ayarları da düşünülmeli, çevrimiçi ve çevrimdışı olarak açık eğitim platformları kullanılmalı, dijital eğitim programı yeniden kurgulanmalı, dersler seyreltilerek e-öğrenme ortamları oluşturulmalı, e-kitap, e-kütüphane, soru bankası, kullanıcı sayısı, yetkilendirme, ölçme değerlendirme, rehberlik ve yönetim gibi mekanizmalara işlerlik kazandırılmalıdır. Her okul bünyesinde e-okul, e-sınıflar oluşturulmalı ve merkezi sistemle sanal sınıfların sınırlılıkları ve özgürlükleri belirlenmelidir. Tüm bunlar için mevzuat oluşturularak çeşitlilik ve özgürlükler ön planda tutulmalıdır.

Çocuk güvenliği, bilgilerin tekrar kullanımı için yedekleme ve sistemin gelişimi için güncelleme alanlarına yatırım yapılmalı, derslerin online yapılabilmesi için web konferans çözümleri üretilmeli, etkileşimsel içerik, veri tabanı oluşturma, forum, sözlük, ödev ve sınav gibi çok amaçlı entegre programlar için maddi kaynaklar sürdürülebilir olmalı, çevrimiçi ve çevrimdışı takip için internet erişimi minimum 2 Mbit olmalı, online eğitim için internet hızı ve kapasitesi artırılmalı, interaktif video, LMS, XML, SCORM ve benzeri kodlamalarla dijital içerik üretilmeli, donanım, yazılım, internet bağlantısı yatırımları yapılmalı, kamu okulları ile özel okullar veya öğrencilerin sosyo-ekonomik yapılarına göre ortaya çıkabilecek adaletsizlikler ortadan kaldırılmalı, ihtiyaçlı öğrencilere internet ve tablet desteği verilmeli, öğretmen, öğrenci ve aileler sürdürülebilir hizmet içi eğitim kurslarıyla yetiştirilmeli, yeni öğrenme ortamlarının benimsenebilmesi için psikolojik destek sağlanmalı, öğretmenlerin ve öğrencilerin ödev, hak ve sorumlulukları dijitalleşmeye uygun olarak yürütülmeli, gerek sistemin güvenilirliği gerekse de öğretmen ve öğrencilerin güvenliği adına bilişim kapsamı çocuk koruma politikalarına göre düzenlenmeli, sistem siber saldırılara cevap verebilecek bir yazılımla korunmalı, dezavantajlı gruplara pozitif ayrımcılık uygulanarak öğrenme süreçleri hibrit model üzerinden desteklenerek bir dijitalleşme inşa edilmeli, dijitalleşme ve e-öğrenme devlet politikası olmalı ve bu yönde adımlar atılmalı, kesintisiz internet ve her çocuğa cihaz temini bir hedef haline dönüştürülmeli, yazılım, internet ve teknolojik gereç üreten şirketlerle toplum yararına pazarlık edilmelidir.

Ayrıca, okulların yeniden açılmasına yönelik rehber yayınlayan sendika, Koronavirüs'ten (covid-19) nasıl korunabiliriz?, covid-19 salgınına karşı okulların altyapısı ile ilgili alınması gerekli önlemlerin, örgün eğitimde alınması gereken önlemlerin, uzaktan eğitimde alınması gereken önlemlerin ve ülke genelinde alınması gereken başlıca önlemler? in neler olması gerektiği gibi noktalarda da görüş bildirmiştir.

(‘KTÖS’, t.y.)

Yeni Normalde, Yeni Eğitim Paradigmaları

Covid-19 pandemisiyle birlikte yakın geçmişte ütopyik olarak değerlendirilebilecek tecrübeler, 2020 senesinin başından itibaren küresel ölçekte bütün dünyada yaşanmaya başlamıştır. Yaşamın her alanını etkileyen salgın, özellikle eğitime yönelik bakış açısında yeniden değerlendirmeyi gerektiren sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Bozkurt, 2020). Pek çok insan için çevrimiçi ve uzaktan eğitim yakın zaman kadar pek de önemli değilken, covid-19 pandemisiyle beraber yerel hükümetler hızlı bir şekilde sanal sınıflar ve işbirliği platformları oluşturmaya çalışmaktadır. Hangi öğrenme platformlarının kullanılacağı, çevrimiçi öğrenmenin uygulanması noktasında öğretmenlere hangi noktalarda destek olunacağı, evde az ya da hiç interneti olmayanlara nasıl ulaşılabileceği, öğrenme çıktılarının nasıl izleneceği ve değerlendirileceği çalışmaları yapılmaktadır (Atchoarena, 2020). Bütün yaşananlar, eğitimci, ebeveyn ve öğrencileri eleştirel düşünmeye, sorun çözmeye, yaratıcı olmaya, iletişim kurmaya, işbirliği yapmaya ve aktif olmaya zorlamaktadır (Anderson, 2020).

UNESCO (2020d) salgın sebebiyle eğitim sistemlerinin uzaktan eğitimde yaygın kullandıkları bazı stratejilerin herkes için kaliteli ve eşit bir eğitim fırsatı sağlayabilmesi adına 4 noktada hazırlık yapılmasını önermektedir. *Teknolojik hazırlık*, içerik hazırlığı, pedagojik hazırlık, izleme ve değerlendirme hazırlığı bu 4 alanı temsil etmektedir. Teknolojik hazırlık bütün öğrencilere ev ortamında uzaktan öğrenme fırsatı sunacak internet bağlantısı, televizyon, radyo ve dijital araçlara etkili erişimin sağlanması; *içerik hazırlığı*, çevrimiçi platformlar, televizyon ya da radyo programları aracılığı ile sunulabilen ya da evde öğrenme için kullanılacak ulusal müfredatla uyumlu, basılı, öğretme ve öğrenme materyallerine erişilebilirliği içermektedir. *Pedagojik hazırlık*, öğretmenlerin çevrimiçi öğrenmeyi, televizyon ya da radyo tabanlı uzaktan öğrenmeyi tasarlamaya ve kolaylaştırmaya ya da evde öğrenmeye dayalı materyalleri kullanmaya yardımcı olmayla, ebeveynler ya da bakıcılar için etkili ev tabanlı uzaktan öğrenmeyi kolaylaştırma olanaklarının sağlanması yer almaktadır. *İzleme ve değerlendirme hazırlığıysa*, uzaktan öğrenme erişimi izleme, öğrenme sürecini ve kesintileri izlemeyle öğrenme başarılarını değerlendirme kapasitelerini kapsamaktadır. Bu aynı zamanda öğrenci, öğretmen, veli ya da bakıcılara destek sağlamak için uygulanan önlemleri azaltma stratejilerini de içine almaktadır.

Covid sonrası yeni normalde, planlı eğitsel eylemler noktasında harmanlanmış öğrenme (Bonk ve Graham, 2012) uygulamalarına ek, HyFlex (HybridFlexible) (Maloney ve Joshua Kim, 2020) uygulamalarına doğru bir yönelim olacağı öngörülmektedir.

Her şartta okulların kapanması öğrenme devamlılığını sağlamak için hükümetlere, öğretmen, öğrenci, bakıcı ve ebeveynlere zorluklar getirmektedir (Chang ve Satako, 2020). Okulların kapanması, ülkeleri eğitim sistemlerini ayakta tutabilmeleri için yenilik yapmaya zorlamakta, bütün dünyada yeni bir eğitim sistemi şekillenmekte, ülkeler kesintisiz öğretime devam edebilmek adına aralıksız çözümler

aramakla beraber, öğrenmenin kalitesi büyük ölçüde dijital erişim seviyesine ve kalitesine bağlı olmaktadır (Gilani, 2020).

Küresel ölçekte örgün eğitim uygulamalarının yürütülememesi, çözüm olarak açık ve uzaktan eğitim uygulamalarını temel bir öğrenme kaynağı olarak gündeme getirmiştir. Pandemiyle birlikte küresel ölçekte geleneksel eğitim uygulamaları sonlandırılmış olup, milyonlarca insan, açık ve uzaktan eğitim uygulamalarıyla eğitim almaya başlamıştır (Can, 2020).

Pandeminin zirve yaptığı ve eğitim sekteye uğradığı anda tepkiler çoğunlukla aynı olmuş, sadece teknoloji merkezli çözümlerin, yaşanan problemleri çözeceği zannedilmiştir. Eğitim teknolojisi yalnızca somut teknoloji değil (bilgisayar, akıllı telefonlar, öğrenme yönetim sistemleri gibi) soyut teknolojileri de içinde barındırmaktadır. (eğitsel kuramlar, yaklaşımlar, stratejiler gibi). Yeni normal olarak ifade ettiğimiz dünya düzeninde üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, somut teknoloji odaklı çözümlerin yanında, eğitim teknolojilerinin direkt görünmeyen kısmını içine alan soyut teknolojiler de işe koşulmasının gerekli olduğudur. Öğreten ve öğrenen rollerinin yanında, okulların ve üniversitelerin de yeni normalde eğitim sistemi içinde yeniden konumlandırımları ve yeni rollerini bilmeleri önemlidir (Bozkurt, 2020).

Pandemi süreci küresel ölçekte ülkelere, hükümetlere şunu göstermiştir: Öğretimin kesintiye uğramadan sürdürülebilmesinin, açık ve uzaktan eğitime olan gerekliliğini ortaya koymuş, bu alana daha fazla yatırım yapılmasının önemini, geleneksel olarak yüz yüze yapılan yaklaşımların yerine, açık ve uzaktan eğitim gibi alternatif öğrenme yaklaşımlarına yatırım yapılarak, bu sistemlerin ülkeler için önemli olduğunu göstermiştir. Bu alternatif eğitim uygulamalarının, hayatın normal işlediği süreçlerde yalnızca örgün öğretimi desteklemesi için değil; salgın, savaş, afet, zorunlu göç, ekonomik krizler gibi zamanlarda da önemli avantajları olduğunun unutulmaması ve politika yapımcılarca dikkate alınması önemli gözükmektedir.

Tartışma:

Arjantin, Hırvatistan, Çin, Kosta Rika, Fransa, İran İslam Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Ruanda, Suudi Arabistan, Senegal, İspanya, Peru, Tayland ve Vietnam gibi ülkeler pandemi sürecinde öğrenme içeriklerinin televizyon ve diğer medya yardımlarıyla sunmaya çalışmıştır (Chang ve Satako, 2020). KKT-C'de de uygulama aslında temelde bu yönde olmuştur ancak uygulamada birtakım eksiklikler söz konusudur. KKTC MEB, pandemi sebebiyle okulların kapatılmasından kısa bir süre sonra devlet televizyonu olan Bayrak Radyo Televizyonu (BRT) ile süreci yönetmiş ve öğrenme içeriklerini televizyon ve medya aracılığıyla öğrencilerine sunmaya çalışmıştır. Covid-19 pandemisi sebebiyle uzaktan eğitim uygulamaları kapsamında BRT kanalı üzerinden okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve lise kademeleri için yürütülen derslerin, genel olarak temel derslerden oluştuğu ve Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi branş derslerine uygulamada yer verilmediği, özel gereksinimli bireylerin eğitimi için de kaydadeğer bir çalışmanın olmadığı gözlenmektedir. Okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilere yönelik BRT üzerinden gerçekleştirilen eğitim uygulamalarına bakacak olursak, yürütülen eğitim faaliyetinin televizyon merkezli, tek yönlü ve kitlesel bir eğitim amaçladığı ve eğitim kademelerinde görev alan bütün öğretmenlerin sürece dahil edilmedikleri bilinmektedir.

Salgının etkilerinin uzun sürecek olma ihtimali ve televizyonla sürdürülen eğitimin faydalı olmayacağını ifade eden Şimşek (2020) bu zamanın normal zamanlarda yapmaya pek fırsat bulamadığımız faydalı, verimli etkinliklere ayrılması, ilkökuldan lise son sınıfa kadar kitap alışkanlığının oturtulması ve kitap listeleri hazırlayarak bu kitapların online platformlardan parasız indirilmesinin, öğretmenlerin bu okuma seferberliğini denetleyebilmeleri için görevlendirilmesi ve veliler de sürece dahil edilerek, bu süreçte veliyle öğretmeni partner yapmayı önerir. Çocuklara televizyon ve internet üzerinden enstrüman çalmayı, bir beceri geliştirmeyi, resim, eliş ve oyuncak yapmayı öğretmeyi, bununla ilgili olarak çeşitli yarışmaların düzenlenmesini, kitap okuma ödevlerinin verilmesini ve bir hafta sonra o kitabın televizyon, telefon, internet, sosyal medya üzerinden tartışılmasını, bilim insanların tanıtılmasını, icatlar, keşifler üzerinden bilim ve düşünce tarihinin anlatılmasını, akademisyenlerden, ünlü kişilerden ilkökul birinci sınıftan lise son sınıf arası tüm öğrencilere dönük gelişim seminerlerinin düzenlenmesinin yararlı olacağını ifade etmektedir. Uzaktan eğitim şeklinde bile olsa, eğitim sisteminin en önemli paydaşlarından biri olarak öğretmenlerin bu süreçte desteklenerek, sürece koyacakları katkının iyi planlanması önemlidir.

Bu süreçte televizyon destekli yürütülen çalışmaların yoğun kullanımı, eğitim sisteminde teknolojik alt yapının güçlü olmasını, özellikle de internetin güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. MEB'in BRT üzerinden yürüttüğü bu uygulamaları çeşitli sebeplerle etkin şekilde takip edemeyen ya da öğretmenlerin whatsapp gibi uygulamalar üzerinden verdiği ödevleri internete ulaşmada sorun yaşayan öğrencilerce takip edilememiş olma ihtimaline karşın, risk altındaki bu

grupların izlenerek, pandemi sonrası süreç içinde telafi eğitimleriyle desteklenmesi gerekebilir. Yine televizyon üzerinden yürütülen açık ve uzaktan eğitim uygulamalarında geribildirim, ölçme ve değerlendirme gibi noktalarda eksiklerin olduğu ortadadır. Öğrenci, öğretmen, veli ya da çocuğun bakımından sorumlu bireylerin, tek yönlü bilgi aktarım sistemi olarak televizyon üzerinden yürütülen uzaktan eğitime ne ölçüde dahil oldukları da bilinmemektedir. Bu tarz uygulamalarda başarının yönetici, öğretmen, öğrenci ve ailelerin etkin katılımıyla doğru orantılı olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Devlet otoritelerinin, gerek pandemi sürecinin başında gerekse de sonraki süreçte, psikolojik, sosyal ve ekonomik dönüşümleri dikkate alarak tedbirler alması gerekir. Özellikle eğitim sistemindeki düzenlemelerin, öğrencilerin biyo-psiko-sosyal gelişimlerini de dikkate alarak gerçekleştirilmesi, pandemi sonrası süreçte öğrencilerin okul ortamına dönüşlerinde uyum sağlamlarını kolaylaştırabilecek etkinlik ve uygulamaların planlanması önemlidir (Kara, 2020). Bu açıdan bir yandan uzaktan eğitim ile öğrencilere akademik destek verilirken diğer yandan uzun zaman evde kalmış olmak ve sosyal aktivitelerden yoksunluğun öğrenciler ve aileleri üzerinde yarattığı kaygıyı ve travmatik etkiyi minimuma çekebilmek için PDRAŞ aracılığıyla psikososyal yardım sürecinin devreye sokulmuş olması, açık ve uzaktan eğitim uygulamalarına psiko-sosyal destek uygulamalarının entegre edilmiş olması, yaşanan bu travmatik süreçte oldukça değerli olmakla birlikte, pandemi sonrası okula dönüşler için de etkinlik ve uygulamaların planlamasının yapılması önemli gözükmektedir.

Bu süreçte yine DAÜ-PDRAM öğrencilerin içerisinde pek çok konuda destek bulabileceği yayınlarının olduğu <https://pdram.emu.edu.tr/en> adresini ve yeni açılan facebook hesapları olan EMU/DAÜ PDRAM aracılığıyla yararlı bilgi ve önerileri düzenli olarak sunması, bireysel psikolojik danışmanlık hizmetinin pandemi sebebiyle aksaması, öğrencilerine sadece profesyonel desteğe ihtiyaç duydukları acil durumlarda kısa, hızlı ve çözüm odaklı yönlendirmeler yapabilmek için belli saatlerde erişime açık olacak telefon hatları ve etik ilkelere bağlı kalmak kaydıyla da psikolojik destek sunmaya devam etmesi bu süreçte değerli adımlar olarak değerlendirilebilir.

UNESCO (2020a) verilerine göre Çin'in komşusu Moğolistan bütün eğitim uygulamalarını sonlandırarak Moğolca, Kazakça, Tuvanca ve İşaret dili şeklinde, değişik dillerde hazırladığı çevrim içi kurs ve tele derslerle her gün 16 televizyon kanalını üzerinden öğrencilere, ebeveynlere ve öğretmenlere bu hizmeti sunmuştur. KKTC'ye, başta çalışmak için olmak üzere çok farklı coğrafyalardan farklı nedenlerle gelen ve eğitimlerine özellikle devlet okullarında devam eden 3. Dünya ülke vatandaşlarının çocukları, göçmen çocukları ya da Türkçeyi iyi bilmeyen, bu kültüre yabancı çocuklar için pandemi sürecinde uygulamaların devlet televizyonundan sadece Türkçe olarak verilmesi; eğitimdeki var olan arttıracağı gibi, özellikle en savunmasız ve ötekileştirilmiş gruplar adına uzun vadede olumsuz sonuçlarının doğabileceğinin ve bu grupların, sosyal strese maruz kalabileceklerinin

de dikkate alınması gerekir. Her ne kadar yabancı uyruklu öğrenciler için genel ortaöğretim dairesi tarafından uygulamaya sokulan başlangıç düzeyinde Türkçe dersleri olmuş olsa da, bunun yeterli olduğunu söylemek zordur.

Okulların geçici bile olsa kapanması, yüksek sosyal ve ekonomik külfetler getirmektedir. Bununla birlikte, okulların kapanmasının beraberinde getirdiği endişe de insanları etkilemekte, özellikle de dezavantajlı çocuklar ve aileleri için düzensiz ve kesintili öğrenme, çocuk bakımı sorunları, ebeveyn ve çocuk ilişkileri ve çalışmayan aileler için ekonomik maliyetler gibi daha ciddi boyutlarda olabilmektedir (Daniel, 2020).

UNESCO (2020c) verilerine göre, salgın sebebiyle Şili’de, kırsalda yeterli teknolojiye sahip olmayan ve interneti olmayan bireylere dönük ‘*Evde Öğreniyorum*’ programı başlatılmıştır. Elektronik ortamda diğer öğrencilere sunulan materyaller basılı olarak 3.700 okul ve internet erişimi bulunmayan bölgelere ulaştırılmıştır. Buna benzer çalışmaların pandemi döneminde KKTC’de yapılmamış olması, dünyanın pek çok coğrafyasından farklı sebeplerle ülkeye gelen anadili Türkçe olmayan yabancı uyruklu insanlar ve onların çocukları için dezavantaj oluşturmuştur. Ancak bundan sonraki süreçte covid-19 pandemi döneminde yaşadığımız olumsuz yaşam deneyimlerini içselleştirerek, eğitimde kendimize yol haritası olarak belirleyebilirsek, sonraki süreçlerde yaşanabilecek bu tarz yaşam olayları karşısında dezavantajlı gruplar adına daha sağlam adımlar atılabilir.

KKTC’de yükseköğretim sistemindeki uzaktan eğitim uygulamalarına göz atacak olursak, uzaktan eğitim uygulamalarının çoğunlukla asenkron (eşzamanlı) şekilde sürdürüldüğü yönündedir. Lisansüstü programlar için de altyapı, içerik gibi noktalarda hazırlık ihtiyacının olduğu görülmüştür. Diğer eğitim kademelelerinde de, yükseköğretimde de yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarında da öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirmeye ilişkin belirsizlikler söz konusudur. Can (2012) ifade ettiği gibi açık ve uzaktan eğitim sürecinde öğrenci başarısının sağlıklı bir şekilde ölçme ve değerlendirmesinin yapılabilmesi, ölçme ve değerlendirme biriminin oluşturulmasına bağlıdır. Bu süreçte altyapı kurularak öğrencilerin sınav uygulamalarına erişimleri noktasında güvenlik önlemlerinin sağlanması gerekir. Ayrıca çevrimiçi ve çevrim dışı merkezî sınav uygulamalarında kullanılacak soru maddelerinin analizleri de ölçme ve değerlendirme uzmanlarınca gerçekleştirilmelidir.

Eğitim kurumlarının koronavirüse hazırlıksız yakalanmaları, pek çok ülkede geçme/kalma üzerine kurulu ölçme ve değerlendirme süreçlerini askıya almalarını (Bozkurt vd., 2020) ya da geleneksel sınavlar ve testler yerine, yeterli geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları olmaksızın bir anda çevrimiçi sınavlar yapılmasını zorunlu kılmıştır (d’Orville, 2020). Nitekim adadaki üniversitelerde de durum buna yakın olmuştur. Bu durum da, bünyesinde UZEM (Uzaktan Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi) bulunmayan ya da bünyesinde UZEM bulunup da altyapı, içerik, personel gibi konularda yeterli olmayan üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin öğrenim ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı, ders başarılarının, ölçme ve

değerlendirme işlemlerinin nasıl gerçekleştirildiğine dair daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Pandemi sebebiyle ilk kez bu denli geniş ölçekli gerçekleştirilen ve denetimi yapılamayan online sınav uygulamalarını, bir pilot uygulama olarak görmek, sürecin sonunda elde edilecek olan verilere göre de, online sınav uygulamalarının eksiklikleri giderilmeli ve sistem güçlendirilmelidir.

Üniversitelerin mevcut uzaktan eğitim sistemlerinin alt yapılarının sınırlı olması, aynı anda bütün sınıfla canlı ders yapmaya olanak sağlamaması gibi sebeplerle, canlı ders uygulamaları, üniversitelerin pek çoğu tarafından harici olarak yüklenen ücretsiz bir program olan 'Zoom' gibi programlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Üniversite düzeyinde öğretim elemanları ve öğrencilere de canlı ders uygulamalarına katılımları için bu tarz programları harici olarak indirmeleri ve kayıt olmaları önerilmiştir. Bu durum, öğrencilerin ilgili programlara erişememeleri, kayıt olamamaları, kullanımını bilememeleri ya da sisteme girişte sorun yaşamaları ya da ilgili programın güvenilir olmadığına yönelik sosyal medya, televizyon veya radyolarda yapılan haberler neticesinde canlı ders uygulamalarına katılımlar olumsuz etkilemiş olabilir.

Yamamoto ve Altun'un (2020) ifade ettiği gibi salgın sebebiyle bütün dünyada olduğu gibi KKTC'de de #evdekal# sloganıyla evlerine gönderilen ya da ülkelerine dönmek zorunda olan öğrencilerden internet bağlantısı olmayanlar ya da okulları dışında bu imkâna erişemeyenlerle, dersleri takip edebilecekleri tablet ya da bilgisayar sahibi olmayanlar açısından çevrimiçi eğitimleri takip etmek oldukça zordur. Bu süreçte adada Uluslararası Final Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lefke Avrupa Üniversitesi gibi bazı üniversiteler GSM operatörleri ile anlaşarak derslere internet üzerinden katılmakta zorluk yaşayan öğrenci ve akademisyenlerin bu ihtiyaçlarını gidermek adına ücretsiz olarak bunu sunmuştur. Yine ülkedeki GSM operatörleri ile KKTC MEB'e bağlı kesintisiz eğitim merkezi portalı egitim.mebnet.net ile Türkiye MEB'e ait eba.gov.tr eğitim portalına erişmek için kullanabilecekleri 6 GB interneti ücretsiz şekilde tanımlamıştır. Eğitimin desteklenmesi ve sürdürülebilirliği açısından atılan adımlar bu açıdan değerlidir.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığına ait Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nın 30 Mart 2020 tarihinden itibaren YKS sınavına girmek için başvuran KKTC lise öğrencilerinin de kullanımına açılması, eğitimde fırsat eşitliğinin hedeflenmiş olması noktasında olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Sendika, işçilerin ya da işverenlerin iş, kazanç, sosyal ve kültürel konularda menfaatlerini korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik ('TDK', t.y.) ya da kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve meslekî hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşları ifade eden yapıdır sendika. Verimlilik araştırmaları yapmak, sonuçlarıyla ilgili raporlar hazırlamak, önerilerde bulunmak ve işverenlerle bu konularda ortak çalışmalar yapmak, sendikaların yetki ve faaliyetleri arasında yer alır ('TES', t.y.). Eğitim paydaşı olarak KTÖS'ün yapmış olduğu çalışmalar ve ortaya koyduğu önerilerle sendikal olarak sürecin içinde aktif olarak yer aldığı ve eğitim sürdü-

rülebirlirliği noktasında değerli katkılar koyduğunu söyleyebiliriz. Salgın dönemi gibi zorlayıcı süreçlerde yaşanan olumsuz yaşam deneyimleriyle baş etmek, Milli Eğitim Bakanlığının tek başına üstesinden gelebileceği bir durum olmayıp, her kesimin, özellikle de eğitim paydaşlarının, ciddiyetle üzerine düşeni yapmasını gerektiren toplumsal bir süreçtir. Bu noktada da eğitim sendikası olarak KTOS'ün anlamlı katkıları koyduğunu ifade edebiliriz.

Sonuç ve Öneriler:

Eğitimde hiç kuşku yok ki öğretmenin değeri eğitim kurumlarının fiziki alt yapısından veya teknolojik alt yapıdan çok daha değerli ve önemlidir. Eğitimin uzaktan olması ya da geleneksel yaklaşımların dışında yöntemlerle eğitime devam edilmesi öğretmenin sistem içindeki rolünü azaltmaz. Öğretmen ve öğrencilerin yaşanan pandemi sürecinde olduğu gibi, eğitimin uzaktan sürdürülmesi gereken dönemlerde öğrenme materyallerine ulaşmalarını kolaylaştırmak önemlidir. Covid-19 gibi pandemi süreçlerinde, okulların kapalı olma ihtimaline karşın Milli Eğitim Bakanlığının öğretmenler ile iletişim ağının devamlılığının sağlanması, öğretmenlerin de kendi aralarında ve velileriyle iletişimlerini sağlayacak yapıları oluşturmaları önemlidir.

Eğitim kurumlarının kapılarını öğrencilerine açmasıyla birlikte, sosyal mesafe, maske ve temizlik gibi önlemlerin yanında, öğrencilerin ruh sağlıklarının da dikkate alınarak eğitim öğretime başlanması gerekir. Bilginin doğru kaynakları olarak öğretmenler, çocukların ihtiyacı olan bilgiden fazlasını vermeden, kafa karışıklığına neden olmadan, korkularını ve kaygılarını tetiklemeden çocukların süreçle ilgili sorularını cevaplandırmalıdır.

Öğretmen ve öğrencilerin pandemi sürecinde yaşadığı bu olumsuz tecrübe nedeniyle eğitim kurumlarının kapalı olduğu ve sonrasında açılma hazırlıklarının yapıldığı dönemde, veli ve öğrenciye dönük destek eylem planlarının oluşturularak hayata geçirilmesi önemlidir. Küçük yaş çocuklarının (okul öncesi ve ilkököl 1-2 gibi) bağımsız çalışma ve öğrenme yetileri tam olarak gelişmemiş olması, özel gereksinimli, dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan, öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların, okulların kapalı olması sebebiyle öğrenme açıklarının artabileceğinin dikkate alınmasının gerekliliği bu süreçte daha iyi anlaşılmış, bu öğrencilerle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasının önemi, teknolojik alt yapıya ulaşamayan öğrencilere hükümetlerce ve eğitim paydaşlarınca bu desteğin sağlanmasının gerekliliği görülmüştür. KKTC’de ülke genelinde internet ağına ulaşımının sağlanabilmesi için yeterli alt yapının oluşturularak, ihtiyaç halinde geniş kitlelere eğitim olanaklarının sağlanması faydalı olacaktır.

Bu süreçte yalnızca sağlık alanında oluşturulmuş bilim kurulunun yeterli olmadığı, bir ‘Eğitim Kurulu’na da ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı disiplinlerinden akademisyen ve alanının uzmanlarından oluşturulacak *Eğitim Bilim Kurulunun* varlığı sürece katkı koyabilecektir.

Okul öncesi dönem çocukları ve özel gereksinimli çocuklar için uygun içeriklerin hazırlanması ve bir plan dahilinde yürütülmesi, pandemi gibi süreçlerde çocuklara destek olabilir. Merkezî sınavlara hazırlık yapan öğrenciler için de sanal sınıfların oluşturulması önemli gözükmektedir.

Üniversitelerin bünyesinde UZEM’lerin kurulması, UZEM’i olan üniversitelerin de uzaktan eğitim merkezlerinin alt yapılarının güçlendirilmesi ve canlı ders yapılmasına olanak sağlayacak donanıma sahip olmalarının gerekliliği söz konusudur.

Uzaktan eğitime dönük doğabilecek olumsuz algı ve uzaktan eğitimi ilk defa deneyimleyen öğrenci ve öğretmenlerin yaşayabilecekleri olumsuzlukların önüne geçebilmek için kavramsal tartışmaların önemi ortaya çıkmıştır. Öğrencilere verilen uzaktan eğitim etkinliklerinin etkililiği ve öğrencilere sunulan materyal, etkinlik ve canlı ders uygulamalarına katılımlarına etki eden faktörler belirlenmelidir.

Pandemi süreci, eğitim noktasında yaşanacak aksaklıklarla ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığının tek başına üstesinden gelebileceği bir süreç olmayıp, her kesimin ciddiyetle üzerine düşeni yapmasını gerektiren toplumsal bir süreçtir. Salgının görüldüğü bütün ülkelerde öncelikli hedef olarak eğitimin kesintisiz devamını sağlamak olmuştur. Pandemi sürecinde, okulların kapalı olduğu dönemde, uzaktan eğitim uygulamaları kapsamında yaşanan aksaklık ve eksikliklere rağmen, KKTC’de Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖDAK’ın tüm eğitim kademelerinde eğitimi kesintiye uğratmamak adına hali hazırda var olan açık ve uzaktan eğitim olanaklarını hızlıca uygulamaya soktuğunu, gerekli önlemleri alarak ve paydaşlarıyla birlikte hareket ederek süreci en az hasarla atlattığını söylemek bu noktada yanlış olmayacaktır.

Kaynaklar:

ANDERSON, Jenny, (2020), Brave New World The Coronavirus Pandemic Is Reshaping Education. Erişim adresi: <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education/>

ATATÜRK ÖĞRETMEN AKADEMİSİ (t.y.), Pandemi Hazırlık. Erişim adresi: <http://aoa.edu.tr/covid19>

ATCHOARENA, David, (2020), Covid-19: Learning Cities On The Front Line. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/>

BONK, Curtis. J., GRAHAM, Charles. R., (2012), **The handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs**. Erişim adresi: <https://www.wiley.com/en-us/>

BOZKURT, Aras, (2020), Educational Technology Research Patterns In The realm Of The Digital Knowledge Age. **Journal of Interactive Media in Education** (In Press). <https://doi.org/10.5334/jime.570>

BOZKURT, Aras., ve SHARMA, Ramesh. C, (2020), Emergency Remote Teaching In A Time Of Global Crisis Due To Corona Virus pandemic. **Asian Journal of Distance Education**, XV,1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>

BOZKURT, Aras, JUNG, Insung, XIAO, Frank, VLADIRMIRSCHI, ...PAS-KEVICIUS, M. (2020), A Global Outlook to The Interruption of Education Due To Covid-19 Pandemic: Navigating In a Time Of Uncertainty and Crisis. **Asian Journal of Distance Education**, XV, 11. 1--126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>

CAMBRIDGE DICTIONARY (t.y.), Pandemic. Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/>

CAN, Ertuğ, (2012), Açık ve Uzaktan Eğitimde Akreditasyon Yeterlilik Düzeyinin İncelenmesi (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>

CAN, Ertuğ, (2020), Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye’de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, VI, 2: 11-53.

CHOL CHANG, Gwang ve SATAKO, Yano, (2020), How Are Countries Addressing The Covid-19 Challenges in Education? A Snapshot of Policy Measures. Erişim adresi: <https://gemreportunesco.wordpress.com/>

CNN Türk (t.y.). Dünyayı Kasıp Kavurdu... Koronavirüs Salgınının 100 günü. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/>

DANIEL, John (2020), Education and The Covid-19 Pandemic. **Prospects**, XLIX:91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>

d’ORVILLE, Hans, (2020), Covid-19 Causes Unprecedented Educational Disruption: Is There a Road Towards a New Normal?. **Prospects**, XLIX:11-15. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09475-0>

EURONEWS (t.y.). İlk 100 Günde Yaşananalar. Erişim adresi:<https://tr.euro-news.com/>

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (t.y.). Ders Kitapları ve Diğer Online Destek Materyallarına Ücretsiz Erişim. Erişim adresi: <https://www.emu.edu.tr/>

GIANNINI, Stefania ve LEWIS, Grant, (2020), Three Ways to Plan for Equity During the Coronavirus School Closures. Erişim adresi: <https://gemreportunesco.wordpress.com/>

GILANI, İftikhar, (2020), Coronavirus Pandemic Reshaping Global Education System? Erişim adresi:<https://www.aa.com.tr/>

KARA, Yunus, (2020), Pandemi Sürecindeki Öğrenci Deneyimleri.: Bakırköy İlçesi Örneği. **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, VII, 7: 165-176.

KIBRIS TÜRK ÖĞRETMENLER SENDİKASI, (t.y.), Uzaktan Eğitim Çözümleri İçin Öneriler. Erişim adresi:<http://ktos.org/>

KIBRIS TÜRK ÖĞRETMENLER SENDİKASI, (t.y.), Okulların Yeniden Açılmasına Yönelik Rehber Kitapçık. Erişim adresi:<http://ktos.org/>

KKTC MEB (t.y.), İlköğretim Dairesi Uzaktan Eğitim Programı. Erişim adresi: <http://www.mebnet.net>

ŞİMŞEK, Hasan, (2020), Eğitim Sisteminin Geleceği Buna Bağlı... MEB İçin Çözüm Önerisi...Erişim adresi:<https://odatv4.com/>

TELLİ, Sahure Gonca ve ALTUN, Deniz (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. **Üniversite Araştırmaları Dergisi**, 3, 1:25-34.

TÜRK EĞİTİM SEN (t.y.), Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu. Erişim adresi:<https://www.turkegitimsen.org.tr/>

TÜRK DİL KURUMU (t.y.), Sendika. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

ULUSLARARASI FİNAL ÜNİVERSİTESİ (t.y.). Final Üniversitesinden Online Eğitimi Desteklemek Amacıyla İnternet Anlaşması. Erişim adresi: <https://www.final.edu.tr/>

UNESCO (t.y.), Withone in Five Learners Kept Out of School, UNESCO Mobilizes Education Ministers to Face the COVID-19 Crisis. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/news/>

UNESCO.(2020a), Covid-19 Educational Disruption and Response. Erişim adresi:<https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

UNESCO.(2020b). How is Chile Facing the COVID19 Education Emergency? UNESCO Talks With Raul Figueroa, Minister of Education of Chile. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/articles/minister-education-Chile-covid-19>

UNESCO. (2020c). Distance Learning Strategies, What do We Know About Effectiveness? Erişim adresi: <http://www.unesco.org/covid19EDwebinar>

WHO (2020a), Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on Covid-19. Erişim adresi: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/>

WHO (2020b), Coronavirus Disease (Covid-19) Outbreak Situation. Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

Yükseköğretim Planlama, Denetleme, Akreditasyon ve Koordinasyon Kurulu (YÖDAK) (t.y.). Yükseköğretim planlama, denetleme, akreditasyon ve koordinasyon kurulunun 18 Mart 2020 Tarih ve 29/19 Sayılı Toplantısı. Erişim adresi: <https://yodak.gov.ct.tr/>

Extended Abstract:

In this study, we mentioned the new normal education paradigm in the reflections of the covid-19 pandemic on TRNC education and the decisions and practices taken by the Ministry of National Education and YÖDAK with the recommendations made by the education stakeholders in the current period. The developments in the transportation sector and the increase in the rates of urbanization have made lives more intertwined, and making the diseases more easily spread among people. The spread of these diseases to large masses is called "Pandemic" in the literature. Pandemic is expressed as epidemics and diseases found in almost all of an area or almost all of a group of people, animals or plants (Cambridge Dictionary, n.d.). Corona virus is a pandemic disease that is not easy to notice, has an infectious feature and can spread rapidly. The corona virus pandemic that started in Wuhan, China at the end of 2019 spread rapidly to other geographies of the world. When we look at the countries around the world, although they watched the news from China with a slight uneasiness at the beginning of the epidemic process, most of the countries remained undecided about the measure. The Chinese government announced on January 11, 2020 that this new disease has become an epidemic. The first case outside of China was detected in a Chinese citizen woman in Thailand on January 13, 2020. In the future, news about the virus started to increase rapidly and Japan became the third country where the disease was seen with the case announced on January 16, 2020. The European continent officially announced its first encounter with the virus on January 25, 2020 (Euronews, n.d.). Mongolia was the first country to close all educational institutions across the country.

In the Turkish Republic of Northern Cyprus, traditional education was suspended due to the covid-19 pandemic as of March 11, 2020, and schools were temporarily closed on the island, as in many countries of the world, in order to prevent the spread of the virus in this process. The pandemic that started at the end of 2019 has progressed to become a hurricane all over the world. Besides the existing consequences of this hurricane; It should not be overlooked that it still stands before us as a scenario that is likely to affect the whole world in socio-cultural, political, financial and many areas that we cannot predict. The educational dimension is undoubtedly caught in the middle of this hurricane and the pandemic has changed our view and interpretation of education at this point (Bozkurt & Sharma, 2020). Due to the pandemic, we are going through an unclear, even stressful time as a world. We all go through this difficult process, which shook the whole world and we feel its impact seriously in the TRNC, and we are worried about how the process will end. This process will remain in our mind as a period in which we have to change many of our habits both personally and institutionally. As a process that challenges us all, it seems inevitable to make a total effort to be able to manage the pandemic correctly, return to normal and turn the difficulties in our favor.

Due to the pandemic experienced all over the world, it is quite natural for us to experience anxiety, panic and fear as a society, but it is not possible for us to keep

children out of these negativities. Children and adolescents are likely to experience stress or anxiety reactions in the face of life events such as pandemic processes. It is natural for children to have difficulties in understanding concepts such as pandemic or virus, especially due to their cognitive development levels and limited medical knowledge. Undoubtedly, in this new order, which contains quite a lot of uncertainty, "Education" is one of the sectors most affected by the process. There is no doubt that the value of the teacher in education is much more valuable and important than the physical infrastructure or technological infrastructure of educational institutions. Distance education or continuing education with methods other than traditional approaches does not reduce the role of the teacher in the system. It is important to facilitate the access of teachers and students to learning materials in periods when education should be continued remotely, as in the pandemic process. In pandemic processes such as Covid-19, despite the possibility of schools being closed, it is important for the Ministry of National Education to ensure the continuity of the communication network with teachers, and for teachers to establish structures that will allow them to communicate among themselves and with their parents. The importance of conceptual discussions has emerged in order to prevent the negative perception that may arise towards distance education and the negativities that students and teachers who experience distance education for the first time may experience. The effectiveness of the distance education activities provided to students and the factors that affect their participation in the materials, activities and live course applications offered to students should be determined.

The pandemic process is not a process that the Ministry of National Education can overcome on its own regarding the problems to be experienced at the point of education, but it is a social process that requires every segment to do their part seriously. The primary goal of all countries where the pandemic is seen has been to ensure the uninterrupted continuation of education. During the pandemic period when schools are closed, despite the problems and deficiencies experienced within the scope of distance education applications, the Ministry of National Education and YODAK in the TRNC rapidly implemented open and distance education opportunities in order not to interrupt education at all education levels. At this point, it would not be wrong to say that they are trying to get through the process with the least damage by taking and acting with his stakeholders. During the period when educational institutions are closed due to this negative experience experienced by teachers and students during the pandemic process and then preparations for opening are made, it is important to create and implement support action plans for parents and students. During periods when schools are closed, it is necessary to take into account that the learning deficits of young children (such as preschool and primary school 1-2), and children with special needs, and hyperactivity, may increase. It is well understood, the importance of taking the necessary precautions for these students and the necessity of providing this support by governments and education stakeholders to students who cannot reach the technological infrastructure. In the TRNC, it will be beneficial to create sufficient infrastructure to ensu-

re access to the internet network throughout the country and to provide training opportunities to large masses in case of need. In this process, it has been revealed that only the scientific committee established in the field of health is not sufficient, and there is a need for an 'Education Board'. The existence of the Education Science Board, which will be composed of academicians and experts from different disciplines, will contribute to the process.

Preparing appropriate content for preschool children and children with special needs and executing them within a plan can support children in processes such as pandemics. It seems important to create virtual classes for students preparing for central exams. It is necessary to establish Distance Education Application and Research Center (UZEM) within the universities, to strengthen the infrastructure of the distance education centers and to have the equipment that will enable live lessons.

Türkiye’de Eğitim ve Kültür İşlerini Tek Çatıda Birleştirme Girişimi: “Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun Tasarısı ve Ulusal Basına Yansımaları”

The Effort of Integration of Education and Cultural Affairs Under Uniqe Structure in Turkey: The Law Offer on the Presidency of the National and Cultural Association and It’s Reflections on National Press

Gökhan ABANOZ *

Öz:

Bu çalışmada 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Milli Birlik komitesi üyelerinden Albay Alparslan Türkeş tarafından Türkiye’deki eğitim ve kültür politikalarını tek kaynaktan yönetmek amacıyla üst çatı bir kurumsal yapı olarak gündeme getirilen Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun tasarısının öngördüğü uygulamalar ve bunun ulusal basındaki yansımaları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada öncelikle 27 Mayıs 1960 sonrasında oluşan siyasi konjoktüre değinilerek Milli Birlik komitesi içindeki hiziplerden kısaca bahsedilecektir. Ardından Orgeral Cemal Gürsel’in etrafında toplanan yönetimi sivillere devretme kararındaki subaylar karşısında Albay Alparslan Türkeş ve ona yakın subayların bu konuda acele edilmesine karşı taşıdıkları endişeler ortaya konulacaktır. Çalışmanın Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun tasarısının açıklandığı başlığı altında Türkeş’in Türkiye’deki eğitim ve kültür işlerini tek çatı altında yönetme amacı taşıyan böyle bir üst kurumu neden gerekli gördüğünün gerekçelerinden bahsedilecektir. Ayrıca Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığının ön görülen görev ve yetkileri açıklanacaktır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ilgili dört gazetede haberlere dayanılarak bu tasarının kamuoyunda bulduğu yankılar ortaya konulacaktır. Son olarak 13 Kasım 1960 tarihinde Türkeş’in de aralarında bulunduğu on dörtler tasfiyesine

*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Öğrencisi, e-posta; gkhnabnz@gmail.com, Orbit Nu: <https://orcid.org/0000-0002-8173-6559>

giden süreçte bu kanun tasarısının geri çekilmesinin nedenleri açıklanacaktır. Çalışmamızın veri kaynakları dönemin tirajı en yüksek gazetelerinden Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, Hürriyet ve Ulus gazeteleri ile bu dönem hakkında yazılmış diğer akademik kitap ve makaleler arasından seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs Darbesi, Ülke, Kültür, Eğitim, Ulusal Basın.

Abstract:

In this study, the applications offered by the draft law of The National and Cultural Association Presidency which was offered by Alpaslan Türkeş as a member of National Unity Committee aimed as organising educational and cultural policies from the same source as a superior top institution, and its reflections on national press is explained. In this study, first of all, the political conjuncture that occurred after 27 May 1960 is mentioned and the factions within the National Union committee is briefly mentioned. Afterwards, the concerns that Colonel Alparslan Türkeş and the officers close to him rush in this regard will be raised against the officers who decided to transfer the management gathered around General Cemal Gürsel to civilians. Under the title of Ideal and Cultural Union Presidency, the reasons of why did Türkeş considers such a top institution which aim to manage education and cultural affairs in Turkey is mentioned. In addition, the prescribed duties and powers of the Presidency of Ideal and Culture Association is explained. In the next part of the study, based on the news in the four related newspapers, the echoes of the public will be revealed. Finally, the reasons for the withdrawal of this draft law will be explained with the process leading to the liquidation of Fourteen, including Türkeş on 13 November 1960. The data sources of the study is selected from among the newspapers with the highest edition including Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, Hürriyet and Ulus newspapers and other academic books and articles about the period.

Key words: 27th May Cuop, İdeal, Culture, Education, National Press.

Giriş:

27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi adına genç subayların oluşturduğu bir grup, Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiriyle darbeyle yönetime el koyduğunu kamuoyuna duyurmuştu (Akşin 2012: 241). 27 Mayıs 1960 sonrası başlayan süreç Türkiye'de siyasal, sosyal ve iktisadi manada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu. 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylar, yönetimdeki konumlarını belirlemek adına Cemal Gürsel'in başını çektiği ve ordudaki geniş hizipler koalisyonunu temsil eden 38 kişilik bir liste oluşturularak buna Milli Birlik Komitesi ismini vermişlerdi. (Ahmad 2014: 127-128). Bu dönemde Türkiye'de değişen siyasi atmosferin haricinde sosyal ve ekonomik alanda yaşanan değişimlerin yanı sıra eğitim sahasında da birtakım gelişmeler yaşanmıştı. Özellikle yeni dönemde Milli Eğitim işlerinin kesin karara bağlanmadığı eğitim planlarının hazırlığıyla ilgili görevli komisyonların çalışmaları başlamadan ve eğitim meselelerine dair nihai karar verilmeden önce birçok farklı düşünce askerler arasında hâkimdi. Bunlardan bir tanesi Kurmay Albay Alparslan Türkeş tarafından ortaya atılan Türkiye'nin eğitim kurumlarını tek bir çatıda toplamak amacıyla matuf Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun tasarısı olmuştur. Albay Alparslan Türkeş, 27 Mayıs hareketi içinde ön plana çıkan ve kamuoyuna askeri müdahaleyi radyodan duyurmuş, müdahaleden sonra oluşan konjonktürde başbakanlık müsteşarlığı görevini üstlenerek Milli Birlik Komitesi içindeki etkinliğini sürdürmüştü (Turan 2002: 19).

Milli Birlik Komitesi ise ülkenin içinde bulunduğu sorunları çözecek bir programa hali hazırda sahip değildi. Kendi çözümlerinin ortaya koyamayan Milli Birlik Komitesi, İstanbul Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir grup akademisyeni davet ederek oluşturulan komisyona bir anayasa hazırlaması görevini verdi. Böylelikle bir askeri darbe olarak başlayan 27 Mayıs'ın yönü ve niteliği değişime uğramış oluyordu. Bu gelişmeler üzerine birçok hizbin ve gruplaşmanın olduğu Milli Birlik Komitesini 38 kişilik bir grup olmaktan çıkararak bir bakıma ikili bir bölünmeye doğru götürmüştü. Gürsel ve ılımlı subaylardan oluşan bir grup asker tavrını, iktidarı sivillere devretme niyetini ortaya koymuştu. Bu grup akademisyenlerin oluşturduğu Onar komisyonunun liberalizm ve demokrasi normlarına uygun bir Türkiye teklifini destekliyorlardı (Ahmad 2015: 153-154). Ülkenin liberal ve demokratik düzene dönüşünde bir mihenk taşı olarak Onar komisyonundaki akademisyenlerin hazırladığı geçici anayasa 12 Haziran 1960 tarihinde yürürlüğe konmuştu. Esas olarak 1924 Anayasası üzerinde yapılan değişikliklere dayanan bu anayasaya göre Milli Birlik Komitesi, TBMM'nin yetkilerine sahipti ve yürütme yetkisini ise kendi seçtiği bakanlar aracılığıyla kullanacaktı. Bakanları atama yetkisi devlet başkanına aitken onları denetleme ve gerektiğinde azletme yetkisi ise Komitenin tasarrufuna bırakılmıştı (Erdoğan, 1999: 91-92).

27 Mayıs sonrası Türkiye'yi bir disiplin devrimi içinde otoriter bir tarzda yönetmeyi öngören aralarında Türkeş'in de bulunduğu ordu içinde bir grup toplumun ekonomik ve sosyal amaçlarına Batılı demokratik yöntemlerle ulaşmanın muhal

ve muğlak olduğu düşüncesini taşımaktaydı. Bu gruba göre Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik kalkınması ancak disiplininin üzerine toplayacağı güçleri toplum için seferber edilmesiyle ulaşılabilecek bir şeydi (Savcı 1970: 291). Başlarını siyasi sistem içerisinde kökten bir reform düşüncesini savunan ve siyasi partilere itimadı olmayan Albay Alparslan Türkeş'in (Zürcher 2000: 353) çektiği ve Cumhuriyet tarihine on dörtler olarak geçen bir grup ülkeyi otoriter bir mantıkla idare etmeyi düşünüyorlardı (Bozdemir 1983: 2656). Buna karşılık daha önce de belirttiğimiz gibi darbenin ilk günlerden itibaren Milli Birlik Komitesinin faaliyetleri incelendiğinde komitenin en belirgin özelliği yönetimi sivillerle paylaşma eğilimi olarak kendini göstermekteydi. Milli Birlik Komitesinin bu yöndeki niyetini açığa çıkaran en önemli gelişme, İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami onar başkanlığında bir bilim kurulu oluşturularak bu kurula yeni bir sivil anayasa hazırlaması görevi verilmesi ve böylelikle ordunun yönetimi sivillere devretmekti (Soysal ve Sağlam 1983: 28). İşte Türkeş tarafından ortaya atılan Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı kanun tasarısı 27 Mayıs sonrası yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi içindeki bu hizipleşme ortamında gündeme getirilmişti.

Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanun Tasarısının Ulusal Basındaki Yankıları

Milli Birlik Komitesi içinde radikaller olarak adlandırılan ve başlarında Alparslan Türkeş'in bulunduğu grup, Atatürk inkılaplarını tamamlamak, ekonomik reformları gerçekleştirmek ve gerçek anlamda demokratik bir rejim kurabilmek için 4-5 yıl yönetimde kalmayı amaçlamaktaydı (Tuncer 2014: 16-17). Bu bağlamda 27 Mayıs sonrası henüz sivil yönetime geçilmediği 1960 yılı içinde bu grubun karşımıza çıkan önemli eylemlerinden birisi Albay Alparslan Türkeş tarafından ortaya konulan Ülkü ve Kültür Birliği başkanlığı adı altında bir örgüt kurulması düşüncesi idi. Albay Alparslan Türkeş'in önerisiyle başlatılan bu girişim, Orhan Erhanlı'ya bağlı ve başkanlığını Albay Muhterem Saral'ın yaptığı komisyonca hazırlanmıştı (Turan 2002: 46). Bu tasarıya göre başta, münferit bir bakanlık hüviyetini kaybedecek olan Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar, Beden Eğitimi ve Basın Yayın Genel Müdürlüklerini de kapsayan partiler üstü bir kültür yönetimi kurulması ön görülmüştü. Bununla birlikte eğitim işlerini Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı ismiyle tek bir çatı altında toplamak da tasarının amaçları arasında yer almıştır (Milliyet, 9 Kasım 1960: 1-5), (Ecevit, Ulus, 13 Kasım 1960: 1). Türkeş ve arkadaşlarının hazırladığı tasarının gerekçesi ise dört başlık altında toplanmaktaydı. Bunlardan birincisi ülkü ve kültür münasebetlerini parti iktidarlarının değişiklikleri ve bir iktidarın icra organizmasının siyasi davranış ve telakkilerin korumak olarak açıklanmıştı. Yine türlü mecralardan ve türlü şekillerde milletin arasına sızmakta olan zararlı faaliyetlerle mücadele etmek, halkı menfaat düşkünlerinden, onu ikiliğe sürükleyen uydurma mürşit ve fikir madrabazlarından kurtarmak, her vatandaşı aydınlanmış ve inandırılmış ruhla bunun gibi menfi tesirlerden korumaya yardımcı olmak tasarının bir diğer gerekçesi olarak açıklanmıştı. Tasarının üçüncü gerekçesi basın ve yayını günlük siyasi tesirlerden ve dar maksatlı görüş ve etkilerden kurtararak asli maksatlarına uygun

bir hüviyete büründürmek olarak ortaya konulmuştu. Son olarak parti anlayış ve davranışlarının sosyal ahlak ve demokrasi ruhuna uygun seviyede gerçekleşmesi-ne ve toplumu kardeş kavgasına sürükleyecek müsait cepheleşmelerin önünü almak olarak tasarıda yerini almıştı (Milliyet, 9 Kasım 1960: 5).

Bu taslağa göre münferit bir bakanlık olma hüviyetinden çıkacak olan Millî Eğitim Bakanlığının da Devlet Millî Eğitim Başkanlığı adıyla bu kuruluşa bağlı bir alt birime dönüşmesi ön görülmekteydi. Teşkilat tasarısının sekizinci maddesine göre Millî Eğitim Bakanlığı makamı kaldırılmasını ön gören birliğin bütün bakanlıklarda, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kültür dernekleri ve gençlik örgütlerinde birer temsilcisi olması planlanan kuruluşun zararlı ideolojiler ve basın yayın alanlarında da ayrı birimler halinde etkin olacaktı (Cumhuriyet, 7 Kasım 1960: 3). Millî Birlik Komitesine sunulacak olan Ülkü ve Kültür Birliği Kanun tasarısının uzun gerekçesinde teşkilatın gayeleri özetle şu başlıklar altında verilmiştir;

Milletin içinde bulunduğu ve bunaldığı ikilik, gerilik, cahillik ve tembellik ve karanlıktan kurtulmasını temin etmek, Millî Eğitim, Diyanet İşleri, Basın-Yayın, Vakıflar ve Beden Terbiyesi işlerini her türlü siyasi tazyikten ve tazyikten ve politik müdahalelerden masun bir şekilde yürütmek, Türk irfan ordusunda çalışan Millî Eğitim mensuplarını normal bir yaşantıya kavuşturmak, onları ve ifa ettikleri hizmeti müfrit politikacıların nüfusundan kurtarmak, ehil halkı aydınlatıcı din adamı yetiştirmek, dinin gerçek mahiyetini meydana çıkarmak, gerçek laikliğe vücut vermek ve yaşatmak, üniversiteye azami faydayı temin etmek, onların meselelerini millî bir gaye olarak ele almak, devlet radyosunun tarafsızlığını temin etmek ve bir daha 27 Mayıs öncesi duruma gelememesi için tedbirler ittihaz etme (Tercüman, 6 Kasım 1960: 5).

Teşkilatın yukarıda özetle verilen amaçları incelendiğinde oldukça geniş kurum ve kuruluşlara ilişkin konulara yayılmayı ve birçok devlet kurumu üzerinde söz sahibi olmayı böylelikle ülkedeki örgün ve yaygın eğitim işlerini kendi inhisarına almayı hedeflediği görülmektedir. İlk başkanının Millî Birlik Komitesi tarafından seçilmesi kararlaştırılan bu teşkilatın içinde çalışacak bütün görevlilerin siyasi partilerle hiçbir bağlantısının olmaması tasarıda ön görülen noktalardan bir tanesiydi. Tasarıda Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığının Türk Milletinin en küçük sosyal ünitelerine kadar aynı fikir ve iman etrafında toplanması amacıyla olduğu belirtilmişti. Teşkilatın tasarısı, Türkiye’de seçimle iktidara gelmiş hiçbir siyasal partinin tasarrufundan etkilenmemesini sağlayacak hükümlerle teçhiz edilmekteydi (Cumhuriyet, 10 Kasım 1960: 1-5). Buradan da anlaşılacağı gibi Ülkü ve Kültür Birliği kanun tasarısı, ülkede sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde birer tavassut olan eğitim işlerinde istikrarlı bir gelişme yaşanması için her türlü politik tesirin önünü almayı amaçlamıştır.

Türkiye Ülkü Birliği Teşkilatının başında ise siyaseti en az iki yıl önce bırakmış bakan seviyesinde bir başkanın olması ön görülmekteydi. Bu başkan içlerinde Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Askeri Yargıtay ve üniversite rektörlerinin de bulunduğu on beş kişilik bir kurul tarafından yüksek tahsil yapmış ve 40 yaşını doldurmuş

kimseler arasından seçilecekti. Başkan olarak seçilen kimse Devlet Başkanına bildirilecek, bu isim veto edilemeyecek ve başkanın başbakanla müşterek imzaladığı müşterek bir kararname sonucunda tayin olunacaktı. Ülkü Birliği Teşkilatının merkez örgütü dışında Edirne, İstanbul, Ordu, Bursa, Ankara İzmir Konya, Adana, Gaziantep, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır olmak üzere 12 bölge müfettişliği, il ve ilçelerde mümessillikleri olacaktı. Bölge müfettişlikleri bulunan yerler dışında illerde Milli Eğitim Müdürlükleri, ilçelerde Milli Eğitim memurları yetkili olacaktı. İlgili teşkilat, valilerin illerdeki Milli Eğitim Müdürlükleri üzerindeki idari ve inzibati yetkilerini kaldırarak bunları bölge müfettişliklerine devrediyordu (Tercüman, 6 Kasım 1960: 5).

Nihayetinde her türlü siyasi parti ve hükümet etkisinden uzak olarak memleketin en ücra köşelerine kadar bütün eğitim-öğretim faaliyetlerinde birbiriyle ilişkili ve bir diğerini tamamlayacak şekilde çalışması ön görülmüştü. Bütün eğitim faaliyetlerini tek çatı altında toplaması ön görülen Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı adı altında bir teşkilatın MBK üyelerinden Orhan Erkanlı, Kadri kaplan, Sami Küçük, Şefik Soyugenci ve Sezai Okan tarafından bir kanun tasarısı MBK'ne teklif edilmişti (Hürriyet, 6 Kasım 1960: 1). Gerekeceği tarihi tecrübelerin ve birbiri ardına yapılan inkılapların ömürsüzlükleri, talihsizlikleri ve uğradıkları tecavüzlerin böyle bir teşkilatı lüzumlu kıldığı belirtilmiştir. Ayrıca böyle bir teşkilat ile milletin yapıcı ve yaratıcı bir seviyeye ulaşması, devletten ferde kadar sosyal ve ekonomik bünyemizin en yüksek gelişme imkânları sağlanabilmesi için Ülkü ve Kültür Birliği teşkilatı gibi bir kuruluşun müşterek gayeli müesseseler heyetini tek bir kutuptan sevk ve idare etmesi istenilmektedir (Hürriyet, 6 Kasım 1960: 5).

Başta örgün eğitim, halk eğitimi, din eğitimi, vakıflar olmak üzere Türk Maarif sisteminde ve devletin diğer kültür politikalarında bütün yetkiyi tek elde toplama amacıyla olan böyle kuruluşun teşekkül edeceği haberlerinin kamuoyuna duyurulmasından sonra basın-yayın organlarında teşkilat tasarısına karşı büyük yansımaları olacaktı. Basındaki bu yansımaları teşkilatın lehinde olanlar ve aleyhinde olanlar olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz. Adı geçen kanun tasarısı, 11 Kasım 1960 Milliyet Gazetesinde, sosyal ve kültürel görevleri yükleneyecek teşkilatın Atatürk'ün başlattığı işe onun bıraktığı yerden devam edecek bir kuruluş olarak nitelendirilmekteydi. Bu kanun teklifini önemi yalnızca maksat ve mahiyetinin büyüklüğünde olmadığı 27 Mayıs'ın gayesinin de izahı olduğu belirtilmekteydi. Kanunun gerekçesinde Türkiye'de iki asırdan beri yapılan inkılapların benzer sebeplerden doğduğu benzer sebeplerden gayesine ulaşamadığı göz önüne alındığında teşkilatın inkılaplara süreklilik kazandıracağı iddia ediliyordu. Teşkilatın parti ve politika etkisinden masun olmasının esas alınmasının öneminin vurgulanmakta ve köy davasını, kültür davasını ve maarif davasını halletmede, zararlı cereyanlara bir set çekilmesinde ve din istismarının engellenmesinde büyük işler başarabileceği ortaya konulmaktaydı (Milliyet, 11 Kasım 1960: 1).

Buna karşın böyle bir kanun tasarısı metninin kamuoyu ile paylaşıldığı günden itibaren günden itibaren büyük tepkiler çekmişti. Başta Cumhuriyet Halk Partili-

ler olmak üzere çeşitli gazeteler ve yazarlar, bu tasarımı şiddetle tenkit etmişler ve bu tasarının altında başka maksatların olduğunu ileri sürmüşlerdir (İpekçi ve Coşar, Milliyet, 26 Nisan 1965: 9). Bunlardan tasarıya ilişkin görüşlerini Ulus gazetesindeki köşesinden paylaşan Bülent Ecevit, tasarı hakkındaki endişelerini aşağıdaki satırlarla dile getirmekteydi;

Gazete haberinde verilen bilginin aslı varsa, bu teşkilât, memleket kaderini büyük ölçüde etkileyebilecek, hatta Türkiye'deki rejim için yepyeni bir yol çizebilecek önemdedir. Bu kadar önemli bir teşkilâtın halkoyundan habersiz, aydınlar arasında enine, boyuna tartışılmadan kanunlaşması çok tehlikeli olabilir. En başta, teşkilâtın adı kaygı uyandırıcıdır. «Ülkü ve Kültür Birliği» adında bir resmî ve millî teşkilâtın demokratik bir rejimde yeri olabileceği, demokrasiyle bağdaşabileceği, pek şüpheli görünüyor. İster istemez bu ad, Mısır'daki ve galiba Irak'taki ihtilâl idarelerinin kurdukları «Millî İstikamet Bakanlığı» adını akla getiriyor. Kim benim ülkümü ne hakla tayin edebilir? Ya da ben başkalarının ülküsünü ne hakla tayin edebilirim? Demokrasiyi benimsemiş herkes böyle düşünmek zorundadır! Düşünce hürriyetinden ayrı bir demokrasi herhalde tasavvur edilemez. Ülkü birliğini kanunlaştırmak, bir resmî ve millî teşkilât eliyle yerleştirmeğe kalkışmaksa, düşünce hürriyetine aykırıdır. Demokraside herkes, kendi ülküsünü kendisi düşünerek bulur. Demokrasinin temelinde, aklı başında her insanın, baskılardan, önyargılardan, doğma ve tabulardan kurtarılınca, kendi yolunu kendi aklını kullanarak ve başkalarıyla tartışarak bulabileceği ve bu tartışmaların topluma en güvenilir yönü vereceği inancı vardır. (Ecevit, Ulus, 5 Kasım 1960: 2).

İstanbul'da basın mensuplarının sorularını yanıtlayan Millî Birlik Komitesi eski üyelerinden Orhan Kubilay, gazetecilerin Ülkü ve kültür Birliği hakkında ne düşündüğüne dair sorularına, böyle bir şeyin söz konusu olamayacağı, üst kademesi belirsiz bir demokratik sistemin Türkiye açısından zafiyet doğuracağı açıklamasında bulunmuştur (Milliyet, 22 Kasım 1960: 1-5). Türkes ve arkadaşlarına yönelik tasfiyenin yaşandığı 13 Kasım 1960 tarihli yazısında Bülent Ecevit bu konuyu Ulus Gazetesinde tekrar ele almıştı. Ecevit, bütün toplum hayatına hâkim, eğitim, kültür, fikir ve sanat hayatını tekelden düzenleyici devlet üstünde devlet olacak ve hiçbir denetlemeye bağlı bulunmayacak olan Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı tasarısı kanunlaştığı takdirde Türk demokrasisi açısından telafisi gayri kabil sonuçlar doğuracağını ileri sürmüştü (Ecevit, Ulus, 13 Kasım 1960: 1). Atatürk devrimlerinin temel felsefesine ve amacına aykırı bir yoldan doktrin haine getirilerek korunamayacağını ifade eden Ecevit böyle bir teşebbüse girişmek, Atatürk devrimlerini kalıplar içinde dondurup ölüme mahkûm etmeğe kalkışmak olacağını ve dolayısıyla kimsenin Atatürk adına Türk ulusu için ülkü ve kültür reçeteleri yazmağa yetkisi olamayacağını vurgulamıştır. Bu sebeple Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığının devrimlerin insani niteliklerine, gerek demokrasiye ve demokrasinin ayrılmaz şartı olan düşünce hürriyetine aykırı gelen adı ile kaygı verici olduğu gibi, gazete haberinde anlatılan kuruluş ve yetkileri bakımından da ürkütücü, tereddüt uyandırıcı olduğunu belirtmiştir (Ecevit, Ulus, 5 Kasım 1960: 1-2).

13 Kasım 1960 On Dörtler Tasfiyesi Ve Tasarının Rafa Kaldırılması

O günlerin gergin ortamında Ülkü ve Kültür Birliğine basından ve siyasi çevrelerden gelen tepkiler işi büsbütün kızıştırmıştı. Tasarırı imzalayanlardan Sami Küçük komite müzakeresine geçilmeden evvel teklifin geri alınarak görüşleri alınmak üzere Bakanlıklara gönderilmesini ileri sürmüştü (Milliyet, 26 Nisan 1965: 9). Nihayetinde kanun teklifi, gerekçesiyle beraber bastırılarak yetkili komisyonların da onayından geçirilmesine rağmen komitenin istişare kurullarından Sosyal İşler Maarif Araştırma ve İnceleme Kurulundan geçirilememişti (Başar, 1965: 9). Bu sıralarda Milli Birlik Komitesi içinde Alparslan Türkeş ile arkadaşları aleyhine yeni gelişen yeni olaylar baş göstermişti. 1960 Eylül ayı sonunda Alparslan Türkeş'in Başbakanlık müsteşarlığı görevinden istifa etmesiyle (Milliyet, 23 Eylül 1960: 1) başlayan gelişmelerin vardığı nihai sonuç ise Türkeş ve arkadaşlarının emekliye sevk edilerek yurt dışındaki büyükelçiliklere tayin edilmesi olacaktır.

Milli Birlik Komitesi, oluşturulmasının ardından demokratik düzene geçişin zamanı konusunda kendi içinde itilafa düşmüş durumdaydı. Bir grup subay, yapılması gereken bir dizi yapısal reformlar dururken seçimlere gidilmesine karşı çıkıyordu. Buna karşılık seçimlerin en kısa süre zarfında yapılacağı konusunda halka ve dış dünyaya güvence verildiğini savunan çoğunluğu oluşturanlar ise seçimlerin en kısa zamanda yapılması taraftarıydılar. Nihayetinde Komite içinde uzun tartışmalara sebep olan görüşmelerden sonra yayınlanan bildirmede genel seçimlerin en geç Ekim 1961 tarihinde yapılacağı belirtilmesine binaen bu vaatlerin gerçekleşmesini istemişlerdi. Milli Birlik Komitesinin bu kararı Türkeş ve onunla hareket eden subaylar içinde bazı sonuçları olacaktır. Milli Birlik Komitesinin yeniden yapılandırılması sürecinde ordu içinde nüfuz sahibi olan Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının Komite dışında bırakılmasına karar verilmişti. İlk etapta sayıları on iki olarak belirlenen Türkeş ve onunla hareket eden subayların listesi Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel Paşaya sunulduğunda, Gürsel'in listeye eklediği isimlerle beraber, bu sayı on dörde çıkarılmıştı. Böylelikle söz konusu taslak da rafa kaldırılmış oluyordu (Turan, 2002: 47).

Bundan sonraki süreçte komite tarafından on dörtlerin yurt içinde kalmasının çeşitli açılardan sakıncalı olması yönünde karar verilmişti. Zaten Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı tasarısının ikiye böldüğü MBK, hükümetin kurulmasının hemen öncesinde 13 Kasım 1960 tarihinde Cemal Gürsel tarafından feshedilmiş ve yeni Milli Birlik Komitesi dışında bırakılan Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş'in başını çektiği on dört subay yurt dışındaki büyükelçiliklerde görevlendirmişti. Bu on dört subayın MBK dışı bırakılması ve yurt dışına gönderilmeleri çok partili demokrasiye geçiş yanlısı subayların yaptığı bir hamle olarak değerlendirilmekteydi (Akın 2010: 371). Zira emekli maaşları ve ikramiyeleri çıkarılan bir kadro kanunuyla tahsis edilerek emekliye sevk edilen Türkeş ve on üç arkadaşının yurt dışındaki Türkiye büyükelçiliklerine danışman olarak atanmalarına ve Türkiye'ye geri dönmeden en az iki yıl buldukları ülkelerde vazife yapmaları uygun görülmüştü (Milliyet, 18 Kasım 1960: 1).

Sonuç:

Sonuç olarak ulusal basına yansımından itibaren çeşitli siyasetçiler, gazeteciler ve yazarlar tarafından eleştiriye tutulan Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı kanun tasarısı, Milli Birlik Komitesi içindeki bulunan ve başlarında Albay Alparslan Türkeş'in bulunduğu on dörtler grubuna yönelik 13 Kasım 1960 tasfiyesinden sonra bir daha ele alınmamak üzere unutulmuştu. Buna karşılık 1960 yılında Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve iktisadi durum göz önüne alındığında Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı düşüncesinin, tasarıda da belirtildiği gibi bürokratik vesayetın hantallık ve her türlü politik tesirden bağımsız bir şekilde bu alanlardaki eksikliklerin süratle tamamlanması amacına matuf olduğu görülmektedir. Bazı siyasetçi, gazeteci ve yazar nezdinde tasarının menfi bir yankı uyandırmasının sebebi ise eğitim, kültür, spor gibi birçok alanı tek bir kurumsal çatı altında toplamanın demokratik değerlerle bağdaşmadığı düşüncesiydi.

Kanaatimizce Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının kamuoyuna radikal gelen düşüncelerini, demokratik değerlerin aleyhinde bir takım tutum ve düşüncelere dayandığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Nitekim Faroz Ahmad, 27 Mayıs sonrası Milli Birlik Komitesi içindeki gruplardan biri olan on dörtlerin, politikacıların ve yerleşik kurumların ülkenin sorunlarını çözme yeteneklerine güvensizliğin yarattığı bir radikalliği temsil ettiğini ve ordunun büyük bir kısmında da bu radikalizmin bir karşılığı bulunduğunu savunmaktadır. Buna göre on dörtler MBK içinde yerlerini muhafaza ettiği müddetçe ülkenin politikalarının şekillenmesinde seslerini duyurabileceklerdi. Bu meyanda Milli Birlik Komitesi içinde on dörtler tasfiyesinin Ülkü ve kültür Birliği Başkanlığı yasa tasarısının rafa kaldırılmasından başka bir diğer sonucu da silahlı kuvvetler içinde komplocu grupların yeniden oluşmasına neden olması olarak ortaya çıkmasıydı (Ahmad 2010: 216-217).

Kaynakça:

- AHMAD, Faroz, (2010), Demokrasi Sürecinde Türkiye, İstanbul: Hil Yayınları.
- AHMAD, Faroz, (2014), Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AHMAD, Faroz, (2015), Modern Türkiye'nin Oluşumu, 14. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKIN, Rıdvan, (2010), Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul: XII Levha.
- AKŞİN, Sina, (2012), Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara: İmaj Yayınevi.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, (1965, 1 Mayıs), “Ülkü ve Kültür Birliği Hakkında”, Milliyet, s. 9.
- BOZDEMİR, Mevlüt, (1983), “Ordu-Siyaset İlişkileri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, X, İstanbul: İletişim Yayınları: 2648-2660.
- Cumhuriyet, (1960, 7 Kasım), “Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği”, s. 3.
- Cumhuriyet, (1960, 10 Kasım), “Millî Eğitim Bakanlığı ve Teşkilatı Kaldırılıyor”, s. 1-5.
- ECEVİT, Bülent, (1960, 5 Kasım), “Ülkü ve Kültür Birliği Nedir”, Ulus, s. 1-2.
- ECEVİT, Bülent, (1960, 13 Kasım), “Tehlikeli Tasarı”, Ulus, s. 1-2.
- ERDOĞAN, Mustafa, (1999), Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Ankara: Liberte.
- Hürriyet, (1960, 6 Kasım), “Ülkü ve Kültür Kurumlarını Tek İdarede Toplayacak Teklif Yapıldı”, s. 1-5.
- İPEKÇİ, Abdi. ve COŞAR, Ömer Sami, (1965, 26 Nisan), “Ülkü Kültür Birliği Teklifinin İç Yüzü”, Milliyet, s. 9.
- Milliyet, (1960, 18 Kasım), “14'ler Dış Vazifede En Az iki Yıl Kalacak”, s. 1.
- Milliyet, (1960, 23 Eylül), “Alparslan Türkeş Vazifesinden Ayrıldı”, s. 1-5.
- Milliyet, (1960, 9 Kasım), “Ülkü ve Kültür Birliği ile İlgili Hazırlık Tamamlandı”, s. 5.
- Milliyet, (1960, 11 Kasım), “Ülkü ve Kültür Birliği”, s. 1-5.
- Milliyet, (1960, 22 Kasım), “Orhan Kubilay da Dün Bürüksele Gitti”, s. 1-5.
- SAVCI, Bahri. (1970), “27 Mayıs Dinamiğinden Yönelimler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXV, II: 285-293.
- SOYSAL, Mümtaz. ve SAĞLAM, Fazıl, (1983), “Türkiye'de Anayasalar”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, I, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 17-54.

Tercüman, (1960, 6 Kasım), “Ülkü Birliği Hakkındaki Tasarısı M.B. Komitesinde”, s. 1-5.

TUNCER, Hüner. (2014), 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası, İstanbul: Kaynak Yayınları.

TURAN, Şerafetin, (2002), Türk Devrim Tarihi, V, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ZÜRCHER, Eric, (2000), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract:

This study sets forth the applications predicted by the law offer on the Presidency of the National and Cultural Association and its reflections on national press to integrate education and cultural affairs under unique structure in Turkey by Colonel Alparslan Türkeş, one of the National Unity Committee after the May 27, 1960 coup. The study touches upon political business cycles after May 27, 1960 and mentions briefly the factions within the National Unity Committee. Then, it mentions the concerns of Colonel Türkeş and the officers in his circle against other officers in the opinion of turning over the management around the General Cemal Gürsel to civilians. The reasons why Colonel Türkeş considered necessary a higher structure for integrating education and cultural affairs under a unique structure within the scope of the heading where the law offer on the presidency of the national and cultural association were explained and the predicted duties and authorities of the Presidency of the National and Cultural Association. Data sources of our study were selected among the Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, Hürriyet and Ulus newspapers having the highest circulation of the period and other academic books and articles about that period. Based on the news on these four newspapers, repercussions of such design on the public opinion were reflected. Finally, withdrawal reasons of this draft law in the process leading to the discharge of the fourteen officers, including Türkeş on November 13, 1960 were mentioned.

Democrat Part government which had been in power for ten years was overthrown in May 27, 1960 with a military coup. Officers who staged the military coup of May 27 made a 38-person list representing the large coalition of factions, named National Unity Committee, led by Cemal Gürsel to determine their positions in the management. In that period, there were several developments in education besides the changes in social and economic fields except for the changing political atmosphere in Turkey. Soldiers had many different ideas before the commissions in charge started duties regarding educational planning in which National Education affairs were not resolved in the new period in particular and before educational issues were resolved. One of them was the Presidency of the National and Cultural Association directed towards integrating education and cultural affairs under a unique structure in Turkey suggested by Colonel Alparslan Türkeş mentioned briefly above. Colonel Alparslan Türkeş publicized on the radio the military coup that came to the fore in the movement of May 27; and he took on the task of undersecretariat of the prime ministry in the conjuncture that occurred after the movement and he manifested within the National Unity Committee.

However, the National Unity Committee did not yet have a program to solve the country's current problems. The National Unity Committee that could not set forth its own problems invited a group of academics under the lead of Prof. Sıddık Sami Onar, the rector of Istanbul University and gave the commission established the task of preparing constitution. Therefore, the direction and quality of the May 27 began as military coup underwent a change. Following those developments, the

National Unity Committee was no longer a 38-person group which included many factions and grouping and it went to a binary division. Gürsel and a group of soldiers consisting of sober officers showed their intention to transfer power to civilians. This group supported the proposal of Turkey appropriate to liberalism and democracy norms of the Onar commission, created by the academics. The provisional constitution prepared by the academics in Onar commission being a milestone in the country's return to liberal and democratic order was put into effect in June 12, 1960. However, a group in the army including those, one of whom was Türkeş, who supported managing Turkey in an authoritarian style after May 27 had the idea that achieving contemporary economic and social goals through Western democratic methods was impossible and obscure. As this group believed, Turkey could only achieve social and economic development through mobilizing the forces that its discipline would gather on. A group that went down in history of the Republic as fourteen officers and led by Türkeş, who defended a radical reform idea in the political system and did not have confidence in political parties, thought of ruling the country under authoritarianism.

However, going through the activities of the National Unity Committee from the first days of the coup, the most distinct feature of the committee was the tendency to share the management with the civilians. The most important development reflecting the intention of the National Unity Committee was the creation of a science committee under the chairmanship of Siddık Sami Onar, the Rector of Istanbul University, and assigning this committee the task of preparing a new civil constitution, and thus transferring the management of the military to civilians. The law offer of the Presidency of the National and Cultural Association which was defended by Türkeş and his friends projected to establish a supra-party cultural administration, including particularly the Ministry of National Education, Directorate of Religious Affairs, General Directorate for Foundations, Physical Education and Press. The aim was to aggregate education affairs under a unique structure named the Presidency of the National and Cultural Association. This proposal was equipped with provisions not to be affected by the dispositions of any political party came to power through an election in Turkey. As it can be understood, the law offer on the national and cultural association aimed to prevent any kind of political impact to have a steady development in education, being one of the main factors in social and economic development of the country. When the proposal was released to the public, it was criticized by some groups as it was considered anti-democratic. This proposal, which was defended by Türkeş and his friends, was discharged in 13 November 1960 within the National Unity Committee and was put aside after Türkeş and his 13 friends were assigned military attaches to embassies abroad.

Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar

Healers in Folk Medicine

Fatih TEKEL *

Öz:

Toplumların kültürel yapıları incelendiğinde birçok ögeyi içlerinde barındıkları görülmektedir. Bu öğelerden biri de halk hekimliğidir. Her toplumun halk hekimliği kendi kültürel, coğrafi ve ekonomik koşulları çerçevesinde şekillendiği için bu alanda yapılan tedavi uygulamaları farklı toplumlarda farklı şekillerde kendini göstermiştir. Tarih boyunca insanların çeşitli nedenlerle maruz kaldıkları hastalıklardan kurtulmak için denedikleri ve başvurdukları bu uygulamaların da “sağaltıcı” kimliğiyle bilinen ve tanınan kişiler tarafından icra edildiği görülmektedir. Halk hekimliğinde “sağaltıcı”, her türlü hastalığı tedavi etme gücüne ve yeteneğine sahip olduğuna inanılan kişiye denilmektedir. Toplum nazarında genellikle üstün yeteneklere sahip olduğu kabul edilen ve bu özelliklerinden dolayı da konumu itibarıyla kültürleştirilen bu kişiler, insanların hastalıklardan kurtulmalarını sağlayarak onların sağlıklı olma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Gözle görülebilen maddi sebeplerle ortaya çıkan hastalıklar genellikle yörenin bitki, maden ve hayvanlarını ilaç olarak kullanan emci, otacı denilen günümüz hekiminin eşdeğeri kişiler tarafından tedavi edilmiştir. Kötü ruhların tesiri altına girdiğine inanılan ve ruhi bozukluklar ile akıl hastalıkları gibi sebebi bilinmeyen rahatsızlıkları olan kimselerin tedavilerini de “kam, şaman” ve İslami devirdeki adıyla “baksılar” üstlenmiştir.

*Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Doktora Öğrencisi, e-mail: m.f.tekel@hotmail.com, <https://orcid.org./0000-0002-9958-3378>

Orta Asya kamlığının bugüne ulaşmış şekli olan ve Anadolu'nun hemen hemen her yerinde bulunan "ocak" adlı sağaltıcılar ise dinsel-büyüsel yöntemlerle birlikte ilaçları da kullanarak sahip oldukları yetilere göre hastalıkları tedavi etmişlerdir ve hala da etmektedirler. Bunun yanında Türk toplumunda manevi değerlerin bilgisine sahip olduğuna inanılan, tedavilerini duaları ya da büyüsel sözleri hastalara doğru okuyup üfleyerek uygulayan ve genel anlamda "okuyucu/üfürükçü" diye adlandırılan sağaltıcılara başvurulduğu da görülmektedir. Yaşanan her türlü değişim karşısında varlığını sürdüren ve gelenekselleşen halk hekimliğinde tedavi yöntemlerinin uygulayıcıları olan sağaltıcıların, her birinin adlandırılmasında kültürel uyarlanmanın etkisinin bulunduğu görülmektedir. Eski Türk toplumlarında saman ya da kam adı verilen kişilerle başlayan ve dönemine göre meslek olarak dahi kabul edilen sağaltıcı ya da günümüzdeki ifade şekliyle halk hekiminin birçok tipinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar sözcükler: Halk hekimliği, hastalık, sağaltıcı, sağaltma.

Abstract:

When the cultural structures of societies are examined, it is seen that they contain many elements. One of these elements is folk medicine. Since the folk medicine of every society is shaped within the framework of its own cultural, geographical and economic conditions, the treatment practices in this field have manifested themselves in different ways in different societies. Throughout history, it is seen that these practices, which people have tried and applied to get rid of the diseases they have been exposed to for various reasons, were performed by people known and known as “healer”. In folk medicine, “healer” is called a person who is believed to have the power and ability to cure all kinds of diseases. These people, who are generally accepted to have superior abilities in the eyes of the society and cult due to their position, have met their health needs by helping people get rid of diseases. Diseases that occur due to material reasons that can be seen with the eye are generally treated by the equivalent of today’s physician called “emci, otacı”, who use the plants, various

minerals and animals of the region as medicine. The treatment of people who are believed to be under the influence of evil spirits and who have mental illnesses such as mental disorders and illnesses of unknown origin, have been undertaken by kam, shaman and “baksı” as they are called in the Islamic period. The healers called “ocak”, which is the form of the Shaman of Central Asia and found almost everywhere in Anatolia, have treated and still treat diseases according to their abilities by using medicines together with religious-magical methods. In addition, it is seen that healers who are believed to have knowledge of spiritual values in Turkish society, who practice their treatments by reading and blowing prayers or magical words towards the patients and who are generally called readers and “üfürükçü” are used. It is seen that cultural adaptation has an effect on naming each of the healers, who are the practitioners of traditional treatment methods in folk medicine, which continue to exist in the face of all kinds of changes. It is possible to say that in ancient Turkish societies there are many types of the therapeutic or folk physician, which started with people called shamans or kam and is considered as a profession according to the period.

Key words: Folk medicine, illness, healer, treatment.

Giriş:

Halk hekimliğinde sağaltıcı, her türlü hastalığı tedavi etme gücüne ve yeteneğine sahip olduğuna inanılan kişiye denilmektedir. Günümüzde halk hekimi diye adlandırılan sağaltıcıyı Nurten Özer, genellikle toplumun en yaşlısı, maddi ve manevi yönden en bilgilisi ve kendisine en fazla saygı duyulanı olarak ifade etmektedir. Bu kişi hastalıkları teşhis etme ve hastalığa tedavi önerme iktidarına sahip bir kişidir ve geleneğe dayanarak tedaviye yönelik şifa amaçlı çeşitli eylemlerde bulunmaktadır (Özer, 1989: 204).

İlkel toplumlardan gelişmiş uygarlıklara kadar insanoğlu hastalıkların kaynağını bilemediğinde genellikle hastalık nedenlerini büyüsel ve doğaüstü olaylara dayandırmıştır (Boratav, 2016: 139-140). Türk Dünyasının genelinde çocuk sahibi olma veya doğum anı gibi hayatın diğer alanlarında (Yeşil 2014(a); Yeşil 2014(b)) geleneksel Türk tıbbına başvurulmaktadır. Bu tür durumlarda hastalıkların sağaltılmasında halen devam eden fakat kökeni çok eskilere dayanan çok çeşitli büyüsel ve majik işlemlere başvurmuştur. Bu tip pratiklerin temelinde ise inanç unsuru bulunmaktadır (Sol, 2007: 177-178). Dolayısıyla her dönemin halk hekimliği bilgileri sahip olunan inanca göre yorumlanmıştır. Hastalıkların sağaltılmasında kullanılan yöntemlerin ve bu yöntemleri uygulayan sağaltıcıların tercih edilmesi inançlardan etkilenmiştir.

Mehmet Yardımcı, yüzyıllardan beri çok şeye inanma ihtiyacı duyan insanoğlunun duyduğuna, gördüğüne, yetişme sürecinde çevresinden edindiği halk kültürüne bağlı kalarak, mevcut inancından fazla ödün vermeksizin belli inançlarını sürdürdüğünü, sağaltıcılığın da bu yönde geliştiğini ifade etmektedir. Yardımcı'ya göre,

“İnsanoğlu için inanmanın mantığı değil, inanmanın verdiği mutluluk hep ön planda olmuştur. Bu nedenle inanmalara dayalı “halk sağaltmacılığı” o denli önem kazanmıştır ki her taş parçası bir deva kapısı, her kuru ot bir ilaç, her doğa olayı bir işaret olarak belleklerde yer etmiş ve Anadolu insanının hayatına onun kopmaz bir parçası gibi girmiştir” (Yardımcı, 1989: 267).

Orhan Türkdoğan, “geleneksel tıp” diye bahsettiği halk hekimliğinin ortaya çıkışını ilk insanın doğa olayları karşısında takındığı tavırlardan ve etkileşim şekillerinden kaynakladığını belirterek burada sihir ve büyüün rolünün büyük olduğunu vurgulamıştır. Hastalık nedenlerine göre tedavilerin ve uygulayıcıların değiştiğini belirten Türkdoğan'a göre,

“hastalıklar iyi ve kötü kuvvetler fikrine bağlanmış, iyi ve kötü kuvvetlerin insan vücuduna musallat olması karşısında büyücüler ve şamanlar doğaüstü unsurlar ile temasa geçmişlerdir. Böylece dinsel inançlar ile sihrin yönettiği bu geleneksel sistemlerde sağlık ve hastalık insan bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülüklerle izah edilmiş, hastalığın nedenleri ruhlar alemine ait güçlerle izah edilince tedavi pratikleri de bunları yok etmeye yönelik olarak geliştirilmiştir” (Türkdoğan, 1991: 45)

Göz ile görülebilen maddi sebeplerle ortaya çıkan hastalıklar genellikle yörelin bitki, maden ve hayvanlarını ilaç olarak kullanan emci, otacı denilen günümüz hekiminin eşdeğeri kişiler tarafından tedavi edilirken, ruhi bozukluklar ve akıl hastalıkları gibi sebebi bilinmeyen ancak kötü ruhların tesiri altına girmiş olduğuna inanılan kimselerin tedavilerini de kam, şaman ve İslami devirdeki adıyla baksılar üstlenmiştir (Bayat, 1989: 61).

Halk hekimliği içerisinde yer alan geleneksel tıbbi uygulamaları gerçekleştiren bu kişiler geleneksel iyileştirici olarak bilinmektedir. Kızılçelik, geleneksel iyileştiricilik teriminin iki anlamda kullanıldığını ifade etmektedir. Birinci anlamda geleneksel iyileştiricilik, doğada bulunan maddeler ve özellikle otlardan yapılan ilaçları ve bu ilaçlarla yapılan iyileştiriciliği tanımlamaktadır. İkinci anlamda geleneksel iyileştiricilik önemli ölçüde büyüsel, belli oranda dinsel unsurlar etkisinde kalmış, bir tür metafizik uygulamaları anlatmakta kullanılmaktadır (Kızılçelik, 1995: 73). “Kökenini sihir, büyü ve otlardan yapılan ilaç tedavilerinden alan geleneksel iyileştiricilik çağlar boyunca hastalığın tedavisi için kazanılan bilgilerin babadan oğula, ustadan çırağa, yaşlıdan gence aktarılmasıyla gelişmiştir” (Kızılçelik, 1995: 74).

“Gözlem ve deneme yoluyla elde edilen bu bilgiler yüzyıllarca birikerek kültür vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılmış ve tıp biliminin temelini oluşturmuştur. Savaşta, avda sakatlanmalar ve yaralanmalar, hayvanların hastalanmaları, doğum olayları insan nesline sürekli yeni bilgiler kazandırmıştır. Sonuç olarak iyi gözlemci ve yetenekli “iyi ediciler” (sağaltıcılar) toplum içinde ortaya çıkmıştır. Biraz deneyim, biraz gözlem, biraz sihir büyü karıştırılarak elde edilen başarı toplum içinde dünyanın en eski uzmanlık kollarından biri olan yeni bir sınıfı oluşturmuştur. Bunlara büyücü, şaman, ocaklı, hekim vb. gibi pek çok ad verilmiştir” (Serdaoğlu, 1996: 3).

David J. Hufford “halk hekimleri” ifadesini kullandığı sağaltıcıların tedavi ettikleri hastalıklara dair şu bilgileri vermektedir: “Halk hekimleri modern insanca bilinen tüm hastalıkları (sigiller, eklem iltihabı, sancı, cilt rahatsızlığı, kanser vb.) ve tıp bilimince tanınmayan hastalıkları da (kem göz, ruhi çöküntü, büyücü etkilerini) pratik olarak tedavi ederler” (Hufford, 2007: 79).

Halk hekimliğinin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında hastalıklarının sebebinin ne olduğuna akıl erdiremeyen fakat kurtulmak için de sürekli bir arayış içinde olan insanlar, sağaltıcı olarak şaman adı verilen kişilere müracaat etmişlerdir. İslamiyet öncesi Türk halk hekimliğinde şamanlarla başlayan hekimlik vazifesini, İslamiyet’in kabulüyle birlikte farklı isimlerle anılan kimseler yürütmüştür. Rifat Araz’a göre,

“Yeni din ve buna bağlı olarak toplum hayatında meydana gelen değişim ve dönüşüm, İslamiyet’ten önceki sosyal yaşamda dini bir önder olmakla beraber pek çok vazifeyi de barındıran şamanların farklı bir kimliğe ve kişiliğe bürünmelerine neden olmuştur. İslamiyet ve yeni yaşam düzeniyle ortaya çıkan içtimai iş bölümü neticesinde şamanların sahip oldukları vazifelerin her biri ayrı bir iş kolu olmuş, bunları ayrı zümreler teşkil etmiş ve farklı bireyler tarafından temsil ve icra edilmiştir” (Araz, 1995: 84).

Kabul edilen yeni din ile var olan kültürün etkileşiminin yansımaları halk hekimliği alanında da görülmüştür. Bu durumun bir sonucu olarak eskiden şaman ya da kam adı verilen kişilerin tek başına üstlendiği sağaltma vazifesini kendilerine has yöntemlerle gerçekleştiren; baksı, emçi, otacı, veli, evliya, şeyh, hoca, ocak/ocaklı, izinli, üfürükçü, afsuncu, orumçu, kocakarı, kırık-çıkıkçı/sınıkçı diye tabir edilen halk hekimleri ortaya çıkmıştır. Bu sağaltıcıların sağaltma işini modern tıptan farklı olarak günümüzde hala devam ettirdikleri görülmektedir.

Şaman/Kam

Şaman sözcüğü Mançu-Tunguz dilinden gelmektedir. Tunguzca şaman, “saman”; Mançu dilinde “sama”dır. Türk kavimlerinde ise şaman sözcüğü “kam” sözcüğüne karşılık gelmektedir (Örnek, 2014: 50).

Şaman kelimesinin etimolojik kökeni üzerinde şimdiye kadar çok durulmuştur. Bu terimin Tunguzcadan Rusça yolu ile Batı bilim dünyasına geçtiği bilinmektedir. Aslen Sanskritçenin bir koluna bağlı olduğu sanılan kelimenin, Hint-Avrupa dillerinden Toharca (Samane: Budist rahip) ve Sogdçadaki (Saman) transkripsiyonları keşfedilince, bu terimin Hint-Avrupa kökenli olduğu görüşü kuvvet kazanmıştır. Çünkü bu kelime Tunguzcaya yabancı görünmekte ve şamanlığın güneyden kuzeve doğru yayılışında Budizm’in tesiri hissedilmektedir (Tanyu 1981: 203).

Tunguzların “şaman”, Moğollar ve Buryatların “bo”, Yakutların “oyun”, Altay Türklerinin “kam”, Kırgızların “baksı/bahşı”, Sahaların erkek kama “oyun”, kadın kama “udagan” Çuvaşlar “yum” Oğuzların “ozan” dedikleri bu şahıslar, aynı zamanda büyücülük, dansçılık, müzisyenlik, şairlik, hekimlik gibi birçok özelliği kendilerinde toplayan ve dolayısıyla toplum içinde önemli bir yere sahip olan kişilerdir. Mehmet Fuat Köprülü bu kişilerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Muhtelif zaman ve mekanlarda bunlara verilen ehemmiyet derecesi, kıyafetleri, kullandıkları musiki aletleri, yaptıkları işlerin tabii şekli değişiyor; fakat semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bazı ölümlerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmak gibi muhtelif vazifeler hep onlara aitti. Bütün bu muhtelif işler için tabii muhtelif ayinler vardı. Bunların bir kısmı unutulmakla yahut şekil değiştirmekle beraber bir kısmı hala Kırgızlarda, Altaylılarda, Kazaklarda yaşamaktadır” (Köprülü 2004: 71-72).

Şamanizm, trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kimselerin yani şamanların, doğüstü varlıklarla ilişkiler kurarak onların güçlerine sahip olmalarından; bunları toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel - büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir. Şamanizm ne kendine özgü bir din, ne de majinin bir biçimidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir (Örnek, 2014: 50).

“Şamanizm bir din değildir, Türklerin İç ve Orta Asya coğrafyasında yaşadıkları dönemde şaman ya da kam olarak adlandırılan din adamları vasıtası ile

gerçekleştirilen inanç sistemi ve bu sistemin getirdiği dinî ve sihri boyutu olan uygulamalar bütünüdür. Şamanın toplum içerisindeki işlevinin fazla ve dinî içerikli olmasından dolayı şamanlığı eski Türklerin dinî olarak düşünmüşlerdir. Şamanın dünya görüşü, kozmogonik düşünce yapısı, özel merasimleri yönetmesi, simgeleri, şamanın folkloru ile onun toplum içerisinde elde ettiği statü, şamanlığın bir din olarak algılanmasına neden olmuştur. Şaman din ile ilgilidir ancak bir din değildir” (Bayat, 2006: 24-25).

Eliade de şamanlığı bir din olmaktan ziyade “esrime tekniği” (Eliade, 1999: 23) olarak ifade etmiştir. “Şamanizm, kendisinin tek uzmanı olan trans halindeki şamanın erişmeye hedeflediği esrimenin arkaik bir tekniğine dayanmaktadır.” (Roux, 1994: 49).

Abdülkadir İnan şamanı (kamu), şamanistlerin inançlarına göre tanrılar ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine malik olan kişi olarak tanımlamaktadır. İnan, şamanların özellikleri hakkında da şu bilgileri vermektedir:

“İnsan ufak tefek ruhlara, aileyi koruyan ateş ve iyi yer-su ruhlarına bizzat kendisi de kurbanlar sunup saçılar sunabilirse de kuvvetli, hele kötü ruhlara doğrudan doğruya başvuramaz. Kötü ruhlar insanların en büyük düşmanlarıdır. İnsanlara ve onların hayvan sürülerine hastalık göndermek şartıyla ‘tolu-tolog’ (kurban) isterler. Bunların istediklerini harfi harfine yerine getirmek gerekir. Fânî insanlar bunların ne istediklerini bilmezler; bunları ancak kudretini göklerden, atalarının ruhlarından alan şamanlar bilirler” (İnan, 2017: 68).

Türklerin tarihine bakıldığında ilk halk hekimleri olarak şamanlar karşımıza çıkmaktadır. Şamanizm’de kötü ruhların sağlıklı bir insanın ruhunu alması yünden hasta olma inancı vardır. Şamanlar bu ruhlarla bağlantı kurarak insanları hastalıktan kurtarmakta ve onları iyileştirmektedir (Dağı, 2013: 16).

Şamanizm, çok eski devirlerden bu yana, dünyanın çeşitli toplumlarında bazı farklılıklarla yaşaya gelmiştir. İslam öncesinde bu inanç sistemini kendine özgü bir tarzda yaşayan Türk dünyasında, sağlık ve hastalığın tabiattaki iyi ve kötü ruhlar arasındaki dengeye bağlı olduğuna inanıldığından, ruhlar ile kişi arasındaki aracılığı özel yeteneğe sahip kamlar yapmıştır (Bayat, 2016: 240). Dolayısıyla konar-göçer yaşayan Türk boylarında hastalığın sebebi olarak kötü ruhlar görülmüştür. Bu ruhları kontrol edebilen ve onları yönlendirme yeteneğine sahip olan kişiler ise kamlar olmuştur. Kamlar, tarih boyunca çeşitli adlar alsalar da Türk milletinin gerçek sağaltıcıları olarak kabul edilmiş ve sağaltıcılığın başlangıç noktasına yerleştirilmiştir.

Kam kelimesi Divân-ı Lugâti’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de kâhin, hakîm karşılığında kullanılmıştır. Orta Türkçe döneminde Codex Cumanicus’ta geçen “kam katun” ifadesinden kadın kamların da olduğu anlaşılmaktadır. İslami dönemde şifa verici hakîm, arif anlamında kullanılmaya devam etmiştir (Bayat, 2016: 243).

Toplumda önemli bir yere sahip olan kamların görevi, ruhun yitirilmesi veya kötü ruhların (kara körmös/kara tös/körmöz) insan ruhunu çalmasıyla ortaya çı-

kan hastalıkları tedavi etmek ve ölenlerin ruhlarının öteki dünyaya gidişine eşlik etmektir. Ayrıca kamlar büyü yapmak, yağmur yağdırmak, bitki ve hayvanlarının çoğalmasını sağlamak, fal bakmak gibi büyüsel işlemlerle de ilgilenmişlerdir (Bayat, 2016: 240). Seçilmiş kimseler olan ve toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan şaman veya kamlar, birçok vazifeyi üzerlerinde barındırarak çok işlevli bir yapıda karşımıza çıkmaktadırlar.

Sedat Veyis Örnek'e göre, şamanın işlevlerinden biri olan hastalıkların iyileştirilmesinde bir doktor gibi iş görmesinin gerekçesi, hastalık nedeni olarak devlerin, cinlerin ya da kötü ruhların hastanın ruhunu alıp götürdüğü inancında yatmaktadır.

“Ayrıca birtakım cinlerin insanların içine girerek onları hasta ettiği inancını da belirtmek gerekir. Şaman gerek değişik ruhsal yapısı, gerek öğrenimi ve gerekse bu iş için tanrılar ya da ulu ruhlar tarafından seçilmiş olması nedeniyle her zaman için iyi ve kötü cinlerle ilişkilidir. Şaman, zararlı cinlerin etkisiyle bedeni belli bir süre için terk eden ruhu bularak onu yeniden hastanın bedenine koymaya uğraşır ya da hastalığa sebep olan cini hastadan uzaklaştırmaya çabalar; bu işleri yapmak için trans durumuna geçer ve böylece doğüstü varlıklarla ilişkiler kurar” (Örnek, 2014: 56).

Mircea Eliade, şamanın esas işlevinin sağaltma olduğunu söylemektedir. Genellikle ruhun kaybolması ya da kaçırılmasına bağlanan hastalıklarda, şaman ruhu arar, yakalar ve yeniden hasta kişinin bedenine sokar (Eliade, 2003: 27).

Tunguzlarda şamanın kendinden geçerek hastayı sağaltması şu evreleri izlemektedir:

- 1-Şaman ilkin kendi koruyucu cinine başvurur. Bu cin onun içindedir.
- 2-Bu koruyucu cinin yardımıyla hastalığın asıl nedenini öğrendiği gibi, hastalık nedeniyle hastanın bedeninden uzaklaşan ruhun eğleştiği yeri de bulur.
- 3-Şaman, buyruğundaki çeşitli cinleri çağırarak hastanın kaçan ruhunu yakalar.
- 4-Başına topladığı cinlerin aracılığıyla hastaya sokulmuş olan cini kovalar.
- 5-Hastanın uzaklaşmış olan ruhunu yeniden hastanın bedenine sokar.
- 6-Cinlere yardımlarından dolayı teşekkür eder (Örnek, 2014: 57).

Şaman ayini esnasında yapılan çeşitli şamanlık teknikleri, oyunlar ve gösteriler şamanın hastalarına, onun hastalıklara veya ölüme karşı verdiği bu mücadelede duygusal ve ruhsal bakımdan yalnız olmadığını gösterme amacı taşımaktadır. Ayin sırasında bütün gücüyle hastayı sağaltmaya odaklanan şaman, yalnızlık duygusunu hastadan uzaklaştırır ve onun kendine olan inancını ve güvenini artırır. Bu şaman tedavi sisteminin özünü teşkil etmektedir (Bayat, 2006: 264). Çünkü şaman sağaltmalarının amacına ulaşmasının birinci ve en temel şartı inançtır. Şamanın kendisine ve hastanın da şamana inanması durumunda tedavi başarılı

bir şekilde sonuçlanmakta, hasta psikolojik olarak rahatladığı için de ağrılarından zihinsel olarak kurtulmaktadır.

Şamanların sağaltma seansları ve uyguladıkları yöntemler iklim koşullarından, ekonomik ve ekolojik etkenlerden gelen bazı çeşitlemelerin dışında ana çizgileriyle aynıdır (Örnek, 2014: 59). Ayinleri esnasında hastalarını tedavi etmede kullandıkları yöntemler arasında; emme, hastalığı canlı ya da cansız bir nesneye göçürme, ateş ve yıldırımdan yararlanma, cinli hastaların yüzüne üfleme ve tokmakla vurma, masaj yapma ya da vücuttan kan alma bulunmaktadır (Bayat, 2006: 254-269).

Baksı/Bahşı

Baksı/Bahşı kelimesi ruhlar ile münasebette bulunan mukaddes din adamı, ruhani; dualar ile hastayı iyi eden hekim anlamına gelmektedir. Ayrıca eski ve yeni Türk lehçelerinde farklı şekillerde karşımıza çıkan bu kelimelerin, “ruhani rahip, katip, katiplik, şiirler okuyan halk şairi” anlamlarında kullanıldığı da görülmektedir (Köprülü, 2004: 141-147).

Mehmet Fuat Köprülü’ye göre, “Bahşı” kelimesi, Müslüman Kırgız-Kazaklar arasında “bakşı, baksı ve baksa” şekillerinde hala devam etmekte ve adeta Şamanilik devrinin kalıntılarını yaşatan sihirbaz, üfürükçü, halk hekimine bu isim verilmektedir” (Köprülü, 2004: 148). Köprülü, şaman/kam ile baksı/bahşuların içtimai rolleri, kıyafetleri ve kullandıkları aletler bakımından benzerlik gösterdiğini ve baksının her bakımdan bir şamandan farksız olduğunu ifade etmektedir (Köprülü, 2004: 149).

Şaman kavramı yerine Kırgız ve Kazaklar arasında “bakşı” ifadesi kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bübü-bakşı/bakşı-bübü, burkan-bakşı şeklinde de kullanımı mevcuttur ve bu kişiler çeşitli ilaç, dua ve efsunlar ile hastalıkları iyileştirmektedirler (Çeribaş, 2014:76).

İslamiyet’in kabulüyle baksı, şaman ve kamların yerine geçmiş ve onların görevlerini İslami çerçeve içerisinde üstlenmiştir. İslamiyet’in Orta Asya’da Türkler arasında yayılmasından sonra kamlar, eski inançlarının bir kısmını müslümanlık cilası altında yaşatmışlar ve İslam kültürünün yüzeysel olduğu yerlerde yakın zamana kadar “baksılık” adı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan baksı için, eski Türk Şamanizminin İslami devirdeki devamıdır denilebilmektedir (Bayat, 1989: 61-62).

Uygarlıkta daha ileri giden diğer Türk topluluklarında kamların vazifeleri parçalanmış ve farklı kişilere dağılmıştır. Köprülü, bu durumu sosyal işbölümüne bağlamakta ve şunları söylemektedir:

“Bilhassa İslamiyet’in kuvvetle yerleştiği merkezlerde, müşterek İslam medeniyetinin temsil edici tesiri altında âlimler, mutasavvıflar, şâirler, bakıcılar, münecimler, efsuncular, musikişinaslar, birbirinden tamamıyla ayrılmışlardı; Baksıların asırlarca önce tek başlarına gördükleri vazifeler dağılmış, parçalanmıştı: hastaları hekimler veya efsuncular tedavi ediyor, musiki aletlerini musikişinaslar çalıyor,

şiiir ve edebiyatla uğraşmak medreselerde Arap ve Acem edebiyatı ve bilgilerini edinmiş âlimlere ait bulunuyor, eski baksıların halkın muhayyalesinde efsanevi bir şekil alan kerametleri artık mutasavvıflara isnat oluyordu” (Köprülü 2004: 78).

Uygurlar arasında Budizm’in kabulünden önce, ruhani, büyücü, falcı, hekim, cerrah anlamlarına gelen baksı, kam kelimesinin karşılığı olup hastalıkları teşhis etmek ve kehanette bulunmak için fal bakan (kumalak salmak), müzikle ve büyüsel işlemlerle hekimlik icra eden kişilerin adıdır. Kelime Uygurlardan sonra anlam değiştirmiş, İslam ülkelerinde kurulan Türk ve Moğol devletlerinde bu dilleri bilen ve Uygur harfleriyle yazabilen kâtip; XVI. yüzyılda Timurlulardan sonra ise halk şairi, aşık anlamlarında kullanılmıştır. Kısacası baksılar Türk kamlarının İslami dönemdeki devamıdır. Bâbüir Şah’a göre baksılar, yakı ve kocakarı ilaçlarıyla hastalarını iyileştirmeye çalışan kişilerdi. Günümüzde de Orta Asya’nın bazı yörelerinde bu özelliklerini sürdürmektedirler. Mesela, Başkurtlarda bağucu adıyla lohusalarda ortaya çıkan albastı hastalığında baksılara başvurulmaktadır (Bayat, 2016: 243).

Abdulkadir İnan, İslamiyet’in kabulünden sonra Doğu Türkistan’daki bakşılarcının, mesleklerine dini bir referans kazandırmak, kendilerini ve mesleklerini meşru bir zemine oturtabilmek ve mesleklerini hocalara karşı koruyabilmek amacıyla “Bakşılık Risalesi” adıyla bir kitap uydurduklarını belirtmektedir. Bu risaleye göre bakşılık sanatının piri Hz. Fatıma’dır. Bakşıları ve mesleklerini o himaye etmektedir. Risalede Hz. Fatıma ile ilgili şöyle bir rivayet bulunmaktadır: “Bir gün Hz. Fatıma bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Havadan bir kuş gelip bu ağacın bir dalına kondu, dal derhal kurudu. Bu menhus kuşun gölgesi Fatma’nın üzerine düştü. Fatma hastalandı. Hekimlerin ilacı fayda vermedi. Tanrı tarafından kırk eren geldi. Bu erenler bir tuğ dikip etrafında dolaştılar. Fatma iyileşti. Böylece bakşılık Hz. Fatma’dan bakşılara kaldı.” Rivayete göre, ayinlerde önemli bir yere ve işleve sahip olan “tuğ” Cebrail vasıtasıyla Hz. Fatıma’ya gönderilmiştir (İnan, 2017: 77-78). Böylece bakşılar mesleklerini bu risale ile dini bir kaynağa, Hz. Fatıma ile de önemli bir dini kişiliğe bağlayarak; yaptıkları işe bir kutsiyet kazandırmaya, kendilerinin de Allah’a yakın seçkin ve saygı duyulması gereken kimseler olduklarını göstermeye çalışmışlardır.

Ocak/Ocaklı/İzinli

Anadolu coğrafyası ile sınırlı olmayan ocakların kökeni Orta Asya’ya kadar uzanmaktadır. İslamiyet öncesi dönemde Türk kültür coğrafyasında rakkaslık, hekimlik, şairlik ve sihirbazlık gibi pek çok görev kam/şaman adı verilen din adamları tarafından yapılmaktadır. İslamiyet’in kabulü ile din adamları, toplum içerisinde sahip olduğu otoriteyi koruyamamış ve din adamlığı yönünü derviş, şeyh, veli gibi ruhani kişilere devretmiş veya devretmek zorunda kalmış, hekimlik, doktorluk yönünü ise ocaklı olarak devam ettirmişlerdir (Kalafat, 2010: 123).

Ocaklar, Türk halkının esas doktorlarıdır. Her hastalığın ayrı bir ocağı vardır. Sıtma ocağı, kuduz ocağı, sarılık ocağı gibi “ocak” deyince akla belirli bir hastalıkla uğraşan aile gelmektedir. Bu ailenin tedavi ile meşgul olan kişilerine “ocaklı”

adı verilmektedir. Bir ocaklı, tedavi etmek kudretini ailesinden kan yoluyla almaktadır. Bunun için bir öğrenim ve eğitim devresine ihtiyaç yoktur; ancak ocaklının başarı gösterebilmesi için bazı kurallara dikkat etmesi gerekmektedir (Acıpayamlı, 1969: 5).

“Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyüklük işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi “ilaç” saydıkları gereçleri de kullanmaktadırlar” (Boratav, 2016: 129).

Boratav, ocaklıların sağaltma yöntemlerinde üstün öğenin büyüklük işlem olduğunu şu örneklerle açıklamaktadır: “Afyon bölgesinde, Bardakçı Köyü’ndeki “köstebek ocağı” köstebek denilen çıbanı iyileştirme yeteneğine sahiptir; bu çıbanın azınca sıracaya çevirmiş, bunu sağaltmak için ocaklı hastaya köstebek eti yedirir” (Boratav, 2016:129). “Çıbanın adı ile eti yedirilen hayvanın adlarının ortak olması, hastalık ile deva arasında büyüklük bağı gösterir. Gene Afyon bölgesinde Künbet Köyü yakınındaki Çıbık Baba’ya bağlı ocaklı, Yapıldak Köyü’nden Arap Kızı adında bir kadındı, 1950 yılında. Onun uzmanlığı fitıkları iyi etmekte: Çıbık Baba’nın yakınındaki ağaçlardan kesilmiş iki çubuğu birbirine sarar, çubuklar birbirine yapışınca fitık da geçermiş” (Boratav, 2016:131).

“Ocak olan kişiler, çokluk bir yatacın yakınındaki köyün halkındandır; ermişin soyundan gelmelerinin yahut onun türbesinde, ziyaret yerinde görevli olmalarının kendilerine yetki sağladığına inanılmaktadır. Ocaklı, erkek de kadın da olabilmektedir. Genel olarak erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakmaktadır. Ocaklık da atadan oğula yahut anadan kıza geçmektedir; ama bu kesin bir kural değildir. Ocaklı kendi soyundan olmayan bir kişiye de “el verebilir” yani büyüklük gücünü, kendinden sonra sürdürmesi için başkasına aktarabilir” (Boratav, 2016:129).

Kan bağlantısına dayanmayan ocaklıya ise izinli denilmektedir. Çocuğu ve yakın akrabası olmayan ocaklı, kabiliyetli gördüğü bir çocuğu küçükken yanına alarak özel bir eğitime tabi tutmakta, zamanı gelince elverme adı verilen bir törenle hastalık tedavi etme gücünü çırağına devretmektedir. Böylece “izinli” adını alan çocuk, ocaklı gibi hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olmaktadır (Şar, 2008: 1165).

Otacı/Emçi

İnsanlığın geneli gibi Türklerde tedavi ya da sağaltma amaçlı bitkilere ve doğadaki diğer unsurlara başvurmuşlardır. Bazen ilaç olarak özel bir işlem gerektirmeden doğrudan tedavi ettiğine ya da koruduğuna inandıkları elma (Şimşek 2008; Yeşil 2015) gibi besinlere de başvurulmaktadır. Otacı ve tas adı verilen hekimler, kamların aksine, bitki, hayvan ve maden kaynaklı ilaçlarla hastalarını tedavi etmektedirler. Otacı, ot kelimesinden türetilmiştir (Bayat, 2016: 247).

Eski Türkçede ot; tıbbi bitki, ilaç, zehir ve kendiliğinden yetişen bitki anlamlarındadır. Otacı ise otamak (ilaç yapmak) fiilinin köküne meslek bildirme eki olan

“-cı, -çi” getirilerek türetilmiş Türkçe bir kelime olup hekim anlamındadır (Bayat, 2016: 247). Otacılar bugünkü doktorluk mesleğinin eski zamanlardaki uygulayıcılarıdır. Onlar hastalarını çeşitli bitkiler kullanarak tedavi etmektedirler.

“Günümüzde kullanılan birçok ilacın ham halini çoğunlukla bitkiler oluşturmaktadır. Modern tıbbın ve eczacılığın yanı sıra bu bitkilerden amatör şekilde yararlanılan, ilaç yapan kişiler de bulunmaktadır. Bu kişilerin yaptıkları ilaçlara biz koca karı ilacı, otaçı, vb. isimler veriyoruz” (Alptekin, 2011:83).

Eski Türkçede ilaç ve deva karşılığı olarak em, ot em ve sem ile beraber emsem kullanılmıştır. Emden türeyen emlemek kelimesi, hastalığı ilaçlarla tedavi etmek demektir. Emçi kelimesi hekimin yanı sıra ilaç yapan eczacı anlamını da taşımaktadır. Divân-ı Lugâti't- Türk'te hekim karşılığı olarak “tasagun” geçmektedir. Bitkilerle tedavi majik tedaviler kadar eski olmasına rağmen, Türkler arasında bu uygulamayı yapan hekimler geç ortaya çıkmıştır Bunun bir nedeni Türklerin konargöçer olması, diğer bir nedeni de bununla ilgili yazılı belge yokluğundan kaynaklanan bilgi eksikliğidir (Bayat, 2016: 247).

Emçi; doktor, ilaç yapan anlamlarına gelip maddi sebeplerden kaynaklanan rahatsızlıkları bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerden yaptığı emlerle/ilaçlarla tedavi eden kişidir (Bayat, 1989: 61).

İlk İslami eserler içerisinde önemli bir yeri olan Kutadgu Bilig'de de ilaç yerine “em”; tabip yerine de “emçi” kullanılmıştır. Kamlar otacılar (tabibler) ile bir tutulmuş ve kamların insan topluluğu için faydalı adamlar olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca emçi ve otaçı kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır (İnan, 2017: 65).

Kerek tut otaçı, kerek kam

Ölüglük hergiz asıg kılmaz em

“Gerek hekim, tabip tut, gerek kam tut; eceli gelene ilaç fayda vermez” (İnan, 2017: 65).

Olar da birisi otaçı turur

Kamug ig togaka bu emçi erür

“Bunlardan biri tabiplerdir; bütün hastalıkları ve ağrıları bunlar tedavi ederler.” (Arat, 1959: 315)

Abdulkadir İnan “Eski Türk Dini Tarihi” adlı kitabının “Başkurt Türklerinde Şamanizm Kalıntıları”ndan bahsettiği bölümünde; Başkurtlar'da dudaklarda çıkan uçuk ile korku ya da başka sebeplerle hastalanan kişileri tedavi eden “emci kadın” diye bir sağaltıcıdan bahsetmektedir. (İnan, 2017: 140). Burada “emci kadın” diye bahsedilen sağaltıcının tedavisinde ilaç yerine büyüklük işlemlere başvurduğu görülmektedir.

İnan, emci kadın tarafından yapılan ve “ameliyat” olarak adlandırdığı tedavileri anlatmadan önce, tedavi edilen bu hastalıkların Başkurtlar'a göre ne anlama gel-

diğine dair bilgiler vermiştir. Uçuk hakkında; “Başkurtlar, dudaklarda peyda olan uçğun (vücuttaki ısıdan dudaklarda beliren fiskeler, kabarcıklar), ağzı şeytanın yalaması neticesinde meydana geldiğine inanırlardı” şeklinde biraz bilgi verdikten sonra emci kadın tarafından yapılan tedaviyi (ameliyat) şöyle anlatmaktadır; “Emci kadın, bir paçavrayı tutuşturup hastanın başı üzerinde dolaştırıp tekrar ocağa atar. Sonra ekme parçalarını uçuk (Başkurtça “usuk”) üzerine dokundurup köpeğe yedirir. Bu “ameliyat” a “uçuklama (usuktav)” denir.” (İnan, 2017: 140).

Emci kadının uyguladığı diğer bir tedavi yöntemi ise “kurşun dökme” dir. İnan, kurşun dökme ile ilgili şunları anlatmaktadır:

“Başkurtlar buna “KUT KU-YUV” derler. Onların inançlarına göre insan kor- kar ya da başka sebeple hastalanırsa ona “kut kuymak” (kut, ruh, can demektir), yani “can dökmek” gerekir. Bu ameliyat şöyledir: Kurşun (Başkurtça kurgaş) ateşte eritildikten sonra hastanın başı üzerine konulan kap içinde bulunan suya dökülür. Hastaya bu sudan bir yudum içirilir. Emci kadın kurşunu dökerken şu afsunu söy- ler “Hop hop yüreğin - avzman kirhen kötünen sık, Hop hop kutkaym – bardağın yerden kerı gel, Hop hop kut kuydum – kutun kutun kutuna...” (İnan, 2017: 140).

Daha sonra emci kadın, “suya dökülen kurşunun aldığı şekle bakıp hastalığın sebebini söyler. Kurşun yürek şekline az çok benzerse “hastalık korkudan olmuş”, “hastanın kutu uçmuş” der. Başkurtlar korku halini “kutum uçtu”, “yüreğim yarıldı” ve “ötüm yarıldı” diye ifade ederler. Sudan alınan kurşunu muska olarak hastanın elbisesinin göğsüne dikerler” (İnan, 2017: 140). Günümüzde de ani bir olay karşısında korkan kişi tarafından “ödüm patladı” tabiri kullanılmaktadır. Başkurtlar’da emci kadınlar tarafından hastalıkların tedavisinde kullanılan kurşun dökme yöntemi de günümüzde ocak, ocaklı ya da izinli adı verilen sağlıkçılar tarafından uygulanmaktadır.

Üfürükçü/Okuyucu

“Üfürük” kelimesinin anlamını “okuyup üflemek” deyimi açıklamaktadır. Okuyup üflemek; hastalığın sağlanması (tedavi edilmesi) istendiğinde duaların ve dileklerin etkisini hastanın vücuduna yaymak ve tabiatüstü zararlı varlıkların kötülüklerinden korunmak için çevreye ve etraftaki eşyaya bu varlıkları ürkütecek sözleri eriştirmek üzere yapılan işlemidir. “Nefes” kelimesi de üfürükle aynı anlama sahiptir. Etkisi güçlü olduğuna inanılan kişilere “nefesi kuvvetli” denilmektedir (Boratav, 2016: 132).

“Nefesi kuvvetli” kimseleri “üfürükçü” diye adlandıran Sedat Veyis Örnek şöyle bir tanım vermiştir: “Hastaları, cin çarpmışları, büyüye tutulmuşları iyi etmek amacı ile ya kutsal kitaptaki sure ve ayetlerden ya da büyüsel sözlerden, formüllerden faydalanarak okuyan, okuduklarını hastanın yüzüne üfleyen nefesi kuvvetli kimselere üfürükçü denir” (Örnek, 2017: 48). Örnek, bu kişilerin yaptığı işi de “üfürükçülük” diye adlandırmıştır. Üfürükçülüğün çoğu kez hocalar tarafından yapıldığını, ayrıca ak büyüün yanı sıra kara büyü ile uğraşanlar için de kullanıldığını belirtmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri” adlı çalışmasında Şamanizm ile ortak olan “hastaları iyileştirmek” motifine menâkıb-nâmelerde sıkça rastlandığını belirtmiş ve bazı örnekler sunmuştur. Bu örnekler arasında, Baba İlyas’ın ileri gelen halifelerinden Hacı Mihman’ın nefesi hangi hastaya ererse mutlaka iyileştirdiği, bu kerametın şeyhi tarafından kendisine bağışlandığı anlatılmaktadır. Ayrıca, Otman Baba’nın hastaları, nefes edilmiş sular içirerek iyileştirdiğine değinilmektedir. Nefesi ile iyileştirme motifi “Veli Baba Menâkıb-nâmesi”nde de sıklıkla geçmektedir (Ocak, 2005: 147-148). Bu çalışmada tespit edilen uygulamalar halk inançları bağlamındaki bir gerçekliği yansıtmakla birlikte bugünkü gerçek hayatta da bir karşılıkları bulunmaktadır.

Orhan Acıpayamlı, üfürükçüler ve okuyucuları “genellikle erkek olup bilgilerini çoğunlukla yazılı kitaplardan edinen ve tedavilerini yalnızca sihirselle yöntemlerle yapan kimsedir” (Acıpayamlı, 1969: 4) diye tanımlamaktadır.

Şerafettin Turan ise bu kişilerin icra ettiği iş için “üfürükçülük” tabirini kullanarak şu bilgileri vermektedir: “Hastayı iyileştirmek ya da kötülüğe uğramış birisini ondan kurtarmak için, bazı duaların ya da gelişigüzel sözlerin söylenip sonunda kişinin üflenmesi” (Turan, 2014: 180).

Halk hekimliği uygulamalarında dinsel kimliğinden ziyade sihirselle kimliğiyle ön plana çıkan “hoca” adlı sağaltıcılar da birer okuyucu/üfürükçüdür. Bu kişiler, cinlerle konuşmak, okuyup üflemek, ip bağlamak, muska yazmak gibi yöntemlerle hastalıkları sağaltmaya çalışmaktadırlar (Ocak, 1983: 102). Mehmet Halit Bayrı, hocaların bir zamanlar her adım başında bulunduğunu, rüya tabir etmekten muska yazmaya, evlenemeyenlerin kısmetini açmaktan hastaları tedavi etmeye kadar pek çok iş yaptıklarını belirtmektedir. Bayrı, şamanların kendisine bağlı ruhlarla yaptıkları hastalık tedavilerini hocaların cinlerle konuşarak yaptığını ifade etmektedir (Bayrı, 1947: 73-74). Bu durumda şamanlıktaki ruh kavramı ile İslamiyet’teki cin kavramı arasında bir benzerlik olduğu gibi, hastalıkların sağaltılmasında ruh ve cinlere başvuran şamanlar ve hocalar arasında da bir bağın olduğunu söylemek mümkündür.

Üfürük ve afsunun eşit anlamda olduğunu ifade eden Pertev Naili Boratav, çocuk sıtmadan korunmak için bileğe okunmuş bir ipliğin bağlandığını ve Mersin’de yapılan bu işlemin “urasa” adıyla anıldığından bahsetmektedir (Boratav, 2016: 132-133). Hatta Osmanlı folklorunu inceleyen ve o dönemin halk hekimliğine dair önemli bilgiler veren Abdülaziz Bey, sıtmaya tutulanları okuyup bileklerine bükülmüş pamuk ipliği bağlayan sağaltıcıyı “sıtma bağlayıcı” olarak tanımlamıştır (Abdülaziz Bey, 1995: 358). Boratav, sıtmanın sağaltılmasıyla ilgili verdiği bu örnek uygulamada hastalıktan korunma ve kötü etkileri kovma amacıyla yapılan okuyup üflemenin, bir sağaltma işlevine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Boratav, 2016: 132-133).

Üfürük, afsun, urasa gibi büyünlük nitelikteki işlemlerde insan vücuduna gelecek zararları önleme ve sağlığı koruma güçleri bulunan nazarlık ve muskalar da kullanılmaktadır (Boratav, 2016: 141-142).

Eski Türkçede afsuna “arvuç” yahut “arbağ”, bugünkü Kıpçak lehçelerinde “ar-bav”, Doğu Türk lehçelerinde ise “arbiş” adı verilmektedir. Yakut lehçesinde “af-sun” kelimesi “kötü ruhları aldatmak, dalkavukluk etmek” anlamlarına gelmektedir. “Arbiş” Altay lehçelerinde manası anlaşılmayan sözlere denilmektedir. “Şaman dualarında manası anlaşılmayan kelimeler ve cümleler şamanistlere göre tesiri en kuvvetli sözlerdir” (İnan, 2017: 138).

Rıfat Araz, yılan veya zehirli böcekler tarafından sokulan kimseleri tedavi eden ve bu tarz zehirli haşeratların eve, bağa, bahçeye girmesini engelleyen kişiyi afsun/afsun ocağı (Araz, 1995: 162-163) diye tanımlarken, Abdülkadir İnan bu kişiden “arbavçı” diye bahsetmektedir.

“Yılan, akrep, karakurt, böy (zehirli örümcekler, goleodes, tarantula) gibi haşeratlar tarafından ısırılanlar olursa Müslüman Türkler arbavçıları çağırıp okuturlar. Folklorla göre öyle arbavcılar olurmuş ki ısırın haşaratı ve yılanı kendi yanlarına kadar çekebilirmiş. Bazı haşarat ve yılanlar arbavcının karşısına gelerek ölürler, bazıları da arbavcı ile afsun yarışı yaparlarmış. Bir Başkurt rivayetine göre, arbavcılardan biri bir yılanla karşı karşıya üç gün “abraşmış”. Arbavcının karnı şişmeye başlamış. Yanında bulunan hasta “düğmeyi çöz” diye bağırılmış. Arbavcının hatırına “düğme gözlü kara yılan” mısrağı gelmiş ve okumuş. Meğer bu yılanın adı ve afsununun “düğümü” bu imiş. Yılan derhal ölmüş ve hasta iyileşmiş. Arbavcı da kurtulmuş” (İnan, 2017:139).

Halk hekimliğinin uygulayıcıları arasında yer alan kamların sağaltıcı işlevini günümüzde devam ettiren üfürükçü ve okuyucu adındaki sağaltıcılardan Yusuf Has Hacıp’in “Kutadgu Bilig” adlı eserinde de bahsedilmektedir. “Efsuncu/afsun-cu/mu’azzim” dediği bu kişiler için Yusuf Has Hacıp şöyle söylemektedir:

Bularda basa keldi afsuncılar
 Bu yi yeklig ipke bu ol emciler
 Bularka yime ök katılgı kerek
 Bu yil yeklig ipke olagu kerek

“Bunlardan sonra efsuncular gelir; cin periden gelen hastalıkları bunlar tedavi ederler. Bunlar ile de görüşmek tanışmak gerekir; (çünkü) cin ve peri çarpmasından hastalıkları okutmak lazımdır” (Araz, 1959: 315).

Otaçı onamas mu’azzim sözün
 Mu’azzim otaçığa evrer yüzün
 Ol aymış otug yese igke yarar
 Bu aymış bitig tutsa yekler yırar

“Otacılardan sonra afsuncular gelir. Yel, şeytan (yek) hastalıklarını bunlar tedavi ederler. Bunlara katılmak (karışmak), yel, şeytan dokunanları bunlara okutmak gerektir. Acaba nasıl faydası dokunur desen bile sen onu hoş tut. Tabib afsuncunun

sözlerini beğenmez, afsuncu da tabibe yüz çevirir. Tabip “ilaç kullanırsa hasta iyi olur” der. Afsuncu ise “muska kullanılırsa cin-şeytan uzaklaşır” der” (İnan, 2017: 66).

Kaşgarlı Mahmud kam kelimesini kahin kelimesiyle tercüme ederek Divanü Lügati't Türk'ün birkaç yerinde afsun anlamına gelen “arvış” kelimesini kullanmıştır. “Kamlar kamık arvaştı= kahinler anlaşılmayan bir takım sözler söylediler. Cin çarpmasına karşı yapılan üfürükler de böyledir. Kam arvış avradı=kam afsunladı” (İnan, 2017: 65).

Görülüyor ki halk hekimliğinde hastalıkları tedavi etmek amacıyla dua ya da bazı büyü kelimeleri söyleyerek hastaya doğru okuyup üfleyen sağaltıcılara, yaptıkları bu eylemden ötürü “okuyucu/üfürükçü” denilmiştir. Sağaltıcılara verilen bu isim birçok araştırmacı tarafından kullanılmış olup, bunlar arasında Orhan Acıpayamlı, Sedat Veyis Örnek, Abdülkadir İnan ve Mehmet Fuat Köprülü gibi halk bilimine ve halk hekimliğine önemli katkı sağlayan kişiler bulunmaktadır. Orhan Acıpayamlı ve Sedat Veyis Örnek, bu kişilerin özel olarak tanımını yaparken, Abdülkadir İnan “kamların yalnız din adamı değil aynı zamanda tabip, üfürükçü vazifesi gördüğünden”; Mehmet Fuat Köprülü, “bahşının Şamanilik devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan sihirbaz, üfürükçü ve halk hekimi” olduğundan bahsetmektedir. Yusuf Has Hacip ise günümüzde “üfürük” ve “üfürükçü” anlamlarına gelen “afsun” ve “afsuncu” kelimelerini kullanarak “kötü ruhlardan kaynaklanan hastalıkların sağaltılması için başvurulan kişiler” tanımlamasını yapmaktadır. Geçmiş dönemlerden beri Türk toplumunda manevi değerlerin bilgisine sahip olduğuna inanılan bu kimseler, hem kutsal kabul edilmiş hem de bir din adamı statüsüne sokulmuştur.

Sonuç:

Yüzyıllar boyunca hastalıklarla mücadele eden insanoğlu, hayatta kalabilmek ve var olan sağlığını koruyabilmek için çeşitli teşhis ve tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerin mahiyetleri incelendiğinde de gerçekçi diye adlandırılan ve deneme-yanılma yoluyla etkisi kanıtlanan ilaçlar ile din ve büyüünün hâkim olduğu uygulamalar görülmektedir. İnsanların atalarından miras alarak kendi yaşam tarzları ve inançlarıyla zenginleştirdikleri bu tedavi uygulamalarının tümü de halk hekimliğini meydana getirmiştir.

Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan geleneksel halk hekimliği uygulamaları, ilk çağlardan günümüze kadar gelişerek ve değişerek gelmiştir. Geçmişin inanç öğeleriyle birlikte hala uygulanmaya devam eden bu sağaltma yöntemleri, eski Türk toplumlarında hekim olarak görev yapan şamanlar tarafından uygulanırken, Anadolu’da farklı isimler verilen halk hekimleri tarafından icra edilmeye başlanmıştır.

Toplum nazarında birbirinden farklı isimler olsa da genel olarak ”halk hekimi ya da iyileştirici” olarak nitelendirilen bu kişiler, kendilerinden önceki kuşakların deneyimleri ışığında kendi gözlemlerini de birleştirerek uyguladığı tedaviler ile çevrelerine şifa dağıtmaya ve faydalı olmaya çalışmışlardır. Bu yönleriyle de halk hekimliğinin gelenekten geleceğe taşınmasını sağlayarak, yok olmaya yüz tutmuş ve kültürel miras niteliği taşıyan halk hekimliğinin yaşayan tarihleri olmuşlardır. Bu konuda yapılan birçok araştırma da gösteriyor ki, günümüzde de modern tıbbın tüm imkânlarına rağmen hastalıklardan kurtulmak için bilgisine güvenilen, sözüne itimat edilen, atalarından el almış, tecrübeli ve saygın kişiler olarak kabul edilen sağaltıcılara hala başvurulmaktadır.

Kaynakça:

ACIPAYAMLI, Orhan, (1969), "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri", Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXVI, S. 1-2, s. 1-9.

ACIPAYAMLI, Orhan, (1989), "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi", Türk Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, s. 1-8.

ALPTEKİN, Ali Berat, (2011), Halk Bilimi Araştırmaları, Ankara: Akçağ Yayınları.

ARAZ, Rıfa, (1995), Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

ARAT, Reşit Rahmeti, (1959), Kutadgu Bilig Tercümesi (Çeviri), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

BAYAT, Ali Haydar, (1989), "Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları", Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, s.59-82.

BAYAT, Fuzuli, (2006), Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

BAYRI, Mehmet Halit, (1972), İstanbul Folkloru, 2. Baskı, İstanbul: A. Eser Yayınları, s. 109-110.

BORATAV, Pertev Naili, (2016), 100 Soruda Türk Folkloru, 3.Baskı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

ÇERİBAŞ, Mehmet, (2014), "Şaman/Bakşı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I", International Journal of Religious Sciences, S:2, s.65-83.

DAĞI, Fahri. (2013), "Türk Fıkralarında Halk Hekimliği Unsurları". 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C.II, S.5, s.117-129.

ELİADE, Mircea, (1999), Şamanizm, (Çev: İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.

ELİADE, Mircea, (2003), Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, İstanbul: Kambalacı Yayınevi, s.27.

HUFFORD, David J, (2007), "Halk Hekimleri". (Çev. Mustafa Sever). Milli Folklor Dergisi, S.73, s.73-80.

İNAN, Abdülkadir, (2000), Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KALAFAT, Yaşar, (2010), Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Berikan Yayınevi.

KIZILÇELİK, Sezgin, (1995), Kırsal Kesim ve Kentsel Kesimdeki Sağlık Sisteminin Sosyolojik Açıdan Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, (2004), Edebiyat Araştırmaları-1, Ankara: Akçağ Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar, (1983), Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul: Enderun Kitabevi, s.102.

OCAK, Ahmet Yaşar, (2005), Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis, (2014), 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

ÖRNEK, Sedat Veyis, (2017), Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, s.48.

ÖZER, Nurten, (1989), “Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız”. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.203-210.

ROUX, Jean Paul, (1994), Türklerin ve Moğolların Eski Dini. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları.

SERDAROĞLU, Ümit, (1996), Eskiçağ'da Tıp, İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

SOL, Selma, (2007), “Edirne’de Halk Hekimliği”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. IX, S.1, s.175-191.

ŞAR, Sevgi, (2008), “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, 38. ICANAS Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (Ankara 10-15 Eylül 2008), s.1163-1178.

ŞİMŞEK, Esmâ (2008), “Ölümsüzlük İlacı Elma” Turkish Studies, Volume 3/5 Fal

TANYU, Hikmet, (1981), “Şamanlık veya Şamanizm”, Türk Ansiklopedisi, C.XXX, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (2014), Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe), 7. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TÜRKDOĞAN, Orhan, (1991), Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

YARDIMCI, Mehmet, (1989), “Malatya Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağlıkmacılığı ve Bazı Halk İlaçları”, İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, s. 267-276.

YEŞİL, Yılmaz (a) (2014), Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri Doğum

Evlenme Ölüm Gelenekleri, Grafiker Yay. Ankara,

YEŞİL, Yılmaz (b) (2014), “Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,

YEŞİL, Yılmaz, (2015), “Türk Halk Hekimliğinde Elma”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,

Extended Abstract:

When the cultural structures of societies are examined, it is seen that they contain many elements. One of these elements is folk medicine. Aiming to protect the health of the people and to heal them when they get sick, folk medicine has become a branch of service that covers all the traditional knowledge and practices about health and diseases, and is responsible for protecting the health of the individual and the society. It is seen that in almost every society in the world, folk medicine practices are used for the diagnosis and treatment of various diseases. Since the folk medicine of every society is shaped within the framework of its own cultural, geographical and economic conditions, the treatment practices in this field have manifested themselves in different ways in different societies. In the early ages, it was believed that diseases are generally caused by supernatural hidden powers, and magic and magic were used in treatments. Later, as people were subject to various religions, religious elements as well as magic and sorcery were dominant in the treatments. Patients were tried to be cured by symbolic behaviors, prayers and medicines. It is seen that there is an element of belief at the basis of such practices. Therefore, the folk medicine knowledge of each period has been interpreted according to the beliefs. The preference of the methods used in the treatment of diseases and the therapists applying these methods were also influenced by beliefs. In the folk medicine practices, which were transferred from tradition to the future, but preserving the essence, folk remedies were used together with religion and magic. These people, who are called folk physicians in traditional folk medicine, sometimes used medicines obtained from plants, animals and various minerals, and sometimes religious-magical methods, and sometimes all of them together, in order to treat people who applied to them due to various health problems. The treatment methods used are shaped according to the source of the diseases. Throughout history, it is seen that these practices, which people have tried and applied to get rid of the diseases they have been exposed for various reasons, were performed by people known and known as “healer”. In folk medicine, “healer” is called a person who is believed to have the power and ability to cure all kinds of diseases. These people, who are generally accepted to have superior abilities in the eyes of the society and cult due to their position, have met their health needs by helping people get rid of diseases. Looking at the historical development process of folk medicine, people who do not understand what the cause of their illnesses are, but who are in a constant search to get rid of them, applied to people called shamans as therapists. The duty of medicine, which started with shamans in pre-Islamic Turkish folk medicine, was carried out by people with different names after the adoption of Islam. Diseases that can occur due to material reasons that can be seen with the eye are generally treated by the equivalent of today’s physician called emci, otacı who use the plants, various minerals and animals of the region as medicine. The treatment of people who are believed to be under the influence of evil spirits and who have mental illnesses such as mental disorders and illness of unknown origin, have been undertaken by kam, shaman and “baksi” as they are called in the Islamic period. The

healers called “ocak”, which is the form of the Shaman of Central Asia and found almost everywhere in Anatolia, have treated and still treat diseases according to their abilities by using medicines together with religious-magical methods. In addition, it is seen that healers who are believed to have knowledge of spiritual values in Turkish society, who practice their treatments by reading and blowing prayers or magical words towards the patients and who are generally called “readers / healers” are used. These people, who have always existed with different names from past to present in the treatment of diseases, have been accepted as a “healer or folk physician” in the eyes of the society rather than their titles. These people were believed have healing breaths and healing hands and were believed and trusted by society. When people were desperate, these healers applied to relieve the pain and suffering that they have suffered from their illnesses, using traditional healing methods, they kept this tradition from generation to generation. It is seen that the vast majority of Turkish folk medicine practices that have survived until today were developed within the framework of shamanism and continued by adapting other beliefs over time. Turkish history, which started in Central Asia, has moved to different geographies over time. With this relocation, the elements specific to Turkish culture reached different geographies of the world. One of these elements is folk medicine and the folk physicians representing it. For this reason, there are folk physicians named by various names according to the treatment methods and materials they use in all geographies where Turks live. It is seen that cultural adaptation has an effect on naming each of the therapists, who are the practitioners of traditional treatment methods in folk medicine, which continue to exist in the face of all kinds of changes. It is possible to say that in ancient Turkish societies there are many types of the healer or folk physician, which was started by these people called shamans or kam and which is considered as a profession according to the period. Although they have different names in the eyes of the society, these people, who are generally described as “folk physicians or healers”, have tried to heal their surroundings and be useful with the treatments they applied by combining their own observations in the light of the experiences of previous generations. With these aspects, by ensuring that folk medicine is carried from the tradition to the future, they are known about to disappear and have become the living history of folk medicine, which is a cultural heritage. Many researches on this subject show that today, despite all the possibilities of modern medicine, therapists whose knowledge are trusted, trusted in their words, handled from their ancestors, experienced and respected are still applied to get rid of diseases. In this article, which deals with people starting from primitive healer and continuing their healing work different from modern medicine, it is tried to make a general evaluation about the therapists in folk medicine.

Yozgat Zili Dokumalarından Örnekler

Examples Of Yozgat Zili Textures

Ülkem YAZ *
Nefise YÜKSEL **

Öz:

Dokuma kültürü, Türkler'de Orta Asya'dan itibaren varlığını gösterir. Anadolu'ya Türklerin gelişi ile ise burada ki mevcut dokuma kültürü ile harmanlanan renk, desen ve motifler köklerinden kopmadan zenginleşmiş ve geniş yelpazesi olan köklü bir kültüre dönüşmüştür.

Anadolu'nun her köşesinde var olan dokuma kültürü şaşırtıcı şekilde yakın coğrafyalarda farklılık gösterirken daha uzak mesafelerde de benzer özellikler izlenebilmektedir. Bunun sebebi olarak ise konar-göçer kültürden yerleşik hayata geçen grupların aldıkları kültürle farklı yerlere yerleşmesi sayılabilir. Önemli noktalardan biri ise halkın sahip olduğu dokuma kültürüne yeniliklere açık olmakla birlikte, sahip çıkmasıdır.

Yozgat Dokuma konusunda tam bir yerel merkez olmamakla birlikte, düz dokumalarca zengindir. Bu zenginlik ise yakın coğrafyasında bulunan Kayseri, Kırşehir, Aksaray, Sivas gibi dokuma merkezlerinin etkisidir. Dokuma tekniği bakımında Yozgat'ta yaygın olmakla birlikte, yanlış bir ifade ile bütün düz dokuma tekniklerinin 'kilim' olarak ifade bulması, zili tekniğinin çok tanınır olmamasına sebep olmuştur.

* Yozgat Bozok Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi Yozgat, ulkem.yaz@bozok.edu.tr ORCID: 0000-0003-3115-1322

** Yozgat Bozok Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi Yozgat, nefise.yuksel@bozok.edu.tr ORCID: 0000-0002-0821-9416

Bu çalışmada yöreye ait 4 dokuma örneği seçilmiş ve bu örneklerin, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından gösterdiği farklılıklar ele alınmaya çalışılmıştır. Zili tekniğinin diğer düz dokuma tekniklerinden farklılık göstererek dikey hatlı motifler ihtiva ettiği görülmüştür. Zili ve kilim tekniğinin birlikte kullanıldığı iki teknikli dokumalar yanı sıra kilim, cicim ve zili tekniğinin kullanıldığı üç teknik içeren dokuma türleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada incelenen örneklerin teknik bakımından tanıtımları yapılmıştır. Diğer Anadolu zili dokumaları ile kıyaslanmamıştır. Tekniğin elverdiği ölçüde dokuyucunun yaratıcılığının katkısıyla ortaya çıkan kompozisyonların tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zili, Yozgat dokumaları, Dokuma.

Abstract :

Weaving culture shows its presence in Turks since Central Asia. With the arrival of the Turks in Anatolia, the colors, patterns and motifs blended with the existing weaving culture here, enriched without breaking from their roots and turned into a deep-rooted culture with a wide range.

While the weaving existing in the corner of Anatolia was read in the near geographies in the past, similar features can be observed in further distances. The reason for this may be that the groups who passed from nomadic culture without a password settled in different places with the culture they received. One of the important points is that the people are open to weaving innovations.

Although Yozgat is not a local center for weaving, it is rich in plain weavings. This wealth is the effect of weaving centers such as Kayseri, Kırşehir, Aksaray and Sivas, which are located in their close geography. The fact that it was commonly expressed in Yozgat as a plain woven 'rug' with a false expression, caused the zili technique to not be well known.

This dish is not the 4 weaving samples belonging to the region and the differences shown by these examples in terms of their characteristics have been tried to be discussed. It was seen in the vertical line motif showing the boat of Zili, one of the other flat weaving techniques. In addition to two-technique weavings with zili and kilim techniques, there are also weaving types that include three techniques of kilim, cicim and zili technique.

In this training, the samples examined were technically introduced. It has not been compared with other Anatolian bell weavings. The presentation of what came out with the contribution of the creativity of the weaver was made as far as the technique allows.

Keywords: Zili, Yozgat weaving, Weaving.

Giriş:

Örtünmek, giyinmek, tabiat şartlarından korunmak insanlığın varoluşundan bu yana, yemek ve barınmaktan sonra en önemli ihtiyaç olmuştur. Bunu karşılamak için önceleri hayvan postları ve bitkiler bütün olarak kullanılmıştır. İnsanoğlu yeni teknikler, teknolojiler, icatlar ardından giyimlerini hafifletmek çeşitlendirmek ve daha işlevsel hale getirmek serüvenine başlamıştır. Bu şekilde başlayan dokuma serüveni insanoğlunun yaşam ortamında da ihtiyaç karşılamaya ve dekorasyona dönüşmeye başlamıştır.

Dokuma: iki yada daha fazla iplik grubunun değişik şekillerde birbirleri ile kenetlenmesi işlemine ve bu işlem sonucu ortaya çıkan yüzeye denir. Geleneksel Türk dokumaları, havlı dokumalar ve havsız dokumalar olarak ikiye ayrılır. Havlı dokumalar halı dokuma, havsız dokumalar kilim, cicim, zili, sumak olmak üzere dört grupta incelenir. Burada ele alacağımız dokuma türü zili dokumalardır. Zili dokuma hafif bir dokuma olması sebebiyle genellikle; çuval, yük örtüsü, yastık vb. gibi ürünlerin yapımında kullanılan bir tekniktir. Çalışma dört örnekle sınırlı tutulmuştur. Burada; Yozgat yöresine özel bir genelleme yada diğer yörelerle ilgili bir kıyaslamadan ziyade, tekniğin farklı kullanımlarıyla ortaya çıkan farklı desenler ve zili tekniğinin tanıtımı amaçlanmıştır.

Türk Dokuma Sanatının Tarihçesi

Türk halı sanatı ile ilgili kaynaklara göre, düğümlü halı Asya'da Türklerin yaşadığı, özellikle, yoğun olarak buldukları Ötüken Bölgesinde ortaya çıkmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Türklerin aynı çağlarda keçe ve kilim sanatı hakkında bilgilerinin bulunduğunu, ev ve çadırlarını keçe ve düz dokuma yaygılarla süslediğini yine kaynaklardan öğrenmekteyiz (Deniz,2000:19). Düz dokuma yaygılar halı kadar dayanıklı olmadığı ve çabuk yıprandığı için eski örnekleri günümüze kadar ulaşmamakta, tarihi aydınlatabilecek çok eski örnekleri yok olup gitmektedir (Aytaç, 1982:36).

Çatalhöyük'te elde edilen bulgular Anadolu'da dokumacılık sanatının MÖ. 6000 li yıllara kadar götürmektedir. Bu durum Türkmenlerin (Oğuz Boyu) Anadolu'ya geldiklerinde geçmişte çok eskilere dayalı bir dokuma sanatı ile karşılaşmalarını göstermektedir. XVI. yy'a ait en eski Türk Düz Dokuma yaygı parçaları Washington Tekstil Müzesindedir (Demir, 1995:1).

Türkler Orta Asya'dan getirdikleri dokuma birikimini ve tekniklerini Anadolu'da karşılaştıkları kültürle yoğunlaşarak Anadolu Türk dokuma kültürünü geliştirmişlerdir. Anadolu'nun her bölgesinde ve bölgeler içinde şehirlerde ve hatta köylerde farklı göçebe toplulukların yerleşmesi ve yaşaması ile çok zengin bir çeşitlilik görülür. Renk, kompozisyon, desen bakımından farklı zenginlikleri vardır.

Yozgat'ta Dokumacılık

18. yy da ilk örneklerine rastlanan Yozgat dokumalarının bu yıllardan kalan örnekleri genellikle iki parçalı yani şaklı kilimlerdir. Kilim, cicim, zili dokumalar görülürken, kullanım alanları da yer sergisi (kilim), namazlık (namazlağı), sofra örtüsü, perde, at örtüsü olarak kullanılan çeşitleri mevcuttur. 19. Yüzyıla tarihlediğimiz kilimler arasında en yaygın tipler çul, sergi kilimi (döşeme kilim), makat (sedir) kilimi, yolluk, namazlağ (namazlık kilimi), yastık, heybe (habe) ve çuval (haral) dir (Deniz, 50-51).

18. ve 19. yy. dokumalarında malzeme yün ve daha kalitesi yüksek dokumalardır. 20. yy. başından itibaren ise pamuk malzeme olarak dokumaya dahil olmaya başlamıştır. Günümüz Yozgat düz dokumalarının desen ve motifleri bu dönemde oluşmaya ve karakteristik özellik kazanmaya başlamıştır (Deniz, 2000; 51-52).

Zili Dokuma

Düz dokuma teknikleri kilim, cicim, zili, sumak olarak sayılır. Zili; atkı, çözü ve desen ipi olmak üzere üç iplik sistemi ile yapılır. Atkı ve çözü ipinden oluşan düz kilim yada bezayağı dokuma üzerine üçüncü bir iplik sistemi olan desen ipi ile desenler oluşturulur. Cicim dokumaya nispeten benzer. Hatta sık motifli cicim dokuma tekniği ile karıştırıldığı da olur. Ancak zili dokumada desen ipi çözümler üzerinden 3-1, 5-1, 3-3, gibi sıralı atlamalar yapar ve bu nedenle yüzeyde fitilli bir görünüm oluşur.

Atlamalardaki sayılar dokumanın temelini oluşturan düz kilim veya bezayağı tekniğinin sıklığına yani kalitesine göre belirlenir. Desen ipinin yüzeydeki atlamaları çok uzun olmaz.

Dokumanın arka yüzü iplik uçlarının serbest kaldığı karmaşık bir görünüme sahiptir. Yörede ıstar denilen tezgahlarda dokunur. Istar tezgahı düz dokumalar yapılırken kolaylık sağlayan mekikli dokumaya imkan verirken dokuyucu desen sıralarında desen ipinin dokuma eni boyunca 3-1.3-3 ve bazen çapraz oluşumlar sırasında 5-1 gibi atlamalarıyla desen sırasını oluşturur. Dokuma, teknik gereği kilimde sağlanamayan uzun dikey hatlar oluşturmaya müsaade eder. Bu atlamalar düz yada çapraz olabildiği gibi kontürlü görüntüye de sahip olabilir. Bu görünüm-lerinden dolayı şu şekilde sınıflandırılabilir:

Düz zili,

Çapraz zili (zili verne)

Seyrek zili

Damalı zili

Konturlu zili

Dokuma Örnekleri

Fotoğraf No: 1-2

Örnek No: 1

İlgili Koleksiyon: Naciye Öztürk'ün çeyizinden (Yozgat/Sorgun)

İnceleme Tarihi: 01.09.1996

Ürünün Yapılış Tarihi: 1930/1935

İnceleme Tarihinde ki Durumu: Onarım görmemiş sağlam durumda

Ürünün Kullanım Amacı: Yolluk

Boyutları: En:100 Boy: 250

Kullanılan Malzeme: Atkı: Yün Çözü: Yün Desen: Yün

Tekniği: Zili, kilim karışık

Dokuma Yoğunluğu (10 cm): Atkı: 35 Çözü: 45

Kompozisyon: 100x250 cm ebatlarında zili ve kilim tekniği ile dokunmuş olan dokuma yörede tahtalı olarak adlandırılır. Farklı uzunluklarda desen ve teknikleri değişen şeritlerden oluşmuştur. Dokuma birinci bölümde kilim tekniği ile başlamıştır. Üçgen biçiminde motiflerin yanyana gelmesiyle oluşan testere motifi, şerit üzerine iki düz kiremit rengi ve açık yeşil su şeklinde yerleşmiştir. Ortada üstüste üç 'S' kıvrım farklı renklerde olup kenarları üçer sıra kiremit rengi ve yeşil su ile tamamlanmıştır. Parçanın üstünde altta başlayan testere motifi tekrarlanmıştır.

İkinci bölümde zili tekniği uygulanmıştır. Bölüm altıgenlerin kaydırılmış ek-sende alternatif sıralanması ile oluşmuştur. Her altıgenin içi üst üste sıralanmış baklava motifinin ortada ki baklavanın uçlarından çıkan koçboynuzu motifi ile tamamlanmıştır. Motiflerin renkleri farklıdır. Altıgen motiflerinin içleri testere motifi ile sınırlanmıştır. Zemin kiremit kırmızı motifler ise pastel yeşil ve mordur.

Desenli yüzeyler arasında; kenarlarda kiremit kırmızısı ortada yeşil olan çubuklar bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde birinci bölümüm tekrarıdır.

Dördüncü bölün zili tekniğidir. Baklava biçiminde koçboynuzlarından meydana gelen motiflerin kenarda yarım biten kaydırılmış eksende alternatif sıralanmasından oluşmuştur. Motifler kiremit kırmızısı zemin üzerine yosun yeşili koçboynuzlarının merkezde baklava motifleriyle birleşmesinden meydana gelmiştir. Yine bu alan testere ağız motifi ile sınırlanmıştır.

Beşinci bölüm; diğer bölümlere göre daha incedir. Koyu kremrengi zemin üzerine yaklaşık 25 cm uzunluğunda üst üste üçer adet çubuğun yan yana sıralanmasından oluşmuştur. Testere motifi ile altıncı bölüme geçilmiştir.

Altıncı bölüm dokuma tekniğinin en geniş bölümüdür. Kenarda yarım ortada tam baklava motiflerinin sıralandığı bir kompozisyon örneğidir. Baklava motiflerinin tam göbeğinde aşk ve birleşim motifi vardır. Kenarı pıtırak motifi ile çevrelenmiş, pıtırak motifinin etrafı ise baklava biçiminde çevrelenmiş ve uçlarından çengel motifleri kullanılmıştır. Göbeği oluşturan baklava deseninin dış konturleri içe ve dışa doğru çam motifleri ile bezenmiştir. Kenarda yarım biten baklavar ise aynı kompozisyon örneği ile dolgulanmıştır.

Kilim ve zili tekniklerinden oluşan dokumanın ortasını altıncı bölüm oluşturur, diğer yarısı simetrik olarak devam eder.

Fotoğraf No: 3

Örnek No: 2

İlgili Koleksiyon: Buket Pasta Salonu, Ali Akkaya / Yozgat

İnceleme Tarihi: 28.08. 1996

Ürünün Yapılış Tarihi:1960

İnceleme Tarihinde ki Durumu: Sağlam

Ürünün Kullanım Amacı: Yastık yüzü

Boyutları: En: 60 Boy: 100

Kullanılan Malzeme: Atkı: Yün Çözüğü: Yün Desen: Yün

Tekniği: Zili

Dokuma Yoğunluğu (10 cm): Atkı: 35 Çözüğü: 40

Kompozisyon: kenarda 10 cm yatay bezayağı üzerinde saçbağı motifleri krem rengi, siyah, kiremit rengi olarak sıralanmıştır. Hemen üzerinde altta ve üstte yöreye göre cinli kıvrım, sığır sidiği gibi isimlerde verilen su motifi ile dolgularan bordür testere motifi ile tamamlanmıştır.

Yastık yüzeyi; yarım başlayan altıgen motiflerinin kaydırılmış ekseninde alternatif sıralanması ile dolgulanmıştır. Altıgen motiflerinin etrafı tekniğin kaydırılarak uygulandığı zili verne kullanılmış olmasından dolayı, çift sıra geometrik zincirler şeklindedir. Altıgenlerin içi yörede ivdime motifi ile bezenmiş olup motiflerin yü-

zeyi asimetrik olaral kiremit rengi üzerinde krem lacivert üzerinde yeşil ve kiremit kırmızısı renklerle çalışılmıştır. Kompozisyonda simetrik renkte ise asimetrik düzeleme görülür. Kompozisyona yörede ivdime tabakalı denir.

Fotoğraf No: 4

Örnek No: 3

İlgili Koleksiyon: Yozgat Etnografya Müzesi

Envanter No: 1952

Koleksiyona Geliş Tarihi ve Geliş Şekli: 20.10.1981/ Satın alma

İnceleme Tarihi: 26.08.1996

Ürünün Yapılış Tarihi: 1930/1935

İnceleme Tarihinde ki Durumu: Sağlam

Ürünün Kullanım Amacı: Yastık

Boyutları: En: 50 Boy: 105

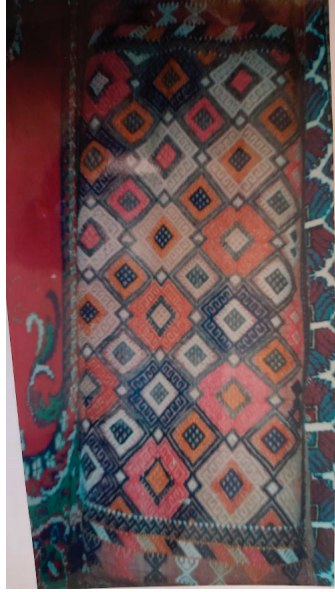
Kullanılan Malzeme: Atkı: Yün Çözü: Yün Desen: Yün

Tekniği: Zili

Dokuma Yoğunluğu (10 cm): Atkı: 30 Çözü: 40

Kompozisyon: Yastığın iki ucunda 15 cm yüksekliği ve 50 cm eni olan beza-

yağı dokuma üzerinde cicim tekniğinde küpe ve çengel motifleri yerleştirilmiştir. Yöreye göre sığır sidığı ve ya cinli kıvrım adı verilen motifle yüzeye geçiş yapılmıştır. Kompozisyonun ana temasını geniş yüzey üzerinde iç içe geçmiş 9 zikzak oluşturur. Zikzaklar tepe noktalarında dikey çubuk ile bölünmüştür. Zikzakların arasında kalan motifler çengel motiflerinin karşılıklı birbirine bakması ile yüzeyde farklı ve daha iri çengeller oluşturmuştur. Bu zikzakları içi kiremit kırmızısı, yeşil, krem rengi, gülkurusu renkte zili tekniği ile dokunmuştur. Yüzeydeki iri çengeller siyah kontürlerle çevrenmiştir. Bu kontürlere yörede sürmeli adı verilir. Yastığın tam ortasında zikzakların uçları ok başı biçiminde düzenlenmiştir.

Fotoğraf No: 5-6

Örnek No: 4

İlgili Koleksiyon: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: 1992

Ürünün Yapılış Tarihi: 1930/1935

İnceleme Tarihinde ki Durumu: Sağlam

Ürünün Kullanım Amacı: Yastık

Boyutları: En: 50 Boy: 80

Kullanılan Malzeme: Atkı: Yün Çözü: Yün Desen: Yün

Tekniği: Zili

Dokuma Yoğunluğu (10 cm): Atkı: 30 Çözü: 40

Kompozisyon: Yastıkta açık kahverengi renginde bezayağı zemin üzerine yedi saçbağı motifinin sıralanmasından oluşan bordür onüç adet birbirine bitişik 45 derece açı ile renk değiştirerek bölünmüştür. Üstte ise cinli kıvrım yada sığır sidiği motifi yer alır. Bordür ve zemin arasında testere motifi bulunur.

Yüzeyde dört adet yanlarda yarım biten baklava motifi vardır. Baklava motifleri birleşme uçlarında üstüste geçmiş ve küçük baklavalardan oluşmuştur. Bu oluşum yüzeyde damalı görünümü verir. Büyük baklavalardan sonra küçük baklavaların yerleştirilmesi ile devam eden kompozisyon da baklavalardan içlerine yerleştirilen farklı motiflerle birbirinden ayrılır. Büyük baklavalardan içi karelerle bölünmüş olup çevreleri çengel motifi ile sınırlanmıştır. Yüzeye irili ufaklı yerleştirilen alternatif sıralanmış baklavalarda çok farklı renkler kullanılmıştır. Krem rengi üzerinde turuncu, lacivert, krem rengi üzerinde gülkurusu turuncu, krem rengi üzerinde pembe, gri üzerinde laciverttir. Genel görünümünde motiflerin çevreleri gri kontörlüdür. Yastık kompozisyonuna enden ve boydan bakıldığında farklı kompozisyon algısı görülmektedir.

Değerlendirme

İncelenen dört örnekte kullanılan motifler benzer olmakla birlikte kompozisyonlar farklıdır. Bu durum Türk zanaatçısının ve dokumacılarının yaratıcı özelliğini gösterir. Anadolu kadını ölçü-oran, simetri ve denge bilgisini yaşantısı yolu ile öğrenmiş ve uygulamıştır. Tekniğin el verdiği ölçüde zengin çizgiler kullanarak ve motiflerin ad ve anlamları konusunda geleneklere bağlı kalarak dokumalar oluşturmuşlardır.

En sık görülen motifler; sığır sidiği (cinli kıvrım), suyolu, zikzaklar, baklava motifleri, çengeller, koçboynuzu, küpe, altıgenler görülür. Bu motifler dokuyucunun yaşantısı yoluyla edindiği gözlemler ile nesnel dünyayı algılayış biçimini yansıtır. Motiflerde stilize edilmiş nesnelere yüklenmiş anlamlar ve duygular görülür. Sevinçler, acılar, özlemler, beklentiler bu sembollerde vücut bulmuştur.

Yörede genellikle canlı renkler görülür bu dört örnekte de renkler; kiremit kırmızısı, sarı, yeşil, mavi, siyah, turuncu ve gülkurusudur. Hem renk tonları hem de renk zıtlıkları ile oluşturulan kontrast, zemin ve motiflerin belirginleşmesi ve daha görünür kılınmasını sağlamıştır. Bu renk bilgisini gözlemleri yoluyla hayatına alan zanaatçının yaratıcılığı ve tabiatın insana verdiği üstün öğretisi neticesidir.

Kompozisyonlarda simetri ve kaydırılmış eksende alternatif sıralamadır. Aynı motifin küçüklü büyüklü varyasyonları dengeli bir biçimde yüzeye yerleştirilmiştir. Burada da simetri ön plandadır. Kompozisyonlarda az motif kullanıldığı halde, zengin çeşitlilik görülür. Bu çeşitliliği dokuyucu renk ve farklı kompozisyon kurallarını kombine ederek oluşturur.

Zili; düz kilim dokuma yada bezayağı dokuma üzerine yapılır. Dokumanın konstrüksiyonunu bu dokumaların oluşturması desenin serbest çizgilerle çalışılmasına olanak sağlar. Kilim dokumada görülen ilikli yapı söz konusu değildir. İliğin kapatılması için dikey hatlarda kullanılan tarak motifi vb. girinti çıkıntılara ihtiyaç duyulmadığından, dik hatlar motiflerde ve yüzeylerde kullanılabilir.

Sonuç ve Öneriler:

Genel olarak düz dokumalar, kilim adıyla anılarak bir yanılgıya sebep olur. Ancak kilim, cicim, zili, sumak gibi düz dokuma çeşitleri vardır. Zili dokuma cicim dokuma ile benzerlik gösterir. Aynı şekilde düz kilim yada bezayağı dokuma üzerine desen ipi ile yapılır. Desenin sıklığı ve atlamaların sayıları (3-1, 5-1 cicimde 7-1) farklıdır. Her iki teknikte hafif dokumalar olduğu için, yük örtüsü, çuval, yastık yüzü gibi dokumalar yapılır. Zili dokuma fitilli bir görüntü verir.

Geçmişte ıstar tezgahlarında yapılan bu dokumalar, tezgahların daha küçültülmüş olarak ev tipine dönüştürülebilir. Bu tekniğin daha yüksek kalitede düz kilim ve bezayağı dokumalar üzerine yapılmasıyla, daha estetik, kullanım alanları daha farklı ve güncel dokumalara dönüşebilir. Kaybolmaya yüz tutmuş bu dokumaların canlandırılması kültüre, ekonomiye katkı sağlayacaktır. Ev dekorasyonu, giysi kumaşları, giyim aksesuarları, günlük kullanım eşyaları gibi alanlarda oluşan ve güncel moda akımında kabul gören etnik öğeler için çok zengin bir birikim olan bu kültür değerlendirilmelidir.

Kaynakça:

AYTAÇ, Ahmet, (1982), El Dokumacılığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

DEMİR, Tuna Sönmez, (1995), El Dokumacılığı ve Çarpana Dokuma, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara

DENİZ, Bekir, (1990), Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri, Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, İzmir

DENİZ, Bekir, (2000), Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Yayınları, Ankara

Extended Abstract:

Weaving culture shows its presence in Turks since Central Asia. With the arrival of the Turks in Anatolia, the colors, patterns and motifs blended with the existing weaving culture here has been enriched without breaking from their roots and turned into a deep-rooted culture with a wide range of weaving artifacts.

Weaving is the process of interlocking two or more yarn groups with each other in different ways and the surface resulting from this process. Traditional Turkish textiles are divided into two as pile weaves and non-pile fabrics. Terry weaving is examined in four groups as carpet weaving, lint-free weaving Kilim, Cicim, Zili, and Sumak.

The weaving culture that exists in every corner of Anatolia surprisingly differs from examples in nearby geographies. It is also possible to observe similar features in distant geographies. The reason for this can be the settling of communities from nomadic culture in different geographies while preserving their culture. One of the important points is that the people adopt the weaving culture, while being open to innovations.

Turks have developed the Anatolian Turkish weaving culture by kneading the weaving knowledge and techniques they brought from Central Asia with the culture they encountered in Anatolia. A very rich diversity is seen in every region of Anatolia, with the settlement and living of different nomadic communities in cities and even villages within the regions. It has different richness in terms of color, composition and pattern.

Although Yozgat is not a local center for weaving, it is rich in plain weaving techniques. This wealth is the effect of weaving centers such as Kayseri, Kırşehir, Aksaray and Sivas, which are located in their close geography. Although it is widespread in Yozgat in terms of weaving technique, the false expression of all flat weaving techniques as “rug (kilim)” caused the zili technique to be not well known.

In 18th and 19th century weavings, wool and other higher quality fabrics are used as materials. From the very beginning of the 20th century, cotton has started to be used in weaving. The patterns and motifs of today’s Yozgat plain weavings began to form and gain characteristic features in this period.(Deniz, 51-52).

Flat weaving techniques are counted as kilim, cicim, zili and sumak. Zili is made with three yarn systems: weft, warp and pattern yarn. Patterns are created with a third yarn system, pattern yarn, on a plain rug or plain weaving consisting of weft and warp yarn. Cicim is relatively similar to weaving. It is even confused with the dense motif cicim weaving technique. However, in Zili weaving, the pattern yarn makes sequential skips over the warps such as 3-1, 5-1, 3-3, and therefore a roving appearance is formed on the surface. Different types of zili weaving are named based on different appearances of patterns as follows:

Straight Zili,

Cross Zili

Sparse Zili

Checkered Zili

Contoured Zili.

In this study, 4 weaving samples belonging to the region were selected and the differences of these samples in terms of motif and composition features are being discussed. It has been observed that the Zili technique differs from other plain weaving techniques and includes vertical line motifs. In addition to the two-technique weavings in which the zili and kilim technique are used together, there are also weaving types that include three techniques using kilim, cicim and zili technique.

Anatolian women have learned and applied the knowledge of measure-ratio, symmetry and balance through life. They created weavings by using rich lines to the extent permitted by the technique and adhering to the traditions regarding the names and meanings of the motifs.

The most common motifs; 'cattle urine', waterway, zigzags, diamond motifs, hooks, ram's horn, earrings, hexagons. These motifs reflect the weaver's perception of the objective world through his observations through his life. The meanings and emotions attributed to stylized objects are seen in the motifs. Joys, pains, longings and expectations are embodied in these symbols.

Vivid colors are generally seen in the region. In these four examples, brick red, yellow, green, blue, black, orange and rose-color are used. The contrast created with both color tones and color contrasts enabled the ground and motifs to become more prominent and more visible. It is the creativity of the craftsman who takes this knowledge of color into his life through his observations and the result of the superior teaching that nature gives to man.

Symmetry and alternative order on the shifted axis are observed in the compositions. Small and large variations of the same motif are placed on the surface in a balanced manner. Symmetry is also at the forefront here. Although few motifs are used in the compositions, a rich variety is seen. This diversity is created by combining wearable colors and different composition rules. As seen in the examples examined, another element that adds richness to the composition is the use of one or both kilim and cicim techniques as well as the zili technique. With this method, the weaver has given a different texture and movement to the surface.

Since the zili weaving technique is a light weaving type, it has areas of use such as sackcloth, exhibition rug (upholstery rug), breech (cedar) rug, runner, prayer rug (prayer rug), pillow, saddle bag (habe) and sack (haral).

The zili weaving technique, which does not have a unique reputation as well as the recognition of kilim weaving, needs an introduction among Turkish weaving culture other than an academic point of view. In order to achieve this, these wea-

vings, which were made on instar looms in the past, can be converted to house type items via a smaller size of looms. By using this technique on flat rugs and plain weaves of higher quality, it can turn into more aesthetic, different and up-to-date weaves. This rich culture should be evaluated as a means of adding ethnic items to home decoration, clothing fabrics, clothing accessories, daily use items, which is widely accepted in the current fashion trend. The revitalization of these weaving, which is about to disappear, will contribute to the culture and economy.

Türk Halk Edebî Düşüncesi Tarihinde Epik Kavramın Küreselliği

The Globality of The Epic Concept in The History Of Turkish Folk Literary

Jo`raqulov Uzoq Haydarovich *

Öz:

Geçmişten günümüze genetik bir kod aktarması şeklinde taşınmış ve sözlü kültürün zenginleşmesini sağlamış verilerin önemli bir kısmı kültürel bellekte saklanmıştır. Sözlü kültür ürünlerinin yazıya geçirilmeleriyle de gelecek nesillerin onlara erişebilmeleri mümkün kılınmıştır. Destanlar da sözlü kültürden yazılı kültüre transfer edilmiş toplumsal miraslar olmaları bakımından yaratıldığı ve yaşatıldığı çevrenin kültürel imkânlarını gözler önüne sermektedir. Destanın yaratılması kadar icra bağlamı çerçevesinde yaşatılmasının da önemine binaen destanların statik yapısını korumasında birincil önemi destan anlatıcıları almaktadır. Bu makalede, Türk boylarında “bahşı/baksı”, “akın”, “jırav”, “âşık”, “meddah” gibi adlandırmaları bulunan genel anlamıyla destan anlatıcılarının dünü ve bugünü ele alınacak, geleceğiyle ilgili öneriler sunulacaktır. Destan ve bilig kavramı bir birden ayrı düşünülmemelidir. Bu çalışmada “bilig” kavramının kökeni, onun Türk halk epik düşüncesindeki yeri ve poetik işlevi üzerinde durulacaktır. *Kutadgu Bilig* ile üç Türk yazarına (Nizâmî Gencevî, Husrev Dihlevî, Alişir Nevâyî) ait *Hamsel*er “bilig” kavramı çerçevesinde irdelenmiştir. Yeri geldikçe, söz konusu bilimsel-kuramsal mesele Doğu destancılık gelenekleri, Firdevsî'nin Şahnâme'si ile karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Tarihi poetiğin bilimsel sonuçlarına göre naz-

*Prof Dr. AlişirNevâyî Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, , ujuragulov@navoiy-uni.uz
ORCID: 0000-0003-4835-0694

mın ilk örnekleri kaynaşık şekildeydi. Tarihen de, insanın belli bir olgu, hadise ve hareketlere özenmesi sonucu ortaya çıktı. Senkretik birim olarak var olan nazım; zamanla sosyal, kültürel, biyolojik, psikolojik süreçler boyunca “fiziksel patlama” hadisesini yaşadı. Netice olarak farklılaşma süreci başladı. Senkretik şekilde bulunan birimlerden ayrılan “parça”ların döngüsel hareketi daha sonra sentetizm sürecine götürdü. Böylece yeni türlerin, tür öğelerinin, poetik kuralların oluşmasına zemin hazırlandı.

Anahtar Sözcüklerler: imge, karaktermotif, epik düşünce, epik kahraman, bireysellik, evrensellik, küresel epik düşünce.

Extended Abstract:

A significant part of the data is stored in cultural memory, which has been carried from the past to the present in the form of a genetic code transfer and has enriched oral culture. By passing oral culture products to writing, it is also possible for future generations to access them. The epics also show the cultural possibilities of the environment in which they were created and lived in terms of being social legacies transferred from oral culture to written culture. Epic narrators are of primary importance in maintaining the static structure of Epics, which are based on the importance of living within the context of execution as well as the creation of the epic. In this article, the past and present of the epic narrators in the general sense, which have names such as “tipi/Baksi”, “akin”, “jirav”, “aşık”, “meddah” in Turkish Heights, will be discussed and suggestions about their future will be presented. The concept of Saga and bilig should not be considered separate from one another. In this study, the origin of the concept of “bilig”, its place in Turkish folk epic thought and its poetic function will be emphasized. Hamses belonging to Kutadgu Bilig and three Turkish writers (Nizami Gencevi, Husrev Dihlevi, Alishir Nevayi) were examined within the framework of the concept of “bilig”. As it comes, the scientific-theoretical issue in question has been analyzed by comparing the traditions of eastern epicism with Firdevsi’s Shahnameh. According to the scientific results of historical poetics, the first examples of Nazm were fused. Historically, it came about as a result of a person’s attention to a certain phenomenon, Hadith and movements. Nazim, which exists as a syncretic unit, experienced a “physical explosion” event over time throughout social, cultural, biological, and psychological processes. As a result, the process of differentiation began. The cyclic movement of the “parts” separated from the syncretically located units then led to the process of syntheticism. Thus, the foundation was laid for the formation of new species, species elements, poetic rules.

Keywords: image, charactermotif, epic thought, epic hero, individuality, universality, global epic thought.

Giriş:

Hamse yazma geleneği Doğu-İslam manevi-marifi, edebî-felsefî düşüncesinin meyvesidir. İlk Hamse, Azerbaycan'ın Gence şehrinde doğan Nizamî Gencevî (1141 – 1209) tarafından XII. Yüzyılın sonunda yazıldı. *PencGenc* (Beş Hazine) adını alan bu eser *Mahzenü'l Esrar* (Sırlar Hazinesi, 1180), *Hisrev ile Şirin* (1180 -1181), *Leyla ile Mecnun*, (1189) *HaftPeyker* (Yedi Güzel, 1197), İskendernâme (1199 - 1210) gibi beş destandan ibarettir. Azerbaycan edebiyatçısı G. Y. Aliyev'e göre Nizamî'nin bu beş destanı şairin vefatından sonra meçhul bir yazar tarafından bir araya getirilerek önce *Beş Hazine*, sonra da *Hamse* adı ile tek kitap haline getirilir. Çünkü destanların muhtevasında sağlam bir bağlılık, poetik devamlılık bulunmaktadır. Bu, Macar bilim adamları Wilhelm Baher ve E. E. Bertels tarafından da kaydedilmiştir. (Amir Husrau Dihlavi 1975: 38)

Görüldüğü üzere, Nizamî Hamsesi'ni bir hükümdarın siparişi olarak veya ayrı ayrı destanlar şeklinde yazmamıştır. Beş destan onun sanat düşüncesinde bir bütünlüğü oluşturmaktadır. Hamsecilik geleneği Amir HusrevDihlevî'den(1253 – 1325) itibaren başlatılmış oldu. Dihlevî, 1298 – 1302 yıllarında *Matlâü'l Envâr* (Nurlar Çeşmesi, 1299), Şirin ile Husrev (1299), *Mecnun ile Leyla* (1299), Âyineyi İskenderî (1299), *Heşt Behişt* (Sekiz Cennet, 1302) adlı destanlarını içinde bulunduran Hamse'sini yazdı. G. Y. Aliyev, Dihlevî'nin *Heşt Behişt* hariç bütün destanlarında Nizamî'nin konularından yararlandığını vurgularken sadece birkaç noktada Firdevsî'nin Şahnâmesi'ne ait konulardan istifade ettiğini kaydeder. (Amir Husrau Dihlavi 1975: 39-53)Hamse geleneği, XV. yüzyıla gelince Eşref bin Şeyhul-Umam Ebulhasan bin el-Hasan el-Merâğâyi et-Tebrizî (ö. 1450 – 1460) tarafından devam ettirildi. Eşref'in Hamsesi (1428 - 1444) *Minhacü'l Ebrar*, *Riyazü'l Âşikîn*, *Aşknâme*, *Haft Avreng*, *Zafernâme* adlı beş destandan oluşmaktadır. Kaynaklarda Herat edebî ekolü şairlerinden Cemâlî'nin de Hamse yazdığı bilgisi vardır. (Aliyev G. Y. 1985) Yaklaşık 1402 – 1417 yıllarında tamamlanmış olan bu Hamse *Tuhfetü'l Ebrar*, *Mihrü Nigâr*, *Mahzen ile Mahbub*, *Haft Avreng* ve adı belli olmayan bir destanı içerir. Bunların dışında Bedridin Hilâlî, Abdullah Hâtifi, Giyaseddin Sebzevârî, Seid Kâsımî, Fâsîh Rumî, Hoca İmdad Lârî, Ali Âhî, Şeyhim Suheyli gibi şairlerin Hamse destanlarına benzer eserler yarattıkları bilinir. Ayrıca uzmanlar Arap, Fars, Türk, Özbek, Azeri, Türkmen, Peştü, Gürcü dillerinde Hamsecilik geleneğinin farklı düzeylerde devam ettirildiğini vurgularlar. Yalnız, Alişir Nevâyî Hamse'sinin *Dibace* ve *Hatime* kısımlarında bu yolda eser veren selefler olarak Nizamî Gencevî ile Husrev Dihlevî dile getirilir. Ayrıca Eşref de hatırlanır.

Hamseşinaslığa ait birçok çalışmada, ders kitaplarında Abdurahman Camî'nin yedi destanı bünyesinde bulunduran *Haft Avreng* (Yedi Taht) adlı eseri de geleneğin yeni şekli olarak takdim edilir. Yalnız, Abdurahman Camî'nin Hamsecilik geleneğine kattığı büyük hissesini, Alişir Nevâyî Hamse'sinin her destanı dibacesinde ve diğer bölümlerinde yer alan itirafı ve saygısını, şairin Nevâyî'nin edebî düşüncesi ve faaliyetine kattığı emsalsiz etkisini itiraf etmekle birlikte belirtilmelidir ki *Haft Avreng* Hamsecilik geleneği zemininde meydana gelmiş olmasına rağmen tama-

men farklı bir hadisedir. Eserin yapısı, içerdiği destanların hacmi, yorum usulleri ve yolları, edebî kavram gibiler Camî'ye tamamen farklı açıdan yaklaşmayı gerektirir. Nevâyî'nin *Seb'ai Seyyar* destanı için Şerh ve Açıklamalar'ı hazırlayan M. Mirzaahmedova aynı konudan bahsederken Camî'nin şu beyitlerini dile getirir:

“... Hired nâmez-an ihtiyari men ast
Ki, efsane hâni ne kâri men ast.
Zi esrari hikmet suhen randan,
Bih ez kissehâyşğhen handan...

Anlamı: Hirednâme (bilgelik kitabı), benim isteğimdir, efsanelerden hikâye etmek benim işim değildir. Hikmet sırları hakkında söz söylemek eski kıssaları anlatmaktan daha iyidir. . . ” “Hakikaten, diye yazar M. Mirzaahmedova, Camî'nin Hamse'sini oluşturan yedi destandan üçü (*Tuhfetü'l Ahrar, Subhetü'l Ebrar, Hirednâmei İskenderî*) felsefi-didaktik destandır”. Araştırmacı, fikrini Prof. N. Malla-yev'in Özbek Edebiyatı Tarihi adlı kitabına atıf yaparak kuvvetlendirir. (Alişir-Nevâyî1992: 420)

Abdurahman Camî'nin *Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun* destanları dışındaki beş destanı – *Silsiletü'z Zahab, Salaman ile Absal, Tuhfetü'l Ahrar, Subhetü'l Ebrar, Hirednâmei* İskenderî karakter özelliği ve edebî kavramı bakımından Nevâyî'nin *Hayretü'l Ebrar*'ına daha yakındır. Bu destanlarda, Camî'nin de altını çizdiği gibi, olaydan ziyade vaizlik, konu; karakterlerin hareketinden ziyade retorik ve hikmet daha üstündür. Ayrıca söz konusu yedi destan aynı cilt altında toplanmış olup her sayfasında Arapça iki mısra art arda geldiğinde 236, aynı sırada geldiğinde de 472 sayfayı oluşturur. Bazı destanların hacimce daha büyük, bazılarınsa daha küçük olduğu istisna edilirse her destan ortalama 67 – 68 sayfayı oluşturur. Bu basit karşılaştırmalar bile Camî'nin destanlarında kısa yolu takip ettiğini gösterir. Hikmetnâme; kısa ve özlü fikirler söyleme, okuyucunun duygusal ihtiyacından ziyade akli ihtiyacını karşılama isteği neticesidir. *Haft Avreng*'de iki destanın (*Yusuf ile Züleyha, Hirednâmei* İskenderî) Kur'an-ı Kerim kıssaları temelinde yazılmış olması bu görüşümüzü doğrular.

Yukarıdakilerden yola çıkarak ikisi Farsça, biri Türkçe olmak üzere Türk yazarları tarafından meydana getirilen üç Hamse'ye Doğu-İslam edebî düşüncesinin meyvesi, özgün yapısal-anlamsal sisteme sahip epik bir hadise olarak bakmak yerinde olur. Söz konusu eserler Doğu-İslam edebî düşüncesine ait canlı sentez sürecinin meyvesi olup muhteva özellikleri karşılaştırıldığında, tam anlamıyla, klasiklik ilkesini ortaya koyar:

Yazarlar:	Nizamî Gencevî	Husrev Dihlevî	Alişir Nevâyî
1. destan:	Mahzenü'l Esrar	Matlaü'l Envar	Hayretü'l Ebrar
2. destan:	Hısrev ile Şirin	Şirin ile Husrev	Ferhad ile Şirin
3. destan:	Leyla ile Mecnun	Mecnun ile Leyla	Leyla ile Mecnun
4. destan:	Haft Peyker	Âyineyi İskenderî	Seb'ai Seyyar
5. destan:	İskendernâme	Heşt Behişt	Seddi İskenderî

Tabloya yansıyan ilk eserler her ne kadar tüm Hamse uzmanları tarafından felsefî-didaktik destanlar olarak nitelendirilse¹ de (Bertels E. E. 1962: 173)bu eserlerin Hamse'deki görevi, eserin ana fikrini net biçimde yönlendirmek, genel muhteva dairesini sağlamak, daha sonraki dört destana etik ve estetik zemin hazırlamaktan ibarettir. Tek kelimeyle, Hamse'deki diğer dört destan ilk destanda net biçimde çizilmiş olan harita doğrultusunda gerçekleşir, konular, motifler, detaylar ve karakterler de ilk destan kronotipinin genişletilmiş, edebî sisteme oturtulmuş modülleridir. Aynı zamanda ilk destan dünya edebiyatında görülmemiş edebî-kavramsal mahiyete, evrensel kronotip kapsamına, muazzam semavi anlam-içeriğe sahiptir. E. E. Bertels; Nizamî Gencevî'nin *Mahzenü'l Esrar* destanını incelediği çalışmasında Buharalı Rudekî'nin Arap halk didaktik eseri olan *Kelile ve Dimne*'nin etkisiyle aynı adla bir destan yazdığını (X. Yüzyıl), ondan sonra Ebu Şükür Bağdadî'nin *Aferinnâmesi*'nde de didaktik yorumun öncülük taşıdığını (X. Yüzyılın ortası), daha sonra bu geleneğin Tayyan, Hoceste Sarehsî, Margâzî, Husrevî, Mârufî gibi şairler tarafından devam ettirildiğini kaydeder. Bu eserlerde olayları alegori tarzı yorumlama yöntemi ve Hamse'lerin ilk destanlarında görülengeniş kapsamın bulunmamasına, vezin şekillerinin uyumsuzluğu dayanarak yazar; XII. Yüzyıl Fars şairi Senai'ye ait *Hadikatü'l Hakâyık* adlı destanı ilk felsefî-didaktik eser olarak gösterir. (Bertels E. E. 1962: 174)Ama daha önce meydana getirilen Türkçe eserleri anmaz. Oysa Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* eseri tam anlamıyla felsefî-didaktik eser olup benzerine değil Fars Edebiyatı, dünyanın hiçbir edebiyatında rastlanmaz. Çünkü söz konusu eser Doğu-İslam ortamında meydana gelen ve dünya halklarının manevi-marifi düşüncesi için yeni bakış ufku, tamamen yeni edebî yorum olan yöntemi ortaya koymuştur. Hamse'nin ilk kapsamlı destanları insan ile Yaratan, insan ilevarlık, insan ile insan ilişkilerini evrensel boyutta yorumlamış olması ile bu destana yakındır. Aynı zamanda bu ilişkileri belli poetik modüller şeklinde, dinî, sosyal, edebî gelenekleri yeniden işleme, onları yeniden inşa etmeyi hedeflemiş olması ile Doğu klâsik poetiği, hatta genel insanlık estetik düşüncesi için yenilik arz eder. Zaten böylesievensel bir kapsamane poletistik bakışa dayanan Sümer Edebiyatı'nda ne Hinduizm, Budevilik, Krişnaperestlik, Konfüçyusluk'un hâkim olduğu Hint ve Çin Edebiyatı'nda ne Zerdüştlük etkisi altında olan İran Edebiyatı'nda ne de antik edebiyatta rastlanır. Buradan anlaşılır ki Hamse'ye özgü marifi-edebî düşünce şekli, üç âlemi bir bütün halde idrak etme

¹ Bu görüş XX. Yüzyılın ortalarında E. E. Bertels tarafından Nizamî Hamse'sindeki ilk destanı araştırma çerçevesinde ileri sürülmüş, o zamandan beri değişmez geleneğe dönüşmüştür

yöntemi, özetle Hamsecilik geleneği Doğu-İslam ortamının, hususıyla Türk halkları estetik potansiyelinin meyvesi sayılır. Her ne kadar Nevâî'den önce kaleme alınan iki Hamse Farsça ise de dünya edebiyatı tarihinde üç büyük Hamse yazarı olan Nizamî Gencevî, Husrev Dihlevî, Ališîr Nevâî'lerin Türk milleti mensubu olmaları böylesi ciddi sonuca varmamızın ilk esasıdır. Ayrıca, Senaî'nin *Hadikatü'l Hakâyık*'i de Cemalî ve Eşrefilerin Hamseleri de Türk edebî düşüncesi ortamında, Türk hükümdarlarının yönettiği saltanatın sosyal-kültürel çevresinde meydana gelmiştir. Önemlisi, söz konusu Hamselerin ilk destanları, edebî-kavramsal açıdan Türk halklarının büyük destanı olan *Kutadgu Bilig* geleneklerini sürdürmüştür.

Hamse, Doğu-İslam edebî ortamında meydana gelen, poetik içerik bakımından büyük kapsama sahip olan, derin anlamlı, genel insanlık meselelerini ele alan, dünya edebiyatı tarihinde yeni ve evrensel bir türdür. Onun tarihî temellerini Hamse'den beş yüz yıl önce meydana gelen İslam öğretisi, bu öğreti dairesinde her türlü cehaletin, yanlış inançların etkisinden kurtularak yeniden gelişen insanın Yaratıcını tanıması, varlık ve dünya, insan ve toplum, zahir ve batın, hayat ve ölüm, iman ve küfür, iyilik ve kötülük gibi ezeli problemleri farklı şekilde idrak etmeye başlaması gibi ulvi süreçler oluşturur. İslam kişinin Yaratıcısı'nı tanıması, iptida, intiha, beka hakkındaki görüşleri, kendini anlama yolları, toplum ve insanın içindeki karmaşık hâlleri idrak etmesi, üç âlemle ilgili sayısız sorulara cevap gibi Muhammed Aleyhisselam'a Kitap'ın indirilip ol zat (sav) tarafından yorumlanana, İslam maneviyatı şekil bulana kadar ikamet eden insanlarınkinden tamamen farklılık taşıyordu. Gerçi daha önce indirilen ilahi öğretilerin hepsi de hiç kuşkusuz İslam'dı ama kapsamı, mahiyeti itibarı ile bu din tüm insanlara özgü bir öğretiydi. Beş yüz yıl boyunca Kur'an, Hadis, akait, fıkıh, şerh ilimlerinin yanında ya da onlara dayanarak edebiyat da bu öğretiyi yorumlamaya çalışıyordu. Edebiyat alanında en yüksek neticeler, kapsamlı sanat örnekleri Doğu felsefi-edebî düşüncesinde tam olarak XI – XII. yüzyıllarda verildi. Bu döneme gelince İslam edebî düşüncesi epik kapsam dairesine ulaştı. Bu yönüyle hatta kendisine kadar yaratılan halk kahramanlık eposunu da geride bıraktı. Çünkü epos her ne kadar kapsamlı ise de sadece belli bir milletin sosyal-kültürel hayatı, edebî düşüncesi dairesinde meydana gelir. Bu milletin tarihini, sosyal-tarihî, manevî-kültürel ihtiyaçlarını ifade eder. Ama İslam ortamında icat edilen ilk yazılı epik eserlerde beşerî bir kapsam söz konusudur. En önemlisi, böylesine muazzam ve beşerî vazife ne İslam beşiği olan Arap Edebiyatı'nda ne de sürekli gelenekler mücadelesiyle deneyim kazanan Fars Edebiyatı'nda meydana geldi. Bu, IX. yüzyıldan itibaren Doğu-İslam dünyasına bir sürü fakihler, muhaddisler, matematikçiler, fizikçiler, dilbilimciler ve edebiyatçıları vermeye başlayan Türk edebî düşüncesinde meydana geldi.

Abdurauf Fıtrat *En Eski Türk Edebiyatı Örnekleri* adlı eserinde Türk Edebiyatı'na İslam dini ve Arap-İslam Edebiyatı'nın etkisi üzerinde durarak böyle bir etki altında icat edilen ilk şiir örneklerine VII. yüzyıla ait Türk folklorunda rastlandığını kaydeder. Halk koşuklarındaki iman-inanç, adalet, sabır, tövbe, cömertlik, dürüstlük gibi ahlaki bakışları İslam'ı yeni kabullenen Türk kabilelerinde meydana gelen İslam marifeti ile ilişkilendirir. (Fıtrat A. 1927: 87-97)Arap-İslam ortamında

nazil olan, ilk yorumları şekillenen, daha sonra Fars ve Türk dünyasına geçen İslam marifeti, fıkıh ve akaide ait ilimler, bu sayede ortaya çıkan birçok kesin, tabii ve sosyal ilimler, belagat ve fesahat yöntemlerinin sentez süreçleri işte böyle aşamalı şekilde gelişti. XI. yüzyılda ikamet eden Türk şairi Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* eseri bu marifi, ilmî ve genel estetik yenilenmenin kusursuz edebî sentezi örneğidir.

Birçok Avrupalı, Rus ve Fars Hamseşinasları; çalışmalarında Hamse türünün gelişmesini Fars destancılık gelenekleri, özellikle Firdevsî'nin Şahnâmesi'yle ilişkilendirirler. Yalnız, bu çalışmaların hiçbirinde konu ve karakterlere ait benzer yönlerin sayılmış olması dışında somut bir kanıt, inandırıcı bir sonuç bulunmamaktadır. Bunu iyi anlayan E. E. Bertels *Nizamî ve Firdevsî* başlıklı yazısında Nizamî Hamsesi'nin Şahnâme'den ilke bakımdan farklılık gösterdiğini kaydederek, Firdevsî'ye ait birçok tarihî, edebî kusurlarına, yorum ilkesine ait öznelciliğe değinir. (Bertels E. E. 1960: 360-393) *Kelile ve Dimne* ile Ebu Şükür Belhî'nin *Aferinnâmesi* tipindeki yapıtların, Rudekî, Tayyan, Hoceste Sarehsî, Sefer Margâzi, Husrevî, Lebibî, Mârufî, Ammarlar'ın aynı konuda kaleme aldıkları eserlerin, esas itibarıyla, didaktik ruh taşıdığını ve Hamse'nin ilk destanı olamayacağını vurgular. XI – XII. yüzyıllarda hüküm süren üç Gaznevî hükümdarın (Zahirü'd Devle İbrahim, 1059 – 1099; III. Alaü'd Devle Mes'ud, 1099 – 1114; Yeminü'd Devle Behram Şah, 1118 – 1152) sarayında ikamet eden Senaî'nin *Hadikat el-Hakâyık* eseriyle Nizamî'nin *Mahzenü'l Estrar* destanını bölüm bölüm karşılaştırır. *Mahzenü'l Estrar*'ın dibacesinde “Bu iki eser(in) malum menzilde bünyad olduğu ve iki Behram Şah'a adandığı”nı hatırlatarak, bunlardan birinin (*Hadikat el-Hakâyık*) Gaznevî Behram Şah'a, diğerinin (*Mahzenü'l Estrar*) Fahreddin Behram Şah İbni Davud'a (1285) ait olduğunu kaydeder. Ama bunun Avrupalı ve Fars uzmanların ileri sürdükleri gibi *Mahzenü'l Estrar*'ın *Hadikat el-Hakâyık*'e nazire olduğuna yönelik görüşlere esas oluşturamayacağını, *Mahzenü'l Estrar*'ın vezin bakımından *Hadikat el-Hakâyık*'tan farklılık gösterdiğini (söz konusu eser Hafif bahriyle yazılmıştır), Türk şairinin kullandığı Sarî bahrinin aynı daireye dahil olan daha sonraki destanlar için esas oluşturduğunu vurgular. Karşılaştırma sonucunda: “*Mahzenü'l Estrar* destanının içeriği *Hadikat el-Hakâyık*'ın yukarıda anılan bölümleri karşılaştırılırsa şu netleşir ki bu iki destanı birbirine bağlayan ortak noktalar çok azdır. İki şairin sanatının karşılaştırılması, sanırım, onların İslam'ın ilk asırlarında gelişmiş iki ahlaki-dinî felsefenin temsilcisi olduklarını gösterir. Bunların ilki, *kelime* kuralları, kuramsal öğretisini işleyen filozof tipi; diğeri, faaliyetini bu teorik kuralların esasına kuran, ama yaşam pratiğinde diğer yolları arayan *zahid* tipidir.” görüşünü ortaya atar. (Bertels E. E. 1962: 203-204)

Özetle, Hamse'nin ilk destanını Doğu destancılık gelenekleri çerçevesinde özel olarak araştıran E. E. Bertels onlarca sözlü ve yazılı eserleri hatırladığı halde, Nizamî'nin *Mahzenü'l Estrar*'ına her bakımdan yakın olan *Kutadgu Bilig*'i nedense açıkta bırakmıştır. (Bertels E. E. 1962: 203-204) *Kutadgu Bilig*'in irdelendiği diğer çalışmalarda kitabın Nizamü'l Mülk'ün *Siyasetnâmesi*, Keykavus'un *Kabusnâmesi*'yle aynı dönemde tamamlandığı, anlam ve biçim açısından onlara benzediği vurgulanır.

Kanaatimizce, Nizamü'l Mülk'ün *Siyasetnâmesi*'nde sosyal, hukuki, ahlaki meseleler daha çok bilimsel-tarihî bakımdan yorumlanmıştır. *Kabusnâme*, esas itibarıyla, akide, ahlak, sosyal-yaşamsal konuların yorumuna yöneliktir. Poetik şekil açısından da söz konusu iki eserle *Kutadgu Bilig* arasında ciddi fark gözetilir. Ayrıca, *Siyarü'l Mülk* (*Siyasetnâme*) 1091 yılında, yani *Kutadgu Bilig*'den 21-22 sene sonra, *Nasihât-nâme* (*Kabusnâme*) de Dr. Uluğbek Dalimov'un kaydına göre, "XI. yüzyılın 82-83 yıllarında" (Dalimov U. 2006: 5) yani *Kutadgu Bilig*'den 12-13 sene sonra yazılmıştır.

Daha karmaşık mesele Şahnâme'yle *Kutadgu Bilig*'in mukayesesinde göze çarpar. Yani Avrupalı, Fars, Türk, Rus bilim adamlarının çoğunluğu, ayrıca Fitrat ve onu takip eden Özbek uzmanları *Kutadgu Bilig*'e Şahnâme'nin etkisini sık sık vurgularlar. Görüşlerinde esasen iki eser arasındaki vezin benzerliğine dayanırlar, diğer tip özelliklerinin tahlilini açıkta bırakırlar. Bu durum *Kutadgu Bilig*'i yayıma hazırlayan, eserin muhtelif suretlerini karşılaştırarak inceleyen K. Kerimov'u tatmin etmemiş olmalı ki K. Kerimov şöyle itiraz beyan eder: "İşin ilginç tarafı, *Kutadgu Bilig*'in aruz vezninde kaleme alındığını kaydedenlerin neredeyse hepsi eserin Şahnâme'nin etkisiyle yazıldığını, eserde Şahnâme vezninin aynen korunduğunu belirtirken eserin aruzda yazılış sebebini sadece Şahnâme'nin etkisine dayandırır- lar. Kendilerinde bundan başka delil yoktur. Yani onlar görüşlerinin ispatı olarak *Kutadgu Bilig*'den hiç değilse birkaç beyiti bile analiz etmezler. Biz, Şahnâme ile Firdevsî'nin *Kutadgu Bilig*'le Yusuf Has Hacib'e etkisini yadsımayız. Edebî işbirliği ve karşılıklı etkileşim herkes tarafından itiraf edilen bir husustur. Yalnız, Şahnâme'nin konusu ile *Kutadgu Bilig*'in konusu birbirinden tamamen farklıdır. *Kutadgu Bilig*'in bağımsız ve ulu Türk yazarının icadı olduğunu unutmamak gerekir." (Kerimov K. 1971: 21-22)

Yukarıdaki alıntıda K. Kerimov'un Şahnâme'yle *Kutadgu Bilig* meselesi bağlamında belirttiği genel görüşünü görebiliriz. K. Kerimov burada meseleye çözüm bulmayı hedeflememiştir. Sadece kendisinden önce *Kutadgu Bilig* üzerine görüşlerini beyan eden araştırmacıların öznel fikirlerine karşı fikir söylemiştir. Mütevazı çalışmamızda *Kutadgu Bilig*'le Şahnâme'nin tipolojisine geniş yer ayırma imkânına sahip değiliz. Yalnız, madem makalede Hamse türü ve onun ilk destanının *Kutadgu Bilig*'in anlamca derinleştirilmiş, şekilce geliştirilmiş örneği olduğunu ileri sürüyoruz, bazı kıyaslamaları gerçekleştirmemiz ve elde ettiğimiz sonuçları kaydetmemiz icap eder.

1. Şahnâme; Firdevsî'ye kadar ve onun döneminde yaşamış hükümdarlar hakkında hikâye eden tarihî-kronik, dinî-mitolojik, felsefi-edebî bir eser olup bütün eser mahiyet itibarıyla hükümdar şahsına yöneltilerek, milletler ve insanların hayatı bu hükümdar şahsı üzerinden beyan edilir; *Kutadgu Bilig*'de ise ana meseleyi "bilig" kavramı oluşturur. *Kutadgu Bilig*'i inceleyen Özbek ve diğer millete mensup uzmanlar tam olarak bu ana mesele, yani "bilig" kavramı üzerine yanlış görüşler beyan etmişlerdir. Onlar "bilig" sözcüğünü sadece "bilim", "ilim" olarak açıklarlar. Neticede eserin mahiyeti konusunda dar ve tek taraflı fikirleri ileri sürerler. Bu ba-

kımdan kitabın *Saadete Ulaştıran Bilimo* larak tetkik edilişi ve kamuoyuna sunuluşu manidardır. Oysa Eski Türkçede “bilig”, “bilge” kelimelerinin anlamı sadece bilim veya bilgili kavramları ile sınırlı değildir. Sümerlilerin Gılgamış, Orhun Yazıtları’ndaki Bilge Kağan gibi özel isimlerin ilk şekli sıfat değildir. Onlar cins ismidir (bilig – bilim, marifet; bilge – bilen). Sonradan “bilge” denildiğinde döneminin büyüğü anlaşılmuştur. Neticede cins ismi özel isme dönüşmüştür. Hükümdarlık, halkı savunma, milleti birleştirme gibi büyük görevler üstlenen bu kişilerin bilge olarak adlandırılması boşuna değildir. Türk edebiyatının en eski döneminden yaklaşık XIII. – XIV. yüzyıllara kadar olan sözlü ve yazılı eserlerde “bilig”, “bilge” kelimelerine sık sık rastlanır. *Divan-ı Lügati’t Türk*’te “bilig” sözcüğü üç anlamı ifade etmiştir: 1) ilim, bilim; 2) hikmet; 3) akıl. (Kaşgarlı Mahmud1960: 367)*Nevâyî Lügati*’nde ise bu kelime “bilim”, “ilim”, “akıl” olarak açıklanmıştır. (Nevâyî Eserleri Lügati1972: 118)Burada her iki sözlüğünde “bilig” kelimesini açıklarken belli sınırlamalara yol açtığını göz ardı etmemek lazımdır. İlk sözlüğün yazarı Kaşgarlı Mahmud eserini kelimelerin kendinin yaşadığı zaman ve mekânda ifade ettiği anlamlarını açıklama ilkesine göre geliştirmiştir. Yani yazar, kelimelerin dinî, tarihî, felsefi ve edebî metinlerdeki işlevlerini, mânâ kapsamını ortaya koymayı hedeflememiştir. *Nevâyî Lügati*’nin yazarı ise kelimeleri esas itibarıyla klasik edebiyat örnekleri temelinde açıklamıştır. Dolayısıyla klasik edebiyatta, hususıyla Nevâyî eserlerinde eski Türk halklarının marifi-itikadî bakışları, ağızları, şivelerine ait anlamları ihmal etmiştir. Kelimelerin edebî-metinsel mahiyetini ise tamamen dikate almamış, örnekleri sadece beyitler çerçevesinde sunma yolunu takip etmiştir. Oysa, dinî, felsefi, edebî metinlerde her sözcük büyük metinsel sistemin bir parçası olarak anlam taşır; türlü manevi-marifi, tarihî-etimolojik, edebî-metaforik anlamları ortaya koyar.

Bu bağlamda, Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*’ine ait “bilig” sözcüğü evrensel kapsama sahiptir ki 12814 mısrayı (6407 beyit) oluşturan muazzam eserin marifi-edebî ağırlığının bu sözcüğe yüklenmiş olması boşuna değildir. Eski Türkçe kaynaklar (Bilgemiş’in, Bilge Kağan’ın ya da Alpamış’ta Hekim’in “bilimli”, “marifetli” anlamını taşıdığını hatırlayalım), özellikle *Kutadgu Bilig* metninden yola çıkacak olursak “bilig” sözcüğü altında Arapça geniş anlamdaki “marifet” kavramı, “bilge” sözcüğü altında da “marifet sahibi” yani hakim, âlim, akıl anlamlarına ek olarak Yaratan’a yakın, ilahi ve dünyevi bilgiler sahibi, üç âlem ilmini kavrayan kişi anlamı ortaya çıkar. Tarihen, marifet kavramı ilk âdemin yaratıldığı döneme rastlar. O dönemde bugün bizim anladığımız zaman ve mekân kavramı mevcut değildi. Zaman-mekân kavramı Âdem Aleyhisselam’ın yere indirilmesinden sonra ilk hayat vasıtalarından biri olarak meydana geldi. İlk âdem yaratılıp ona bütün meleklerin secde ettiği, sadece Ezazil’in Allah’ın bu hükmünü yerine getirmediği saniyeye kadar ise marifet vardı. Âdem Aleyhisselam Allah’ı tanımış, O’nun güzel isimleri, sıfatları, bütün mahlûkatı hakkında bilgi (bilig) sahibi olmuş, tam anlamıyla marifet iyisi (Türkçe “bilge”) makamına ulaşmıştı. İlk âdemin bu haline Nevâyî “marifetullah” der. (AlişîrNevâyî1991: 88) Ezazil ise insanın eriştiği bu makamı kıskandı ve lanetlenmiş İblis’e dönüştü. Böyle bir külfette kalmasının sebebi

onun doğasına ait cehaletti. (Kur'an-ı Kerim 1992) Demek ki “marifet” sözcüğünün mahiyetinde kutsal kitaplar ve insanoğlunun kelime dağarcığında bulunan bütün olumlu (iyi) kavramlar; “cehalet” sözcüğünün temelinde ise bütün olumsuz (kötü) kavramlar yatar. Yusuf Has Hacib’in kitabının esasını oluşturan “bilig” sözcüğü bu bakımdan yazarın edebî amacını ortaya koyar. “Bilig” kavramının temelinde meydana gelen “Bilge” özel ismi² de ilk önce marifet sahibi olan Âdem Aleyhisselam için kullanılmıştır. Âdem Aleyhisselam’dan sonra gelen bütün elçiler bu sıfatla tanınmış, tanıtılmıştır. Elçilerin bulunmadığı, Yaratan’ın indirdiği kitaplardaki nakillerin bozulduğu, onlara yalanların karıştığı (çok tanrıcılık, mitoloji, cahiliye) dönemlerde bu sıfat altında halk eposu kahramanları olan alp karakteri ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle alp Yaratan’ın elçilerinin yıllar sonra unutulmuş, mitleştirilmiş, kamu edebî düşüncesinde metaforikleştirilmiş simgesidir. Şumer eposundaki Bilgemiş³, Bilge Kağan, Alpamış (Hakimbek – bilig iyisi) ve diğer epik eserler, yazıtlar ana karakterlerinin Eski Türkçede “bilge” olarak adlandırılması işte bu manevi-marifi, kültürel-tarihî, edebî-etimolojik temellere dayanır. Demek ki Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig* eseri VII. – X. yüzyıllarda İslam maneviyatı temelinde gelişmeye yüz tutan Türk halklarının, Yaratan – varlık (evren) – beşeriyet üçlüsünün tek yazar şuurunda sentez edilmiş marifi-edebî örneğidir ki bu Hamse’nin mahiyetine ana fikir açısından uygundur.

2. Şahnâme metni için Doğu, özellikle Fars mitleri, efsane, esatirlerle karışmış yarı tarihî kronikler esas olmuştur. E. E. Bertels Şahnâme’nin tarihî etkenleri üzerinde dururken eserde Sasanlı dönemine gelince sadece bazı parçaları, halk ağzında efsaneleri kalan Avesta motifleri, ammenin aklında kalan Budevilik ve Manilik’e ait efsaneler, Orta Asya ile İran topraklarında söylenen kahramanlık koşuklarının yerinin büyük olduğunu vurgular. Ayrıca Narşehî’nin *Buhara Tarihi* adlı eserine dayanarak eski Buhara ahali arasında yaygın olan *Efsungerler Yığısı*, *Siyavuş Kısası* gibi koşukların Şahnâme’ye geçtiğinin de altını çizer. (Bertels E. E. 1960: 199) *Kutadgu Bilig*’de ise mite ait herhangi bir konuya rastlanmaz. Eserde sadece Kur’an-ı Kerim ve Tevhid’in inancı tam, bilimsel kapsamı geniş yazar tarafından edebî bakımdan yüksek seviyede yorumlandığı görülür. Bu da Hamse’nin ana fikrine tam anlamıyla uygundur.

3. Şahnâme, kompelyatif tabiatı, kronik konusuna göre farklı amaca, türlü bakış açısına ve inanca sahip kahramanların hayat hikâyelerini anlatır. Onları birbirine bağlayan tek şey eserin muhtevasında ana çekirdeği oluşturan Şahnâme (Şahlar Hakkındaki Yazıtlar) başlığıdır. Ama şah karakterleri de türlüdür: adil-zalim, basit-kurnaz, inançlı-inançsız, insancıl-milliyetçi v. s. İlginç tarafı, böylesi farklı konular, muhtelif kahramanlar kendi çizgileri ve bakış açıları doğrultusunda ilerlerler. Dünya hükümdarlarını anlatan bu eserde onları genel insanlık değerleri noktasında birbirine bağlayan husus net olarak görülmez. *Kutadgu Bilig*’de ise

² Bilge” ve “marifetli” sözcükleri dar dünyevi anlamda kullanıldığında sıfat anlamını taşır. Ama “ilahi ve dünyevi ilimlerin sahibi olan zat” kavramı artık bilgeye özgü sıfatı değil, direkt marifet sahibinin kendisini ifade eder. Böylece sıfat cins ismine dönüşmüştür.

³ Eser ilk defa Avrupalı araştırmacılar tarafından bulunarak edebî tüketime kazandırıldığı için adı da ana karakteri de Gilgameş olmuştur.

yegâne kahraman edebî yorumu ile marifetli insan kavramı ileri sürülür. Birçok araştırmacı *Kutadgu Bilig*'in karakterleri olan Küntoldı (adalet), Aytoldı (devlet), Ögdülmiş (akıl), Odgurmuş (kanaat) karakterlerini bireysel kahraman ya da yazarın kaydettiği insana özgü sıfatlara sahip somut bir kahramanı olarak yorumlarlar. Aslında eserin metni bu gerçeği inkâr etmez. Hatta söz konusu karakterler ayrı ayrı olarak Hamse'deki dört destan kahramanlarının tabiatıyla uyum sağlar. Örneğin, Ferhad'ın akıl-zekâsı, keskin mantığı, Mecnun'un aşk yolundaki sabrı-kanaati, İskender'in adaleti sözümüzü kanıtlar niteliktedir. Yusuf Has Hacib bu dört karakter yardımıyla İslam maneviyatı ile beslenmiş, kâmil ahlaklı, sabit amelli ideal mümini, asıl İslam kişisini yorumlamıştır, fikri *Kutadgu Bilig* ile Hamse'de "bilig" kavramları arasındaki uyumu tam olarak ifade eder.

4. Şahnâme kahramanlarının hareketlendiği kronotip meydanlar da farklıdır. Onları daha çok beyan edilmekte olan kahramanın (şahın) mensubu olduğu tarihî-coğrafi, edebî-mitolojik sınırlar belirler. Bu kronotiplerin her biri farklı menzillere götürür. Buna, yazar da eserin konu yönü de nüfuz edemez. *Kutadgu Bilig*'de ise dört karakter ile ortaya konan kamil insanın doğum-yaşam-ölüm sonrası hayattan ibaret büyük yolu bir tek evrensel kronotip meydanı oluşturur. Onun hedeflediği menzil de bellidir. Bu menzil, sonuç itibarıyla, yazarın arzu ettiği, onun (hususıyla Hamse yazarının) idealine ait menzildir.

5. Nihayet, Şahnâme'de daha çok özel (şaha ait), milli (Farslara ait) meseleler, devletçilik ve saltanatın iç işlerine ait nizalar, dar dairede dramatik, trajik yorumlar öncülük taşır. İşte kendi milleti ile başka milletlerin çıkarlarının çatıştığı bu noktada yazarın aldığı pozisyon, onun sosyal ideali daha açık görülür. *Kutadgu Bilig* ise dinî-marifî mahiyetine göre millet seçmez. Eserde genel olarak olgunluk yolu, marifetli insan ideali üstünlük taşır. Önemlisi, yazarın kendisi kitabında söylediklerine uymuş, marifet saadetinin ne olduğunu kavramış, bunu başkaları için de istemiş bir kişidir. *Kutadgu Bilig*'in Önsöz'ünde bulunan şu cümleler fikrimizi kanıtlar niteliktedir: "Bu kitabı tasnif kılığlı Balasağun mevludlığı perhiz idisi er turur. (Anlamı: "Bu kitabı tertip eden Balasağun'da doğmuş, perhiz sahibi [yani sakınan, sabırlı-kanaatlı] kişidir. ") (Yusuf Has Hacib1971: 48-49)

E. E. Bertels'e göre Firdevsî miladın 935\936 – 1020 yılları arasında ikamet etmiştir. Şahnâme ise, Bertels'in kesin hesaplamalarına göre, 999 yılının 16 Ocak günü tamamlanmıştır. (Bertels E. E. 1960: 169-238)Yusuf Has Hacib yaklaşık 1019 yılında doğmuş, eserini 1069 – 1070 yıllarında tamamlamıştır. (Kerimov K. 1971: 8)Bu iki eseri 70 – 71 senelik mesafe birbirinden ayırmaktadır. Nizamî Hamsesi'nin ilk destanı ise 1180 yılında yazılmıştır. Demek ki *Mahzenü'l Estrar Şahnâme*'den 181 sene, *Kutadgu Bilig*'den ise 110 -111 sene sonra meydana gelmiştir. Nizamî'nin eseri vezin bakımından her iki eserden de ayrılır. Şahnâme ile *Kutadgu Bilig* Mutekarib bahriyle yazılmış, *Mahzenü'l Estrar* ise Sari' bahriyle yazılmıştır. Nizamî Hamsesi'nin ilk (Dihlevî, Nevâyî) destanı Şahnâme'den diğer özelliklerine göre de farklıdır. Hamse'deki Husrev, Şah Behram ve İskender'e ait konular sadece konu ve poetik şekil itibarıyla bazı noktalarda örtüşür. Ama, edebî anlam, metaforik yo-

rum yapısına göre Firdevsî'nin eserinden tamamen farklıdır. Çünkü Firdevsî'nin İskender'i esasen şahıdır. Onun biyografisi de yazarın isteği gereği İranlı hükümdarların evladı olduğuna delalet eder. Husrev, Şah Behram, İskender karakterleri ise Nizami'nin Hamse'sinden itibaren Firdevsî kahramanlarından birçok yönüyle ayrılır. (Bertels E. E. 1960: 363-393)Nevâî'ye gelince tamamen farklı şekil ve anlam oluşturmuştur.

Şimdi Hamse, daha doğrusu Hamse'nin ilk destanı ile *Kutadgu Bilig* arasındaki ilişkiye göz atalım.

Çalışmamızın başında Hamse'nin bir bütün sistemi, yani bağımsız edebî türü oluşturmasında ilk destanın önemli görev üstlendiğini kaydetmiştik. Şimdi ise *Kutadgu Bilig* ile *Hamse* arasındaki poetik ilişkinin, eserin (KB) birinci destanı ile anlamsal-yapısal ilişkisinde ortaya çıktığını kanıtlamamız gerekir. Çünkü birinci destan edebî-estetik kavramı ve poetik yapısına göre kendine benzeyen diğer birçok destana göre *Kutadgu Bilig'e* daha yakındır.

Hamse'deki ilk destanın esas işlevi tür sistemi çerçevesinde yapısal düzenleme, sonraki dört destanı anlamsal-yapısal bakımdan birbirine uydurmaktan ibarettir. Bu destana şartlı olarak “kalıplıyıcı destan” denir. Hamse'deki “kalıplıyıcı destan” aşağıdaki özellikleri ile uydurucu, düzenleyici görevini ortaya koyar:

1. *Epik mekânın evrenselliği*. Burada ana poetik kriteri, kalıplıyıcı destanın epik mekânı kapsama oranı oluşturur. Evrensel epik mekân belli kişi, millet, ülke veya sadece düşünce ve mantıkla idrak edilen âlemin tasviriyle sınırlı değildir. O, üç âlem (gök – yer – yer altı) hadiselerini uzvi halde ifade etmeye yarar. Gerçekçi eserlerde esas yer teşkil eden astronomik kavramlar (Güneş, Ay, gezegenler, yıldızlar), coğrafi hudutlar (yeryüzü, ülke, şehir, köy vb.) böyle eserlerde de rastlanır. Ama çok pasif derecededir ve bazen metaforik araç görevini yerine getirir. Sonuç itibarıyla hepsinin merkezinde insan fenomeni bulunur.

Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig'i* ile Hamse'nin ilk destanında epik mekânın tam bu şekli gözlemlenir. *Kutadgu Bilig*; Allah'a hamt, Peygamber Aleyhisselam'a na'tten sonra Âdem Aleyhisselam'ın yaratılışını, onun bilig (marifet) sayesinde değer kazanmasını kaleme alan bölümle devam ettirilir. Her ne kadar Âdem Aleyhisselam'ın yaratılışının beyan edildiği Bakara suresinin ilgili ayetleri dile getirilmemiş ise de,

Törutti ödurdi seç uyanlukuğ,

Anar berdi erdem bilig ögukuğ...

(Anlamı: Her yerde hazır olan Allah insanı yarattı, seçti, Ona hüner, bilim ve anlayış verdi.) (Yusuf Has Hacib1971: 84-85)mısralarında onun ilk mekânı (cennet) ve ilk faaliyeti (Allah'ı tanıma ve marifetullahı kavuşma) beyan edilir. *Mahzenü'l Esrar*'ın ilk sohbeti (mülakat) de tam bu mekânın tasviri ile başlar. Nizami, Yusuf Has Hacib'den farklı olarak direkt âdemin yaratılışı hakkındaki Kur'an-ı Kerim ayetleri ile onların şerhine geçer. İlk destanın (hatta bir bütün Hamse'nin)

mahiyetinin aksettiği bu sohbet E. E. Bertels tarafından “Âdemin yaratılışı hakkında, işaret ya da alıntılarda akseden, *alışılmış Kur'an efsaneleri* üzerinde söz yürütülür.” şeklinde yüzeysel olarak değerlendirilir. (Bertels E. E. 1962: 189) Prof. Halil Yusuf lu ise *Mahzenü'l Esrar* yorumundaki Yaratan, Âdem ve Âlem meselesini kaleme alırken şöyle yazar: “İlk insan olan Âdem'den başlayarak muasırlarına kadar bütün insanlığı geçmiş, bugünü ve ertesi ile birlikte aksettirmeye çalışan şair insanı yaşadığı tabiatın sayılı ve sayısız âlemden tecrit olunmuş şekilde değil, onunla birlikte tasvir eder.” (Xelil Yusuf lu 2011: 16)

Görülmektedir ki Azerbaycan edebiyatçısı Nizami'nin epik mekânının evrenselliği, bu geniş mekânda insanlık hayatının tasvir edilişi ile ilgili tarafsız görüşü ileri sürmüştür. Epik mekânın bu şekli Dihlevî'de Nizami'nin tasviri ve tavsifine uygun hâlde sunulur. Nevâî'de ise daha da kapsamlı, daha da derindir.

2. *Epik zamanın evrenselliği*. Bilindiği üzere, sıradan gerçekçi eserlerde daha çok zamanın üç şekli kaleme alınır. Bütün olaylar beş sezi ile algılanan geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman çerçevesinde gelişir. Evrensel zamanda beş sezi ile algıladığımız zaman muazzam zamanın bir kısmı olarak idrak edilir ve anlatılır. Yani evrensel epik zaman başı da sonu da bulunmayan, devamlı hareket halinde olan zamandır. Evrensel zaman sisteminde beşere ait zaman da üçe ayrılır. Ve bu tasnife göre evrensel zamana mensup olur. Evrensel zaman, beşeriyet hayatından önceki zaman, yani evrensel geçmiş; dünya hayatı (astronomik boyuttaki geçmiş, şimdiki, gelecek zaman); dünya hayatından sonraki zaman, evrensel gelecek gibi üç büyük aşamadan oluşur. Evrensel zamanın temelinde meydana gelen edebi tür dünya veya beşeriyete ait zamana baki zamanın içindeki bir an, geçici bir basamak olarak bakar ki bu bakışa karşı saf maddeci, saf gerçekçi yöntemle yaklaşmak yanlıştır. Birçok Avrupalı ve Rus bilim adamları, yine Sovyet dönemi Özbek edebiyatçıları bu konuda kapsamı dar aldıkları için böyle evrensel türlerin amacı-mahiyetini, estetik yelpazesini, özellikle edebî metodunu belirlerken ciddi hatalara sebebiyet verdiler. Hatta edebî kronotip teorisini bulan M. Bahtin'in görüşlerindeki kusur da meselenin tam bu noktasında göze çarpar. Bu, Bahtin'in Dante sanatına yaklaşımı ve onu değerlendirmesinde net olarak anlaşılır. Hamse yazarlarının (Nizami, Dihlevî, Nevâî) edebî metodunun Sovyet dönemi edebiyatçıları tarafından romantizm olarak nitelendirilmesi, edebî kronotip kapsamının yanlış idrak edilmiş olmasından dolayıdır. Hamse yazarlarının yorumladıkları evrensel zamanı sıradan gerçekçilik ve akılcılık dairesine sığdıramayan araştırmacılar onun efsanevi, hayali veya yazar romantizminin neticesi olduğunu ileri sürerler. Ama Hamse ve benzeri klasik eserler zamanının rasyonel mantık dairesine sığmaması onların gerçek (hakiki) olmadığını göstermez. Zaten bu eserlerin yazarları evrensel zaman ve onun içinde bulunan, aynı şekilde ifade edilen bütün olayların zamanını salt gerçek, yani reel zaman olarak kabul ederler ve edebî açıdan yorumlarlar. Bu tür eserlerde zaman evrenselliğinin, sıradan gerçekçilikten farklı olarak, ali gerçekçilik örneği olmasının nedeni budur. Demek ki Hamse zamanının evrensel mahiyetini doğru anlamak ve değerlendirmek kronotip teorisi ve Doğu klasik edebiyatı metodları meselesini yeniden gözden geçirmeye sevk eder.

Kutadgu Bilig' de zaman kavramının aşağıdaki yorumuna rastlarız:

Öküş ögdi birle tümen min(ng) sene

Uğan bir beyitka an(ng)ar yok fena

Yağız yer yeşil kök kün ay birle tün

Törutti halayık öd ödlele bu kün...

(Anlamı: Çok medhlerle tümen senalar olsun, Kadir ve Vahid İlah'a, fanilik ona yabancıdır. *Boz yer, mavi gök, ay ve geceleri, Halk, dönem, zaman (ve) günleri yarattı.* . . (Yusuf Has Hacib 1971: 64-65) Burada geçici hayat ebediyet yardımı ile anlatılmaktadır. Bütün evren, insanlık ve zamanın baki Zat tarafından yaratıldığı, bunların hepsinin O'nun karşısında fani olduğu söylenmektedir. Neticede zamanın sınırsızlığı, epik kapsamın evrenselliği meydana gelmektedir. Dünya hayatındaki üç zamanın baki değil, geçici bir aşama olduğu anlaşılmalıdır. *Kutadgu Bilig'*in birçok bölümünde dünya hayatı, onun önemsizliği ve bu çerçevede geçen insan hayatının geçiciliği yazar tarafından sık sık vurgulanır. İlk bölümleri ebediyetin tavsifi ile başlayan eser "Devrin (beşeri dünya zamanının) geçiciliği, dostların (geçici ihtiyaçların) cefası" hakkındaki bölümle sonlanır. Hamse'deki olaylar da bu iki zaman arasında yaşanır. İlk destanda evrensel şekilde çizilmiş zaman haritasının sonraki dört destanda farklı şekilleri (kapsayıcı ve üç âlem zamanı şekli) edebî açıdan yorumlanır. Son destandaki İskender'e ait "boş el" rivayeti ise dünya hayatı veya geçici zaman hakkındaki eserin özetini oluşturur.

3. *Evrensel konu ve konu sistemi.* *Kutadgu Bilig* ile *Hamse* üç âlem kapsamında hadiseleri yorumlayan süje ve konu sistemine sahiptir. Onlar Âdem Aleyhisselam'dan eserin yazıldığı döneme kadar olan olayları içerir. Onlar üç evrensel mekân arasında geçer. Bazı konular üç âlem olaylarını tam olarak kapsar, bazı görece bağımsız süjeler bir âlem çerçevesinde geçen olayları tasvir etmekle beraber genel olarak evrensel âlem olaylarını yansıtmaya yarar. Buna Âdem Aleyhisselam'ın yaratılışı, İblis'le ilgili hadiseler, dünya hayatının başlaması, ilk kuşaklara ait bilgiler, peygamberler hayatı, halk ve milletlerin şekillenmesi, meşhur kişiler hakkındaki kıssa ve hikâyeler, yaşama ait kareler ve benzerlerini eklemek mümkündür.

4. *Evrensel karakter.* Şu vurgulanmalıdır ki *Hamse* türünde kaleme alınan evrensel mekân ve zaman sadece onun merkezinde bulunan insan karakteri sayesinde anlam-mahiyete sahiptir. Diğer bir ifadeyle, bu eserdeki zaman-mekândan tüm edebî bileşenlere kadar her şey insanın evrensel karakterini ortaya koymaya yöneliktir. İlk destanda bu karakterin geniş fondaki tavsifi, edebî kronotip ve kısaca *Hamse* edebî modelindeki yeri, görevleri belirlenir. Bu evrensel insan karakterinin mahiyetini ortaya koymak için *Hamse*'de edebî karakterin birkaç şekli işlenmiştir. Bunları eserdeki karakterin genel sisteminden yola çıkarak şöyle sınıflandırabiliriz: a) Gerçek-tarihî karakterler: Bu tür karakterlerin ana özelliği onların tarih gerçeğine hilaf etmeden yorumlanmış olmasıdır. Bu bağlamda, gerçek kahramanların edebî dünyadaki karakterden ziyade gerçek insan fenomeni ortaya çıkar. Bunlar

peygamberler (s. a. v.), sahabeler (r. a.), tabiinler (r. a.), evliyalar (sufiler), üstat-şairler ve düşünürler, hükümdarlardır. M. Bahtin'in epos karakterleri için kaydettiği gibi, bu tür karakterler Hamse edebî âleminde "dokunulmaz karakterler"dir. Onlar yorumlanırken tarih gerçeğine zerre kadar hilaf edilmez. b) Biyografik karakterler: Hamse karakterleri sisteminde biyografik karakterlerin de yeri vardır. Bu tür karakterler çoğunlukla eserlerin giriş, hatime gibi bölümlerinde direkt yazarla ilgili noktalarda görülür. Yazarın anne-babası, kardeşleri, dostları, muasır oldukları hocaları ve pirleri, belli başlı yönleri ile yazarın biyografisine dâhil olan tarihî kişiler biyografik karakterlerdir. Yalnız, bunlar tarihi karakterlerin aynısı değildir. c) Yazar karakteri: Bu karakter eserin muhtelif noktalarında, türlü görevleri yerine getirir. Karakterler sisteminde yönlendirici, düzenleyici, tanımlayıcı, tavsifleyici, yaklaşım ifade edici gibi fonksiyonlarıyla ortaya çıkar. Tıpkı biyografik karakterler gibi onlar da tarihî yazar şahsının aynısı değildir. ç) Metaforik karakterler: Bunlar, Hamse'deki ilk destanda, özellikle de sonraki dört destanda aktif olarak hareketlenen, eserin sanatsallığı ve poetik gücünün sağlanmasında önemli görevi üstlenen karakterler silsilesidir. Metaforik karakterler yazarın genel anlamda dünya hayatı, varlık, toplum, insan fenomeni, hususuyla ebrar-âdem hakkındaki ideallerini ortaya koymakla birlikte insan ve dünyaya ("dahirarusu" gibi) has türlü özellikleri de içerir. Bu karakterler gerçek hayat olayları, türlü rivayetler, efsaneler ve seleflerden ulaşan yazılı kaynaklardan yeniden işleme yolu ile Hamse karakterleri sistemine alınır.

Kutadgu Bilig ile *Hamse* bu noktada da birleşir. *Hamse* gibi *Kutadgu Bilig*'de de yukarıda sayılan karakter şekilleri genel karakterler sistemini oluşturur.

5. *Evrensel epik kavram*. Yukarıda üzerinde durduğumuz türü oluşturan tüm bileşenler (mekân, zaman, konu, karakter) tür merkezindeki epik merkezde uyum sağlar. Bu öylesine, yazarın bireysel bakışları, edebî ideali ile şekillenmiş veya epos gibi bir milletin epik tarihi, ihtiyaçları, arzu-umutları, felsefi- edebî düşüncesinin toplandığı epik kavramıdır. *Kutadgu Bilig* veya *Hamse*, özellikle Hamse'nin ilk destanının bütün sözlü ve yazılı türlerden farkı da, üstünlüğü de budur. Evrensel kronotip, evrensel konu, evrensel karakterler sistemini Yaratan-varlık-insan üçlüsü temelinde anlamak ve anlatmak Hamse'nin ana fikridir. *Kutadgu Bilig* ve ilk destan âlem ve insan fenomenini semavi ölçekte idrak etmenin yol ve yöntemlerini belirler. Hamse'yi oluşturan beş destan dünyadaki beş kıtaya uygun olarak bu kıtalarda yaşamış, yaşayan ve yaşayacak insanların problemlerini edebî açıdan yorumlar. İlk destandaki insan karakteri tam anlamıyla evrenseldir ve millet, zaman-mekân ile sınırlanmaz. Bu karakter, üç kronotip ölçüğünde faaliyette bulunan insanı evrensel yelpazede, edebî şekilde yansıtır.

Kaynakça:

Abdurahman Camî. Haft Avreng (Arapça). Tahiyе ve tanzim: sayti farhangi, ijtimai, haberi türbet cam /Torbat Jam. com.

Alişir Nevâyî. ME. Hamse. Hayretü'l Ebrar. -T. : Fen Yayınevi, 1991.

Alişir Nevâyî. ME. Hamse. Sab'a-i Seyyar. -T. :Fen Yayınevi, 1992.

Alişir Nevâyî. Tarihi Enbiyâ ve Hükemâ /ME. Cilt 16. -T. : Fen Yayınevi, 2000.

Aliyev G. Y. Temi i syujeti Nizami v literaturah narodov Vostoka. -M. :Nauka, 1985.

Amir Husrau Dihlavi. Matläü'l Envar. Sostavleniyeteksta i predislovi Tahira Ahmedoglı Magerramova. VstupitelnayastatyaG. Y. Aliyeva. M.: Glavnaya redaksiya vostoçnoy literaturı, 1975.

Bertels E. E. Firdousi / v kn. :Bertels E. E. İzbranni yetrudı. İstoriyatadjikskoyliteraturı. -M. :İzdatelst vovostoçnoyliteraturı, 1960.

Bertels E. E. İzbranniyetrudı. Nizami i Fuzuli. -M. :İzdatelstvovostoçnoyliteraturı, 1962.

Corakulov U. Alişir Nevâyî Hamse'sinde KronotopPoetiği. – Taşkent: Turan-İkbal Yayınevi, 2017.

Dalimov U. Şark Pedagojisi Kamusu / Keykavus. Kabusnâme kitabında. Farsçadan çev. Muhammed Rıza Âgehî. Yay. Haz. :S. Dalimov, U. Dalimov. -T. : Okituvçi Yayın-Basım-Sanat Evi, 2006.

Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî. El-Câmiu's Sahih. Cilt: 2. -T. :Müslümanlar Baş Yazı Kurulu, 1996.

Fitrat A. En Eski Türk Edebiyatı Numuneleri. -C – T. :Özdevneşir, 1927.

Kaşgarlı Mahmud. Türkçe Sözcükler Divanı. -T. : Fen Yayınevi, 1960.

Kerimov K. Kutadgu Bilig Eseri Hakkında/ Yusuf Has Hacib. Kutadgu Bilig Kitabında. -T. : Fen Yayınevi, 1971.

Keykavus. Kabusnâme. Farsçadan çev. Muhammed Rıza Âgehî. Yay. Haz. :S. Dalimov, U. Dalimov. -T. : Okituvçi Yayın-Basım-Sanat Evi, 2006.

Kur'an-ı Kerim. Özbekçe açıklamalı meal. Meal ve açıklamalarAlaeddin Mansur'a ait. -T. : Çolpan Yayınevi, 1992.

Mirza Uluğbek. Dört Ulus Tarihi. Farsçadan çev. B. Ahmedov, N. Narkulov, M. Hasanî. -T. :Çolpan Yayınları, 1994.

Nasiruddin Burhaneddin Rabguzî. Kıssası Rabguzî. Yay. Haz. :E. Fazilov ve d. -T. : Yazuvçi Yayınevi, 1990.

Nevâyî Eserleri Lügati. Ali ŞirNevai eserlerinin on beş cildine ek. -T. :Gafur Gu-

lam Edebiyat ve Sanat Yayınevi, 1972.

Nizami Gencevi. Sirlər xəzinesi. Forsadan tarjume va on sozun muellifi Xelil Yusifli. -Baki: "Adil Oglu", 2011.

Nizamü'l Mülk. Siyasetnâme veya Siyarü'l Mülk. -T. :Adalet Yayınları, 1997.

Xelil Yusifli. Nizami Gencevi ve onun "Sirlər xəzinesi" poemasi /Nizami Gencevi. Sirlər xəzinesi. Forsadan tarjume va on sozun muellifi Xelil Yusifli. -Baki: "Adil Oglu", 2011.

Yusuf Has Hacib. Kutadgu Bilib. Yay. Haz. :K. Kerimov. -T. : Fen Yayınevi, 1971.

Extended Abstract:

In the article, the origin of the concept of “bilig”, its place in Turkish folk epic though and its poetic function are emphasized. Kutadgu Bilig and Hamse’s belong to three Turkish writers (Nizamî Gencevî, Husrev Dihlevî, Alişir Nevâyî) are discussed within the framework of the concept of “bilig”. Occasionally, the scientific-theoretical issue in question has been analyzed by comparing the Eastern epic traditions with Ferdowsi’s Shahname.

According to the conclusions of the science of historical poetics, the first examples of poetry were in syncretic form. Historically, man has evolved from the imitation of certain realities, events, and actions. Poetry, which exists as a syncretic unit, has at one time - as a result of social, cultural, biological, psychological processes - experienced the phenomenon of the “physical explosion”. As a result, the process of differentiation began. The circulatory movement of the “fragments” separated from the poetic units of the syncretic form gradually led to the process of synthetism. Thus, conditions were created for the emergence of new genres, genre components, poetic canons.

“Khamsa” is a perfect example of world art thinking, in particular, the phenomenon of synthetism inherent in Eastern Islamic literature. Comparative analysis of genres such as “Khamsa” epic, novel, short story, drama, story, poem, ghazal, sonnet, specific to such world-famous works as “Shohnoma”, “Qutadgu bilig”, “Hadıqat ul-haqayiq”, features show that it synthesizes artistic components. The results of the initial analysis lead us to the conclusion that “Khamsa” is a purely synthetic phenomenon, as well as an independent poetic system.

In the history of world literature, there are independent works that combine one or more genre forms. This poetic phenomenon is consistently observed in the history of Eastern literature as well as in Western folklore and written literature. In particular, the series of epics on the folklore of the peoples of the world, ancient Greek novels, stories of the prophets, “A Thousand and One Nights”, “Kalila and Dimna”, “Shohnoma” show that the same process continued until “Khamsa”. It shows that the system of the five (hamsa) founded by Nizami is not accidental, but is based on certain laws inherent in the aesthetic thinking of mankind.

A comparative analysis of these processes shows that “Khamsa” has a number of differences and advantages in terms of the perfection of theoretical canons, the manifestation of pure genre features from the existing genre series. The series of works before Hamsa, although of a complex nature with certain features, do not have a perfectly formed system of canonical units that make up the system of genres. In Nizami Ganjavi’s and Khusrav Dehlavi’s “Khamsa” this aspect does not appear as a coherent, independent artistic system, as it has not become the author’s artistic goal. From the very beginning, Navoi aimed to create an entire artistic system, and this is emphasized in several places in “Khamsa”.

Comparison of historical genres according to the principle of poetic evolution-

on has clearly shown that Navoi's "Khamsa" is a whole system of genres. It turned out that the first epic served as a formative component of the semantic-structural integrity of "Khamsa". This is guided by the principle of epic universalization in relation to the first epic and the next four epics. The semantic-structural units that make up the epic universality form the canons of the genre and, at the same time, give us the basis for what we call "Hamsa" - a universal genre. Based on the results of chronotopic comparison and analysis, the same canonical units can be classified as follows: a) universal epic time; b) universal epic space; c) universal plot and fable system; g) universal image; d) universal epic concept.

The universality of the epic chronotope in Navoi's "Khamsa" is reflected in the semantic-structural system of the "preface" of "Hayrat ul-abror". A systematic analysis of the praise, supplications, and utterances in it allows us to draw such a conclusion. The same chronotope shape is aimed at depicting a three-dimensional artistic space-space consisting of the "previous", "middle" and "lower" worlds. In a harmonious state, the Creator - being - poetically interprets the human trinity in a circulatory relation.

The literature covers all types and forms of the artistic chronotope within its universal scope. Such harmonization is essentially based on three factors: a) religious, mythological, real-historical, domestic, individual-subjective reality, synthesized with the world of art; b) the tradition of the literary-historical process (genres, modifications between artistic components, synthesis processes); c) the author or creative subject.

The literary-historical process that lasted until "Khamsa" formed a huge chronotopic stage. It is expedient to terminate the first of these as the stage of syncretism (intuitive) and the second as the stage of synthetism (rational). As "Khamsa" is a historical phenomenon, its genesis and principles of formation are directly related to the poetic processes of the first and second stages.

Syncretic forms of thinking, genres and images are not fully artistic forms, which became the basis for the phenomenon of poetic differentiation ("physical explosion") after the expiration of the required period. In the stage of syntheticism, the process of differentiation and synthesis went in parallel. Thus, the mechanism of canonization of poetic units such as genre, composition, plot, image, motif, style, "Hamsa" has such a huge chronotope scale, is the product of an effective stage, a phenomenon of pure artistic synthesis.

The first epic serves as a template for Hamsa's poetic synthesis, universal concept, original structure, universal chronotope, and artistic concept. has a poetic relationship. This is based on the synthesis of artistic components such as the "first plot", the stories of the Prophets, epic, lyrical, dramatic genres in Eastern and Western literature, composition, plot, image, motif, detail into the poetic structure of "Khamsa" on the basis of Islamic prism.

Almanca Öğretim Programının Kapsayıcı Eğitim İlkeleri Etrafında Yeniden Düzenlenmesi

Re-Designing the German Curriculum Around Inclusive Education Principles

Neşe TUZCUOĞLU BÜLBÜL *
Halis SAKIZ **

Öz:

Kapsayıcı eğitim, bireysel farklılıkların gerektirdiği ihtiyaçların eğitim sisteminde karşılanarak her bireye nitelikli eğitim sunulmasını öngören yeni bir eğitim modelidir. Kapsayıcı eğitim, son yıllarda benimsenen bir eğitim yöntemi olarak bir toplumdaki tüm bireylere nitelikli eğitim vermek için uygun bir araç olarak önerilmekte, dünya genelinde kapsayıcı eğitimin nasıl tasarlanması ve uygulanması gerektiğine dair çeşitli politikalar üretilmektedir. Temelde yeterlilik eksensiz eşitsizlikleri ve göçmenler, sığınmacılar, engelliler ve kültürel ve toplumsal özellikleri farklı bireylerin yaşayabileceği olası gelişim ve öğrenmeye dair engelleri kaldırarak her bireyin eğitime katılımını ve eğitimden anlamlı düzeyde faydalanmasının temel bir hak olduğunu önermekte ve savunmaktadır. Bu amaçla kapsayıcı eğitim, eğitim programlarının tüm öğrencilerin din, dil, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, ekonomik düzey gibi farklılıklarına bakılmaksızın eğitimden eşitlik ve adalet bağlamında, ihtiyaçları ilgileri ve tercihleri dikkate alınacak biçimde faydalanmaları amacıyla yeniden tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu çalışmanın amacı kapsayıcı eğitim ilkeleri doğrultusunda Almanca öğretim programının yeniden düzenlenmesi ve Milli Eğitim Bakanlığının Almanca öğretim programına

*Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: nesetuzcuoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1874-7973>

**Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: halissakiz@artuklu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2406-1011>

alternatifler sunulmasıdır. Çalışmada, Türkiye’de geçerli olan Almanca ortaöğretim programı kapsayıcı eğitim bağlamında detaylı bir şekilde incelenmiş olup, program kapsayıcı eğitim felsefesi, amaçları, ilkeleri ve değerlerine uygun şekilde yeniden tasarlanmıştır. Programın hedefi, öğrenmeyi öğrenerek devamlı ilerlemeyi sağlayan, kendi yeteneklerinin farkına varabilen, tüm öğrencilerin ve özellikle dezavantajlı öğrencilerin de varlığını, katılımını ve başarısını teşvik edip kabul eden, sorgulamaya dayalı önyargısız öğrenme ortamları oluşturan, demokratik ve insan haklarına duyarlı olabilen, öğrenciyi sürekli aktif kılan, farklı düşünce, kültür, inanç ve hayat tarzlarına sahip insanları hoş görebilen öğrenciler yetiştirmektir. Program, A1.1 düzeyindeki 9.sınıf öğrencileri için iki dönemlik olmakla birlikte yirmi dört temalılık bir kapsayıcı içerik barındırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kapsayıcı Eğitim, Öğretim Programı, Almanca Öğretim Programı, dil eğitimi, dil öğretimi

Abstract:

Inclusive education is a new education method that stipulates the provision of quality education to each individual by addressing the needs of individual differences in the education system. As an educational method embraced by a variety of countries and education systems around the world, inclusive education is proposed as an effective means of providing quality education for all individuals whereas a number of countries have been producing policy to enact successful implementation of inclusive education. By removing, basically, proficiency-oriented inequalities, and barriers to possible development and learning which immigrants, refugees, the handicapped people and individuals with different cultural and social characteristics may experience, it suggests that each individual participate in education and benefit from education substantially. For this purpose, inclusive education is redesigned in order that all students can equally benefit from education regardless of their differences such as religion, language, race, gender, age, social class, and economic level. The aim of this study is to rearrange the German curriculum in line with inclusive education principles and to offer alternatives to the German curriculum of the Ministry of National Education. In the study, German secondary school program prevailing in Turkey as a part of inclusive training is examined in detail, and the program has been redesigned in accordance with inclusive education philosophy, objectives, principles and values. The main goal of the program is to ensure continuous progress of the students by learning to learn, to become aware of their own abilities, to encourage and accept the existence, participation and success of all students and especially disadvantaged students, to create a learning environment based on inquiry, to be sensitive to democratic and human rights, to make the student active, and to raise students who can welcome people with different thoughts, cultures, beliefs and lifestyles. The two-semester program targets 9th grade students at the A.1.1 level and includes 24 themes constructed in line with inclusive principles.

Keywords: Inclusive education, curriculum, German curriculum, language education, language instruction

Giriş:

Eğitim kurumlarının ayırım gözetmeksizin herkese açık olması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri arasında yer almaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2015). Fırsat eşitliği kavramı genel olarak kadın ve erkeklerin eğitime erişim hakkı ile tanımlanmakta ve cinsiyete ilişkin bir ayırımla sınırlandırılmaktadır. Ancak eğitime erişimleri sağlanması gereken öğrenciler arasındaki farklılık yalnızca cinsiyet kategorilerinden ibaret değil, içinde buldukları herhangi bir dezavantajdan dolayı ana akım eğitim ortamlarının dışında kalan bütün bireylere özgü farklılıklarla ilgilidir. Bireylerin eğitime erişimlerinin sağlanması, bu farklılıkların göz önünde bulundurulması okul içinde herkese nitelikli eğitimden faydalanma adına fırsatların tanınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hem eğitime erişimde hem de okul içi süreçlerde eğitimin kimleri kapsadığı ve kimleri kapsaması gerektiği önemli bir sorun alanı haline gelmektedir. Bu konudaki tartışmalar 'kapsayıcı eğitim' kavramı çerçevesinde süregelmektedir (Sever, 2020).

Kapsayıcı eğitim başta bireysel farklılıklar olmak üzere, cinsiyet temelli eşitsizlikler, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, kültürel ve toplumsal çeşitlilikler gibi konuları içermekte, bu özelliklere sahip bireylerin, tüm bireyleri eğitimden anlamalı düzeyde faydalanması gerektiğini savunmaktadır. Hatta yabancı dil eğitiminde kültürel kontrastın gerçekliği (Koçak 2012) de göz ardı edilmemelidir. Kapsayıcı eğitim genel bir kavram olmakla birlikte kapsayıcılığın önemli bir alt boyutu çok kültürlü eğitimidir. Kapsayıcı eğitim öğrencilerin tamamının herhangi bir farklılığına (din, dil, ırk, cinsiyet, sınıf, ekonomik farklılıklar gibi) bakılmaksızın tümünün akranlarıyla aynı ortamda ve bireysel ihtiyaçlarına dayalı bir eğitim alma süreci olarak tanımlanabilir (Koçyiğit & Şimşek, 2019). Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin kendilerinin tercih ettiği okullarda eğitim-öğretim görmesini, onların eğitim hayatına tam anlamıyla dahil olmasını, bunun yanında eğitim politikalarının eğitim ve öğretim politikalarının, öğretim uygulamalarının, okul kültürü ve öğrenme ortamlarının öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçlarının gidermesine yardımcı olacak şekilde değiştirilip düzenlenmesini savunmaktadır (Aktekin, 2017).

Toplumda tüm çocukları akranlarıyla beraber genel eğitim süreçlerine dahil etmek kapsayıcı eğitimin temel hedeflerinden bir tanesidir. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı kapsayıcı eğitimin özel gereksinimi veya engeli olsun ya da olmasın sosyal ve kültürel, eğitimsel, yaşamsal bunun yanında fırsatlara bütün toplum üyeleriyle eşit koşullarda erişimde sorun yaşayan tüm çocukları kapsadığını ve bu çocukların diğer akranlarıyla birlikte eğitim alma hakkını vurgulamaktadır (Aktekin, 2017). Dolayısıyla Türkiye'de kapsayıcı eğitimi yaygınlaştırmak için öncelikle bu konuda gerekli mercileri bilgilendirmek, kapsayıcı eğitim konusunda farkındalık oluşturmak, öğretim programlarını bu yönde güncellemek, eğitim araç ve gereçlerini bu doğrultuda yenilemek ve özellikle öğretmenlere kapsayıcı eğitim konusunda eğitimler vermek gerekmektedir. (Booth & Ainscow, 2002). Bu adımların hayata geçmesi, eğitimle ilişkili tüm paydaşların işbirliği içinde çalışmasını gerektirir. Bu

amaç doğrultusunda atılacak her adım ve uygulanacak her proje anlamlı olmakla birlikte kapsayıcı eğitim anlayışının yerleşmesi ve içselleştirilmesi için hayati önem taşımaktadır (Oral, 2016).

Toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, öncelikleri ve beklentileri hızlı bir şekilde değişen genç nüfusu tanımak ve onların geleceklerini planlamak üzere eğitim programı oluşturmak ülkenin geleceğine yapılabilecek önemli bir yatırımdır. Amaç olarak yeni neslin tümüne eşit koşullarda nitelikli eğitim vermek de ülkenin temel hedefleri arasında yer almalıdır. Bu noktadan hareketle kapsayıcı eğitime yapılan vurgunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Kapsayıcı eğitimin ve kapsayıcı eğitim uygulamalarının gelişmesi ve yaygınlaşması için önemli adımların atılması ve bu adımların eğitim politikasının öncelikleri arasında olması gerekmektedir. Böyle bir amaçla bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'nın Almanca öğretim programı kapsayıcı ilkeler doğrultusunda yeniden ele alınmıştır.

Kapsayıcı Eğitim Programı ve Yabancı Dil Eğitimi

Yabancı dil, öğrencilerin kendi dil alanlarının dışında başka dillerin de varlığını kabul ettiği, kendi kültürleri dışında farklı kültürlerini de yansıtan ve öğrencilerin kültürlerarası iletişim kurmasını sağlayan bir araçtır. Yabancı dil öğrenimi ile öğrenciler yabancı olanı kabul etme, empati kurmak ve başkalarına karşı hoşgörülü olma gibi faydalar elde ederler (Borak vd., 2005). Farklı kültürlerini tanımak öğrencinin bakış açısını genişletebilmekte ve barış içinde yaşamının ön koşulunu oluşturmaktadır (MEB, 2011).

Yabancı dil öğreniminin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, bu alanda bilimselliği kesin olarak kanıtlanan, dil bilgisi öğretimiyle ya da işlevselliği bakımından belirli bir gelişim basamağı takip edilerek oluşturulan öğretimle beraber, öğrenmenin öznesi olan öğrencinin kendisine de bağlıdır (Borak vd., 2005). Dil öğretiminde öğrenci temel öge olduğu gibi, farklılaştırılmış öğretim de öğrenme süreci ve niteliğini etkileyen önemli bir unsurdur. Bu nedenle, tüm öğrenciler için aynı ölçüde, tek bir yaklaşıma dayalı, değişmez ve tek bir yabancı dil öğrenme ve öğretme yönteminin etkili olamayacağı iddia edilebilir. Dolayısıyla kapsayıcı eğitimde vurgulanan çeşitlilik ve çoğulculuk ilkelerinin öğretim programlarının temelini oluşturması, programların bireylerin ve toplumların farklı özellik ve ihtiyaçlarına göre tasarlanabilmesi ve uygulanabilmesini kolaylaştırmaktadır.

Yabancı dil dersinde öğrenme esnasında öğrencinin öğrendiklerini bağımsız bir şekilde planlaması ve öğrendikleriyle ilgili sorumluluk alabilmesi öğrenme süreçlerinin başarılı bir şekilde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Yabancı dil dersi, öğrencinin var olan gerçekliğinden hareket etmeli ve ilgi ve ihtiyaçlarını barındırmalıdır. Ayrıca bu dersler öğrencinin merakını diri tutmalıdır. Yabancı dil dersi, öğrencilerin farklı ülkelerin günlük yaşam ve kültürlerini anlayabilmesini desteklemelidir. Böyle bir yaklaşımdaki ders, öğrencinin ilgisini ve merakını uyandıran, öğrencinin dersten keyif almasını sağlayan, onların yaratıcılığını ortaya çıkaran ve destekleyen, öğrencinin bilgi alanlarını keşfetmelerini sağlayan tema, içerik ve yöntemlerin kullanımını zorunlu kılmaktadır (Borak vd., 2005).

Ortaöğretim Almanca Dersi ve Kapsayıcı Öğretim Programı

Kapsayıcı öğretim programında temel amaç, öğrencilere kendi ilgi ve yeteneklerini fark ettirebilecek, öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirecek, değerler eğitimi öncelenecek, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine uygun hedefleri içerecek bir öğretim programı çerçevesinde gelişim ve öğrenme fırsatları sunmak olmalıdır. Genel olarak eğitim programlarında hedef, içerik, öğretim süreci ve sınav durumu olmak üzere dört öge yer almaktadır (Demirel, 2015). Bu öğelerin anlamlı ve verimli bir şekilde tasarlanabilmesi için programın esnek bir bakış açısıyla ele alınmasının kapsayıcı eğitim için önemli bir kriter olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu çalışmada ortaöğretim kurumları Almanca dersi kapsayıcı öğretim programı Fen lisesi, Anadolu lisesi ve sosyal bilimler lisesinde ikinci yabancı dil dersinde okutulmak üzere yeniden tasarlanmıştır. Türkiye’de ortaöğretim Almanca dersi kapsayıcı öğretim programı 9. Sınıflar A1.1 düzeyinde ikinci yabancı dilin önemini kavratmak, öğretimin niteliğini kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda artırmak, öğretimin iletişim aracı olarak kullanılmasını sağlamak, öğrencilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak, tüm öğrencilere eşit ve adil koşullarda Almanca’yı öğretmek, öğrenmeyi öğrenmek hedefiyle öğrencilerin sürekli bir şekilde ilerlemelerini ve düşünme becerilerini sağlamak ve problem çözümlerinde faydalı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Program, öğrencilerin zihinsel gelişim düzeylerine uygun bir şekilde, bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarla ilgili sözel ve dilsel yeteneklerini, çalışma becerilerini, iletişimsel yetilerini, değerler eğitimi ve kültürler arası yetiyi eğitim süreci içinde ve sonunda geliştirmeyi hedefleyecek şekilde düzenlenmiştir. Farklı özelliklere sahip bireyler farklı öğrenme yöntemleri ile öğrenebilmektedirler. Görsel zeka alanında yetenekli olanlar görsel nesnelere, resimlerle, sunumlarla veya videolarla daha hızlı öğrenebilirken, matematik zeka alanında yetenekli olanlar neden sonuç ilişkisi kuracak yöntemlerle (beyin fırtınası, Sokrat semineri vb.), bedensel ve kinestetik zeka alanında yetenekli olanlar deneme yanılma yoluyla daha hızlı öğrenebilmektedirler (Başaran, 2019; Demir, 2010). Bunun için de öğretim programının farklı yöntem ve stratejilerle uygulanması oldukça önemlidir.

Kapsayıcı Almanca öğretim programı, öğrenci merkezli bir yaklaşımla ve yeni öğretim yöntem tekniklerle yeniden tasarlanmış çok yönlü, kapsayıcı öğrenme ortamlarına uygun esneklikle düzenlenmiştir. Program, öğrencilerin işbirlikli çalışmasına önem veren, tüm öğrencilerin aktif katılımını sağlayan, hedeflere ulaşmak için çok çeşitli yolları kullanan, öğrencilerin birlikte sorumluluk alabilecekleri ve sorumluluğu paylaşarak çalışabilecekleri öğrenme ortamlarına fırsat verecek şekilde tasarlanmıştır.

Programın Vizyonu ve Genel Amaçları

Ortaöğretim Almanca dersi kapsayıcı öğretim programı öğrenmeyi öğrenerek devamlı ilerlemeyi sağlayan, kendi yeteneklerinin farkına varabilen, tüm öğrencilerin varlığını, katılımını ve başarısını teşvik edip kabul eden, sorgulamaya dayalı önyargısız öğrenme ortamları oluşturan, demokratik ve insan haklarına duyarlı olabilen, öğrenciyi sürekli aktif kılan, farklı düşünce, kültür, inanç ve hayat tarzlarına sahip insanları hoş görebilen öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber akademik yönü güçlü, çok yönlü, dil bilen, araştıran, sorgulayan, analiz becerisine sahip, değerlerine sahip çıkan bireylerin yetiştirileceği sistemler oluşturmak da programın vizyonu kapsamındadır.

Program, A1.1 düzeyindeki 9.sınıf öğrencileri için iki dönem uygulanabilmekle birlikte yirmi dört temalıklı bir kapsayıcı içerik barındırmaktadır. Almanca dersi kapsayıcı öğretim programının genel amaçları maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir. Bunlar:

Tüm öğrencilerin Almanca'yı ikinci yabancı dil olarak tanıyıp kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmesini sağlamak,

Tüm öğrencilerin Almanca'yı ulusal ve uluslararası ortamlarda etkili, akıcı ve doğru bir şekilde kullanabilmesini sağlamak,

Tüm öğrencilerin diğer ülkelerdeki insanları anlayabilme ve kendi kültürel değerlerini diğer toplumlardaki insanlara aktarabilmesini sağlamak,

Tüm öğrencilerin 21. Yüzyıl (eleştirel okuryazarlık, eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık vb.) becerilerini geliştirmek,

Her bölgeye, her sınıfa, her öğretmene göre değişebilen esnek bir program uygulamak,

Her öğrencinin fiziksel, sosyal, duygusal ve kültürel ihtiyaçlarına uygun bir ders ortamı oluşturmak,

Tüm öğrencilerin programa erişimini sağlamak,

Öğretim etkinliklerini ve materyal seçimini her bir öğrencinin kültürel geçmişine, akademik yeteneğine, ilgilerine ve öğrenme stiline uyarlamaya çalışmak,

Tüm öğrencilere ikinci yabancı dilin önemini aktarmak,

Almanca öğretiminde teknolojiyi aktif, etkili ve her öğrencinin gelişim ve öğrenmesine katkı sağlayacak şekilde kullanmaktır.

Programın Kapsamı

Ortaöğretim Almanca Dersi Kapsayıcı Öğretim Programı öğrencilerin zihinsel gelişim düzeylerine uygun, bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alanlarla ilgili, iletişimsel becerilere yöneliktir. Balkan, Ekti, Öztürk ve Yıldırım'ın (2017) yeniden ele aldığı Almanca öğretim programında hem dört dil becerisinin (okuma, yazma,

konuşma, dinleme) geliştirilmesinin önemi vurgulanmakta hem de öğrencilerin çalışma becerilerine, yeteneklerine ve kendilerine uygun materyalleri düzenleme ve bunları öğrenme esnasında kullanma yeterliliklerine yönelik içerikler mevcuttur. Ayrıca kendi kültürel değerlerini yabancı insanlara aktarma, öğretilmek istenen dili konuşan ülkelerin kültürel özelliklerini ve değerlerini fark etme ve bu dilin yaşadığı kültürü tanıma, kültürler arası yetiyi geliştirmeye yönelik içerikler mevcuttur. Bu içeriği kapsayıcı eğitim bağlamında genişletmek adına farklılıkları tanıma, farklılıklara saygı duyma, etkileşim ve demokrasi gibi yeni içerikler de sunulmuştur.

Kapsayıcı Almanca öğretim programı, öğrencilerin yeteneklerini fark etmelerinin yanında kendilerinin tüm yönlerini (özellikle güçlü ve zayıf yanlarını) tanımalarına yardımcı olmakla beraber öğrencilere kendi kendilerini değerlendirme olanağı tanımaktadır. Programda öğrencilerin iş birliği içinde, sorumlulukları paylaşarak çalışabilecekleri öğrenme ortamlarına fırsat veren, dört dil becerisini (okuma, dinleme, konuşma ve yazma) geliştirirken, proje hazırlama, sunum yapma gibi etkinliklerle kendilerini ifade etme yetilerini geliştirmeye dayalı kazanımlar da yer almaktadır.

Programın Yapısı

Kapsayıcı eğitim, akademik eğitimi, alan bilgisini ve gelişimi ele alan önemli bir yöntemdir (Sakız, 2016). Kapsayıcı eğitim, bu alan içeriklerinin her öğrenci için aynı koşullarda ve yöntemlerle sunulmasını, bu alanlarda başarı ölçütlerinin aynılaştırılmasını ve eğitim programlarının sadece akademik içerikten oluşmasını uygun bir yöntem olarak değerlendirmez. Kapsayıcı eğitim, öğretim programlarının, akademik gelişimi de kapsayan çok alanlı ve opsiyonları olan bir çerçevede tasarlanmasını öngörmektedir. Bu çalışmada da Almanca dersi programı, farklı alanlarda gelişim ve öğrenmeyi kolaylaştırmakta, farklı seçenekler sunmakta ve hedef-kazanımları, içeriği, öğretim yöntem ve tekniklerini ve ölçme-değerlendirme süreçlerini kapsayıcı bir şekilde ele almaktadır. Bu kısımda, hedef ve kazanımlar, içerik, öğretim yöntem ve teknikleri ve ölçme ve değerlendirme olmak üzere dört alt bölüm yer almaktadır.

Hedef ve Kazanımlar

Milli Eğitim Bakanlığı (2011) kazanımı, öğrenciler için eğitim ve öğretim yoluyla öğretimin sonunda ulaşılmaması istenen bilgiler, tutumlar, beceriler, güdülenme gibi değerlerin ve yaşantıların tamamı olarak tanımlamıştır (MEB, 2011). Almanca öğretim programındaki öğrenme alanlarında yer alan kazanımların önem ve öncelik sırası olmamakla beraber; kazanımlar, programda belirtilen dil yeterlik düzeylerine ve öğrenme alanının (dinleme, konuşma, okuma, yazma) özelliğine göre A1 düzeyinde kazanım ve içeriğin kapsamı genişletilerek sarmal yaklaşımla oluşturulmuştur. Sarmal öğrenmede ilk defa öğrenilecek konular, önceki öğrenmelerle ilişkilendirilir (Balkan vd., 2017). Bununla beraber içeriğin her tekrarı daha detaylı bir şekilde, daha soyut ve karmaşık olarak verilir. Öğrenme hızı yavaş öğrenciler, derse zamanında katılamayan öğrenciler, ders kazanımını ilk etapta elde edemeyen

öğrenciler, işitme-görme-yürüme zorluğu yaşayan öğrenciler için sarmal öğrenme yaklaşımının uygulanması kapsayıcı eğitim açısından önemlidir çünkü kapsayıcı eğitim, öğrenme ve gelişim hızı ne düzeyde olursa olsun, tüm öğrencilere uygun yöntemler kullanılarak öğrencilerin eğitim programına katılımını öngörmektedir (Booth & Ainscow, 2002).

Almanca dersi öğretim programı Türkiye’de ikinci yabancı dil olarak orta öğretim düzeyinde uygulanacak şekilde tasarlanmıştır. Çalışma, Almanca dersi kapsayıcı öğretim program hedefleri, farklılıkları göz önüne alacak şekilde esnek bir bakış açısıyla yazılmış, öğrenci özelliklerine göre değiştirilebilir bir anlayışla hazırlanmıştır. Hedeflerin esnek olması öğretmenlere içerik, kullanılan araç-gereç, materyal, yöntem ve teknikler konusunda daha fazla seçenek sunmaktadır.

Avrupa ortak dil kriterlerine göre A1 seviyesine sahip bir birey, temel dil kullanıcısı olarak belirlenmiştir. Bu seviyede öğrenciler; yaşamsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik, sık kullanılan Almanca ifadeleri veya cümle kalıplarını ve Almanca basit cümleleri anlayabilir ve kullanabilirler. Almanca A1 düzeyindeki bir öğrenci kendisini ve başkalarını Almanca olarak tanıtabilir, onlara farklı kişisel sorular yöneltebilir ve sorulara karşılık verebilir. Hedef dilde konuşanlar yavaş ve anlaşılır konuşur ve öğrencilere yardımcı olurlarsa, öğrenciler onlarla basit şekilde anlaşabilir (MEB, 2005). Kapsayıcı eğitim, kazanımların tümünün her öğrenci tarafından aynı ölçüde kazanmalarını beklemez; her bir öğrencinin kendi gelişimsel hızı dikkate alınarak ve kendisi için hedeflenen kazanımlar doğrultusunda gelişimi takip edilir (Sakız vd., 2015).

Kapsayıcı öğretim programlarında tüm öğrencilerden gelişim düzeylerine uygun kazanımları elde etmelerinin beklenmesi olağan kabul edilmekte; ancak tüm öğrenciler için tamamen standart kazanımların belirlenmesi ve bu kazanımların elde edilmesinin beklenmesi uygun görülmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada hazırlanan Almanca öğretim programında öğrenciler için belirlenen alternatif hedef ve kazanımlar yer almaktadır. Bu hedef ve kazanımlar, öğrencilerin öğrenilen yabancı dili farklı bağlamlarda ve ortamlarda etkili, doğru ve uygun bir şekilde kullanabilmesini, dil pragmatizminin gerektirdiği farklı bağlamlarda iletişim kurulabilmesini ve yürütülebilmesini, farklı konular üzerinde kişisel görüş bildirilmesini, farklı kültürel unsurların tanınmasını ve kendi kültürüne ait unsurların başkalarına aktarılabilmesini, kendi ülkesinde karşılaştığı ve yabancı dil konuşan bireyler ile iletişim kurabilmesini ve gereken durumlarda kendilerine yardımcı olabilmesini amaçlamaktadır (Balkan vd., 2017).

Yukarıda hedeflenen kazanımlara ek olarak, bireylerin ihtiyaçlarına, özelliklerine ve tercihlerine uyumlu olarak, farklı kültürlerle karşı farkındalık oluşturulması, kültürel farklılıklara ve çeşitliliğe saygılı ve duyarlı bireyler olabilmesi ve dile ilişkin söz varlığının zenginleştirilmesi adına yeni kazanımlar belirlenmelidir. Her ne kadar bu durum, merkezi eğitim ve öğretim programlarının uygulandığı eğitim sistemlerinde zor olsa da, kapsayıcı eğitim programı, içerik açısından esnek bir kazanım listesi belirlenmesini, bu durumun da öğrenci merkezli bir şekilde gerçekleştirilmesini öngörmektedir (Cole, 2008).

Teknolojiyi aktif ve etkili bir şekilde kullanabilme yoluyla, bilgi teknolojilerinden yararlanarak öğrenme becerilerinin geliştirilmesi, öğretmenler ve materyal geliştiricileri için hem yeterli yönlendirme hem de yeterli esneklik sağlanması amaçlanmaktadır. Öğrencilerin yabancı dili etkileşimli, eğlenceli ve tüm duyularını kullanarak istekli bir şekilde öğrenmelerini sağlamak da Almanca öğretim programının hedefleri kapsamındadır.

Kapsayıcı bir Almanca öğretim programında; duyarlılık, sorumluluk, saygı, yardımseverlik, empati, dayanışma, barış, ortak kültür ve değerler aktarılırken öğrencinin üst düzey düşünme becerilerini (akıl yürütme, sorgulama, araştırma, yorum yapma, ilişkilendirme ve değerlendirme becerilerini) kullanabileceği çalışmalar yer alır. Söz konusu çalışmaların, öğrencilerin zihinsel, bilişsel ve akademik gelişimine ek olarak sosyal-duygusal alanda da gelişim ve öğrenmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Bu çalışmalar kapsamında öğrenciler, karşılaştıkları metinlerde yer alan bağlam, olgu ve kişilere dair bilişsel, sosyal ve ahlaki ikilemleri tespit edebilmekte, söz konusu ikilemlere dair çıkarımda bulabilmekte ve bu ikilemlerle ilişkili cevaplayabilmekte, tartışabilmekte ve kendi görüş ve düşüncelerini ifade edebilmektedir. Dahası öğrenciler bu çalışmalar ve bunların içerdiği etkinlikler sayesinde kendi gündelik hayatlarına dair sonuçlar çıkarabilmekte, bu sonuçları etkinlikler ile uygulama düzeyinde öğrenebilmektedirler. Dolayısıyla söz konusu çalışmaların Almanca dil öğretim programında yer alması önerilmektedir. Nitekim kapsayıcı eğitim ilkelerinden öğrenci merkezliliğin benimsendiği bir programda öğrenme, öğrencilerin düşünmesine, merak etmesine, iletişim kurmasına, sorgulamasına, hata yapmasına, hatalarını tespit etmesine, öğrenmesine ve öğrenirken eğlenmesine olanak tanıdığında gerçekleştirilmektedir (Sakız, 2017).

Kapsayıcı eğitim, bireylerin tercihleri doğrultusunda yaşamlarında anlamlı bir karşılığı olan program içeriklerinin tasarlanarak uygulanmasını öngörmektedir (Booth & Ainscow, 2002). Dolayısıyla bu programda amaçlar gerçekleştirilirken öğrencilerin dikkatlerinin günlük hayatta ilgi veya ihtiyaç duyabilecekleri bazı konulara çekilerek konularla ilgili hangi dil yapılarını ne amaçla ve hangi etkinlikler içerisinde kullanarak kazanabilecekleri belirlenmekte, süreç içerisinde öğrencilerin karşılaşabilecekleri telaffuz hataları ve yanlış kullanımlar anında düzeltilerek kazanılan bilgi ve becerilerin proje çalışmaları ile pekiştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu çalışmada tasarlanan öğretim programı, öğrencilerin genel yaşamın önemli eğitsel ve toplumsal unsurları olan okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi becerileri kullanabilmelerinin yanı sıra, üst düzey bilişsel becerileri geliştirebilmelerini de hedeflemektedir (MEB, 2006). Üstte sıralanan bu beceriler, birey gelişiminin çeşitli alanlarında, özellikle zihinsel, toplumsal ve psikolojik gelişim ve öğrenme alanlarında çeşitli becerileri edinmelerini ve geliştirmelerini hedeflemektedir. Bu alanlar içinde etkili iletişim kurma ve sürdürme, yabancı dile ve bu dili öğrenmeye karşı olumlu tutumlar geliştirme, okuma ve yazma alışkanlığı edinme gibi çeşitli hedefler mevcuttur. Bu bilgilerden yola çıkarak tasarlanan bu programda, dil öğretiminde anahtar beceriler olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarında gelişim ve öğrenme sağlanması, bu becerilerin bireylerin sosyal, duygusal ve entelektüel alanlarda gelişmesini hedeflemesi önemli bir yere sahiptir.

İçerik-Ünite-Etkinlikler

Öğretim süreci öğelerinden biri olan içerik, genelde sözel bilgiler, zihinsel beceriler, bilişsel stratejiler, devinimsel yeterlikler ya da tutumlar olarak ifade edilen, hedeflere dönük tüm konuları, öğretme-öğrenme sürecinde temel alınan tanımlamaları, sınıflamaları, olgular, kavramları, genellemeleri, ilkeleri, kuralları, yasaları, değerleri, stratejileri ve işlemleri kapsar. Kapsayıcı eğitimin programının içeriği belirlenirken, öğrenciyi merkeze alan etkinliklere yer verilmesi, öğrenen için esnek öğrenme imkânı sağlanması ve farklı kültürlere duyarlılık gibi yaklaşımların ön planda olması gerekmektedir (Özdaş, 2018). Kapsayıcı eğitim tüm öğrencilerin, kendilerine ihtiyaç duydukları imkân ve olanakların sağlanması durumunda, kendileri için belirlenen eğitsel hedeflere ulaşabileceğini kabul etmektedir. Bu noktada etkinliklerin çok yönlü, tüm öğrencileri kapsayacak şekilde planlanması ve uygulanması önemlidir. Bu amaca erişebilme adına sınıf ortamını eğlenceli hale getirecek ve tüm öğrencileri kapsayacak etkinliklerin geliştirilerek uygulanması oldukça önemlidir.

Kapsayıcı eğitim programlarında içerik, farklı kültürleri ve değerleri içinde barındıracak şekilde tasarlanmalıdır (Ceyhan, 2016). Bunun için öğretmenlerin kültürel açıdan duyarlı olmaları, sosyo kültürel olarak bilinçli olmaları, farklı kültürlere sahip öğrencileri tanımaları ve öğrencilerin kültürel tecrübelerini dikkate alarak eğitim sürecini düzenlemeleri gerekmektedir (Kotluk & Kocakaya, 2018; Özdaş, 2018; Villages & Lucas, 2002). Eğitim ve öğretimde eşitliğin ve adaletin sağlanması, ayrımcılık ve ötekileştirme ile mücadele edilebilmesi için eğitim sisteminin daha kapsayıcı olması, eğitim içeriklerinin kültürel değerlere ve farklılıklara saygılı ve bu farklılıklardan beslenen bir yapıda düzenlenmesi gerekmektedir (Kotluk & Kocakaya, 2018; Özdaş, 2018).

Kapsayıcı eğitimde öğretim içeriği, bir öğrenme aracı olarak ele alınır ve öğrencilerin yaşamları ile ilgili olarak hedefe ulaşma amacıyla kullanılır. İçeriğin kapsamının öğrencilerin yaşam deneyimleri ile ilişkilendirildiği ve öğrencinin yeterlilik düzeyini geliştirme amacıyla uygulandığı durumlarda öğrencilerin programa erişimleri ve programda ilerlemeleri mümkün olabilmektedir (Başaran, 2019; Dewey, 1996). Tablo 1'de Almanca öğretim programı (MEB, 2018) içerisinde yer alan temalar ve içerik önerilerine ek olarak kapsayıcı temalar ve içerik önerileri eklenmiştir.

Tablo 1. Temalar ve İçerik Önerileri

Temalar	İçerik Önerileri
Birey ve Toplum	Kişisel bilgiler, biyografi, aile, okul, arkadaş, akrabalar, komşular, çevreye bakış, birlikte yaşama, ulaşım sorunları, yardımlaşma, dayanışma vb.
Değerler	Atatürk, evrensel değerler, kültürel değerler, milli değerler, ahlaki değerler, sosyal değerler.
Eğitim	Dersler, üniversite, öğrenci kulüpleri, dil yeteneği, dil öğrenimi, bireysel öğrenme, eğitim sistemi, sınavlar, eğitim teknolojisi, uzaktan eğitim, aile ve eğitim, okul ve eğitim, çevre ve eğitim, eğitim sorunları, hayat boyu öğrenme vb.
Meslekler	Meslek seçimi, meslek tanıtımı, geleceğin meslekleri, sıra dışı meslekler vb.
Spor	Bireysel sporlar, mücadele sporları, sportmenlik ve sorumlu davranış, spor organizasyonları, olimpiyatlar, engelli olimpiyatları, sıra dışı sporlar vb.
Doğa ve Çevre	Mevsimler, hava durumu, yer şekilleri, güneş sistemi, çevre dengesi, küresel ısınma, doğal afetler, çevre sorunları, açlık, alternatif enerji kaynakları, hayvanlar, nesli tükenmiş türler (hayvanlar, bitkiler), nesli tükenmekte olan hayvanlar, bitkiler vb.
Kişilik ve Karakter	Ruhsal özellikler, fobiler, kişisel gelişim, hobiler, kendini tanıma, alışkanlıklar, iletişim/ etkileşim vb.
Dünyamız	Ülkeler, komşu ülkeler, hedef dilin konuşulduğu ülkeler, kıtalar, dünya nüfusu vb.
Sanat	Edebiyat (şiir, öykü vb.), tiyatro, sinema, müzik, resim, sanat galerisi, el sanatları, kültürel sanatlar vb.
Bilim ve Teknoloji	Bilim kurgu, bilimsel organizasyonlar, sosyal bilimler, fen bilimleri, bilgi çağı, yenilikler, yeni icatlar vb.
Turizm	İç turizm, dış turizm, kültür, seyahat acentesi, turizm çeşitleri vb.
Tarih	Müze, tarihi eserler, tarihi kişiler, anıtlar, ören yerleri, eski uygarlıklar, arkeoloji, yazılı ve sözlü tarihi kaynaklar vb.
Sağlık ve Beslenme	İlk yardım, hastalıklar, tedavi, tıp, gelişme, kişisel bakım, sağlıklı beslenme, dengeli beslenme, genetiği bozulmuş hormonlu gıdalar sağlıklı yaşam, uyku, besinler vb.
Duygular	Olumlu duygular (sevinç, merhamet, umut vb.) ve olumsuz duygular (üzüntü, endişe vb.)
Hayaller ve Planlar	Gelecekle ilgili hayaller, bireysel hayaller, toplumsal hayaller, bir günlük plan, hafta sonu planları, gezi planı, tatil planı vb.

Almanca Öğretim Programının Kapsayıcı Eğitim İlkeleri Etrafında Yeniden Düzenlenmesi

<u>İletişim</u>	<u>Çevre, medya, telefon, internet, bilişim suçları, dil ve düşünme, dil, beden dili, işaret dili, jest ve mimikler vb.</u>
<u>Ekonomi</u>	<u>Ticaret, üretim, tüketim, ithalat, ihracat, kaynak, üretici, gelir, gider, bütçe, vergi, yatırım, iktisat, kalkınma vb.</u>
<u>Tasarım</u>	<u>Mimari, dekorasyon, aksesuar, aletler, otomobiller, desenler, renkler vb.</u>
<u>Başarma ve Kaybetme</u>	<u>Başarıya ulaşma yolları, sınav kaygısı, stresle baş edebilme, başarı hikâyeleri, zamanı etkin kullanabilme, çalışma stratejileri vb.</u>
<u>Güvenlik</u>	<u>Ülke güvenliği, toplum güvenliği, birey güvenliği, özel güvenlik kuruluşları, trafik güvenliği, güvenliği sağlayan tedbirler (alarm, banka kartı, bilgisayar, çelik kapı vs) vb.</u>
<u>Farklılıkları Tanıma</u>	<u>Dini çeşitlilik, dini farklılıklar, sanatsal çeşitlilik, kültürel çeşitlilik, farklılıkları tanımlama, kültürel tanıma, ekonomik çeşitlilik, sanatsal evrensellik, kültürel keşif, sovyokültürel keşif, sosyo kültürel çeşitlilik), kültürel etki.</u>
<u>Değer Verme</u>	<u>İş birliği, evrensel değerler, toplumsal birliktelik, farklılıklara duyarlılık, empati, toplumsal değerler, farkındalık.</u>
<u>Etkileşim</u>	<u>Farklılıkları yorumlama, farklılıkların analizi, kültürel yansıtma, kültürel etkileşim.</u>
<u>Demokrasi</u>	<u>İnsan hakları, adalet, hoşgörü, dostluk, dürüstlük, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik, vatandaşlık, sivil toplum kuruluşları, gönüllü hizmetleri vb.</u>

Tablo 1'den de görüleceği üzere programda yirmi dört tema bulunmaktadır. Kapsayıcı eğitim, öğretmenlerin, sınıfın koşulları ve öğrencilerin özelliklerine bağlı olarak içeriği farklılaştırabileceğini öngörmektedir (Sharp, Jarvis, & Mc-Millan, 2020). Öğretmenler eğitim programlarındaki çerçeve içeriğe bağlı kalmak şartıyla öğrenmeyi doğrudan etkileyen içeriği uyarlayarak farklı şekillerde düzenleyebilirler. Örneğin verilmek istenen bilginin hangi sırada verileceği, bilgiler verilirken kaç örneğin verileceği, ölçme ve değerlendirmenin nasıl yapılacağı, hangi konularda sorular sorulacağı hususlarında öğretmenler kendi meslek bilgileri ve deneyimlerinden faydalanarak içerikte değişikliğe gidebilmektedirler.

Kapsayıcı eğitim, öğretim programlarının bireysel tercih ve ihtiyaçlara göre uyarlanabilmesini öngörmekte, bu amacın gerçekleşmesi adına da program içeriğinde seçim yapabilme özgürlüğü sağlayan seçenek ve önerilerin yer alması gerektiğini vurgulamaktadır (Sharp vd., 2020). Bu programda temaların tamamında Tablo 1 içinde sunulan içerik önerileri aynen uygulanabilir veya bu içeriğe, ilgili temaya, öğrenci özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun alternatif içerik eklenebilir. Programda yabancı dil yeterlilikleri dikkate alınarak tasarlanmış olan kazanımların işlenişinde ilgili temalar ve içeriklerin dikkate alınması; bunlara dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirecek şekilde yer verilmesi de önem taşımaktadır.

Öğrencilerin yabancı dili öğrenme esnasında hata yapması doğal bir süreç olarak kabul edilebilir. Burada öğretmenin öğrencilere sistematik bir şekilde geri bildirim vermesi ve öğrencilerin motivasyon düzeyinin yüksek tutulması hataların en aza indirilmesinde etkili olabilmektedir. Kapsayıcı eğitimde öğrencilerin motivasyon düzeyinin yüksekliğinin kazanımların elde edilmesindeki rolü bilinmektedir (Taneri, 2019). Tüm öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmesi için motivasyon düzeyinin yüksekliği arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için öğretmenin derste farklı araç-gereçler kullanması, görsel çalışmalar hazırlayarak dersi öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına dönük bir şekilde işleme önemlidir. Öğrenme hızı akranlarından daha düşük olan öğrencilerin düzeyi daha yüksek olan öğrenciler ile iş birliği içinde eşleştirilerek kendilerine akran desteği verilmesi de kapsayıcı bir eğitim anlayışı açısından önemlidir (Oral, 2016).

Kapsayıcı eğitim yaklaşımı öğrenciler arasındaki farklılıkları ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını bir sorun olarak ele almamakta, bu farklılıkları öğretimi zenginleştirmek için bir fırsat olarak tanımlamaktadır (Booth & Ainscow, 2002). Kapsayıcı eğitim tüm öğrencilerin, kendilerine ihtiyaç duydukları imkân ve olanakların sağlanması durumunda, kendileri için konulan eğitsel hedeflere ulaşabileceğini kabul etmektedir (Url, 1). Bu noktada etkinliklerin çok yönlü, tüm öğrencileri kapsayacak şekilde planlanması ve uygulanması önemlidir. Sınıf ortamını eğlenceli hale getirecek ve tüm öğrencileri kapsayacak etkinlikler geliştirilerek uygulanabilir. Buna örnek olarak bazı kapsayıcı etkinlikler aşağıda verilmektedir:

Ders yılının başlangıcında öğrencilere kendini önemli ve değerli hissettirecek farklı selamlama çalışmaları yapılabilir.

İşitme zorluğu yaşayan öğrenci varsa sınıfta işaret diliyle Almanca selamlama öğretilebilir.

Öğretim sırasında göçmen, kekeme ya da şiveli konuşan öğrenciler cevabı bildikleri halde çekingen davranarak cevap vermek istemeyebilir. Bu esnada sessiz gazete etkinliği gibi konuşmaya gerek kalmadan yazılı olarak fikirlerin sunulduğu etkinlikler planlanabilir.

Öğrenciler arasındaki bağı geliştirmek amacıyla sınıf içi grup şeklinde veya ikili eşleştirmeler yoluyla yarışmalar düzenlenebilir.

Farklı kültürlerden öğrenciler kendi kültürlerini tanıtıcı yemeklerin Almanca tarifini verebilir.

Kültürel farklılığı olan sınıflarda öğrenciler kendi kültürlerini tanıtıcı gösteriler, eğlenceler ve oyunlar hazırlayabilir.

Öğrenciler arasındaki bağı güçlendirmek adına sınıfta doğum günü partileri düzenlenebilir, parti davetiyeleri Almanca olarak hazırlanabilir.

Sınıf kuralları, öğretmen rehberliğinde tüm sınıfla beraber Almanca hazırlanıp sınıf panosuna veya sınıfın her yerinden görülebilecek bir yere asılabilir.

Öğrenciler iyi bildikleri konularda konuşmaya kırmızı sandalye etkinliği gibi etkinliklerle cesaretlendirilebilir.

İstasyon tekniği uygulanarak tüm öğrencilerin birbirlerinin çalışmalarına katkı sunması beklenebilir.

A1.1 düzeyi öğrenmelerin sonuna doğru öğrencilerin ortak noktalarını keşfetmeleri sağlanabilir.

Kapsayıcı bir Almanca programında öğrencilerin sınıflarına aidiyet geliştirmesini sağlamak için sınıfa özgü bazı görseller Almanca olarak hazırlanabilir.

Almanca dersi esnasında aynı anda ikili grup çalışması, büyük grup çalışması ve bireysel çalışmaları içeren etkinlikler yer alabilir.

Öğrencilerin kendilerini tanıtıcı poster yapıp sunmaları sağlanabilir.

Yabancı ülkedeki bir sınıfa Almanca mektup yazılabilir, onlardan da karşılık geldiğinde mektuplar sınıf içinde okunabilir, yabancı kültürleri tanıma fırsatı aranabilir.

Farklı dil, din, ırk ve kültüre sahip bireyleri bir arada tutan faktörlerle ilgili beyin fırtınası yapılabilir.

Bir hikayenin anlamlandırılması için Almanca rol yapma etkinliği gerçekleştirilebilir.

Gruplar oluşturarak öğrenme teması ile ilgili yarışmalar düzenlenebilir veya oyunlar oynatılabilir.

Öğrenme ve öğretme sürecinde yer alacak bu etkinlikler programın öğretim yöntem ve teknikler kısmında daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Etkinliklerin başında ve sonunda öğretmenin etkinliğin kapsayıcılık derecesini ölçmek için aşağıdaki tablodaki kontrol listesini uygulayabilmesi öngörülmüştür. Bu tablo Taneiri'den (2019) esinlenerek oluşturulmuştur. Kontrol listesindeki kapsayıcı etkinlikle alakalı sorular genel itibari ile kapsayıcı eğitimin amacı, ilkeleri ve prensipleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Kontrol listesinin uygulanması sonrasında, bir sonraki derste daha kapsayıcı etkinliklerin planlanarak uygulanması için öğretmene dönüt sağlanacağı düşünülmektedir.

Tablo 2. Kapsayıcı Etkinlik Kontrol Listesi

SORULAR

Ev et. Hayır.

1. Sınıftaki tüm öğrencilerin hazırladığınız tüm etkinliklerde başarılı olmasını bekliyor musunuz?
2. Etkinlikler öğrencilerin okula getirdiği güçlü yanlar/deneyimler üzerine inşa edildi mi?
3. Etkinlikler bütün öğrencilerin katılımına açık mı?
4. Etkinliklerde farklılıklara/çeşitliliğe saygı esas alındı mı?
5. Etkinliklerde yalnızca baskın kültüre ait öğelere mi yer veriliyor?
6. Etkinlikler öğrencilerin kültürel deneyim ve yaşamları doğrultusunda tasarlandı mı?
7. Etkinliklerde dışlayıcı bir dil kullanılmış mı?
8. Etkinlikler önyargı, ötekileştirme ve/veya nefret söylemi içeriyor mu?
9. Etkinlikler öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına cevap veriyor mu?
10. Etkinlikler öğrencilerin kendi ihtiyaçlarına cevap veriyor mu?
11. Etkinlikler öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun mudur?
12. Etkinliklerde geleneksel ve/veya geleneksel olmayan cinsiyet tanımlamaları yer alıyor mu?
13. Etkinlikleri tamamlamak için öğrencilere eşit oranda mı süre verildi?
14. Etkinlikler sırasında öğrenciler birbirlerine destek oldular mı?
15. Etkinlikler sırasında öğrencilerin sınıfa aidiyet geliştirdiler mi?
16. Etkinlikler öncesinde öğrencilerin öğrenmeye karşı yüksek motivasyonu gözlemlendi mi?
17. Etkinlikler sırasında öğrenciler arasında çatışmalar yaşandı mı?
18. Grup çalışması şeklinde yapılan etkinliklerde öğrencilerin bireysel başarıları ön planda tutuldu mu?
19. Grup çalışması şeklinde yapılan etkinliklerde öğrencilerin grup başarıları ön planda tutuldu mu?
20. Grup kendi çatışmalarını yorumlayıp değerlendiriyor mu?
21. Çatışmalar fark ediliyor ve gideriliyor mu?
22. Tüm öğrencilerin etkinlikler sırasında söz hakkı var mı?
23. Tüm Öğrencilerin tartışmaları için yönlendirmeler var mı?
24. Tüm öğrencilerin liderlik, başkanlık vb. rolleri sergileme fırsatı var mı?

Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Yabancı dil öğretiminde farklı yaklaşım, yöntem ve teknikler mevcuttur. Ders içerikleri doğal yaklaşım, iletişimsel yaklaşım, iş birliğine dayalı yaklaşım, içerik temelli yaklaşım, görev temelli yaklaşım, yapılandırmacı yaklaşım, sözcük temelli yaklaşım, yeterlik temelli yaklaşım, bütüncül temelli yaklaşım gibi çeşitli yaklaşımlarla zenginleştirilebilmektedir. Kapsayıcı Almanca öğretim programında öğretim yöntem ve teknikleri, öğrencilerin öğrenme yöntem ve modalitelerine uygun bir şekilde farklı yaklaşımların uygulanmasını öngörmekte, zaman zaman tüm yaklaşımların harmanlanmasını gerektirmektedir (Başaran, 2019). Öğrencilerin öğrenme alanları ve yöntemleri farklı olabileceğinden öğrenme düzey ve hızları da farklı olabilmektedir. Nitekim bireylerin öğrenme stilleri, bilişsel stiller, bilişsel kontrolleri, duyuşsal özellikleri, hazırbulunuşluk bakımından birbirinden farklılaşabilmektedir. Bunun yanında bireysel farklılıklar öğrenmenin gerektirdiği zihinsel işlemler bakımında da çeşitlilik arz etmektedir (Jonassen & Grabowski, 2011).

Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin bireysel özellik ve ihtiyaçlarını merkeze alan, her bir öğrencinin eğitimden anlamlı düzeyde faydalanmasını öngören bir içeriğe sahiptir. Almanca dersi kapsayıcı öğretim programı öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim ortamı üzerine inşa edilmiş bir programdır. Öğrenci merkezli eğitim her öğrencinin farklı zaman, tarz ve hızda öğrenebileceği ilkesine dayanır. Öğrenmeyi öğrenme bu eğitim modelinde esastır. Ayrıca öğrenci merkezli eğitim, düşünme becerilerini geliştirmenin yaratıcı düşüncüyü de geliştirdiğini kabul eden bir yaklaşımdır (Özden, 2014; Özpolat, 2013).

Almanca dersi kapsayıcı öğretim programında öğretmenin, öğrencilerin ders içinde aktif katılımını sağlayan, onları düşündüren, sınıf içi çeşitli etkinlikler plânlayan, öğrencilere rehberlik yapmakla beraber öğrencileri yönlendiren, öğrenme ortamını hedef ve kazanımlara göre hazırlayan, hatalara ve yanlış öğrenmelere dönüt sağlayarak öğrencilerin bunları gidermesinde kolaylaştırıcı bir konumda olması beklenmektedir. Ayrıca öğrencinin aktif, katılımcı, empati becerisi yüksek, soru soran, sorgulayan, problemleri kavrayabilen ve çözen, anlayan, düşünen, tartışan, takım çalışması yapabilen, öğrenmeyi öğrenen, bilgiye ulaşma yol ve yöntemlerini öğrenen, daha fazla bilgiye erişme heyecanı duyan konumda olması hedeflenmektedir.

Kapsayıcı Almanca dersi, hedef gruba ve bu grubun özelliklerine uygun öğretim yöntem ve tekniklerine göre düzenlenmektedir. Bu amaçla öğretmenin, öğrenciler için anlamlı ve özgün içerikler seçmesi, çoklu zeka kuramından yola çıkarak etkinlikler planlanması, öğrencilerin bireysel farklılıkları; yani çeşitli öğrenme stilleri (işitsel öğrenme tipi, "işit- taklit et" öğrenme tipi, görsel öğrenme tipi) dikkate alınarak, çeşitli öğrenme fırsatları yaratması, bilgisayar gibi modern teknoloji araçları kullanması oldukça önemlidir.

Kapsayıcı bir Almanca programında öğrencilerin sınıflarına aidiyet geliştirmesini sağlamak için sınıfa özel görseller Almanca olarak hazırlanabilir. Bu hazırlığın öğrenci ve öğretmen iş birliğiyle yapıldığı durumlarda etkinliklerin verim düzeyi

yükselebilmektedir. Bu sayede öğretmen-öğrenci iletişimi de güçlenebilmektedir. Öğrenci çalışmalarının yer aldığı panolar da bu etkinlikler için kullanılabilir. Dersi daha kapsayıcı hale getirmek için farklı kültürlerden öğrencilerin kendi kültürlerini tanıtıcı yemekleri, oyunları, eğlenceleri ve önemli günleri Almanca olarak sergileyebilmesi de etkili olabilir. Örneğin yemeklerle ilgili bir etkinliğin öğrenciler tarafından uygulanabilmesi için A1.1 düzeyinde “essen und trinken“ ünitesinde yeterli düzeyde kelimeler ve cümle kalıpları öğrenilmesi gerekebilir.

Almanca dersi kapsayıcı öğretim programının uygulanmasında öğrenme-öğretme süreçlerini başarılı bir şekilde tamamlamak adına öğretim yöntem ve tekniklerinden ve özellikle eğitimde yeni yaklaşımlardan faydalanılmalıdır. Kullanılabilecek öğretim yöntemleri arasında şunlar yer alabilir:

Anlatma yöntemi: Anlatma yöntemi, öğretmen merkezli olarak öğretim yöntem ve teknikler içerisinde yer almaktadır; fakat öğrenci merkezli bir anlatım yöntemi de uygulanabilir. Öğrencinin bu yöntemi kullanması ile beraber topluluk önünde konuşma yeteneğinin gelişmesi de sağlanabilmektedir. Bu yöntemde yorumlama ve açıklama olduğundan söz konusu görme yetersizliği yaşayan öğrenciler açısından anlamlı bir yöntemdir. Öğretmen konuyu aktarırken görme zorluğu olan öğrenci de sesleri kayıt altına alabilir, dersi tekrar dinleyip kazanımı elde edebilir.

Örnek olay yöntemi: Öğrenci merkezli olan bu yöntemde öğretmen veya öğrenci sınıfa örnek bir olay getirir. Bu örnek olayda bir sorun/problem bulunur. Örnek olayda; hedefler, ilişkiler ve değerler bakımından fikirler üretilip bu fikirler tüm öğrenciler tarafından değerlendirilir. Tartışma sonunda görüş birliği sağlanan öneriler ve çözüm yolları kaydedilerek bu sonuçlardan nasıl yararlanılacağı üzerinde durulur. Yine bu etkinlikte fikirlerini sözel olarak beyan etmek istemeyen veya konuşma güclüğü yaşayan öğrenciler için sessiz gazete yöntemi uygulanıp fikirlerin tamamına ulaşılabilir.

Bireysel çalışma yöntemi: Öğrenci merkezli olan ve yaparak-yaşayarak öğretimin uygulandığı bu yöntemde öğrenci, ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine göre öğrenme durumunu uyarlayıp düzenleyebilmektedir. Bu yöntemi öğrenci, grup çalışmasına katılmak istemediğinde kendi başına çalışma yapmak istediği zaman kullanır. Öğrenci bireysel olarak çalışmalar yapabilir. Bunun yanında öğrenciler not tutarak veya özet çıkararak ders çalışabilir.

Grupla çalışma yöntemi: Kapsayıcı bir öğretim için grup çalışmaları önemlidir. İşbirlikli öğrenme grup çalışması yönteminde etkili bir şekilde kullanılır. Bu çalışma öğrenmeyi kolaylaştırmasının yanında öğrencilerin demokratik tutum kazanmasına da yardımcı olur. Ayrıca bu yöntem öğrencilerin kendilerinin ve diğerlerinin güçlü ve zayıf yönlerini fark etmelerine ve akran dayanışmasının güçlenmesine yardımcı olur. Grupla çalışma, herhangi bir açıdan farklı öğrencilerin, ortak amaç doğrultusunda çalışmaları yoluyla birbirlerine sempati duymalarını sağlayabilmektedir. Bu yöntemle öğrencilerin gizil becerilerini keşfetmelerine yardımcı olmakla beraber ortak çalışma becerisi, eleştirel dinleme becerisi ve bireysel sorumluluk alma duygusu gelişir (Url-2). Kapsayıcı dil eğitiminin öğrenme-öğret-

me sürecinde öğrencilerin grupla çalışmalarına katılmalarına olanak sağlamak, etkili dinleme, söz kesme gibi davranış ilkelerini içeren güçlü iletişim kurmalarını ve sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda teşvik etmek önemli olduğu için gösteri (demonstrasyon), drama, eğitsel oyunlar, rol oynama gibi yöntemler bu yeterli ve becerilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kapsayıcı Almanca dil öğretimi programında tavsiye edilen yöntemlerin yanında birtakım tekniklerin de yer aldığı ve bu tekniklerin kullanılması ile programın daha kapsayıcı hale geleceği düşünülmektedir. Konuşma halkası, akvaryum, rulman, köşeleme, vızılı grupları, kartopu, Philips 88, kart gösterme, tereyağı ekmek, sandviç, kavram kontrolü, telgraf oyunu, arkası yarın, pazar yeri, istasyon, Sokrat semineri gibi eğitimde yeni teknikler mevcuttur. Kapsayıcı eğitim bağlamında bu tekniklerin derste uygulanması, dersin kapsayıcılığını daha da artırabilir. Bu tekniklerden birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

Konuşma Halkası: Konuşma halkası farklı görüşlere ve düşüncelere sahip insanlara saygı duyma becerisini kazandırmayı amaçlayan bir tekniktir. Bunun yanında bu teknik empati becerisini de geliştirir (Sönmez, 2008). Konuşma halkasında öğrencilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam oluşturularak öğrenciler halka şeklinde oturtulur. Öğretmen açılış konuşması yaparak konuşma halkası tekniğini başlatır ve öğrencilerle bu teknikte katılımcı öğrenciler arasından ayrımcılık yapılmaz; samimi arkadaşların da yan yana oturması istenmez.

İstasyon yöntemi: Etkili bir işbirlikli öğrenme tekniğidir. Bütün sınıfın her aşamada (her istasyonda) çalışması sağlanarak bir önceki grubun yaptıklarına katkı sağlamak ve bu çalışmayı bir basamak öteye taşımak, yarım kalmış bir işi tamamlamak istasyon yönteminin özelliğidir. İstasyonlar öğrencilerin eş zamanlı olarak farklı öğrenme etkinliklerini gerçekleştirebilecekleri merkezler olarak bilinir (Sönmez, 2008). İstasyon yöntemi süreçte etkili olduğundan öğrencilerin başarıma duygusu ve buna bağlı olarak derse ilgisi artabilir. İstasyon yöntemi, göçmen (yabancı uyruklu) öğrencileri derse aktif bir şekilde katabilmek için oldukça uygun bir yöntem olabilir. Bu yöntem sınıf içinde uygulanırken tüm öğrenciler sürece katıldığından bu yöntemin yabancı uyruklu öğrencilerin sınıf arkadaşları ile iletişimine olumlu etki edebileceği düşünülebilir.

Pazar yeri: Pazar yeri aynı sınıftaki öğrencilerin birbirlerini tanıması, birbirleriyle görüşlerini paylaşması ve herhangi bir soruna ilişkin çözümlerini kararlaştırması amacıyla kullanılan yeni yaklaşımlardan biridir (Ün Açıkgoz, 2007). Yabancı dil dersinde özellikle göçmen (yabancı uyruklu öğrenciler) için etkili bir yöntem olabilir.

Almanca öğretimi sırasında yukarıda bahsi geçen ve örnekleme yapılan öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel becerilerinin gelişmesine yardımcı olunabilir ve kapsayıcı Almanca öğretim programında yöntem ve tekniklerin zenginliği sağlanabilir.

Ölçme ve Değerlendirme

Almanca dersinde ölçme ve değerlendirme sırasında öğrencinin gelişim ve öğrenme düzeyinin anlaşılması ve öğrencilerin programdan anlamlı düzeyde yararlanabilmeleri açısından sürekli olarak not verme amacı taşımayan dönütler, portfolyolar gibi biçimlendirmeye dayalı ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılması kapsayıcılık açısından önemlidir. Tüm öğrencilerin kendilerini ifade etmesini sağlayan aynı anda birden fazla değerlendirme yöntemi kullanılması kapsayıcı bir programın değerlendirme aşamasının iyi işlediğine dair önemli bir göstergedir. Almanca dersi öğretim programının kapsayıcılık düzeyini değerlendirme adına Tablo 3'te yer alan kontrol listesi veya benzer ölçme araçları hazırlanarak gözlem yapılabilir.

Tablo 3. Sınıf İçi Ölçme ve Değerlendirmenin Kapsayıcılık Derecesini Belirleme Kontrol Listesi

SORULAR	Evet	Hayır
Sınıftaki tüm öğrencilerin bu değerlendirmede başarılı olmasını bekliyor musunuz?		
Değerlendirme öğrencilerin okula getirdiği güçlü yanlar/deneyimler üzerine inşa edildi mi?		
Değerlendirme bütün öğrencilerin katılımına açık mı?		
Değerlendirmede farklılıklara/çeşitliliğe saygı esas alındı mı?		
Değerlendirmede yalnızca baskın kültüre ait öğelere mi yer veriliyor?		
Değerlendirme öğrencilerin kültürel deneyim ve yaşamları doğrultusunda tasarlandı mı?		
Değerlendirmede dışlayıcı bir dil kullanılmış mı?		
Değerlendirme önyargı, ötekileştirme ve/veya nefret söylemi içeriyor mu?		
Değerlendirme öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına cevap veriyor mu?		
Değerlendirme öğrencilerin kendi ihtiyaçlarına cevap veriyor mu?		
Bu değerlendirme sınıfınızdaki bütün öğrencilerin değerlendirilmesine uygun olarak mı tasarlanmış?		
Değerlendirmede geleneksel ve/veya geleneksel olmayan cinsiyet tanımlamaları yer alıyor mu?		
Değerlendirmede öğrencilerin bireysel başarıları kadar grupla başarısı da ön planda tutuldu mu?		

Öğrencilerin, programla kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerileri ne düzeyde edindiğinin tespitinde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamaları ge-

lişimsel bir bakış açısıyla süreç içerisinde de kullanılmalıdır. Her temanın sonunda öğrencilerin ders hedeflerine ulaşılması koşulu ile bireysel yetenek ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde (yazılı, slayt, video vs.) ödev yapması beklenebilir. Yani öğretmenlerin ödevler konusunda esnek davranması gerekmektedir. Ders saatlerinin esnekliği kadar ödevlerin yapılış şeklinin de esnek olması kapsayıcılık açısından önemlidir. Ayrıca her öğrencinin kendi öğrenmesinden bu şekilde sorumlu olabileceği de görülebilir.

Kapsayıcı ölçme ve değerlendirme sürecinde yapılacak olan sınavların, başarı testlerinin ve performans uygulamalarının içeriğinin, yönerge dilinin, kapsamının, soru tiplerinin vb. öğelerin öğrencilerin kültürel, sosyal, bireysel ve akademik ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracak şekilde düzenlenmesi beklenmektedir (Başaran, 2019). Öğretmen, öğrencinin tutum ve başarısını bazı ölçek ve etkinliklerin uygun olanlarıyla değerlendirebilmektedir. Bu yöntemler arasında izleme testleri, başarı testleri, öğrencinin sınıf içinde yaptığı yazılı ve sözlü proje sunuşları, öğrencinin derse, ikili çalışmalara ve grup çalışmalarına etkin katılımı, görsel - işitsel araçları dikkatle izleme, kullanma ve düzenli defter tutma, ve yabancı dile ilişkin tutum ve davranışlarında gösterdiği gelişmenin ölçüldüğü araçlar yer alabilir (Borak vd., 2005). Öğrencilerin ölçme ve değerlendirme sürecine aktif katılımlarının sağlanması, değerlendirme sürelerinin farklılaştırılması ve kullanılan araçların öğrencilerin kendi yaşantıları ve deneyimleri ile ilişkilendirilmesi kapsayıcı ölçme ve değerlendirme açısından önem taşımaktadır (Taneri, 2019).

Türkiye eğitim sistemindeki öğretim süreçlerine bakıldığında genel itibari ile özetleyici (düzey belirleyici) değerlendirmelerin sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Bu değerlendirmede öğrencinin başarısı ve ölçmeden elde edilen puanlara odaklanılmaktadır (Taneri, 2019). Fakat kapsayıcı eğitimde ölçme ve değerlendirme sürecinde etkinliklerin çeşitli olması ve öğrencilerin tümüne yönelik etkinliklerin ve değerlendirmenin yapılması gerektiğinden sadece özetleyici değerlendirme bin kullanılması kapsayıcılık açısından etkili bir yöntem olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yerine ölçme ve değerlendirme araçlarının farklı ve çok çeşitli olması, uygulamaya dönük olması ve tüm öğrencileri kapsayacak şekilde kullanılması ölçme ve değerlendirmenin kapsayıcılık düzeyinin artırılması adına önemli bir kriterdir.

Almanca Kapsayıcı Günlük Ders Planı Taslağı

Öğretmenlerin ünitelendirilmiş yıllık plan ile dersleri devam ettirmelerinden ziyade ders planlarını saatlik, haftalık ve günlük düzeyde ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde oluşturup yazmaları program hedeflerini gerçekleştirme adına önemlidir. Dolayısıyla öğretmenlere kapsayıcı günlük ders planı örneği sunarak öğretim hedeflerinin gerçekleşmesi esas alınmalıdır. Almanca kapsayıcı günlük ders planı hazırlık ve dersin işlenişi olmak üzere iki aşamadan oluşabilir. Hazırlık aşamasında; dersin adı, konunun adı, sınıf, süre, hedefler, kazanımlar, yöntem ve teknikler, kaynak ve araç-gereçler, alınacak önlemler yer alabilir. Dersin öğretmeni hazırlık aşamasını dilediği gibi genişletebilir. İkinci aşama dersin işlenişi aşamasıdır. Bu

aşamada dikkat çekme, motivasyon, güdüleme, gözden geçirme, hedef-kazanımları söyleme, geçiş-açıklama, geliştirme (sunum yapma), özetleme, ödev, tekrar güdüleme ve kapanış yer alabilir. Bu aşamayı da öğretmen istediği gibi (sınıfın ve öğrencilerin özelliklerine göre) geliştirebilir. Somut örnek teşkil etmesi açısından aşağıda bir Almanca ders planı örneğine yer verilmiştir.

Almanca Kapsayıcı Günlük Ders Planı Örneği

I. Hazırlık

Dersin Adı: Almanca

Konunun Adı: Begrüßen und verabschieden (Selamlama ve Vedalaşma)

Sınıf: 9/A

Süre: Öğrencilere ve öğretmene göre esnekler. Sınıf ortamının, öğrencilerin ve öğretmenin ders saatindeki durumuna göre süre uzayabilir veya kısalabilir.

Hedefler: Selamlaşma ve vedalaşma ile ilgili tüm kavramları anlama.

Kazanımlar: Selamlaşma, vedalaşma, kabul etme, reddetme, hal hatır sorma, teşekkür etme, özür dileme vb. gibi durumları anlar/konuşur/ifade eder (Konuşma engeli olan öğrenciler için işaret dili ile Almanca olarak selamlaşma ve vedalaşma hareketlerini uygular).

Yöntem ve Teknikler: Rol yapma, eğitsel oyun, ikili ve çoklu grup çalışması, kısa film gösterimi, soru-cevap ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre kullanılacak diğer yöntem ve teknikler.

Kaynak, Araç-Gereç: Renkli fon kartonları, akıllı tahta, ders kitabı, defter, kalem, patafiks, tahta kalemi. (Bu etkinlik için araç gereçler öğretmen tarafından karşılanacaktır.)

Alınacak önlemler: Öğretmen ders hazırlığı sürecinde öğrenci çeşitliliğine, olası öğrenme yavaşlığı veya engel durumlarına dikkat etmelidir. Bu durumlarda öğretmenin içeriği, yöntemlerini ve ölçme değerlendirme süreçlerini bu öğrencilere göre farklılaştırması gerekebilir. İşitme zorluğu olan öğrenci veya öğrenciler için tahtayı sık sık kullanmalı, görme zorluğu olan öğrenci veya öğrenciler için sözel ifadelere yer vermeli, yürüme zorluğu olan öğrenci veya öğrenciler için sırada yapılabilecek etkinlikler hazırlamalı, göçmen veya kendini dışlanmış hisseden öğrenciler için onları diğer öğrencilerle kaynaştıracak aktiviteler uygulamalıdır.

ii. Dersin İşlenişi

1. Dikkat Çekme: Öğretmen sınıfa girdiğinde öğrencileri selamlarken kendi etrafında döner ve “Hi, Meine Schüler! Guten Morgen” der. Öğrencilerden “Günaydın öğretmenim!” karşılığını aldığı anda öğretmen öğrencilerden oturmalarını ister (işitme zorluğu olan öğrenciler için selamlama hareketi ile karşılık verilebilir) ya da öğrencilerin tümünü ayağa kaldırıp herkesin birbirine “Hallo” demesi istenebilir. Bunların dışında da öğretmen farklı dikkat çekme metodları kullanarak derse giriş yapabilir.

2. Güdüleme: Öğretmen dersin hangi tema üzerinden işleneceği hakkında bilgi verir. Bunu yaparken önce akıllı tahtayı açar, öğrencilere daha önce hazırlanmış olduğu “begrüssen ve verabschieden” konulu videoyu izletir.

3. Gözden Geçirme: Bu kısımda videoyu belli zaman aralıklarında durdurur ve öğrencilere sorular sorar. Örneğin; “Sizce bu videonun konusu nedir?” veya “Bu insanlar ne hakkında konuşuyor olabilir?” gibi sorular yöneltebilir.

4. Hedef-Kazanımları Söyleme: Öğrencilerle karşılıklı diyalog geliştirdikten sonra “Bugünkü derste selamlaşma, vedalaşma, teşekkür etme, rica etme, günaydın, iyi akşamlar gibi günlük konuşma dilindeki ifadeleri öğreneceğiz” der. Bu esnada işitme zorluğu yaşayan öğrenci için selam işareti yapılır, öğrencilere de bu hareket öğretilir.

5. Geçiş-Açıklama: Akıllı tahtadan izletilen videoya tekrar bakılır. Daha önceden hazırlanmış olan renkli kartonlara yazılmış selamlaşma ve ayrılma ifadeleri karışık şekilde tahtaya yapıştırılır. Bu esnada öğrencilerden videoyu iyi seyretmeleri gerektiğini sonrasında onlardan aynı diyalogu rol yapma şeklinde istendiği söylenir.

6. Geliştirme-Sunu: Video bittikten sonra sınıftan istekli iki öğrenci tahtaya kaldırılır ve diyalogu canlandırması istenir. Öğrencilerden alkışlamaları istenir. Daha sonra sınıfın en sessiz ve çekingen öğrencilerinin aynı etkinliği uygulaması istenir. Öğrencinin tahtaya kalkmak istemediği durumda öğrenci zorlanmaz; ancak dersin sonunda neden istemediği konusunda öğrenci ile özel görüşme yapılır. Diyaloglar bittikten sonra tahtaya yapıştırılan renkli kartonlarla isteyen tüm öğrencilerin katılacağı ikili yarışma yapılır. Öğrenciler karışık halde verilen selamlaşma ve vedalaşma kartonlarını selamlama ve vedalaşma olarak doğru şekilde gruplandırmaları istenir. Gruplamayı yapanlar başarılı ilan edilir ve alkış yapılır. Bu etkinlikten sonra öğretmen öğrencilere selamlaşma ve vedalaşma ile ilgili cümle kalıplarını ve kelimeleri deftere yazdırır ve bu şekilde dikte çalışması yapılmış olur. Öğretmenin telaffuzundan anlamayıp yazamayan öğrenciler için akran desteği almaları ve kitaptan bireysel yardım almaları için yönlendirmeler yapılır. Öğretmen bu bölümde daha önceden hazırladığı ve elinde bulundurduğu kapsayıcı Almanca etkinlik kontrol listesini uygular.

7. Özetleme: Öğretmen öğrencilerin yanlarına giderek dersin özetini göz teması kurarak yapar; öğrencilere de konu ile ilgili sorular sorar. Öğretmen dersi öğrenci-

lerle beraber özetler. Öğretmen bunu yaparken kazanımları elde edemeyen öğrenciler olduğu tespit edilirse onlara ek öğrenme fırsatları sunar.

8. Ödev Verme: Selamlaşma ve ayrılma ile ilgili evde poster hazırlama, deftere diyalog oluşturup yazma, kısa bir video çekme veya çalışma kitabından konu ile ilgili ödevler verilir. Öğrencilerden bunlardan herhangi birini seçip yapmaları istenir. Gelecek derste bu ödevlerin kontrolü yapılır.

9. Tekrar Güdüleme: Öğretmen, gelecek derste öğrencilere hangi konu üzerinde konuşacaklarından bahseder. Öğrencilere genel olarak soruları olup olmadığını sorar.

10. Kapanış: Öğretmen dersi bitirdikten sonra kapsayıcı değerlendirme kontrol listesi ile yaptığı dersi değerlendirir. Bir sonraki dersini bu maddeleri dikkate alarak tekrar düzenler. Ders sonunda öğretmen öğrenciler ile vedalaşır.

Sonuç:

Öğretmenlerin en önemli görevlerinden bir tanesi, öğrenciye ulaşabilmek ve öğrencinin kendini arama ve kendini gerçekleştirme yolunda, onun kişilik haklarına ve ihtiyaçlarına saygı göstererek yanında yer almaktır (Özipek, 2006). Eğitimde her türlü ayrımcılığın yok edilip bütün çocuklara eşit ölçüde erişim sağlayabilecekleri eğitim olanakları tanımak, hem eğitim sisteminin kalitesini yükseltebilecek hem de ülkedeki refah düzeyini artıracak bir potansiyel taşımaktadır (Sarı ve Türkkan, 2019). Eğitim sisteminin bu hedeflere ulaşabilmesi için öncelikle toplumsal yapı içerisinde var olan ayrımcı, dışlayıcı, damgalayıcı ve ötekileştirici yöntemlerden uzaklaşılması, her öğrenciye nitelikli eğitim verilebilecek öğretim programlarının geliştirilmesi önemli bir rol oynayabilir.

Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutulan Almanca öğretim programı kapsayıcı eğitim ilkeleri etrafında tekrar ele alınmış; programın daha kapsayıcı hale getirilmesi ve tüm öğrencilerin erişim sağlayabileceği bir şekilde sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca kapsayıcı Almanca öğretim programının tasarlanması ile Türkiye'deki Almanca öğretmenleri arasında kapsayıcılık konusunda farkındalık geliştirilmesi bakımından önemli bir adım atılmış olacaktır. Çalışmada Almanca öğretim programı ele alınmış olsa da diğer tüm dillerde bu kapsayıcı programın uyarlanabilir olduğunu söylemekte fayda bulunmaktadır. Sonuç olarak kapsayıcı Almanca öğretim programı, standart yöntemlerin ve beklentilerin yer aldığı, öğrenci ihtiyaç ve tercihlerinin dikkate alınmadığı bir çerçeveden uzaklaşarak, içerik ve yöntemlerde esneklik, kapsayıcılık, çeşitlilik gibi ilkeleri benimsemektedir.

Kaynakça:

- AÇIKGÖZ ÜN, Kamile, (2007), Aktif Öğrenme, Biliş Yayınevi: İstanbul
- AKTEKİN, Semih, (2017), Sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı, MEB, Ankara
- AYAN CEYHAN, Müge, (2016), Kapsayıcı eğitim: okul pratikleri, öğretmen ihtiyaçları. ERG: İstanbul, Haziran
- BORAK, Sevilay, Özkaya, Hülya, Engin, Nilüfer ve Gültekin, Necla, (2005), Temel Eğitim Ortaokul Dönemi İkinci Yabancı Dil Almanca Dersi Öğretim Programı, Lefkoşa
- BOOTH, Tony ve Ainscow, Mel, (2002), Index for inclusion: Developing learning and participation in schools. Bristol: Center for Studies on Inclusive Education
- COLE, Robert W., (2008), Educating Everybody's Children. Diverse teaching strategies for diverse learners, Association for Supervision and Curriculum Development, USA
- DEMİR BAŞARAN, Semra, (2019), Kapsayıcı eğitimin hedefleri içeriği ve uygulamaya yansımaları, Taneri, P. O. Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim, Pegem Akademi, Ankara 67-92
- DEMİREL, Özcan, (2015), Eğitimde program geliştirme. Kuramdan uygulamaya. Pegem Akademi. Ankara
- DEWEY, John, (1996), Demokrasi ve Eğitim, (Çeviren Tahsin Yılmaz), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- DÜŞKÜN, Yeliz, (2016), Türkiye’de ortaöğretimde kapsayıcı eğitim durum analizi, Haziran
- JONASSEN, David H. ve Grabowski, Barbara L., (2011), Handbook of Individual differences, learning and Instruction, Routledge Taylor and Francis Group
- KARABIYIK ÖZİPEK, Aysun, (2006), Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlik Düzeyi ve Nedenleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne
- KOÇAK, Muhammet (2012) Kulturkontrastive Landeskunde im Fremdsprachenunterricht, Eskiye Yayınları, Ankara.
- KOTLUK, Nihat ve Kocakaya, Servet, (2018). “Türkiye için alternatif bir anlayış: kültürel değerlere duyarlı eğitim”, YYU Eğitim Fakültesi Dergisi, 15, 749-789
- MEB, (2006), Ortaöğretim kurumları 10, 11 ve 12. sınıf ikinci yabancı dil İspanyolca dersi öğretim programı, Ankara
- MEB, (2011), Ortaöğretim kurumları İngilizce dersi öğretim programı, Ankara

MEB, (2018), Ortaöğretim Almanca dersi öğretim programı, Ankara

ORAL, Işıl, (2016). Türkiye’de Kapsayıcı Eğitimi Yaygınlaştırmak İçin Politika Önerileri, Haziran

SAKIZ, Halis, Woods, Carlotte, Sart, Hande, Erşahin, Zehra, Aftab, Raiha, Koç, Nizam ve Sarıçam, Hakan, (2015). “The route to ‘inclusive counselling’: Counsellors’ perceptions of disability inclusion in Turkey”, *International Journal of Inclusive Education*, 19(3), 250-269

SAKIZ, Halis, (2016), “Ability, examination and inclusive education: Stretching the hard lines of the educational system”, *Educational Process: International Journal*, 5(1), 65-75

SAKIZ, Halis, (2017), “Impact of an inclusive program on achievement, attendance and perceptions towards the school climate and social-emotional adaptation among students with disabilities”, *Educational Psychology*, 37(5). 611-631

SAKIZ, Halis ve Apak, Hıdır, (2019). Türkiye’de göçmen kapsayıcılığı. Sorundan fırsata dönüşüm önerileri. Pegem Akademi, Ankara.

SARI, Mediha ve Turhan Türkkkan, Buket, (2019), Kapsayıcı eğitim yaklaşım ve uygulamaları, (Editör: Taneri, P. Oya), Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim. Pegem Akademi, 125-167

SEVER, Mustafa, (2020), Kapsayıcı eğitim bağlamında okul ve okul yöneticiliği, Şubat

SHARP, Kelly, Jarvis, Jane M., ve McMillan, Julia M., (2020), “Leadership for differentiated instruction: teachers’ engagement with on-site professional learning at an Australian secondary school”, *International Journal of Inclusive Education*, 24(8), 901-920

TANERİ, Pervin Oya, (2019), Kuramdan Uygulamaya Kapsayıcı Eğitim, Pegem Akademi, Ankara

ÖZDAŞ, Faysal, (2018), “Pre-service Teachers’ Perceptions with regard to Teaching-learning Processes”, *Journal of Education and Learning*, 7, 188-196

ÖZDAŞ, Faysal, (2013), Ortaokullarda değerler eğitimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ

ÖZPOLAT, Vahap, (2013), “Öğretmenlerin mesleki önceliklerinde sosyalleşmenin yeri, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, Cilt:XIII, Yıl:13, Sayı:2, 13: 341-362

SÖNMEZ, Veysel, (2008). Öğretim İlke ve Yöntemleri, Anı Yayıncılık: Ankara

URL-1.<https://www.ogretmenx.com/haberler/kapsayici-egitim-seminer-calismasi-kapsayici-egitim-konusunda-ulusal-ve-uluslararasi-gelismeler-kapsayici-egitim-ilkelerinin-temel-egitime-yansimalari-ornek-uygulamalar-kapsayici-egitim-semner-raporu-haziran-2018-h55023.html>

URL-2.https://slideplayer.biz.tr/amp/17372924/Kapsayici_egitim_kapsayici_egitim_konusunda_ulusal_ve_uluslar_arasi_gelismeler/Kapsayici_egitimin_temel_egitime_yansimalari_ornek_uygulamalar

VILLAGES, Ana Maria ve Lucas, Tamara, (2002), “Preparing culturally responsive teachers: Rethinking the curriculum”, *Journal of Teacher Education*, 53, 20-32

Extended Abstract:

Inclusive education is an educational model which proposes that individual differences and needs should be met and all students, regardless of their personal characteristics, should be provided with quality education in mainstream schools. In essence, this model focuses on the inequalities stemming from differences in ability, migration, disability, and cultural and social orientation and aims to remove the barriers posed by the misuse of such differences. The model also aims to remove the potential barriers against the participation, learning and development of students as well as the benefit they get from the education. With this in mind, inclusive education assumes that educational programs and curricula should be designed around principles of inclusion, participation and progress of all students regardless of the differences in their religion, language, gender, age, social class and economic conditions. In this study, therefore, the aim is to redesign the German Language Education Program of the Ministry of National Education around inclusive principles and applications. During the re-design process, alternative strategies are recommended to make the program more inclusive. In the study, the current German program is investigated in detail from the perspective of inclusive education and considered in one with inclusive educational philosophy, aims, principles and values.

The idea that educational institutions should be open to everyone without discrimination and ensuring equality of opportunity is among the basic principles of Turkish National Education. (Ministry of National Education, 2015). The concept of equality of opportunity is generally important for women and men and is defined by the right of access to education. However, the concept is often limited to the inequalities based on gender discrimination. However, students who need access to education should not only be evaluated in relation to the difference between gender categories, but all students who are likely to get excluded from the mainstream educational settings due to any disadvantage they experience need to be considered. Ensuring access to education means to all student differences are taken into account and provided the opportunities to benefit from quality mainstream educational services. Therefore, the question of how all students have access to quality mainstream educational services and how in-school processes should include the students to offer them these services is a recurring debate around the world. This debate is often an issue within discussions centering around inclusive education (Sever, 2020).

The main issues concerning inclusive education include individual differences of students and how these differences should be accommodated in mainstream schools so that everyone can benefit from mainstream educational programs without discriminating based on ability, gender, socioeconomic status and etc. In fact, inclusive education is an umbrella terms which encompasses several sub-units such as multicultural education and pluralism in education. Inclusive education proposes that all students should have access to the conditions modified according

to their needs and preferences regardless of their background characteristics such as religion, language, ethnicity, culture, ability and disability. Inclusive education also assumes that all students should have access to mainstream schools and curricula without being segregated and marginalized in separate settings. Besides, all students should be included fully within the school processes, and educational policy should ensure that all educational activities, cultures and learning environments facilitate meeting the educational needs of all students and help them to progress within the educational programs (Aktekin, 2017).

Looking from a holistic perspective, getting to know the rapidly changing generational trends and predicting the generational needs for the future requires design of innovative and inclusive educational programs. Designing such programs, therefore, can be considered as an effective investment for the benefit of the generation. Considering the well-being of all members of the generation and providing the equal and just opportunities to benefit from education should be one of the priorities of the general education system. This principle shows that the importance on the emphasis on inclusive education is meaningful because inclusive education can be an effective tool to achieve the general aim of the educational system. In order to build a productive and democratic society, the decision makers should take steps to spread the inclusive education principles and applications while educational policy should prioritize and facilitate these steps. In order to achieve the aim of designing an inclusive educational program, an inclusive German language education program was modeled and designed as an alternative to the program of the ministry.

In foreign language education, the ability of the students to plan what they have learned and assume the responsibility of their own learning is an indication of the fact that teaching processes are being carried out effectively. A foreign language education class needs to embark on the reality of the students and include their interests, needs and preferences. Also, they should address the students' attention and motivation to a large extent. A foreign language class supports the students in that they understand the lives, routines and, in short, cultures of different countries. A class designed in line with the aforementioned principles makes it compulsory to activate the attention and motivation of the students, make them enjoy the content, explore and support their creativity, and show them the areas they need to improve and excel through effective themes, content and strategies (Borak vd., 2005).

In an inclusive teaching program, the aim should be to offer learning and development opportunities that will help students discover their interests and abilities, support their critical and creative thinking skills, prioritize the learning and implementation of core values, include the objectives targeting the needs and expectations of the society they live in embedded within teaching program. Basically, there are four components in an educational program. These are goals, content, teaching and learning processes and measurement and evaluation (Demirel, 2015). In order to ensure successful design and implementation of these components, the entire program needs to be designed in a flexible manner, to be in line with inclu-

sive education principles. The educational program in this study was designed to be implemented in different high schools as a second foreign language course. The program aims to address the German language needs of 9th graders in Turkey. It specifically targets these students to ensure that they comprehend the importance of a second foreign language, enhance the quality of education in line with the principles of inclusive education, make sure that teaching can be used as a communication tool, teach all students the German language in a just manner, ensure that students acquire self-learning skills and thus they make learning a life long activity and equip them with problem-solving, decision-making, creative-thinking and social skills.

Vesayetçi Demokrasi Anlayışına Bir Örnek: 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

An Example of the Tutelary Democracy Approach: 1966 Presidential Election

Faruk YAHŞİ *

Öz:

1961 Anayasası çelişkili bir görüntüye sahiptir. Bu çelişki, anayasanın hem demokratik ve özgürlükçü hem de sivil yönetimin hareket alanını kısıtlayıcı hükümlere birlikte yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Anayasanın askeri bir darbenin ardından ve askeri idarenin denetiminde hazırlanmış olması da bu çelişkili durumun ortaya çıkmasındaki temel etkidir.

Askerler 27 Mayıs darbesinin ardından yönetimi sivillere devrederken yeni anayasada kendileri için birtakım ayrıcalıklı alanlar yaratmışlardır. Milli güvenlik politikalarının belirlenmesinde askeri otoriteyi siyasi otoriteye ortak kılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bu özerk alanların açık örneğidir. Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanı'na bağlanmak yerine, hiyerarşik açıdan Milli Savunma Bakanı'ndan daha üst konumda olan Başbakan'a karşı sorumlu kılınması da askerlerin sistem içerisinde edindiği ayrıcalıklardandır. Yeni anayasa, yasama organı içerisinde de askerler için farklı bir düzenlemeye yer vermiştir. Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi askerlerin Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör olarak yer alacakları ve bu görevlerini ömür boyu sürdürecekleri be-

*Bu makale, yazarın Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sürdürdüğü doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

*Öğretim Görevlisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Geyve MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Türkiye, farukyahsi@subu.edu.tr; Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0002-7069-2183>

lirtilmiştir. Anayasa'daki bu düzenlemeler Türkiye'de vesayetçi demokrasi anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Belirtmek gerekir ki; Türkiye'deki vesayetçi demokrasi anlayışı sadece Anayasa'daki hükümlerle değil, askerın siyasi olaylara dolaylı müdahaleleriyle de izlenebilmektedir. Bu çerçevede; 1961 Anayasası'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen tüm cumhurbaşkanı seçimlerinin, askerın kontrolünde gerçekleşmesi ve asker kökenli isimlerin cumhurbaşkanı seçilmesi dikkat çekicidir. Bu çalışma da 1966 cumhurbaşkanı seçim sürecini incelemektedir. Çalışma, vesayetçi demokrasi anlayışının cumhurbaşkanı seçimindeki etkisini tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Vesayetçi Demokrasi, 27 Mayıs Askeri Darbesi, 1961 Anayasası, 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

Abstract:

The 1961 Constitution has a contradictory image. This contradiction stems from the fact that the constitution includes provisions that are both democratic and libertarian and restricting the scope of action of civil administration. The fact that the Constitution was prepared after a military coup and under the control of the military administration is the main factor in the emergence of this contradictory situation.

While the soldiers transferred the administration to civilians after the military coup of May 27, they created some privileged areas for themselves in the new constitution. The National Security Council (Milli Güvenlik Kurulu, MGK), which makes the military authority a partner to the political authority in determining national security policies, is a clear example of these autonomous areas. Making the General Staff responsible to the Prime Minister, who is in a hierarchical position higher than the Minister of National Defense, instead of being attached to the Minister of National Defense, is one of the privileges the military has acquired in the system. The new constitution has also included a different arrangement for the soldiers in the legislature. It has been stated that the members of the National Unity Committee (Milli Birlik Komitesi, MBK) who carried out the coup will take part in the Senate of the Republic as natural senators and will continue their duties for life. Tutelary democracy in Turkey has advanced with these regulations in the constitution.

It should be noted that; tutelary democracy in Turkey, not only with the provisions of the Constitution, it can also be monitored with indirect military intervention in the political events. In this context; It is noteworthy that all presidential elections, which took place during the period when the 1961 Constitution remained in effect, were held under the control of the military and names of military origin were elected as president. This study also examines the 1966 presidential election process. The study aims to determine the effect of the tutelary democracy understanding on presidential elections.

Keywords: Tutelary Democracy, 27 May Military Coup, 1961 Constitution, 1966 Presidential Election

Giriş:

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından 1946 yılına kadar tek parti tarafından yönetilmiştir. 1924 Anayasası'nda tek parti rejimini ima eden, çok partili hayata karşı çıkan bir hüküm olmamasına rağmen, 1923-1946 arası dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkeyi tek başına yönetmiş, çok kısa süren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri dışında muhalefete izin vermemiştir. Parti-devlet bütünleşmesinin tesis edildiği ve otoriter tek parti rejiminin kurulduğu bu dönemde, 1924 Anayasası ve sahip olduğu çoğunlukçu demokrasi anlayışı tartışılmamıştır. Bu duruma çok da şaşkırmamak gerekmektedir. Özbudun'un ifadesiyle (2012: 81), "...tek-partili otoriter bir rejim, zaten doğası gereği olarak iktidarın bir merkezde toplanmasını" gerektirmektedir. 1946 yılına gelindiğinde ise artık anayasayı ve getirdiği demokrasi anlayışını tartışmaya açacak bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye, 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ve aynı yıl gerçekleşen seçimler sonucunda da DP'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) temsil olunmaya başlamasıyla gerçek anlamda iktidar-muhalefet kavramlarıyla tanışmış ve çok partili hayatı tecrübe etmeye başlamıştır. Şüphesiz CHP yönetimindeki Türkiye'nin demokrasiye yönelişinde Huntington'un "ikinci demokratlaşma dalgası" olarak tarif ettiği dönemin etkileri de mevcuttur. Siyasal ve askeri faktörlerin egemen olduğu bu demokratlaşma dalgasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan Batılı Müttefiklerin galip çıkmasıyla, Türkiye de demokrasiye yönelen ülkelerden olmuştur (Huntington, 1996: 38).

1946'da gerçekleşen genel seçimlerin "açık oy, gizli sayım" gibi anti-demokratik bir usulle gerçekleşmiş olmasına rağmen, DP'nin TBMM'de muhalefet partisi olarak temsil imkanını yakalamış olması Türk demokrasi tarihi açısından anlamlı bir gelişmedir. DP kurulduğu günden itibaren tek parti yönetiminden rahatsız olan geniş kitlelerin yöneldiği bir parti olmuş ve 1950'de gerçekleşecek olan genel seçimlere kadar da toplumsal karşılığı giderek artmıştır. 1950'de demokratik usullere uygun olarak yargı denetiminde ve gizli oy, açık sayım ilkeleri çerçevesinde gerçekleşen seçimden ise DP zaferle çıkmış ve CHP muhalefet partisi konumuna düşmüştür. DP seçim galibiyetlerini 1954 ve 1957 seçimlerinde de yinelemiş, hem mecliste çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiş hem de genel seçimleri takiben gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerinde kendi adayı Celal Bayar'ı cumhurbaşkanlığı makamına taşımıştır. CHP, DP'nin hem yasamada hem de yürütmede tek güç haline gelmesiyle 1924 Anayasası'nın çoğunlukçu demokrasi anlayışını tartışmaya başlamıştır. CHP, DP'nin tek başına iktidarda kaldığı 1950-1960 arası dönemde iktidarın sınırlandırılmasına dönük çeşitli taleplerde bulunmuşsa da bu talepler gerçekleşmemiş ve 27 Mayıs 1960'taki darbeyle askerler yönetime el koymuştur.

DP'nin, CHP'nin anti-demokratik yönetim anlayışını eleştirerek iktidara gelmesine rağmen kendi iktidarında muhalif kesimlere dönük anti-demokratik yollara başvurması; CHP'nin ise iktidarın sınırlandırılması yönündeki demokratik talepleri muhalefete düşünce hatırlaması dikkat çekicidir. Bu durum, söz konusu

dönem itibariyle, Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşmadığının ve sorunları çözme noktasında demokratik araç ve yöntemlerin kullanımına dair bir siyasal kültürün oluşmadığını göstermektedir. 1950’de iktidarın demokratik usullere bağlı kalınarak seçim yoluyla el değiştirmesine rağmen on yıl kadar kısa bir süre sonra, askeri darbe neticesinde sivil siyasetçilerin yönetimden el çektilmesi, ülkedeki demokrasinin ne denli kırılğan ve pekişmemiş olduğunun kanıtıdır.

Şüphesiz “Türk siyasal sisteminde zaman zaman yaşanan krizlerin demokratik yöntem ve süreçlerle çözümlenememesi halinde devreye Silahlı Kuvvetlerin girmesi ve kuvvet kullanılarak iktidarın ele geçirilip krizin çözümlenmek istenmesi” (Dursun, 2005: 177) yönündeki anlayış 27 Mayıs askeri darbesinin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Ancak, 27 Mayıs’ın arkasında DP iktidarında gerçekleşen anti-demokratik uygulamalardan ve krizlerden bağımsız koşulların varlığı da bilinmektedir. Bunlardan en çok öne çıkanı ise “merkez” ile “çevre” arasında yaşanan gerilimdir. Osmanlı Devleti’nin de “politik ve ekonomik yaşamının temel sorunu” (Mardin: 2014: 117) olan merkez-çevre kopukluğu, Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. Merkez “siyasi iktidarı fiilen kullanan kişi ve yapılar” olarak tarif edilirken, çevre ise “merkezin iktidar kullanımına maruz kalan” kesimleri tanımlamak için kullanılmıştır. “Geleneksel dönem” olarak adlandırılan 19. yüzyıl öncesi dönemde Osmanlı Hanedanı ve Saray tarafından temsil edilen merkez, modernleşmenin başladığı ve devam ettiği 19. yüzyıl boyunca ise asker ve sivillerden oluşan bürokrasiyi de bünyesine katmıştır (Dursun, 2006: 124-125). Cumhuriyet’i kuran kadronun Osmanlı Devleti’ndeki askeri-sivil bürokrasinin içinden gelen isimler olması merkezdeki yapının Cumhuriyet döneminde de korunduğunu ve “bürokratik devamlılık” olgusunun sürdüğünü göstermektedir (Kazancıgil, 2014: 204). Bu devamlılık siyasi partilerin ortaya çıkışında da belirleyici olmuştur. Sarıbay’ın (2001: 34) CHP ve DP’nin temsil ettikleri sosyal yapılara ilişkin tespiti şu şekildedir:

“Türkiye’de partilerin işlevsel eksen etrafında toplanan çatışmalara cevaben doğduğu söylenebilir. Gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde yerel eksen etrafında toplanan çatışmalar, yönetici elitin temsil ettiği merkez ile yönetilenlerin oluşturduğu kenar arasında vuku bulmuş, partiler de bu çatışmadan vücut bulmuşlardır. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı’da merkezi simgeleyen Saray, Tanzimat Bürokrasisi ile İttihat ve Terakki Fırkası; Cumhuriyet döneminde ise sivil-asker bürokrasisine dayanan Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Merkeze karşı yerel elitlerin ve köylü sınıfından müteşekkil kenar güçler de belirli partilerde temsil olanağını bulmuşlardır. Örneğin Demokrat Parti bu nitelikte bir muhalefet odağı olarak doğmuştur.”

Benzer bir değerlendirme de Karpat’a (2015: 282-283) aittir:

“Menderes küçük kasaba ve köylerdeki çiftçiler arasında ileri gelen sosyal grupların belli başlı çıkarlarını ve korkularını yansıtmak üzere ortaya çıktı. Batıyı taklit ederek modernleşmeye çalışırken ideolojik ve kültürel bir dönüşüm geçirmiş olan kentli bürokratik tabakaların aksine kentli olmayan elitler kültürün ve di-

nin köklerini korumuşlardı ve güçlü bir geçmişle devamlılık duygusu taşıyorlardı. 1938-1945 arasında hükümet tarafından gerçekleştirilen laik-devletçi dönüşüm karşısında dehşete kapılmışlardı. İşte DP bu grupların bir koalisyonu olarak ortaya çıktı.”

DP'nin (çevrenin) iktidara gelmesi “daha önceki dönemlerin en ağır basan gücü durumundaki askeri ve sivil bürokrasiden gelme tabakayı ikinci plana itmiş”tir (Soysal, 1997: 44). CHP'nin (merkezin) 1950-60 arası dönemdeki tüm rahatsızlığı bu güç kaybına dönüktür. “Merkez” kavramının siyasal anlamının “devletle bütünleşmek” olduğunu belirten Kahraman, “merkez” için “tarihsel blok” nitelemesini kullanır ve bloğun unsurları olarak da ordu, aydın ve bürokrasiyi sayar. Kahraman'a göre 1950'de DP'nin iktidara gelişiyle siyasal merkez parçalanarak taşraya/çevreye doğru kaymaya başlamıştır. “Tarihsel Blok”un ya da “merkez”in bu duruma tepkisi ise paydaşı olan ordu aracılığıyla yönetime müdahale etmek olmuştur (Kahraman, 2008: 172-181). Bu çerçevede 27 Mayıs askeri darbesi, “merkez”in yaşadığı güç kaybını ordu aracılığıyla yeniden tesis etmek üzere gerçekleştirilen bir eylem olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı'dan günümüze Türk siyasal hayatı incelendiğinde 27 Mayıs askeri darbesi ordunun yönetime ilk müdahalesi değildir. Osmanlı döneminde de asker, yönetime müdahalelerde bulunmuştur. Ancak 27 Mayıs'ı kendinden önceki askeri müdahalelerden ayıran özelliği, askerin bizzat yönetimi ele almasıdır. Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960'tan genel seçimlerin gerçekleştirildiği 15 Ekim 1960'a kadar ülkeyi yöneten güç olmuştur. Bu durum “Osmanlı geleneğine de aykırıydı, zira yeniçeriler iktidara doğrudan el koymak yerine yönetici grup içinde değişiklik sağlamaya yönelik bir baskı yapmakla yetinmekteydi.” (Karpat, 2009: 111).

27 Mayıs darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası da 1950-60 arasında yaşananlara bir tepki niteliğindedir. 1961 Anayasası'nın hazırlanış sürecinde 1924 Anayasası'ndaki eksikliklerden daha çok, DP iktidarında yaşananlara dönük tepki etkili olmuştur. Soysal'ın (1997: 60-61) ifade ettiği gibi anayasanın hazırlanış sürecinde hakim olan düşünce “1924 Anayasasını o dönemdeki olayların tek sorumlusu olarak görmeyen ancak demokrasi dışına çıkacak iktidarları frenlemek bakımından o anayasadaki eksiklikleri gidermek amacını güden bir düşünceydi.” 1961 Anayasası'nın yapım sürecinde “çoğunluk korkusunun ve çoğunluğun mutlak iktidarını sınırlama isteğinin temel rol oynadığı” (Özbudun, 2015: 106) egemenlik tanımındaki değişimden anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası “Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır.” diyerek; 1924 Anayasası'nın egemenliğin kullanımını sadece TBMM'ye veren anlayışından tamamen farklılaşmaktadır. Egemenliğin bu şekilde TBMM ve “yetkili organlar” arasında paylaşılmasıyla TBMM'nin sistem içindeki ağırlığı azaltılarak “doğrudan doğruya seçimden çıkmayan ve bir kısmı genel oydan çıkmış organlarca dolaylı olarak seçilen, bir kısmı ise genel oyla hiç bağlantılı olmayan birtakım organlar Meclis ile birlikte ulusal egemenliği kullanır duruma getirilmişlerdir.” (Soysal,

1997: 61). 1961 Anayasası'nın egemenlik anlayışında getirdiği bu değişiklik ile “genel oya ve genel oydan çıkan TBMM'ne duyulan güvensizlik açıkça belli olmaktadır” (Soysal, 1969: 208). Bu “güvensizlik” duygusundan hareketle egemenliğe ortak edilen kurumlara MBK üyelerinin “tabii senatör” olarak yer aldıkları Cumhuriyet Senatosu'nu; kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla kurulan ancak uygulamada verdiği kararlar ile “anayasayı yapan ‘devlet seçkinleri’nin dünya görüşü ve siyasal tercihleriyle uyuşmayan ... partilerin iktidarlarını denetim altına almak” (Erdoğan, 2016: 147) yönünde davranan Anayasa Mahkemesi'ni; “silahlı kuvvetlere, bir tür vesayet olanağı sunmak amacıyla kurulmuş” (Yazıcı, 2012: 147) olan MGK'yı ve özerk üniversite, TRT, Devlet Planlama Teşkilatı gibi bürokratik kurumları örnek gösterebiliriz.

Bu makalenin odaklandığı cumhurbaşkanlığı makamı ise Anayasa'nın hazırlanış sürecinde bir vesayet makamı olarak tasarlanmış değildir. Aksine 1961 Anayasası Cumhurbaşkanlığı'nı klasik parlamenter sisteminin gereklerine uygun şekilde tasarlamıştır. Yürütme organının bir kanadını oluşturan Cumhurbaşkanlığı'nın tarafsız ve sorumsuz olduğu anayasa maddeleriyle kayıt altına alınmış, yürütmenin genel siyasetin yürütülmesinden sorumlu kanadının ise başbakanın başkanlığındaki bakanlar kurulu olduğu ifade edilmiştir.

Anayasanın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen 1961, 1966 ve 1973 cumhurbaşkanı seçimlerinde asker kökenli isimlerin cumhurbaşkanlığı makamına gelmelerinde ise anayasal düzenden ziyade, askerlerin seçim süreçlerine de facto yöntemlerle müdahalede bulunması etkili olmuştur. Askerin cumhurbaşkanı seçim süreçlerini kendi lehine yönlendiren ve belirlediği isimlerin cumhurbaşkanlığı makamına gelmesini sağlayan müdahaleleri sonucunda cumhurbaşkanlığı da bir vesayet organına dönüşmüştür.

Çalışmanın neden 1961 veya 1973 cumhurbaşkanı seçimleri yerine 1966 cumhurbaşkanı seçimini vesayetçi demokrasi bağlamında incelemeyi tercih ettiğini de belirtmek gerekmektedir. 15 Ekim 1961'de gerçekleşen genel seçimlerin ardından sivil yönetime geçilmiş ve 26 Ekim'de TBMM'de gerçekleşen seçimlerde cumhurbaşkanı olarak MBK Başkanı Cemal Gürsel seçilmiştir. Gürsel'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesinde askerlerin etkisinin varlığı açıktır. Seçim öncesi siyasi parti liderleri Çankaya Köşkü'ne çağrılmış ve kuvvet komutanlarının da bulunduğu görüşmeler neticesinde cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerini ve Gürsel'in adaylığını destekleyeceklerini taahhüt eden bir metni imzalamışlardır (Özdemir, 2007: 155-156). Darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960'tan sivil yönetime geçişin sağlandığı 15 Ekim 1960 genel seçimlerine kadar “Devlet Başkanı” unvanıyla ülke yönetiminin başında olan Gürsel'in, MBK'nın kontrolünde hazırlanan 1961 Anayasası ile oluşturulmuş yeni anayasal düzende de “Devlet Başkanı” makamında kalmak istemesi “beklenen” bir durum olarak değerlendirilebilir. 1966 cumhurbaşkanı seçimi ise askeri müdahaleden altı, sivil yönetime geçişten ise beş yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında 1965 genel seçimleri yapılmış ve seçimden DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi (AP) yüzde 52,9 gibi çok yüksek bir

oy oranıyla galip çıkmıştır. Meclis'te elde ettiği sayısal üstünlük ile kendi adayını cumhurbaşkanı olarak seçme gücünü elinde bulunduran AP'nin mevcut Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı aday göstermesi ilginç bir karardır. Sunay'ın AP ve CHP'nin desteğiyle cumhurbaşkanı seçilmesiyle cumhurbaşkanlığı makamına giden yolun genelkurmay başkanlığından geçtiğine dair bir anlayış oluşmuş ve 1973 cumhurbaşkanlığı seçimleri de bu anlayışın etkisinde, bir kriz ortamında gerçekleşmiştir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı soru ise şu şekildedir: Genel seçimlerden başarıyla çıkmış, TBMM'de çoğunluğu elinde bulunduran bir siyasal iktidar; kendi içerisinde bir ismi cumhurbaşkanlığı makamına aday göstermek yerine, niçin dönemin Genelkurmay Başkanı'nı cumhurbaşkanı aday olarak belirlemek "zorunda" kalmıştır?

Çalışma bu soruyu "vesayetçi demokrasi" ve "çıkış garantileri" kavramları çerçevesinde cevaplamayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Vesayetçi Demokrasi

Demokrasi kavramı, siyaset düşüncesinin yüz yıllardır tartıştığı "kim yönetmeli?" sorusuna verilen bir cevaptır: Halk yönetmeli (Heywood, 2014: 271). Kavramın Antik Yunanca'daki kökeni de buna işaret etmektedir. Antik Yunanca'da halk anlamına gelen demos ile güç ve yönetmek anlamına gelen kratos kelimelerinden türetilen demokrasi kavramı "halk tarafından yönetim" anlamına gelmektedir. Belirtmek gerekir ki; bu şekilde kelimenin sözcük anlamından hareketle yapılan bir tanım, günümüz demokrasilerini açıklamada yetersiz kalacaktır. Bu noktada "kim yönetmeli?" sorusunu "kim, nasıl yönetecek?" şeklinde güncellemek ve bu soruya cevap aramak daha yerinde olacaktır.

Demokrasinin ilk izlerini gördüğümüz Antik Yunan'da "halk" kavramının içerisinde çok az sayıda insan dahil ediliyordu. Bu dönemde halkın karar alma süreçlerine aracısız katılımını esas alan "doğrudan demokrasi" anlayışı hakimken, günümüzde "halk"ın taşıdığı anlamın farklılaşmış olması ve artan nüfus göz önüne alındığında "doğrudan demokrasi"nin uygulanabilirliği kalmamıştır. Günümüzde uygulanan demokrasi anlayışı temsili demokrasi anlayışıdır. Temsili demokraside ise vatandaşlar karar alma sürecine bizzat değil, belirledikleri temsilcileri aracılığıyla katılırlar. Vatandaşları siyasi karar alma sürecinde temsil edecek kişilerin belirlenmesi ise belli aralıklarla tekrarlanan, serbest ve adil bir seçim süreciyle gerçekleşmektedir.

İdeal demokratik yönetim, halkın tamamının beklentilerine tam olarak cevap veren bir yönetimi ifade etmektedir. Ancak halkın tamamının beklentilerini karşılayacak böyle bir yönetim bugüne kadar hiç olmadığı gibi bundan sonra da olmayacaktır (Lijphart, 1996: 11). Bu noktada Robert A. Dahl (2010: 104) demokrasinin ideal görünümünden ziyade günümüz modern temsili demokrasilerini karşılamak için yeni bir kavram önermektedir. Dahl'ın önerisi "çok kişinin yönetmesi" anla-

mındaki “poliarşi” dir. Dahl (2010: 99-100) modern temsili demokrasinin özelliklerini ise hükümet etme görevini yerine getirecek kişilerin seçimle belirlenmiş olması; seçimlerin sık ve adil biçimde gerçekleştirilmesi; vatandaşların cezalandırılma tehdidiyle karşı karşıya kalmadan hükümeti eleştirmelerine izin veren ifade özgürlüğü; vatandaşların hükümetin ya da başka bir politik grubun etkisinde olmayan bağımsız kaynaklardan bilgiye erişebilmeleri; vatandaşların haklarını elde edebilmek adına bağımsız siyasi partiler ya da çıkar grupları kurabilmeleri ve belirtilen tüm bu özelliklerden ülkedeki tüm yetişkinlerin faydalanabilmesi olarak sıralar.

Dahl’ın belirttiği bu özellikler “nasıl yönetmeli?” sorusuna cevap vermekte ve demokrasinin ideal formundan ziyade günümüzde geçerli olabilecek ve belki de demokrasinin ideal formuna yaklaşmayı mümkün kılacak yöntemleri belirtmektedir. Philippe C. Schmitter ve Terry Lynn Karl da Dahl’ın poliarşi için sıraladığı özellikleri yerinde bulmakla birlikte bazı ilavelerde bulunmaktadır. Schmitter ve Karl’a (1995: 73) göre;

“Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fiili olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidirler. Eğer ordu mensupları, yerleşik memurlar ya da devlet yöneticileri seçilmiş sivillerin özgürce hareket edebilme kapasitelerini sınırlar ya da halkın temsilcileri tarafından alınan kararları veto ederse demokrasi tehlikeye girer.”

Yazarların “tehlike” olarak değerlendirdikleri durumun gerçekleşmesi halinde, yani halkın oyu ile yönetime gelmiş sivillerin serbestçe hareket edebilmeleri ordu veya seçmen iradesiyle belirlenmemiş başka bir kurum tarafından kısıtlandığında ise “vesayetçi demokrasi” devreye girmiş demektir. Buradan hareketle vesayetçi demokrasi;

“... izlenen politikaların eşit, dürüst ve yarışmacı seçimlerle belirlenen karar organları tarafından serbestçe saptanmadığı, karar organlarının politikalarını tespit ederken, ordu gibi halka hesap verme yeteneğinde olmayan kurumların icazetini ihtiyaç duydukları bir siyasal yapı” (Yazıcı, 2012: 139)

olarak tanımlayabiliriz.

Yukarıda verilen tanım çerçevesinde, 1961 Anayasası’nın getirdiği bazı kurumların ve çalışmanın konusu olan 1966 cumhurbaşkanı seçiminin vesayetçi demokrasi uygulamalarına örnek olarak verilmesini “çıkış garantileri” kavramından hareketle değerlendirmek daha açıklayıcı olacaktır.

Çıkış Garantileri

Türkiye 1946’da çok partili hayata geçişi, 1950’de ise iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesi neticesinde otoriter tek parti yönetiminden demokrasiye geçişi sağlamıştır. Ancak bu demokrasi deneyimi fazla uzun sürmemiş, DP iktidarının anti-demokratik eğilimleri demokrasinin pekişmesini temin etmekten uzak kalmış ve 27 Mayıs 1960’ta askeri darbe gerçekleşmiştir. Ülke, darbenin ardından yeni anayasanın kabul edilip, genel seçimler sonucunda parlamentonun yeniden açılmasına kadar da askerler tarafından yönetilmiştir.

Otoriter rejimlerin yeniden demokrasiye geçişte izleyebilecekleri birbirinden farklı yollar vardır. Özbudun (1993: 19-36) otoriter rejimlerin demokrasiye geçiş için üç farklı yolu tercih edebileceklerini belirtir: Reform, kopma ve sözleşme yolu. Demokrasiye geçiş sürecinin bizzat otoriter yöneticiler tarafından başlatılması “reform yolu”; otoriter rejimin devrim, dış yenilgi veya halk ayaklanması gibi olaylarla çökerek, yerini yeni bir otoriter rejimin alması ve bu yeni rejimin ülkeyi kendi koyduğu kurallara göre parlamentonun yeniden açılacağı tarihe kadar idare etmesi “kopma”; otoriter rejimin yöneticileri ile muhalefet temsilcileri arasında varılan uzlaşma neticesinde gerçekleşmesi ise “sözleşme” olarak değerlendirilmektedir. Özbudun verdiği bu tanımlardan hareketle; hem Türkiye’nin çok partili hayata geçiş kararını hem de 1961’de askeri yönetimin demokrasiye geçiş sürecini bizzat başlatmış olmasını reform yolunun örnekleri olarak saymaktadır.

Demokrasiye geçişin reform yolu takip edilerek, yani bizzat otoriter yöneticiler tarafından başlatılması durumunda yönetimi devreden otoriter liderler, yönetimi bırakmalarının karşılığı olarak, kurulacak olan yeni sistemde kendileri için bir takım ayrıcalıklı alanlar yaratma yoluna gidebilirler. “Çıkış garantileri” olarak tanımlanan bu ayrıcalıklar “iktidardan çekilen otoriter yöneticilerin kurulacak yeni siyasi düzende iktidardan pay almalarını sağlamakta” ve ayrıca otoriter yöneticilerin “normal siyasi düzene geçtikten sonra da siyasi etkilerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır” (Yazıcı, 1997: 24).

Yazıcı’nın (1997: 26) “çıkış garantileri”ne ilişkin yaptığı sınıflandırma, 1961 Anayasası’nda yer alan düzenlemeleri ve anayasanın uygulamada kaldığı dönemdeki gelişmeleri açıklamak için işlevsel görünmektedir. Yazıcı “çıkış garantileri”ni beş başlıkta ele almaktadır: Vesayet yetkisi, mahfuz alanlar, seçim sürecinin yönlendirilmesi, askeri rejimin eylem ve işlemlerinin iptal edilemezliği, af ve bağışıklık yasakları.

Askerlerin etkin olarak yer aldıkları birtakım kurumların anayasada yer alması sağlanarak, ordunun seçilmiş siyasetçiler üzerindeki etkilerini sürdürmeleri “vesayet yetkisi” başlığı altında değerlendirilebilir. 1961 Anayasası’nın anayasal bir kurum olarak düzenlediği ve ülkenin milli güvenlik politikasının tayininde belirleyici bir rol verdiği MGK bu durumun bir örneğidir. Halk tarafından seçilmiş olan makamlara ait olması gereken yetkilerin, seçilmemiş makamlara verilmesi ise “mahfuz alanlar” olarak değerlendirilmektedir. MGK ve Genelkurmay Başkanlığı’nın anayasal sistem içerisindeki yeni konumunu mahfuz alanlar çerçevesinde değerlendirebiliriz. 1961 Anayasası’nda Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanı’na bağlanmak yerine, Başbakan’a karşı sorumlu tutulmuştur. Bu düzenleme ile Genelkurmay Başkanı’nın devlet hiyerarşisi içindeki konumunun yükseltilmesi de askere tanınan bir ayrıcalık olarak yorumlanabilir. İktidarı terk eden askeri rejimin, kurulacak olan yeni sivil yönetimde de söz sahibi olmak ve yetkilerini genişletmek amacıyla “seçimleri kendi lehinde yönlendirmesi” de çıkış garantilerindedir. Yönetimi sivillere devreden askeri otoritenin liderinin, sivil yönetimin ilk devlet başkanı olarak seçilmesi bu durumun en basit yoludur. 1961

Anayasası döneminde gerçekleşen ilk cumhurbaşkanı seçiminde, askeri yönetimin lideri olan Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi bu çıkış garantisinin tipik örneklerindedir. 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesiyle askeri rejim döneminde alınan karar ve uygulamalardan dolayı bu kararları alanlar ve uygulayanlar hakkında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiasıyla herhangi bir yargı merciine başvurulamayacağı yönündeki hüküm ve askeri rejim döneminde çıkartılan kanunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağı şeklindeki düzenlemeler de çıkış garantileri başlığı altında sayılan "askeri rejimin eylem ve işlemlerinin iptal edilemezliği" ile "af ve bağışıklık yasakları"na örnek olarak verilebilir (Yazıcı, 1997: 26-42).

1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

1961 Anayasası'nın Hazırlanışı

27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK'nin sivil yönetime geçiş adımı, yeni bir anayasa yapımı için oluşturulan Kurucu Meclis ile başlamıştır. 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanun ile bir Kurucu Meclis kurulmuştur. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmuştur. Milli Birlik Komitesi darbeyi gerçekleştiren askerlerden oluşurken, Temsilciler Meclisi barolar, basın, üniversiteler, esnaf kuruluşları, yargı organları vb. kurum ve örgütlerden seçilen isimlerden meydana gelmiştir. Bu noktada Kurucu Meclis'te CKMP ve CHP'nin temsilcileri olmasına rağmen, darbe ile yönetimden indirilen DP'den temsilcilerin olmadığı belirtilmelidir (Gözler, 2000: 81-82).

Anayasa'nın hazırlanması için iki ayrı kurul tarafından ön tasarılar oluşturulmuştur. Tasarılarından birisi İstanbul Hukuk Fakültesi, diğeri ise Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi hocalarınca hazırlanmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nce sunulan tasarıda, yürütmeyi ve partileri zayıflatan maddeler bulunmaktadır. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlı tasarı ise, İstanbul önerisinin aksine, siyasal partilere ve yürütmeye kuşkuyla bakmamış, özellikle yürütmenin zayıflatılmamasına özen göstermiştir (Tanör, 2016: 371-372).

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de açılmış ve Temsilciler Meclisi'nin kendi içinden seçtiği 20 kişilik Anayasa Komisyonu, anayasa tasarısını hazırlamada "etüd metni" olarak İstanbul Hukuk çıkışlı taslağı, "yardımcı metin" olarak da Ankara Siyasal çıkışlı taslağı kullanmıştır. Çalışmalarını aralıksız sürdüren anayasa komisyonu, anayasa metnine son halini vermiş ve bu metin askeri müdahalenin birinci yıldönümünde, 27 Mayıs 1961'de, Kurucu Meclis'te yapılan oylamada 260 kabul, 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. 157 sayılı kanun gereği anayasa metni halkoylamasına sunulmuş ve 9 Temmuz 1961 günü yapılan oylama sonucunda %61,5 oranında "evet" oyu ile yeni anayasa kabul edilmiştir (Tanör, 2016: 373-376). Halkoylamasında %40'a yakın "hayır" oyu kullanılmış olması dikkat çekicidir. Olumsuz oy oranının bu kadar yüksek olmasında "Halkoylamasının plebisit nitelikte olması, verilen oyların anayasa belgesini beğenmek ya da beğenmemekten çok, askeri yönetimden memnun olmak ya da olmamak anlamına gelmesi" (Özdemir, 2013: 239) gibi etkenlerin etkili olduğu söylenebilir.

1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın Konumu

1961 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemi klasik parlamenter sistemdir ve yürütme organı da bu sisteme uygun olacak biçimde iki kanatlı düzenlenmiştir. Yürütmenin bir kanadında sorumsuz, sembolik yetkileri bulunan ve “devlet başkanı” sıfatını taşıyan Cumhurbaşkanı bulunurken; diğer kanatta ise genel oyla seçilmiş yasama organının içinden doğan ve ülkede yürütülecek genel siyasetten sorumlu olan Bakanlar Kurulu bulunmaktadır.

Anayasa'nın 95. maddesi cumhurbaşkanının seçimi ve tarafsızlığına ilişkindir. Anayasa'da cumhurbaşkanının tarafsızlığı “Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir” hükmü ile kayıt altına alınmıştır. Anayasa, cumhurbaşkanı adaylığı için ise 40 yaşını doldurmuş olmak, yükseköğrenim yapmış olmak ve TBMM üyesi olmak şartlarını aramaktadır. Bir kimsenin iki defa cumhurbaşkanı seçilemeyeceğinin ve görev süresinin yedi yıl olarak belirlendiği maddeye göre; cumhurbaşkanı seçilebilmek için TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gereklidir. Eğer ilk iki turda bu çoğunluk sağlanamazsa takip edilen oylamalarda TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu aranacaktır.

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu Anayasa'nın 98. maddesinde yine parlamenter sistemin doğasına uygun olan karşı imza kuralının benimsenmesiyle ortaya konmuştur. Maddeye göre, “Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.”

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası'nın cumhurbaşkanına ilişkin maddelerinde vesayeti çağrıştıran bir ifade bulunmamaktadır. Ancak anayasanın yürürlükte kaldığı dönemde gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerinin bir anlamda “askerin onayı” ile gerçekleştiği düşünüldüğünde, cumhurbaşkanı da bir vesayet makamına dönüşmüştür.

1966 Cumhurbaşkanı Seçim Sürecinde Yaşananlar

15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından parlamentonun yeniden açılmasıyla askeri rejim resmen sona erse de; askerin sivil siyaset alanı üzerindeki fiili etkisinin devam edeceğine dair ilk işaret, MBK lideri Cemal Gürsel'in parlamento tarafından cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur.

Ordunun parlamento ve siyasi partiler üzerinde kurduğu baskı ile cumhurbaşkanı seçilen Gürsel, hastalığı nedeniyle görevini yapamayacak duruma gelmiş ve tedavi için ABD'ye gitmiştir. Cumhurbaşkanı makamının “boşalması” durumunda ne olacağı ve yerine kimin seçileceği basının da gündemindedir. Dönemin gazetelerinde çıkan haberlerde Gürsel'den sonra cumhurbaşkanı olması beklenen isim olarak sadece Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın anılması dikkat çekicidir. Sunay'ın adaylığını gündeme getiren bir haberde (Milliyet, 1 Şubat 1966), Sunay'ın isminin “rejimin bekası” ve “istikrarın sağlanması” gibi ifadelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Başka bir gazetenin haberinde (Akşam, 12 Şubat 1966) ise Sunay için “demokrasi aşığı şerefli bir asker” nitelemesi yapılırken, politikacılara yapılan çağrıda da Sunay'ı desteklemenin “önemli bir görev” olduğu belirtilmektedir.

Cumhurbaşkanı seçimlerine ilişkin haberler göstermektedir ki; dönemin basını da askeri rejimin sivil siyaset alanı üzerindeki etkisinin devam etmesinden yanadır.

Basın açıkça Cevdet Sunay'ı desteklerken, siyasetçilerin de aday olarak düşündükleri tek isim Cevdet Sunay'dır. Burada en dikkat çeken durum ise Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı cumhurbaşkanı adayı olarak dillendiren partinin AP olmasıdır. Darbe ile devrilmiş olan DP'nin devamı niteliğindeki AP açıkça Sunay'ın aday olmasını istemiştir. AP'li Sadettin Bilgiç basına verdiği bir demeçte cumhurbaşkanı adaylarının Sunay olacağını, diğer partilerden destek bulamasalar dahi kendi başlarına Sunay'ı cumhurbaşkanı seçebilecek güçte olduklarını belirtmiştir (Milliyet, 12 Şubat 1966).

Basında bu yönde haberler çıkarken mevcut Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tedavi için gittiği ABD'den Türkiye'ye dönmüştür. Gürsel'in yurtdışında bulunduğu dönemde cumhurbaşkanlığı makamına, anayasanın ilgili maddesine uygun olarak, Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP'li İbrahim Şevki Atasagun vekalet etmiştir. Ancak Gürsel'in yurtdışından dönüşüyle birlikte, AP'li Cumhuriyet Senatosu Başkanı Atasagun'un cumhurbaşkanlığına vekalet etme imkanı da kalmamıştır. Yeni cumhurbaşkanının belirlenmesi için yapılacak seçime geçebilmek için ise cumhurbaşkanı makamının “boşalmış” olması gerekmektedir. Ancak anayasanın “ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde...” şeklinde tarif ettiği makamın boşalması için öngörülen “ölüm” ve “çekilme” şartları yerine gelmemiştir. Gürsel halen hayattadır ve çekilme kararı alacak durumda da değildir. Anayasanın “başka bir sebeple” şeklinde ifade ettiği durumun ise somut bir karşılığı bulunmamaktadır. Anayasadaki bu muğlak ifade ise 37 doktorun Gürsel hakkında verdiği “göreve devam edemez” raporunun bir hükümet tezkeresi ile meclis tarafından kabul edilmesiyle (Milliyet, 27 Mart 1966) işlerlik kazanmış ve cumhurbaşkanı makamı boşaltılmıştır.

Cumhurbaşkanı makamının boşaltılması ile cumhurbaşkanı seçiminin gerçekleştirilmesinin önünde bir engel kalmamıştır. Ancak seçimde tek aday konumunda olan Cevdet Sunay parlamento üyesi olmadığı için cumhurbaşkanı adayı olamamaktadır. Sunay'ın önündeki bu engel ise “kontenjan senatörü” olarak parlamentoya girmesiyle aşılmıştır. 1961 Anayasası'na göre Cumhuriyet Senatosu; genel seçimlerle belirlenen üyeler ile cumhurbaşkanının belirleyeceği üyelerden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olması durumunda ise cumhurbaşkanı yeni üye seçebilmektedir. İşte bu düzenleme Sunay için işletilmiş, Cumhuriyet Senatosu'ndan bir üye istifa etmiş, boşalan üyelik için de cumhurbaşkanına vekalet eden AP'li Atasagun tarafından Cevdet Sunay senatör olarak parlamento üyesi yapılmıştır. Sunay'a bu şekilde adaylık yolu açılmış ve 28 Mart 1966'da gerçekleştirilen seçimde Cevdet Sunay 461 oy alarak Türkiye'nin beşinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sunay'ın adaylığı AP ve CHP tarafından desteklenirken, Millet Partisi genel başkanı Osman Bölükbaşı ile Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi genel başkanı Alparslan Türkeş, Sunay'ın adaylığını desteklememiştir (Aydın ve Taşkın, 2020: 144).

Cevdet Sunay'ın AP tarafından desteklenmesinde, Sunay'ın 27 Mayıs darbesinde aktif bir rol oynamamış olması, Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen darbe girişimlerinin bastırılmasındaki kararlılığı ile ordudaki emir komuta hiyerarşisinin yeniden tesis edilmesindeki çabasının etkili olduğu ve AP yöneticilerine 27 Mayıs radikalizmi çerçevesinde yaklaşmamasının etkili olduğu (Akın, 2009: 92-93) söylenebilse de; AP'nin silahlı kuvvetlerin olası bir müdahalesinden çekindiği ve bu yüzden ordu ile uzlaşma yolunu seçtiği gözden kaçırılmamalıdır. 1965 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, TBMM'de sağladığı çoğunluk ile kendi belirleyeceği bir ismi cumhurbaşkanı olarak seçecek güçtedir. Buna rağmen Sunay'ı aday olarak düşünmeleri garip bir durumdur. Cumhurbaşkanı seçiminin yapıldığı tarihte Meclis Başkanlığı görevinde bulunan AP'li Sabit Osman Avcı, Sunay'ın adaylığı konusunda ordunun açık bir etkisinin olmadığını belirtmiş ancak "başkasını seçemezdik" diye de eklemiştir. Avcı'ya göre siyasi parti liderlerinin zihninde ordunun müdahalede bulunacağına dair bir düşünce vardır (Dursun, 2000: 102). AP'nin neden Sunay'ı desteklediğine ilişkin bir soruya dönemin başbakanı Süleyman Demirel de yıllar sonra (Milliyet, 21 Temmuz 1989) açıklık getirmiş ve o da benzer bir düşüncenin varlığından bahsetmiştir. Demirel açıklamasında, 27 Mayıs darbesi ile dönemin başbakanının ve bazı bakanlık yapmış isimlerin idam edildiklerini, 1966 cumhurbaşkanı seçiminin de darbeden çok uzun bir süre sonra değil, sadece beş yıl sonra gerçekleşen bir seçim olduğunu belirterek "askerden çekindiklerini" ima etmiştir.

1966 cumhurbaşkanı seçiminden Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "Devlet Başkanı" olarak çıkması, sonraki cumhurbaşkanı seçimlerine de etki etmiştir. 1973 yılında gerçekleşecek olan cumhurbaşkanı seçiminde de dönemin Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler görevinden istifa etmiş ve kontenjan senatörü seçilerek cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Neyse ki TBMM'de bulunan siyasi partiler Gürler'in cumhurbaşkanı adaylığına destek vermemişler ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan Devlet Başkanlığı'na geçişin bir gelenek olmasını engellemişlerdir. Ancak siyasi partilerin cumhurbaşkanı adayı bulma noktasında ordunun da kabul edeceği bir arayış içerisinde olmaları, cumhurbaşkanlığı makamı üzerinde askeri vesayetın devam ettiğinin göstergesidir. 1973 cumhurbaşkanı seçiminde partilerin üzerinde uzlaştığı ismin emekli bir asker olan Cumhuriyet Senatosu üyesi Fahri Korutürk olması bunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç:

1961 Anayasası, kendinden önceki 1924 Anayasası'nın benimsediği çoğunlukçu demokrasi anlayışının aksine çoğulcu demokrasi anlayışını benimsemiştir. Anayasa bu anlayış çerçevesinde pek çok yenilik içermektedir. Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek ve anayasanın üstünlüğünü gerçek manada tesis etmek için Anayasa Mahkemesi'nin kurulması hukuk devleti yolunda atılan önemli ve değerli bir adımdır. Yine temel hak ve hürriyetlere geniş oranda yer verilmiş olması ve bunların Anayasa ile güvence altına alınmış olması da anayasanın yeniliklerindedir. Siyasi partiler, sendikalar ve meslek odaları gibi kuruluşların da anayasada yer alması çoğulcu toplum yapısının gelişmesi için atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

1961 Anayasası çoğulcu demokrasi anlayışı çerçevesinde getirdiği pek çok düzenlemeye rağmen, yine anayasada yer alan ve askerlere sivil yönetim üzerinde kontrol imkanı sağlayan maddeleriyle çelişkili bir görünüme sahip olmuştur. Bu çelişkili görünümün arkasında 27 Mayıs'ın da sebeplerinden sayabileceğimiz “merkez-çevre” gerilimi yatmaktadır. 1950'deki iktidar değişimiyle gücünü kaybeden ordu, bürokrasi ve aydınlardan oluşan “merkez”, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında etkin rol oynamış ve yeni kurulan anayasal sisteme kendi kontrolünde olan mekanizmaları dahil etmiştir. Askerlere sivil yönetim döneminde de iktidardan pay almalarını sağlayacak düzenlemelerin anayasaya dahil edilmesi bu anlayışın sonucudur. Literatürde “çıkış garantileri” olarak tanımlanan bu düzenlemelerden en belirgin olanı MGK'dır. MGK'nın anayasal statüye kavuşturulmasıyla birlikte asker, ülkenin milli güvenlik politikasının belirlenmesinde yürütmenin bir parçası haline getirilmiştir. Askerin anayasal sistem içerisindeki yerini pekiştiren bir başka düzenleme de Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanı'na bağlanması yerine Başbakan'a karşı sorumlu tutulması olmuştur. Böylece Genelkurmay Başkanı'nın devlet hiyerarşisi içerisindeki konumu bakanlar ile başbakan arasında bir noktaya yükseltilmiştir. Yeni dönemde askeri rejimin yöneticilerini seçime tabi olmaksızın ömür boyu yasama üyesi haline getiren tabii senatörlük uygulaması da askere tanınan ayrıcalıklardandır.

Anayasa'da açıkça düzenlenmiş bu “çıkış garantileri”nin yanı sıra, Anayasa'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen cumhurbaşkanı seçim süreçlerinin asker tarafından yönlendirilmesiyle cumhurbaşkanlığı makamı, anayasa metninin öngörmediği biçimde, askerinin kontrolüne girmiştir. Askeri rejimin lideri Cemal Gürsel, askerlerin siyasi partiler üzerinde kurduğu baskı neticesinde sivil yönetim döneminin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Gürsel'in cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinin askerlerde yarattığı motivasyon, 1961 Anayasası'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen tüm cumhurbaşkanı seçimlerinde hissedilmiştir. Bu dönemdeki seçim sonuçlarının belirleyici unsuru askerler olmuştur.

Bu çalışmanın odaklandığı 1966 cumhurbaşkanı seçimi de askerler ile sivil siyasetçiler arasında gerçekleşen “mecburi bir uzlaşma” neticesinde, dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanmıştır.

1965 genel seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, kendi belirleyeceği sivil bir ismi cumhurbaşkanı adayı olarak belirlemek yerine, Cevdet Sunay'ı aday olarak göstermiştir. AP'nin Sunay'ı destekleme kararında, silahlı kuvvetlerin müdahalede bulunacağına dair endişe belirleyici etken olmuştur. 1960 askeri müdahalesi ile yönetimden el çektirilen DP'nin mirasçısı konumundaki AP'nin, tek başına iktidar olduğu dönemde, ordu ve CHP ile uzlaşarak cumhurbaşkanını belirlemek zorunda kalması, askeri rejim döneminin etkilerinin halen sürdüğünü göstermektedir.

1966 cumhurbaşkanı seçimine dair süreç incelendiğinde Türkiye'deki siyasi görünüm şöyledir: Genel oyla seçilmiş ve çeşitli görüşlere mensup milletvekillerinden oluşan bir parlamento, seçimden yüksek oy alarak tek başına iktidar olma avantajını yakalamış bir siyasal parti mevcuttur. Ancak cumhurbaşkanının seçimi konusunda seçilmiş sivil siyasetçilerin serbestçe seçim yapabildiklerini söylemek zordur. Cumhurbaşkanının seçimi konusunda belirleyici gücün siyasal iktidar yerine askerler olması vesayetçi demokrasi anlayışının bir göstergesidir.

Kaynakça:

AKIN, Rıdvan, (2009), Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

AYDIN, S. ve TAŞKIN, Y., (2020), 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, 7. Baskı, İstanbul: İletişim.

DAHL, Robert A., (2010), Demokrasi Üzerine, (Çeviren: Betül Kadioğlu), 2. Baskı, Ankara: Phoenix.

DURSUN, Davut, (2000), Ertesi Gün Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar: 27 Mayıs – 12 Mart – 12 Eylül, İstanbul: İşaret Yayınları.

DURSUN, Davut, (2005), “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Müdahaleler”, Liberal Düşünce, I, 3: 175-196.

DURSUN, Davut, (2006), “Türk Siyasetinde ‘Merkez’ ve ‘Çevre’ Eksenleri Arasında Seyreden Değişim Sürecinde Seçimlerin Rolü”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 12: 124-133.

ERDOĞAN, Mustafa, (2016), Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Güncellenmiş 9. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları.

GÖZLER, Kemal, (2000), Türk Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin Yayınevi.

HEYWOOD, Andrew, (2014), Siyaset Teorisine Giriş, (Çeviren: Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.

HUNTINGTON, Samuel P., (1996), Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, (Çeviren: Ergun Özbudun), Ankara: Yetkin Yayınları.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, (2008), Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar, İstanbul: Agora Kitaplığı.

KARPAT, Kemal, (2009), “27 Mayıs Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler ve Toplumsal Kökenleri”, Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, (Çeviren: Güneş Ayas), 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 111-157.

KARPAT, Kemal, (2015), Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset, İstanbul: Timaş Yayınları.

KAZANCIGİL, Ali, (2014), “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık, 191-212.

LIPPHART, Arend, (1996), Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (Çeviren: E. Özbudun-E. Onulduran), Ankara: Yetkin Yayınları.

MARDİN, Şerif, (2014), “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Mer-

kez-Çevre İlişkileri”, (Çeviren: Şeniz Gönen), Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık, 115-147.

ÖZBUDUN, Ergun, (1993), Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZBUDUN, Ergun, (2012), 1924 Anayasası, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun, (2015), Anayasalcılık ve Demokrasi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2007), Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2013), “Siyasal Tarih 1960-1980”, Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Ed. Sina Akşin), 12. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 225-293.

SARIBAY, Ali Yaşar, (2001), Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler, İstanbul: Alfa Yayınları.

SCHMITTER, Philippe C. ve KARL, Terry Lynn, (1995), “Demokrasi Nedir... Ne Değildir?”, (Çeviren: Levent Gönenç), Demokrasinin Küresel Yükselişi, (Ed. L. Diamond-M.F. Plattner), Ankara: Yetkin Yayınları, 67-81.

SOYSAL, Mümtaz, (1969), Anayasaya Giriş, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası.

SOYSAL, Mümtaz, (1997), 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

TANÖR, Bülent, (2016), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 27. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YAZICI, Serap, (1997), Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Ankara: Yetkin Yayınları.

YAZICI, Serap, (2012), Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gazeteler:

Akşam, 12 Şubat 1966

Milliyet, 1 Şubat 1966

Milliyet, 12 Şubat 1966

Milliyet, 27 Mart 1966

Extended Abstract:

The main subject of the study is the 1966 presidential election and what happened during this election process. In this study, the tutelary democracy in Turkey aims to explain by focusing on what happened in the 1966 presidential election process. In this context, the concepts of “tutelary democracy” and “exit guarantees” were explained in the study.

The concept of tutelary democracy used in the study has been evaluated as a political structure in which institutions such as the army that are not accountable to the public are effective in political decisions to be implemented in a country, contrary to the political powers determined by elections.

The concept of “exit guarantees” is defined as the arrangements made by the military regime in order to maintain their power in the new period, even if the administration is transferred to civilians. In addition, exit guarantees have been evaluated as tools that will ensure the institutionalization of tutelary democracy in a country. Guarantees of exit are listed under five headings: Guardianship authority, reserved areas, orientation of the election process, irrevocable actions and actions of the military regime, amnesty and immunity prohibitions.

It is possible to find examples of all exit guarantees during the 1961 Constitution period. The continued influence of the army on elected politicians by ensuring that certain institutions, in which the military actively take part, are included in the constitution can be evaluated under the title of “guardianship authority”. The National Security Council, which was organized as a constitutional institution by the 1961 Constitution and gave a decisive role in the determination of the national security policy of the country, is an example of this situation. The authorization of the authorities that should belong to the elected authorities by the people to the unelected offices is considered as “reserved areas”. We can evaluate the new position of the National Security Council and the General Staff within the constitutional system within the framework of protected areas. As it is known, in the 1961 Constitution, the Chief of General Staff was held responsible to the Prime Minister instead of being attached to the Minister of National Defense. With this arrangement, increasing the position of the Chief of General Staff in the state hierarchy can also be interpreted as a privilege granted to the military. One of the guarantees of exit is that the military regime that left the power “directs the elections in its favor” in order to have a say in the new civilian administration to be established and to expand its powers. The simplest way of this is to elect the leader of the military authority that delegates the administration to civilians as the first head of state of the civilian administration. The election of Cemal Gürsel, the leader of the military administration, as the president in the first presidential election held during the 1961 Constitution is one of the typical examples of this exit guarantee. The Constitutional Court with the provisional article 4 of the 1961 Constitution with the provision that those who take and implement these decisions due to the decisions and practices taken during the military regime cannot be applied to any judicial authority with

the claim of criminal, financial or legal liability and the laws enacted during the military regime can be given as examples of the “non-cancellation of the actions and procedures of the military regime” and “amnesty and immunity prohibitions” listed under the heading of exit guarantees.

The presidential election of 1966, which is the main subject of the study, has been accepted as an example of directing the election process, which is among the exit guarantees.

The Justice Party (Adalet Partisi, AP), which was in power in the 1965 general elections, nominated Cevdet Sunay as a candidate instead of determining a civilian name it would determine as a presidential candidate. The concern that the armed forces would intervene was the determining factor in the decision of the Justice Party to support Sunay. The fact that the Justice Party, the inheritor of the Democratic Party (Demokrat Parti, DP), which was expelled from the administration with the 1960 military intervention, had to compromise with the army and the Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) and determine the president during the period when it was in power alone, shows that the effects of the military regime are still continuing.

With this study, it was concluded that the will of the military, not the political power determined by the people's vote, was the determining power in the 1966 presidential election. This situation has been recognized as an indicator of the presence of the tutelary democracy in Turkey.

Metaforik İmge Yinelemesi Bağlamında Ekrem Kahraman Resimleri Üzerine

About Paintings Of Ekrem Kahraman in The Context Of Metaphoric Image Iteration

Burcu GÖÇMENOĞLU *
Prof. Dr. Zühal ARDA **

Öz:

Bu araştırmada, resim sanatında bazı çağrışımlarla oluşan imge olgusuna ve yinelemesine değinilmiştir. Yaratıcı beyinler, hayal ettiklerini bazen kavramsal-laştırmakta zorlanacağı anlamları ifade edebilmeleri için metaforlara başvurmuşlardır. Metafor, soyut kavramları somutlaştırarak aralarında herhangi bir bağlantı olmaksızın istenileni anlatma çabasıdır. Böylece ifade edilmeye çalışılan şeye vurgu katıldığı gibi duygu da katılarak anlatım gücü arttırılmaktadır. Metaforik imge; sanatçının kendi yetenekleri doğrultusunda doğadaki herhangi bir nesneden etkilenerek ona yeni anlamlar yüklemesidir. Bu bağlamda Türk resminde önemli bir yere sahip olan ressam Ekrem Kahraman'ın sosyo-kültürel anlamda yaşamı incelenirken, resimlerinde tekrar eden imgelerin ortaya çıkışındaki etkiler araştırılmıştır. Bu araştırma metin ve eser analizi bölümünde çeşitli yazar ve düşünürlerin fikirleri ile desteklenmiş olup Kahraman'ın beş resminin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada literatür taraması ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Kahraman'ın çoğu resminde yinelediği imgeler, ıssız, doğal bir ortamda resmedilseler bile insan eylemlerinin tesiri altında görülmektedir. Yeryüzünde daire-

*Yüksek Lisans Öğr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, e-mail: burcugocmenoglu95@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8528-8434

** Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı, Gaziantep, Türkiye, email:arda.zuhal@gmail.com, orcid: 0000-0002-8574-6404

sel şekilde sıralanan taşlar ancak bir insan elinden çıkma olmalıdır. Resmin odak noktasında bulunan bulutlar, doğrudan doğruya hava kirliliği, iklim koşulları ve pek çok çeşitli kimyasal dönüşümler sonucu, gökyüzünde bir araya gelen oluşumlara vurgudur. Böylece resimde bulutların kimyasına doğru bir yolculuk yapılabilir ve bulutlar kimi zaman bir kirliliği ifade ederken kimi zaman da uçsuz bucaksız evrende yalnızlaşan insanı ifade ederler.

Araştırmanın sonucunda Ekrem Kahraman'ın eserlerinde tekrar ettiği imgele-
rin çağrışımlarına değinilmiş ve değerlendirilmiştir. Sanatçının gerçek bir biçimde doğaya ait görüntüleri kendi dilinde oluşturduğu, metaforik imgelerle tekrarlayarak özgün bir yoruma ulaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Metaforik imge, Ekrem Kahraman, Resim sanatı.

Abstract:

In this study, the phenomenon and the image formed by some associations in the art of painting are mentioned. Creative minds have used metaphors for the things they imagine due to the fact that they can have hard times conceptualising them. Metaphor is the effort to express the wanted by embodying abstract concepts without any links in between. In this way not only the thing that is desired to be expressed is emphasized but also the strength of the expression is increased. Metaphoric image; The artist is given new meanings by being influenced by any object in nature according to his own abilities. In this context, in the socio-cultural life of the painter Ekrem Kahraman, who has an important place in Turkish painting, the effects of the recurring images in his paintings were investigated. This research was supported by the ideas of various writers and thinkers in the text and work analysis section and was limited to the examination of 5 pictures of the Kahraman. Literature search and qualitative research method were used in the study.

Although the images that are constantly repeated in the most of the character's works are portrayed in deserted and national settings, they are seen to be under the influence of human acts. Rocks that are aligned in circular motion must only be off human's hands. The clouds on the focal point of the painting, are clearly emphasizing the outcomes that clustered in the sky caused by air pollution, climate conditions and many different chemical transformations. Thus, a trip can be taken to the chemistry of the clouds, while they can state the pollution, the clouds can also express the human who is getting lonely in the immense universe .

As a result of the research, the connotations of the images that Ekrem Kahraman repeated in his works were discussed and evaluated. It has been seen that the artist creates the images of nature in his own language and repeats them with metaphoric images and reaches an original interpretation.

Keywords: Metaphoric Image, Ekrem kahraman, Painting Art.

Giriş:

Yaşantılardan etkilenilerek ve duyu yoluyla edinilen izlenimlerle oluşturulan imge, sanatçının bir nesneyi ya da olguyu kendi açılımıyla resmedilmesi neticesiyle meydana gelen görüntülerdir. Sanatçıların yaratma aşamasında sıklıkla başvurduğu imge olgusu, o sanatçının kişilik özelliği ve yaşadığı döneme göre farklılıklar gösterir. Genellikle soyut bir ifadeyi somutlaştırarak yüzey üzerindeki biçimini farklı formlarla anlatma becerisine de metafor denir. Metafor özü itibariyle, soyut ilişkileri anlatmak veya formüle etmek üzere somut bir imgenin kullanılmasıyla ifade edilebilir. (Darisma, 2014, s:34)

Araştırmada, Çağdaş Türk sanatçısı Ekrem Kahraman'ın resimleri incelenirken sosyo-kültürel bağlamda yaşamının eserleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu çalışma Kahraman'ın 5 resmi ile sınırlandırılmıştır. Bilgiler literatür taramasıyla toplanmış, görüşme yöntemi ve ilgili kitaplar kullanılmıştır. Çalışmada metaforik imge söyleminin birçok sanatçı tarafından uygulandığı, tekrar tekrar yinlendiği halde üzerinde yeteri kadar durulmadığı tespit edilmiş, sanatçı Ekrem Kahraman'ın hayatının sanatına nasıl yansıdığı ve metaforik imge kavramının çeşitli yazar ve düşünürlerin fikirleriyle açıklanmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

“Platon'a göre imgelem gerçek kazandırılması gereken gerçekdışı bir imgelemi zihinde canlandırma yetisiyken Aristoteles'e göre edim halindeki duyumlardan türeyen bir harekettir. Descartes imgelemi ruhsal ve bedensel olarak ikiye ayrılır. Kant'da imgelem; bir nesneyi orada olmadığı zaman bile zihinde canlandırabilmektir. Santre'a göre ise varolmayan şeye yönelmenin bilincidir. Rollo May için imgelem aklın temelini oluşturan bir yapıdır.” (Bayav, 2009, s:110)

Metaforik imge kavramı doğmadan önce de insanlar tarafından kullanılmıştır. Buna ilk olarak büyü niyetiyle yapılmış mağara resimlerini örnek verebiliriz. Bu uzun ve gündün güne gelişen yolculuktan anlamalıyız ki, metafor ve imgenin bilincin eseri olarak sonsuz oluşunun ifadesidir.

Kahraman, çeşitli ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik yaptıktan sonra 1989'da görevden ayrılarak sanatçı yaşamı tercih etmiştir. Bu yaşamın içinde resim sanatının yanında şiir de vardır. Pek çok deneme yazıları ve plastik sanatlar alanında teorik yazılar yazmıştır. 9 Aralık 2018'de kişisel atölyesinde yapılan görüşmede “Şiir sözcüklerle yazılır, resim formlarla, felsefe kavramlarla yapılır.” diyen Kahraman, resimde yapamadıklarını şiirde yaptığını söylemiştir. Yazıları ve resimleri daima birbirini tamamlamaktadır. İmgenin, daima o güne kadar yan yana kullanılmamış sözcüklerin çarpışmasıyla oluştuğunu ifade etmiş ve dünya düzeninin de çarpışmalardan oluştuğunu eklemiştir (savaşlar, kılıçlar, dövüşler..). Resimlerinde sık sık çağdaş imgeyi kullanan ve yineleyen Kahraman'ın sanatçı kişiliğini Özdemir İnce, doğayı düzenleyen tanrı Demiourgos'a benzetir.

İnce; “Ekrem KAHRAMAN doğanın düzenini bozuyor ve onu yeniden düzenliyor. Anlaşılan, ne doğanın yaptığı rol dağılımından hoşnut ne de doğanın tasa-

rımlarını yerinde ya da yeterli buluyor. Görsel olduğu kadar felsefi bir uyumsuzluk söz konusu. Uyumsuzluk görsel düzeyde kalsa, kolay, gönlünce oyun oynayabilir ve bu gösteri de seyircinin hoşuna gidebilir. Ama görselden çok felsefi bir uyumsuzluk. Artık tanrının bile yol gösteremeyeceği bir çöl yolculuğunun başlangıcı. Görsel uyumsuzluk ressamın nesnelere uyguladığı rol dağılımına yansır; felsefi uyumsuzluk ise ressamı bir tür Demiourgos eylemine götürür. Demiourgos yani evren düzenleyici tanrı!..” diye ifade eder (Kahraman 2002: 429).

Ekrem Kahraman’da Tekrarlanan İmgeler

Ekrem KAHRAMAN, kendi dilinde oluşturduğu imgeleri sık sık yineleyerek düşüncelerini tuvale aktarmaktadır. Yineleme, bir gerçeği, zamanı ve malzemeleri değiştirerek yapılanda ısrar etmektir. Geçmişten günümüze bunu pek çok sanatçı yapmıştır. Ergin İnan’ın kullandığı böcekler, Ahmet Yeşil’in yün ipleri hatta; Lautrec’in kankan dansçıları, Van Gogh’un ayçiçeği ve tarlaları, Joseph Beuys’un kullandığı keçe ve yağ yeniden uygulama örneklerinden sadece birkaçıdır. Bu örnekleri dönemsel olarak da incelemek mümkündür. Resim sanatı ortaçağ döneminde kilise egemenliğinde olduğundan buradaki imgeler kutsallığı anlatır. Örneğin mum, bir çok ortaçağ eserlerinde inancın, aydınlığın ve umudu metaforik anlamıdır. Nitekim ilahi bir ışık olan haleler özellikle Giotto resimlerinde figürlerin ilahi bir kişi olduklarını ve önem teşkil ettiklerini anlatır.

1948 yılında Tarsus’ta dünyaya elen Kahraman’ın çocukluk ve gençlik yılları orada, büyük bir gökyüzü altında, bereketli topraklardaki pamuk yığınları ve tarlalarda geçmiştir. Sanatçı her zaman kırsal yerleri çok sevmektedir. Daima uçsuz bucaksız uzanan yeryüzünde doğaya ait görüntüleri ve dağlar silsilesi görmek istemiştir. Kahraman Çukurova resimlerini boyarken mevcut halini değil, çocukluğunda belleğinde kalan görüntüleri nostaljik bir duyguyla yapmıştır.

Kahraman, tarihin en eski yazılı destanı olarak bilinen Gılgamış Destanı’na sadık kalmadan çeşitli kayıp bölümlerini kendi akışı içinde tamamlayarak yeni bir kitap yazmış ve “Gılgamışın Yaprakları” ismini vermiştir. Efsanevi Uruk kralı Gılgamış, Fırat’ın kıyısındaki söğüt ağacının arasında dolaşır ve rüzgarda söğüt ağacının yapraklarından çıkan sesi dinler. Ayrıca destan çamur tabletlere yazılırken günümüzde metinlerin sayfalara-yapraklara yazılmasıyla oluşan benzerlik sanatçıya ilham olmuştur. Bu iki nedenle Kahraman, kitabının başlığını bu şekilde oluşturmuştur. Böylece imgenin sanatçıya yansımasının “yaprak” olduğu görülmektedir.

Görsel1: Ekrem Kahraman, "Çocukluğum O En büyük Çukurova",
100x200cm, T.Ü.Y.B, 1983

Bugün yaptığı resimlerde -direkt Çukurova ile ilgili görünüm olmasa da- gökyüzü ve yeryüzü ayrımının soyutlaşarak devam ettiği görülmektedir. Bu doğrudan yaşamının başlangıcı olan yerlere yönelik bir eğilimin ifadesidir.

"Esasen hayalperest bir çiftçiyim ben ve resimlerim topraklarımdır.

Herkesten çok havaya ve toprağa aitim.

Gökyüzüne toprak, yeryüzüne yağmurum.

Belki de ressam olmasaydım iyi bir çiftçi olurdu!" (Kahraman 2002: 197)

Filozof yanının yeteneğinden daha ağır bastığını düşünen Kahraman, kendi tarzını oluşturarak günümüzde bir Ekrem Kahraman peyzajı oluşturmuştur. Bununla ilgili olarak "...sanatın evrensel birikiminden, özellikle de peyzaj izleme hazırlığından hiç çekinip gocunmadan yararlanan bir çizgiyi sürdürüyorum. Bu çizide temel olan, doğasal öğeler taşıyan ve salt bir resimsel atmosfer yaratmayı hedefleyen bir tavidir." söyler (Şimşek 2008: 35).

Görsel 2: Ekrem Kahraman, İsimsiz, 110x110cm, TÜ.Y.B, 1990

Fatoş Yunus Büyükkuşoğlu Koleksiyonunda bulunan görsel 2'deki isimsiz eserinde ufuk çizgisinin resmin çok altında kaldığından çok geniş bir gökyüzü görülmektedir. Bu uçsuz bucaksız gökyüzü çoğu resimlerinde geniş alanlar olarak yer alır. Yukarıda bir ucu yuvarlak diğer ucu sivri oval şeklinde bir bulut mevcuttur. Altında benzer şekilde, daha küçük bulutlar tekrarlanmıştır. Yeryüzündeki ıssız düzlükte bol miktarda taş figürleri bulunur. Bazı taşlar gelişigüzel yerleştirilirken, bazılarıyla bir çember oluşturulmuş ve bu çemberin içlerinde kuru ağaçlar ya da dalları eklenmiştir. Çevre çalı şeklindeki çiçeklerle süslenmiştir. Ayrıca zeminin ortasında iki tane, dallardan çok daha uzun çubuklar vardır. Aynı çubuğun belli belirsiz görüntüsü gökyüzünün tam ortasında da bulunmaktadır. Gökyüzü koyu gri renklerden aşağıya doğru yavaş yavaş sarılaştığını ve kendisini ekru rengine bıraktığını görülmektedir. Kullanılan gri renginin içindeki morlarla sarı tonları kontrastlığı oluşturmuştur. Bulutların ışığı alan yüzeyleri parlaklaştırılırken gölgede kalan yerleri koyu lekelerle gölgelendirilmiştir. Bu anlayış, eserin genelinde hakimdir.

Kahraman'ın çoğu resminde yinelendiği gibi ıssız, doğal bir ortamda insan eylemlerinin tesiri görülmektedir. Yeryüzünde dairesel şekilde sıralanan taşlar ancak bir insan elinden çıkma olmalıdır. Resmin odak noktasında bulunan bulutlar, doğrudan doğruya hava kirliliği, iklim koşulları ve pek çok çeşitli kimyasal dönüşümler sonucu, gökyüzünde bir araya gelen oluşumlardan ibarettir. Böylece resimde bulutların kimyasına doğru bir yolculuk yapılabilir ve bulutlar analiz edilebilir. Gökyüzü, düz bir yapı gibi kullanılarak bulutların hemen altına gölgelerini düşmesiyle antagonizma (tezatlık) oluşmuştur. Resimdeki 3 çubuğun bir renk skalası olduğu görülmektedir. Bu skalaların üzerinde tüm resimde hakim olan renkler uygulanmıştır.

Görsel 3: Ekrem Kahraman, “İçim Kaynar Kar, Sımsıcak Çukurova”, 90x110 cm, T.Ü.Y.B. 1983

Ekrem Kahraman, 1983 yılında yaptığı “İçim Kaynar Kar, Sımsıcak Çukurova” adlı eserinde hafif, yumuşak ve çıplak kıvrımlardan oluşan uçsuz bucaksız bir ovanın resmi görülmektedir. Resmin genelinde beyaz, sarı ve kahverengi tonları hakimdir. Açık kompozisyon olan bu tabloda geniş, parçalı bulutlu bir gökyüzü vardır. Tablonun isminden de anlayacağımız üzere Çukurova’da, pamuk tarlalarında çalışan yüzlerce işçi tarlayı hasat etmektedir. Gökyüzünde kullanılan kızılıklar yeryüzündeki toprakla, gökyüzündeki bulutların rengiyle yeryüzündeki pamukların rengi benzerlik gösterir. Ayrıca topraktaki kahverengi renklerin arasında kullanılan koyu mor renkleriyle kontrastlık oluşturulmuştur.

Bir dağ yamacından düzlüğe bakılıyormuş gibi algılanan espasta, gökyüzündeki ve topraktaki altın sarısı renklerin hakimiyetiyle samimi bir algı oluşturulmuştur. Bu uçsuz bucaksız sararmış tarlalarda yüzlerce çalışan insan figürü ön planda çok daha anlaşılabilir formlardayken uzaklarda pamukların arasında kaybolmaktadır. Böylece perspektif başarılı bir derecede kullanılmıştır. Hatıralardan ya da bir yeri yaşatmaya devam ettirmekten sanat eserine doğru giden eserlerde sanatçı, hem evrensel özellikler taşıyan hem de yerel hayatı anlatan bir dil oluşturduğu görülmüştür.

Görsel 4: Ekrem Kahraman, “Uyku ve bir Zamanlar”, 45x58cm, T.Ü.Y.B., 1988

Ekrem Kahraman'ın Zeynep-Nezihi Kemer Koleksiyonunda olan görsel 4'deki eserinde sarı ve kahverengi hakimdir. “Uyku ve bir Zamanlar” adlı resimde mekan çizgisi resmin altında olduğundan geri kalan geniş yüzey gökyüzüne ayrılmıştır. Gökyüzü çok koyu kahverengiler ve siyah renkle başlarken beyaz tonlardaki bir ışık huzmesiyle kendisini turunculara ve sarılara bırakmaktadır. Resmin odak noktası olan çadır, bir cebinliği andırır. Transparan beyaz renkte olan bu çadırın tülleri soldan esen hafif rüzgarla dalgalanır. Çadır kuru olduğunu düşündüğümüz birkaç ağaç dalıyla tutturulmuştur. Aynı ağacın benzerinin daha uzun olanını resmin sol tarafında da görülmektedir. Yeryüzünün çıplak, yumuşak tepelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Tam çadırın önünden geçen bir yol ya da gökyüzündeki huzmenin yansımasından oluşan yerdeki aydınlık, huzmenin renklerini taşımaktadır. Ayrıca mavi, turuncu ve beyaz renklerdeki fırça darbeleriyle çalılıarı andıran çiçekli bitkiler yapılmıştır.

Resmin merkezinde olan çadır, yerel bir hayatîyetin ifadesidir. Çadır dünyanın her yerinde doğada kullanılan bir barınak çeşididir. Fakat bunların formları yöreye göre farklılık gösterir. Bu biçimiyle gördüğümüz form bize Kahraman'ın çocukluğunda altında vakit geçirdiği Çukurova tentelerini, çadırlarını anlatmaktadır. Bu tül cebinlik, incecik yüzeyiyle huzuru ve dinginliği anlatır. İsminden de anlaşılacağı üzere geniş bir boşluğun içinde huzurlu bir uyku tasvir edilir. Resimde diğer tüm plastik formların doğada var olduğunu görüyoruz. Yerel malzemenin, yerel olduğunu unutturmadan evrensel bir dilde yapılmış eserdir. Buradaki en büyük imge ıssızlığın ve sükunetin olduğu bir doğa görüntüsünde insan figürü olmadan, insani olanı anlatma çabasıdır.

Görsel 5: Ekrem Kahraman, “Görsel Farklılık Uygurlığı” 200x185cm, T.Ü.Y.B., 2014

“Farklılık Uygurlığı” adlı (görsel 5) eserde tuval yüzeyinin yarısından fazla alanı turuncu geri kalan kısım ise kahverengidir. Bu kahverengi alandan yukarıya doğru aynı renkler püskürtülerek taşınmış, resimde bütünlük sağlanmıştır. Ayrıca bu renge mavi renkler püskürtülmüş, renkler zenginleştirilmiştir. Resmin sağ kısmının iki farklı rengin birleştiği yerde büyük oval bir bulut görülmektedir. Bulutun alt kısmına ve yanlarına bir ışık çarpmış gibi parlak renkler verilmiştir. Eserin ortasında açık renk eğik bir leke, hemen üzerinde ters bir trafik konisi boyanmıştır. Bu koniler üst yüzeyde iki yatay şekilde olmak üzere bir tane de alt yüzeyde vardır. Ortada da silindirik şeklinde sarı bir form vardır. Tüm bu şekiller koyu kahverengi ve siyah düşen gölgeleriyle resmedilmiştir.

Kahverengi bölümün yeryüzü, turuncu kısmın ise geniş bir gökyüzü olduğu algılanmaktadır. Bulut, ufuk çizgisinin altında yeryüzüne çok yaklaşmıştır. Resmin genelinde ışık alan bölümler parlak ve açık renklerdeki lekelerle resmedilmişken bunun, bulutun en altta ve yeryüzüne yakın bölümüne uygulanması tezatlık oluşturulmuştur. Kahraman’ın resimlerinde yeryüzü olduğu kadar gökyüzü kavramı da çok önemlidir. Sanatçı, gökyüzünü bir yüzey gibi kullanıyor, izleyiciye de düz bir duvar hissi yaratıyor denilebilir. Parça, gökyüzüne yerleştirildikten sonra altına gölgesi düşürülmüştür. Resmin diğer kısımlarındaki objeler adeta hareketsiz,

boşlukta asılmış gibi durmaktadırlar. Tüm bu objeler, aslında şehir hayatının tam da ortasında bulunması gerekiyorken ıssız bir doğa görüntüsüne yansıtılarak tezat bir durum yaratılmıştır. Buradaki imgeyle, kutsal bir doğallık sahnesinde “insanın doğaya müdahalesi” anlatılmaktadır.

Görsel 6: Ekrem Kahraman, “Dünyanın Görünümü”, 205x205cm, T.Ü.Y.B, 2014

”Dünyanın Görünümü” adlı eserde, genel olarak kahverengi renk hakimdir. Geri kalan renkler ise gri tonlardadır. Resmin alt yüzeyi siyaha yakın bir kahverengi, üst kısmı ise daha açık bir renkle boyanmıştır. Düz uzanan toprakların bitiminde belli belirsiz baz istasyonları görülmektedir. Gökyüzünün sağ üst kısmında asılı kalmış gibi bir görüntüsüyle kahverengi bir leke mevcuttur. Bu lekenin üzerinde tek katlı müstakil bir ev ve kurumuş çıplak bir ağaç görülmektedir. Resmin üzerine çeşitli küçük renkler püskürtülmüştür. Lekesal olarak yoğun boya tabakası göze çarpmaktadır.

Tablonun isminden ve renklerin soluk griliğinden anlaşıldığına göre Kahraman, günümüz yaşam düzeninden pek de memnun değildir. Artık huzurun ve dinginliğin yerinde, bizi sarıp sarmalayan yaşanmışlıktan uzak bir tekinsizlik belirmiştir. Bunun sebebi yeryüzünde kutsal özgürlüğün ve doğallığın tam ortasında baz istasyonlarının bulunmasıdır. Buradaki imge, baz istasyonun kendisi değil, insan olmadığı halde insana ait bir şeyler bulunuyor olmasıdır. Hele ki bu doğa görüntüsüne yabancı bir iz bırakıyorsa..

Resmin üstünde bulunan boya kalıpları, resim bitiminde tüple birkaç yere dokundurulmuştur. Bu parmak kalınlığındaki lekelerin üzerinde spatül gezdirilerek yaydırılmıştır. Böylece sıkılan boyalar işaret edilerek ‘bu resim, bu renklerle yapıldı’ mesajı verilir. Ekrem Kahraman resimlerine kuramsal olarak bakıldığında anlatımcı kuram içinde yer aldığını söylemek mümkündür.

Kahraman; “Ailemle geçinememedim. Birkaç tarla vardı. Oraya giderdim. Pamuk tarlaları baharda ekilir. Ev uzak olduğu için geceyi de orada geçirirdik. Okul zamanında da giderdim oraya. Babam “Tarla yerinde duruyor mu?” diye takılırdı.” söyler.(Kahraman,2002, sf:106) Sanatçının, bu ifadeyle kırsal yerlerin dinginliğini çok gençken keşfettiği anlaşılmaktadır. Doğaya dair bu keşif sanatını da bu yönde biçimlendirmesiyle ortaya özgün eserler çıkarmıştır. Bu eserler genelde sonsuz boşluklar üzerindeki insan elinden çıkma objelerin ön plana atılmasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca birçok resminde düğme figürlerine, mimari çizimlere, elle yazılmış yazılara ya da şablonlara yer verilmiş ve bunlar çoğu resminde yinelenmiştir.

Sonuç:

Sanatçılar eserlerini oluştururken yaşamlarında etkili olan birçok imge eserlerinde yer alır. Resimde metaforik imge, soyut olarak düşünülmüş bazı kavramları çağrıştıran öğelerdir. Ekrem Kahraman'ın resimlerinde düşüncenin izleri olan yeryüzü ve gökyüzü, çadır, bulut, trafik konileri, düğmeler, geometrik biçimlerdeki çubuklar ve renk skalaları, mimari çizimler, elle yazılmış bir yazı ve ya şablon imgelerin yinelenerek devam ettiği görülmüştür. Bunun sonucunda yaşamındaki birikimlerden yola çıkarak ve hatıralardan sanat eserine doğru giden eserlerde sanatçı, hem evrensel özellikler taşıyan hem de yerel hayatiyeti anlatan bir dil oluşturmaktadır. Resimlerinde gerçekliğe götürmek değil yeni bir gerçeklik yaratmaya yönelik anlayışta, insan figürü olmadan insanların orada olduğuna dair imalar (imgeler) vardır. Kahraman'ın resimleri felsefi bakış açısıyla yapılan resimlerdir. Özetle figür kullanılmadan insani olanı gösterir. Zira çadır, insanın olmadığı yerde olmayacaktır. Dolayısıyla resimlere girmiş pek çok plastik formun altında yatan metaforik imgeler biraz da izleyicinin yorumuna bırakılmıştır. Ayrıca şiirleri ve resimleri birbiriyle örtüşmektedir.

Kahraman'ın metaforik imge bağlamında yinelenen 5 resmi örnek alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda, bir dağ yamacından düzlüğe bakılıyormuş gibi algılanan mekanda; taş, çadır, bulutumsu bir görüntü ve bu öğelerin yeryüzü ve gökyüzüyle hepsinin oluşturduğu salt bir imge kanısı vardır: Issız bir yeryüzü ama yaşama dair her şey...

Kaynakça:

Bandırma Belediyesi (2015) Karşılıksız Ütopya, Ekrem Kahraman (hızl. Savaş Çekiç), İstanbul: Overprint

BAYAV, Deniz (2009, Aralık), “Resim Sanatında ve Sanat Eğitiminde İmge”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11/2: 105-122

BOZKURT, Nejat (2004) Sanat ve Estetik Kuramları, Bursa: Asa Kitabevi, 4.bs

Draaisma, Douwe (2014), Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi, (çev. Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları

KAHRAMAN, Ekrem 2002, Ateşin Peşinde, İstanbul: Dünya Yayıncılık

KAHRAMAN, Ekrem 2002, Aradığım Yerlerde Değilim Artık, İstanbul: Dünya Yayıncılık

May, Rollo (2018) Yaratma Cesareti, (hızl. Müge Gürsoy Sökmen), İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 4. Basım

SU, Süreyya (2014), Çağdaş Sanatın Felsefi Söylemi, İstanbul: Profil Yayıncılık

Extended Abstract:

In this research, the image phenomenon that is formed by certain connotations and its repetition in painting art is mentioned thoroughly. Creative minds have used metaphors to express what they imagine due to the fact that most of the time they can have difficulties conceptualizing . Metaphor is the effort to express the wanted by embodying abstract concepts without any links in between. Thus, the thing that was wanted to be expressed is emphasized and the strength of the expression is increased. Metaphorical image is attributing a meaning, in accordance with the artist's talent, to any object in the nature that the artist is influenced by. In this regard, the life of Ekrem Kahraman, who has a prominent place in Turkish art, was analyzed from a socio-cultural perspective alongside researching the effects that brought about the occurrence of repetitive images in his paintings.

This research and work analysis part is supported by the thoughts of various authors and philosophers. It is limited to the the five paintings of Kahraman. A literature survey and qualitative research method were used. In the conclusion of the research, the repetitive images and their connotations in Ekrem Kahraman's works is evaluated. It was observed that the artist is re-creating the scenes that belong in the nature in his language and approaching a unique style by repeating these scenes with metaphorical images.

The images which are created by the impressions of the experiences and through senses are the scenes that occur as a result of the artist's portrayal of an object or a concept through his frame of mind. This phenomenon that the artist refers during creating stages depends on his characteristics and the period he lives in.

Even before a metaphorical image notion was acknowledged, it had been used by people . For instance, the cave drawings that were initially drawn with the intention of sorcery in ancient times are an important example. From this journey that has been developed day by day, it can be understood that a metaphor and an image are the expressions of the infinite existence that is the magnum opus of consciousness.

Ekrem Kahraman transfers his images which he creates in his style to the canvas by repeating them often. Repeating is insisting on a certain thing by changing reality and materials. Many artists have used this technique in their artworks. The beetles Ergin İnan used, the wool yarns of Ahmet Yeşil, Lautrec's Rockettes, Van Gogh's sunflower fields and the technique of application of the oil and the felt used by Joseph Beuys are only a small number of examples. It is also possible to analyze these examples periodically. Because the art was under the influence of the church in Medieval times, the images that were used were often about divinity. For example, in most Medieval works, a candle is the metaphorical expression of faith, enlightenment, and hope. Especially in the works of Giotto, it can be understood that nimbuses which are sacred and heavenly lights, are used to emphasize the figures which are divine and hold importance.

Kahraman who was born in 1948, Tarsus, spent his early childhood and teenage years in Tarsus' fruitful lands rolling around in piles of cotton under a big bright sky. The artist has always loved rural areas therefore he wanted to display natural scenes that stretch out on the endless ground. When painting Çukurova, Kahraman always portrayed the scenes that he recollected from his childhood instead of portraying the current state. Although in his current works there aren't direct scenes that are related to Çukurova, it can be observed that the division of the sky and the ground continues. This is forthrightly the expression of an inclination towards the places that are the beginnings of life. The tent which he displays in his works is a statement of a regional vitality. The forms of a tent depend on the region and the local community. The form we see in his works describes the Çukurova, sunshades under which he spent his time in his childhood.

Just like the ground, the concept of the sky is also quite important in Kahraman's paintings. It can be said that the artist uses the sky almost like a surface and gives the viewer a new feeling: a plain wall. The cloud's shadow is illustrated after being placed in the sky. On the other parts of the painting, the objects are almost like they are motionless and hung in the air. Although all these objects are supposed to be in the center of the urban life, by picturing them in a deserted nature scene, the artist created a contradictory situation.

Human interference with nature is also expressed through images. The works involve man-made objects that are portrayed in infinite spaces. Buttons, architectural drawings, and scriptures are also involved in many of his paintings and these images are repeated in his works.

When forming their works, the artist includes images that are influential in his life. It has been observed that in Ekrem Kahraman's works, ground, sky, architectural drawings, hand-written scriptures, tents, clouds, traffic cones, buttons, geometrical sticks, color schemes which all are traces of his thoughts, are continuously used.

Consequently, the artist creates a style that holds local characteristics based on his experiences. The insight is creating a new reality so the images he uses are reminders of humans without using actual Human figures. Kahraman's paintings are done with a philosophical perspective for there wouldn't be tents if there aren't any people. Therefore the images are mostly open-ended. Also, his paintings and poems match up.

Kahraman's 5 paintings that repeat metaphorical images are taken as an example for analyzing. In that context, the location in which a lowland can be seen from a mountainside, rocks, tents, clouds and their relation with the ground and the sky got an absolute image sensor which is a deserted world; but everything regarding life.

Klasik Türk Müziği Makamlarının Minör/Majör Depresyon Hastalarının Üzerindeki Duygu Değişimlerine ve Tedavi Süreçlerine Etkilerinin Beyin EEG Sinyalleri Kullanılarak Analiz Edilmesi Potansiyelinin Meta-Sentez Yöntemi ile İncelenmesi

Investigation of the Potential of Analyzing the Effects of Classical Turkish Music Makams on Emotion Changes and Treatment Processes on Minor / Major Depression Patients Using Brain EEG Signals by Utilizing Meta-Synthesis Method

Naciye HARDALAÇ *,
Hüseyin YAŞAR **,
Pınar AKDEMİR ÖZİŞİK ***

Öz:

Müzikle tedaviyi sistemli olarak ilk defa kullanan Türklere, bu tedavi yöntemi yaklaşık 6000 yıl kadar eskiye dayanmaktadır. Modern bilimin gelişimine paralel olarak müzikle tedavi üzerine bir çok literatür çalışması gerçekleştirilmiştir. Klasik Türk Müziği makam esasına dayanan bir Türk müzik türüdür. Klasik Türk Müziği ile müzik terapisi çok eski dönemlerden itibaren uygulanmasına rağmen bu kapsamdaki uluslararası modern literatür çalışmalarının gerçekleştirilmesine ancak 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren başlandığı görülmektedir.

Müzik dinlemenin beyin EEG (Elektroensefalografi) sinyallerine etkisinin incelenmesine ilişkin ilk çalışmalar 1980’li yılların başlarında yapılmıştır. Literatürde dinlenen müzik eserinin beğenilip beğenilmediği ya da hangi duyguları uyandırdığının beyin EEG sinyalleri ile tahmin edilmesi-sınıflandırılması yönünde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, son yıllarda yapılan literatür çalışmaları dikkate alındığında müzik terapisinin oluşturduğu EEG sinyallerinin mühendislik analizi ile hastalığın gidişatı üzerindeki tıbbi değerlendirmelerin birlikte yapıldığı multi-disipliner literatür çalışmalarında artış görülmektedir. Müzik ile

*Doç Dr., Müzik Eğitimi Bölümü, Gazi Üniversitesi, Ankara, nhardalac@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-9380-2640.

**Elektrik-Elektronik Yüksek Mühendisi, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Ankara, mirhendise@gmail.com, ORCID ID 0000-0003-2972-7441.

***Prof Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi, Beyin ve Sinir Cerrahisi Anabilim Dalı, Ankara, pinar.akdemir.oz@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-9630-0707

beyin EEG sinyalleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda kullanılan müzik eserlerinin, çalışmayı yapan ekiplerin etnik ve kültürel kökenlerinin de etkisiyle genellikle Klasik Batı Müziği, Klasik Hint Müziği, Rock Müzik, Klasik İran Müziği gibi müzik türlerinden seçildiği görülmektedir. Sınırlı sayıda olmakla birlikte Klasik Türk Müziği ile beyin EEG sinyalleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda gerçekleştirilmiştir.

Depresyon; uyaranlara karşı duyarlılığın azalması, girişim gücünün ve kendine güvenin yiterek umutsuzluğun, karamsarlığın güçlenmesi biçiminde beliren ruhsal bozukluk hali olarak tanımlanabilir. Depresyon genel olarak majör depresyon ve minör depresyon olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Sağlık Bakanlığının antidepresan kullanımına ilişkin verileri yıllık ortalama % 10 civarında bir artışa işaret etmektedir. Ayrıca, bu veriler depresyonun ülkemiz adına bir hastalık olmaktan ziyade bir halk sağlığı problemine dönüşmek üzere olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu meta-sentez çalışmasında literatür üzerinde kapsamlı bir inceleme yapılarak Klasik Türk Müziği makamlarının minör/majör depresyon hastaları üzerindeki duygu değişimlerine ve tedavi süreçlerine etkilerinin beyin EEG sinyalleri kullanılarak analiz edilmesine yönelik potansiyelinin incelenmesi ve açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmanın araştırmacıların konu hakkında multi-disipliner çalışmalar yapmalarını teşvik edeceği ve kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Müzik Analizi, Müzik Tedavisi, EEG Sinyalleri

Abstract:

The method of treatment with music is based on a past of approximately 6000 years and was implemented by Turks who used music therapy systemically for the first time in the world. In parallel to the development of modern science, many literature studies on music treatment have been carried out. Classical Turkish Music is a Turkish music genre based on makams. Although Classical Turkish Music and music therapy have been practiced since ancient times, the international modern literature studies in this scope have been started only in the second half of the 2000s.

The first studies on the effect of listening to music on EEG (Elektroensefalografi) signals of brain were made in the early 1980s. Numerous studies have been carried out in order to predict whether any musical work listened was admired by the listener or not, and what kind of emotions were aroused in the course of listening by using EEG signals of brain and to classify them. Besides, considering the literature studies conducted in recent years, there is an increase in the studies of multi-disciplinary literature in which the medical analysis of the EEG signals generated by music therapy and medical evaluations on the course of the disease are made together. It is seen that the musical works used in the studies examining the relationships between music and brain EEG signals are generally selected from music genres such as Classical Western Music, Classical Indian Music, Rock Music and Classical Iranian Music due to the ethnic and cultural origins of the teams. Although limited in number, it has been conducted some studies investigating the relationship between Classical Turkish Music and EEG signals of Brain.

Depression can be defined as, a state of mental disorder that manifests itself as reduced sensitivity to stimuli, an ever-intensifying despair and pessimism in company with a lack of initiative power and self-confidence. Depression is generally examined in two groups such as major depression and minor depression. The data related to the use of antidepressants issued by the Ministry of Health indicate an increase of around 10% per year. Moreover, this data clearly reveal that depression is about to turn into a public health problem rather than being only a disease, in our country.

In this meta-synthesis study, it is aimed to examine and reveal the potential of Classical Turkish Music makams on the effects of emotion changes and treatment processes on minor / major depression patients by using brain EEG signals. It is considered that the study carried out in this context will encourage and facilitate the researchers to carry out multi-disciplinary studies on the subject.

Key Words: Music Analysis, Music Therapy, EEG Signals

Giriş:

Müzik duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri, düzenli ve uyumlu seslerle estetik bir yapıda anlatan bir bütündür (Uçan 1985). İnsanın müzik ile ilişkisi anne karnında başlar. Annenin kalp atışları çocuk için bir müziktir. Bu sebeple bebek doğumundan sonra anne göğsünde kalp atışı ile sakinleşmektedir (Uçan 1985, İbiş Babacan 1998). Müzikle tedaviyi sistemli olarak ilk defa kullanan Türklerde, bu tedavi yöntemi yaklaşık 6000 yıl kadar eskiye dayanmaktadır. Eski Türklerde Şaman adı verilen din adamları müzik, ritim ve dans ile tedavi seansları yapmaktaydılar. Tarihte Mısır, Çin, Hindistan, Yunan ve Roma medeniyetlerinde müziğin tedavi amaçlı kullanıldığı bilinmektedir (Kıyım 2017). Müzikle tedavinin izlerine din kitaplarında bile rastlanmaktadır. Zebur'da, Davut Peygamberin dönemim kralı Saul'un ruhsal yükselişlerini yatıştırmak için enstrüman çaldığı ve şarkı söylediği ifade edilmektedir (Yiğitbaş 2017, Şengül 2008). Yine İslam devletlerinde, Zekeriya Er Razi, Farabi ve İbni Sina gibi bilginler müziğin tedavi edici etkisi üzerine araştırmalar yapmışlardır (Kıyım 2017). Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurulan şifahaneler vasıtasıyla müzikle tedavide önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda; Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Yıldırım Bayezid Darüşşifası müzik ile tedavinin uygulandığı önemli tıp merkezleri olmuştur (İbiş Babacan 1998, Şengül 2008). Yakın geçmişte de müzik ile tedavi yaygın olarak kullanılmıştır. 1926 yılında ilk Müzik Terapi Derneği, Maud Ilsen tarafından, ulusal hastanelerde kullanılmak üzere "Müzik Terapisi Derneği" adıyla kurulmuştur (Kıyım 2017). Takip eden süreçte başta Avrupa'da olmak üzere bir çok ülkede müzik terapi dernekleri ve tedavi enstitüsü kurulmuştur. Dünyada müzik terapisinin tarihi ve eğitiminin incelenmesi sonucunda; Avrupa, Amerika, Asya, Afrika ve Okyanusya olmak üzere Dünya'da müzik terapisiyle ilgili tarih, dernek ve eğitim alanında gelişme gösteren toplam 53 ülke bulunduğu bildirilmektedir (Kıyım 2017).

Klasik Türk Müziği makam esasına dayanan bir Türk müzik türüdür. Klasik Türk Müziği, Klasik Batı Müziği ve Hint Müziği ile beraber dünya üzerinde süreklilik ve gelenek oluşturma bakımından mevcut birkaç klasik müzik türünden birisi olarak kabul edilir (Wikipedia(1) 2019). Klasik Türk müziği tarihsel açıdan incelendiğinde altı döneme ayrılmaktadır (Ak 2009). Oluşum dönemi 10. ile 15. yüzyıl arasında Farabi ile başlayan Timurlenk'in ölümü ile sonlanan Klasik Türk Müziğinin nazari yönleri ile açıklandığı ve yazıya döküldüğü dönemdir. Dönüşüm dönemi ise oluşum döneminin sonu ile başlayan ve 16. yüzyılın başlarında Yavuz Sultan Selimin tahta çıkması ile sonlanan dönem olup bu dönemde ses perdeleri ve makamlar üzerinde bir takım nazari değişiklikler yapılmıştır (Aydar 2018). Osmanlı İmparatorluğunun ilmi yönden en parlak dönemlerinden birini yaşaması bu dönemde yaşanan dönüşümlerin ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden birisidir. 16. ve 17. yüzyıllar arasında dönüşüm döneminde ortaya çıkan müzik nazariyesi ve temelleri üzerine inşa edilmiş eserlerin saray ve müzik meclislerinde icrasının gerçekleştiği klasik dönem yaşanmıştır. 17. yüzyıl ile 18. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman diliminde Avrupa'da ortaya çıkmış Barok ve Rokoko akımları Klasik Türk Müziğini de etkilemiş ve son klasik dönem ortaya çıkmıştır. Tanzi-

mat Fermanı ile Cumhuriyetin İlanına kadar olan süreçte romantik dönem, Cumhuriyetin ilanı ile müzik yaklaşımlarda ortaya çıkan değişimlerle çağdaş dönem yaşanmıştır. Klasik Türk Müziğinin başlangıcının yüzyıllar öncesine dayanması ne kadar köklü temellere oturduğunu, yaşadığı değişimler ise ne denli büyük bir birikimi barındırdığını açıkça göstermektedir. Klasik Türk Müziğinde, ses dizilerinin belli kurallar çerçevesinde kullanılması ile makamlar oluşur (Aydemir 2010). Klasik Türk Müziğinde hali hazırda ortaya çıkmış 600'e yakın makam bulunmaktadır. Bu makamlar basit makamların birleşmesi veya basit ve birleşik makamların göçürülmesi (şedd) ile ortaya çıkar. Basit makamlar Çargah, Rast, Uşşak, Hüseyini, Hicaz, Kürdi, Buselik, Segah, Saba, Nikriz, Hüzzam, Ferahnak olarak sıralanabilir. Klasik Türk Müziğinde kullanılan başlıca enstrümanlar ise Kanun, Ney, Kemeçe, Ud ve Yaylı Tamburdur.

Ünlü filozof ve bilim adamı Farabi müzik makamlarının insanda hangi duyguları uyandırdığı konusunda bazı sınıflandırmalar geliştirmiştir (İbiş Babacan 1998). Farabi'ye göre; Rast makamı neşe-huzur, Rehavi makamı sonsuzluk fikri, Kuçek makamı hüznün ve elem, Büzürk makamı korku, Isfahan makamı hareket kabiliyeti ve güven hissi, Neva makamı lezzet ve ferahlık, Uşşak makamı gülme hissi, Zirgüle makamı uyku, Saba makamı cesaret, Buselik makamı kuvvet, Hüseyini makamı sükûnet ve rahatlık, Hicaz makamı tevazu (alçakgönüllülük) hissi uyandırmaktadır (İbiş Babacan 1998). Farabi makamların iyi geldiği hastalık ve rahatsızlıkları da sıralamıştır. Buna göre; Rast makamı felç ve akıl hastalıklarına, Irak makamı korkuya, Isfahan makamı zihni açmaya ve zekâyâ, Zirefkend makamı sırt ve mafsâl ağrıları ile kulunca, Rehavi makamı baş ağrılarına, Neva makamı kadın hastalıklarına, Zirgüle makamı kalp hastalıklarına, Hicaz makamı idrar zorluklarına, Buselik makamı bel ağrısına, Hüseyini makamı karaciğer, mide ve sıtma hastalıklarına karşı iyi gelmektedir (Kurdoğlu 1967).

Depresyon; uyaranlara karşı duyarlılığın azalması, girişim gücünün ve kendine güvenin yiterek umutsuzluğun, karamsarlığın güçlenmesi biçiminde beliren ruhsal bozukluk hali olarak tanımlanabilir (Wikipedia(2) 2019). Depresyonun başlıca nedenleri erken ebeveyn kaybı, madde ve alkol kullanımı, anksiyete bozuklukları, düşük sosyo-ekonomik düzey, ayrı yaşama, boşanmış olma, işsizlik, daha önce depresyon geçirmiş olma, yakın zamanda önemli yaşam olayları, stres etkenleri, kişilik yapısı, çocukluk döneminde cinsel veya fiziksel kötü davranılma öyküsü, bazı ilaçlar, tıbbi hastalıklar veya hormonal değişiklikler, şehir yaşantısının (trafik, yoğunluk vb.) olumsuz etkileri olabilir. Depresyon genel olarak majör depresyon ve minör depresyon olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Minör depresyon hafif depresyon olarak da isimlendirilir. Minör depresyon majör depresyon kadar ağır olmamakla birlikte depresyonda görülen belirtilerin birçoğu minör depresyonda da kendini belli edebilir (Nelson 2016). Minör depresyonda majör depresyon kadar ölüm veya intihar görülmez. Ancak, minör depresyonun tedavi edilmediği takdirde majör depresyona dönüşme ihtimali oldukça yüksektir (Nelson 2016). Majör depresyonun tedavisi zahmetli, uzun ve pahalıdır. Bu sebeple diğer hastalıklarda olduğu gibi minör depresyonda teşhis ve tedavinin zamanında yapılması büyük önem arz etmektedir.

Depresyon, dünyada ve ülkemizde son on yıl içinde önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu artışa dikkat çekmek için Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 yılı Dünya Sağlık Günü (7 Nisan) teması depresyon olarak belirlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 yılı raporunda (WHO 2019) dünya genelinde 320 milyon kişinin depresyon hastalığı geçirdiği bildirilmektedir. Aynı rapora göre, Türkiye nüfusunun %4.4 ünün yani 3 Milyon 260 Bin 677 kişinin depresyonda olduğu belirtilmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından desteklenen Türkiye Ruh Sağlığı Profili araştırmasının (Hürriyet 2018) açıklanan verilerine göre Türkiye de 2013 yılında 37 milyon 355

bin 35 kutu, 2014 yılında 39 milyon 246 bin 223 kutu, 2015 yılında 43 milyon 563 bin 596 kutu antidepresan kullanılmış durumdadır. Bu veriler yıllık ortalama % 10 civarında bir artışa işaret etmektedir. Ayrıca, depresyonun ülkemiz adına bir hastalık olmaktan ziyade bir halk sağlığı problemine dönüşmek üzere olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu meta-sentez çalışmasında literatür üzerinde kapsamlı bir inceleme yapılarak Klasik Türk Müziği makamlarının minör/majör depresyon hastaları üzerindeki duygu değişimlerine ve tedavi süreçlerine etkilerinin beyin EEG sinyalleri kullanılarak analiz edilmesine yönelik potansiyelinin incelenmesi ve açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmanın araştırmacıların konu hakkında multi-disipliner çalışmalar yapmalarını teşvik edeceği ve kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

Yöntem:

Meta-sentez Yöntemi

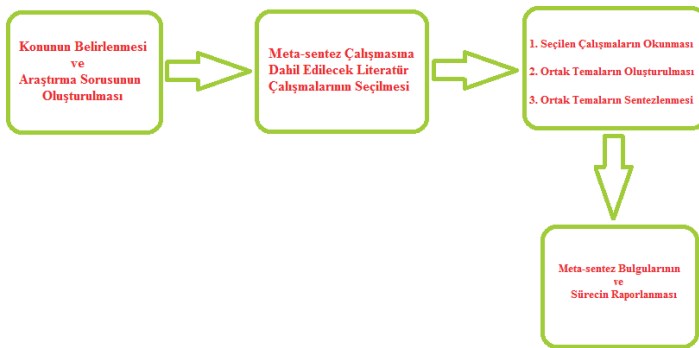
İlk meta-sentez niteliğindeki akademik çalışma 1988 yılında Noblit ve Hare tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu çalışmada eğitim alanında yayımlanmış kültür çalışmalarının sonuçlarının toplu olarak ele alınması ve yorumlanması hedeflenmiştir. O dönemde yazarlar tarafından bu araştırma yöntemi “meta etnografi” olarak isimlendirilmiştir. Yazarlar bu yeni araştırma yöntemini, bir araştırma sorusu kapsamında gerçekleştirilen çalışma sonuçlarının toplu olarak ortaya konulması amacıyla kullanılan ve karşılaştırma, birleştirme, genelleme gibi adımları kapsayan bir sentez yöntemi olarak açıklamışlardır (Noblit ve Hare 1988).

1992 yılında DeWitt-Brinks ve Rhodes tarafından gerçekleştirilen çalışmada meta- sentez nitel çalışmaların meta-analizi olarak tarif edilmiştir. Bu kapsamda, meta-sentezin akademik çalışmaların nitel sonuçları yerine nicel sonuçlarını analiz etmeyi hedeflediği söylenebilir (DeWitt-Brinks ve Rhodes 1992). Benzer bir yaklaşım, meta-sentezi belli bir alanda gerçekleştirilen nitel çalışmaların yine nitel yaklaşımlarla incelenip, benzer ve farklı yönlerinin gün yüzüne çıkarılması olarak açıklamıştır (Çalık ve Sözbilir 2014). Bu kapsamda meta-sentez çalışmaları salt bir literatür taraması niteliğinde olmayıp, var olan nitel araştırma sonuçlarının toplu olarak yorumlanması ve çözümlenmesini de kapsar (Aspfors ve Fransson 2015). Yani meta-sentez, nitel çalışmalar ile elde edilen araştırma sonuçlarının birleştiril-

diği bir tür bütünleştirme süreci ve yöntemidir (Sandelowski ve Barroso 2003). Bu kapsamda, meta- sentez çalışmalarında kullanılan araştırma çalışması sayısının da önemli olduğu söylenebilir. Konu hakkında az sayıda nitel araştırmanın kullanılmasını öneren yaklaşımlar olduğu gibi (Weed 2005) ayrıntılı bir çalışma yapmak için en az 10-12 adet çalışmanın kullanılması gerektiğini söyleyen yaklaşımlar (Bondas ve Hall 2007) da vardır. Bu kapsamda, meta-sentez çalışmaları sonucunda kapsamlı, nitelikli ve zengin sonuçlar elde edilmesi için incelenecek araştırma sayısının fazla olmasının yararlı olacağı söylenebilir.

Meta-sentez yönteminin en çok kullanıldığı alan tıp bilimleridir. Bu kapsamda son yıllarda birçok nitelikli meta-sentez çalışması (McDermott ve ark. 2004; Kepreotes 2009; Martsolf ve ark 2010; Mudge ve ark. 2015) gerçekleştirilmiştir.

Meta-sentez çalışmaları irdelendiğinde araştırmacıların, gerçekleştirdikleri çalışmanın niteliğine bağlı olarak bazı küçük farklılıklarla birlikte, genel olarak benzer yöntem basamaklarını izledikleri görülmektedir (Polat ve Ay 2016). Bu kapsamda 7 adımlık bir araştırma sürecinden bahsedilebilir. Meta-sentez çalışmalarının birinci adımında analizi gerçekleştirilecek araştırma sorusunun veya konusunun tespiti yapılır. İkinci adımda araştırma sorusuna veya konusuna uygun anahtar kelimeler belirlenir. Ayrıntılı bir literatür taraması gerçekleştirilir. Meta-sentez çalışmalarının üçüncü adımında literatür taraması ile elde edilen kaynaklar gözden geçirilir. Bu aşamada ayrıca kimliklendirme ve ön değerlendirme yapılır. Dördüncü adımda bir önceki adımda gerçekleştirilen ön değerlendirmelere göre dâhil etme ve hariç tutma kriterleri tespit edilir. Belirlenen ölçütlere göre genel literatür taraması ile ortaya çıkarılan çalışmalar seçilir. Meta-sentez çalışmalarının beşinci adımında seçilen makalelerin çözümlenmesi yapılır. Çalışmalarda kullanılan yöntemler, ortak yönler, ayrışan yönler ortaya konulur. Bu kapsamda çalışmaların açıklamaları ve kısa özetleri oluşturulur. Meta-sentez çalışmalarının altıncı adımında çalışmaların çözümlenmesi ile elde edilen bulgular sentezlenir ve çeşitli çıkarımlarda bulunulur. Son adımda ise araştırma süreci ve bulgular raporlanarak ortaya çıkarılır. Bu analiz basamakları Şekil 1'de görsel olarak yer almaktadır (Polat ve Ay 2016).

Şekil 1. Meta-sentez araştırmalarının analiz basamakları

Bu meta-sentez çalışmasında araştırma sorusu “Klasik Türk Müziği makamlarının minör/majör depresyon hastaları üzerindeki duygu değişimlerine ve tedavi süreçlerine etkilerinin beyin EEG sinyalleri kullanılarak analiz edilmesine yönelik potansiyel nedir” olarak belirlenmiştir. Araştırma sorusu kapsamında yapılan tarama sonucunda, daha önce içinde nicel sonuçların da yer aldığı birçok literatür çalışması gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak araştırma sorusunun nitel olması ve söz konusu literatür çalışmalarında kullanılan bağımsız ve bağımlı değişkenlerin bir birinden çok farklı nitelik göstermesi sebebiyle çalışma meta-analiz yerine meta-sentez yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen çalışma kapsamında Pubmed, Google Akademik, Web of Science ve Scopus veri tabanlarında ‘müzik terapisi’ ve ‘müzik tedavisi’ konu başlıklarında çeşitli anahtar kelimeler kullanılarak aramalar yapılmış ve iki binin üzerinde makale, kitap, kitap bölümü, konferans bildirisi çalışması gerçekleştirildiği görülmüştür. Söz konusu bu çalışmaların %95’i sadece tıp bilimleri temellidir. Bu çalışmalarda genel olarak çeşitli hastalık veya hastalık gruplarının tedavisinde müzik ile gerçekleştirilen terapi veya terapilerin hastalığın seyrine etkisi incelenmiştir. Kalan yüzde %5’lik kısmın ise tıp ile özellikle mühendislik olmak üzere diğer temel bilimlerin ortaklaşa gerçekleştirdiği multi-disipliner çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu kapsamda dahil etme ve hariç tutma kriterleri belirlenerek araştırma sorununun cevabının ortaya çıkarılması için

Klasik Türk Müziği ile Müzik Terapisi Çalışmaları

“Müzik Terapisi” ve “Müzik Tedavisi” Konu Başlığının Multi-disipliner Mühendislik Uygulamaları

Klasik Türk Müziği ile Beyin EEG Sinyallerinin İlişkisi Konu Başlığının Multi-disipliner Mühendislik Uygulamaları

olmak üzere toplam üç başlıkta inceleme gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında Ocak 1975-Haziran 2019 tarihleri arasında yayınlanan makale ve diğer akademik çalışmalar bu başlıklar altında incelenmiş ve özellikle son yıllardaki akademik çalışmalarda elde edilen bulgulara ağırlık verilmiştir.

Bulgular:

Klasik Türk Müziği ile Müzik Terapisi Çalışmalarının İncelenmesi

Klasik Türk Müziği ile müzik terapisi çok eski dönemlerden itibaren uygulanmasına rağmen bu kapsamdaki uluslararası modern literatür çalışmalarının gerçekleştirilmesine ancak 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren başlandığı görülmektedir.

2006 yılında Ovayolu ve ark. (2006) tarafından müzik dinlemenin sedatif ilaçların dozu, anksiyete, ağrı ve memnuniyetsizlik hislerinin kolonoskopi sırasında azaltıp azaltmadığını ve prosedürü daha rahat ve kabul edilebilir hale getirip getirmediğini belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamın-

da gerçekleştirilen müzik terapilerinde ney ile icra edilen Klasik Türk Müziği eserleri kullanılmıştır. Kullanılan eserlerin hangi makama ait olduğuna ilişkin bir bilgi verilmeyen çalışma sonucunda Klasik Türk Müziği ile gerçekleştirilen terapinin araştırma başlıklarının tamamında iyileşmeler sağladığı görülmüştür. 2008 yılında Arslan ve ark. (2008) ürogenital cerrahi geçiren erkeklerde preoperatif anksiyetenin azaltılması konusunda müziğin etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen müzik terapilerinde hastalar tarafından Klasik Türk Müziği, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği gibi müzik türlerinden oluşan müzik koleksiyonundan eserler seçilmiştir. Çalışma sonuçları müzik terapisinin, preoperatif kaygıyı etkili bir şekilde azalttığını göstermiştir. 2009 yılında Koç ve ark. (2009) epidural anestezi ile herni operasyonu uygulanan hastalarda Klasik Türk Müziğinin intraoperatif sedasyon üzerine etkilerini incelemiştir. Söz konusu çalışmada operasyon süresince 60 denek hastaya Hicaz makamında Klasik Türk Müziği eserleri dinletilmiştir. Çalışma sonuçları düşük dozda sedatif ilaçlara ilave olarak hastalara müzik dinletilmesinin adjuvan olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

2010 yılında Akdemir ve ark. (2010) tarafından şizofren hastalarına yağmur sesi ve Hüseyini makamı Klasik Türk Müziği dinletilerek solunum derinliği ve hızındaki değişimler gözlemlenmiştir. 2013 yılında Bekiroğlu ve ark. (2013) Klasik Türk Müziğinin kan basıncına olan etkilerini hipertansif yaşlı hastalar üzerinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma kapsamında müzik terapisi Nihavent ve Buselik makamına ait eserler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Korhan ve ark. (2014) tarafından ertesi yıl gerçekleştirilen çalışmada ise nöropatik ağrılı hastalarda müzik terapisinin ağrı üzerine etkileri araştırılmıştır. Çalışmada müzik terapisi; nim sofyan, sofyan ve aksak semai olmak üzere üç çeşit tempo usulü yavaş- hızlı-yavaş melodi dizilimiyle sıralanarak gerçekleştirilmiştir. Müzik terapisinde Nihavent makamında enstrümantal eserler kullanılmıştır. Çalışma sonuçları müzik terapisinin nöropatik ağrılı hastalarda ağrı yoğunluğunun azaltılmasında etkili olduğunu göstermiştir.

2017 yılında Uslu (2017) radyoterapi esnasında müzik terapisi uygulanmasının anksiyete durumuna etkisini incelemiştir. Çalışmada hastaların Türk Halk Müziği, Klasik Türk Müziği ve Türk Popüler Müziği enstrümantal eserlerinden oluşan üç terapi listesinden bir tanesini seçmesi istenmiştir. Hastaların üçte biri Klasik Türk Müziği listesini tercih etmiştir. Çalışma sonuçları müzik terapisinin anksiyeteyi azalttığı şeklinde yorumlanmıştır. Aynı yıl Horuz ve ark. (2017) kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOA) tedavisi gören hastalara Klasik Batı Müziği ve Klasik Türk Müziği eserlerinden oluşan iki tip müzik terapisi uygulayarak hastaların anksiyete ve çeşitli fiziksel bulgularının değişimini araştırmıştır. Klasik Türk Müziği eserlerinin ait olduğu makamlara ilişkin herhangi bir bilgi verilmeyen çalışma sonucunda hem Klasik Batı Müziğinin hem de Klasik Türk Müziğinin anksiyeteyi ile sistolik kan basıncı ve diyastolik kan basıncı ortalamalarında azalma sağladığı gözlemlenmiştir.

2018 yılında Uğraş ve ark. (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada farklı müzik türlerinin hastaların preoperatif kaygıları üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında hastalar gruplara ayrılarak doğal sesler, Klasik Türk Müziği eserleri ve Klasik Batı Müziği eserlerinin yer aldığı müzik terapisi uygulanmıştır. Çalışma kapsamında verilen bilgilere göre dinletilen Klasik Türk Müziği eserleri Hüseyini makamında olup ney ile icra edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre kullanılan bütün müzik grupları hastaların kaygılarını azaltmakla birlikte en etkili Klasik Türk Müziği olmuştur. Aynı yıl Çıtlık Sarıtaş ve ark. (2018) Klasik Türk Müziğinin miyokart enfarktüsülü hastaların fizyolojik parametrelerine, ağrılarına ve analjezik kullanımına etkilerini araştırmıştır. Çalışma kapsamında hastalara rutin tedavi yanında araştırmacılar tarafından seçilen Zircüle makamından enstrümantal Klasik Türk Müziği eserlerinden oluşan müzik terapisi uygulanmıştır. Çalışma sonuçları rutin tedavisi devam eden hastalara müzik terapisi uygulanmasının hastaların araştırma başlığı altındaki parametrelerinde iyileşme sağladığını göstermiştir.

“Müzik Terapisi” ve “Müzik Tedavisi” Konu Başlığının Multidisipliner Mühendislik Uygulamalarının İncelenmesi

Söz konusu “müzik terapisi” ve “müzik tedavisi” konu başlığının mühendislik uygulamalarında ise müzik ile tedavi için çeşitli ara yüz, araç kutusu, bilgisayar destek sistemi geliştirme, müzik içerikli oyun geliştirme, elektronik sistem altyapısı geliştirme ve beyin EEG (Elektroensefalografi) sinyallerinin incelenmesi gibi alt başlıklar yer almaktadır.

EEG (Elektroensefalografi), beyin elektriksel faaliyetlerinin kayıtlanması işlemidir. Bu işlem uluslararası kabul görmüş bir haritalandırma işlemi dâhilinde belirli standartlarda gerçekleştirilmektedir. Söz konusu haritalandırma dijital ortamda veya kâğıt üzerine yazdırma şeklinde yapılabilir. İnsan beyni sürekli bir elektriksel faaliyet içerisindedir. İnsan hayatının belirli dönemlerinde bu elektriksel faaliyet belirgin gelişmişlik göstermektedir. Ayrıca beyin, günlük yaşamın belirli saatlerinde de (uyku saatleri, uyanıklık saatleri) belirli standartlarda elektriksel faaliyetini devam ettirmektedir.

Bir EEG sinyali içerisinde, kişinin ruhsal durumuna ve düşündüklerine göre, farklı frekans bandına sahip beş ayrı sinyal dalgası bulunabilir. Bu sinyal dalgaları; delta dalgaları, teta dalgaları, alfa dalgaları, beta dalgaları ve gama dalgalarıdır (Kumar ve ark. 2012). Delta dalgaları en yüksek dalga genliğine sahip dalgalardır. 0.1-4 Hz aralığında frekansa sahiptirler. Bebeklerde ve küçük çocuklarda daha yaygın olarak görülür. Genellikle kalp atış hızı, sindirimin düzenlenmesi gibi bilinçsiz vücut faaliyetleriyle ilgili işlemlerle alakalıdır. Teta dalgaları, 4-8 Hz aralığında frekansa sahiptir. Bu dalgalar genellikle hayal gücü, düşünme ve uyku ile ilgilidir. Bu dalgaların azlığı stres, düşük duygusal öz farkındalığa işaret eder. Alfa dalgaları ise 8-13 Hz aralığında frekans bileşenlerinden oluşur. Bu dalgalar genel olarak dinlenirken ortaya çıkar. 13-30 Hz aralığında frekans bileşenlerine sahip beta dalgaları ise aktif düşünme ve odaklanma gerektiren işlerin yapılması esnasında ortaya çıkar.

Gama dalgaları, 30- 100 Hz aralığında frekansa sahip dalgalardır. Yüksek frekansları sebebiyle bir EEG sinyalinde ortaya çıktığında yakalanması oldukça zordur. Bu dalgalar, öğrenme tarzımız, yeni bilgi edinme kabiliyetimiz gibi üst düzey bilişsel işlem görevleri ile ilişkilidir.

Müzik dinlemenin beyin EEG sinyallerine etkisinin incelenmesine ilişkin ilk çalışmalar 1980'li yılların başlarında yapılmıştır. 1980 yılında Walker (1980) deneklere piyano dinleterek alfa, teta ve delta dalgalarının değişimini incelemiştir. Çalışma sonucunda alfa dalgalarında anlamlı değişimler tespit edilmiştir. 1988 yılında Petsche ve ark. (1988) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise müzik eğitimi alıp almadığına ve cinsiyete göre oluşturulmuş denek gruplarına müzik dinletilmesi durumunda EEG sinyallerinin konum, güç, frekans ve tutarlılık parametrelerinin durumu gözlemlenmiştir. Çalışma sonuçları, müzik dinletilmesi durumunda EEG sinyal parametrelerinde dinlenme durumuna göre kayda değer değişikliklerin olduğunu göstermiştir. 1991 yılında Mikhailova (1991) tarafından sağlıklı ve depresif olmak üzere iki ayrı test grubuna melodik ve ritmik müzik dinletilmesi ile alfa1 (7,5-9 Hz), alfa2 (9,6- 11 Hz) ve alfa3 (11,5-13 Hz) olmak üzere üç farklı alfa alt bant dalgasındaki değişimler gözlemlenmiştir. Kabuto ve ark. (1993) tarafından 1993 yılında gerçekleştirilen bir başka çalışmada müzik dinlemenin EEG güç spektrumlarında meydana getirdiği değişimler memnun, neşeli gibi on altı çeşit psikosomatik duygu değişimi ile birlikte incelenmiştir. 1996 yılında Günther ve ark. (1996) on üç kişilik Tourette sendromlu hasta grubu ve yirmi altı kişilik kontrol grubu olmak üzere iki test grubunun dinlenme ve müzik dinleme esnasındaki EEG sinyallerini incelemiştir. Dinlenme esnasında alfa dalgalarında herhangi bir değişim olmazken müzik dinleme esnasında belirgin farklılaşmalar görülmüştür. Bu durum, söz konusu hastalığın rahatsız edici motor devrelerinden daha geniş alanı etkilediği şeklinde yorumlanmıştır. Aynı yıl Saiwaki ve ark. (1996) tarafından yapılan çalışmada ise müzik dinlerken kaydedilen EEG sinyallerinin analizi için Koherens Analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonraki yıl Sarnthein ve ark. (1997) müziğin mekânsal-zamansal akıl yürütme üzerindeki etkisinin incelenmesi için EEG sinyallerini kullanmıştır.

Müzik ile beyin EEG sinyallerinin ilişkisini inceleyen akademik çalışmalar 2000'li yıllardan itibaren daha da ivme kazanmıştır. Altenmüller ve ark. (2000) müzik eğitiminin beyin ağları üzerindeki etkisini EEG sinyallerinden elde edilen verilerle kanıtlamıştır. 2001 yılında, Bhattacharya ve ark. (2001) tarafından beyin üzerindeki bölgelerin karşılıklı bağımlılık modellerinin EEG sinyalleri ile incelenmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada gözler kapalı olarak müzik dinlerken ve dinlenirken müzik eğitimi almış ve almamış kişilerden oluşan test gruplarının EEG sinyalleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda yüksek bilişsel işlevler sırasında kortikal alanlar arasındaki dinamik işbirliğinin incelenmesi konusunda başarılı bir bağımlılık ölçüm modeli ortaya koyulmuştur. 2003 yılında Overman ve ark. (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise Klasik Batı Müziğinin üç ana bileşeni olan tempo, melodi ve anahtar değişimlerine müzik eğitimi almış ve almamış kişilerin verdiği tepkiler beyin EEG sinyalleri üzerinden

gözlemlenmiştir. Aynı yıl Tornek ve ark. (2003) depresif semptomlu çekingen (içine kapanık) ve müdahaleci olmak üzere iki grup annenin Klasik Batı Müziği ve Rock Müzik olmak üzere iki türden oluşan müzik ile terapileri sonucu beyin EEG sinyallerinde meydana gelen değişimleri incelemiştir. Yine aynı yıl Ito ve ark. (2003) tarafından Rock Müzik, Schmalzty Japon Doğu Müziği, Şifa (Healing) Müziği ve Klasik Batı Müziği olmak üzere dört çeşit müzik dinlerken elde edilen EEG sinyallerinin analizi için Faktör Analizi ve Yapay Sinir Ağlarını kullanan bir model önerilmiştir. Söz konusu çalışmada EEG sinyallerinin analizinde kullanılan Yapay Sinir Ağlarının eğitiminde dinletilen müziğe ait karakteristik veriler kullanılmıştır. Benzer bir çalışma 2004 yılında Ogawa ve ark. (2004) tarafından daha fazla tip müzik (Caz Müziği, Klasik Batı Müziği, Rock Müzik, Euro Beat Müzik, Japon Doğu Müziği) için Temel Bileşen Analizi ve Yapay Sinir Ağları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2005 yılında Miranda ve Boskamp (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmada daha önce gerçekleştirilen çalışmalardan tersine bir yaklaşımla beyin EEG sinyallerinden bilgisayar müziği elde edilmesi için bir ara yüz geliştirilmiştir. Söz konusu çalışmada bilgisayar müziğinin ritim ve ses yüksekliği yine EEG sinyalinin modüle edilmesiyle ayarlanmaktadır. Aynı yıl Sakharov ve ark. (2005) Klasik Batı Müziği ve Rock Müziğin düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç farklı yoğunluk seviyesinde dinlenmesi durumunda beyin kortikal aktivitesinin uyum desenini gözlemlemiştir. Çalışma sonucunda Rock Müziğin, Klasik Batı Müziğine göre daha fazla interhemisferik uyum desenine sebep olduğu görülmüştür. Aynı yıl Bhattacharya ve Petsche (2005) tarafından müzik eğitimi almış ve almamış kişilerden oluşan iki test grubuna üç adet Klasik Batı Müziği eseri ve nötr içerikli bir metnin dinletilmesi durumunda delta, teta, alfa, beta ve gama dalgalarının değişimi EEG faz senkronizasyonu yoluyla incelenmiştir. Çalışma kapsamında EEG sinyalleri arasındaki faz senkronizasyonu Korelasyon Analizi veya Koherans Analizi yerine çalışma kapsamında geliştirilen bir teknikle ölçülmüştür. Çalışma sonucunda müzik eğitimi almış bireylerin gama dalgalarında müzik eğitimi almamış kişilerin ise delta dalgalarında kayda değer değişim olduğu gözlemlenmiştir. Yine aynı yıl Loewy ve ark. (2005) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise çocuklarda uyku sedasyonu için farmakolojik sedasyon (kloral hidrat) ile müzik terapisinin etkileri EEG sinyalleri kullanılarak karşılaştırılmıştır. Çalışma sonuçları farmakolojik sedasyon ile mukayese edildiğinde müzik terapisinin uygun maliyetli bir alternatif olduğunu göstermiştir. Ayrıca, müzik terapisinin görünür riskinin olmaması ve hasta ile hasta ailelerine fiziksel, duygusal ve kültürel faydaları sebebiyle daha tercih edilebilir bulunmuştur.

2006 yılında Lu ve ark. (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kişilerin hoşlandıkları müzikleri dinledikleri esnada dinletilen müzik türüne göre beyin EEG sinyallerinin karakteristikleri incelenmiştir. Çalışma ile ayrıca bir kişinin hoşlandığı müziği dinlemesine bağlı olarak oluşan heyecanlanma esnasında beynin hangi alanlarının daha etkin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Aynı yıl Karthick ve ark. (2006) Rock Müzik ve Klasik Hint Karnaval Müziği olmak üzere iki tip müziğin beyin EEG sinyallerine etkisini incelemiştir. Çalışmada, EEG sinyalleri-

nin ölçeklendirme özellikleri Eğimden Arındırılmış Dalgalanma Analizi kullanılarak karmaşıklık ise Çok Ölçekli Entropi kullanılarak elde edilmiştir. Aynı yıl, Hernandez-Reif ve ark. (2006) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise depresif ve depresif olmayan annelerin yeni doğmuş bebeklerine vokalli ve vokalsiz ninni müzikleri dinletilerek EEG ve EKG (Elektrokardiyografi) sinyallerindeki değişimler incelenmiştir. Çalışma sonuçları depresif ve depresif olmayan annelerin yeni doğmuş bebeklerinin vokalsiz enstrümental ninni müziklerine farklı tepkiler verdiğini göstermektedir.

2007 yılında Peterson ve Thaut (2007) klasik sözel öğrenme ile müzikal bir şablonla sözel öğrenmenin EEG sinyallerindeki değişimler üzerinden karşılaştırmasını yapmıştır. Çalışma sonuçları müzikal bir şablonla sözel öğrenmenin frontal kortikal ağlarda tutarlı salınımları güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Lin ve ark. (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada çeşitli duygusal müziklerin beyin EEG sinyallerini farklı şekillendirdiği varsayımı üzerinde durulmuştur. Çalışmada çeşitli duygusal müzikler dinletilen kişilerin EEG sinyallerine ait Hemisferik Asimetri Alfa Güç İndeks vektörleri Çok Katmanlı Almaç Sınıflandırıcıya giriş olarak verilerek oluşması beklenen duygu sevinç, kızgınlık, üzüntü ve keyif (joy, angry, sadness and pleasure) olmak üzere dört başlıkta tahmin edilmiştir. Rastgele seçim yapıldığı durumda

%25 oranında olması beklenen tahmin sonuçları %69.69 olarak sonuçlanmıştır. Aynı araştırma ekibi tarafından 2008 yılında aynı kapsamda yapılan bir başka çalışmada (Lin ve ark. 2008) sınıflandırıcı olarak Destek Vektör Makinesinden yararlanılmıştır. 2009 yılında yine Li ve ark. (2009) tarafından gerçekleştirilen benzer kapsamlı bir çalışmada ise Destek Vektör Makinesinin belirli bir karar ağacı şablonuna göre çalıştırılması durumunda tahmin sonuçlarının (Lin ve ark. 2007, Lin ve ark. 2008) çalışmalarına göre daha da iyileşeceği gösterilmiştir. Aynı yıl Sreedevi ve arkadaşları (2009) tarafında gerçekleştirilen çalışmada ise üç farklı müzik eserinin beyin EEG sinyalinde meydana getirdiği etki incelenmiştir. Söz konusu çalışmada EEG sinyalinden karakteristik verilerin çıkarılması için Faktör Analizi kullanırken sınıflandırma için Sinir Ağlarından yararlanılmıştır.

2010 yılında Lin ve ark. (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada EEG temelli duygu tanıma sisteminin sistematik olarak optimize edilmesi için bir çerçeve yaklaşım önerilmiştir. Dört duygusal durumun (sevinç, kızgınlık, üzüntü ve keyif) sınıflandırılması için Destek Vektör Makinesi kullanılan çalışmada müzik dinlerken ortaya çıkan EEG sinyallerini karakterize etmek için 30 bağımsız özellik tanımlanmıştır. Ayrıca, EEG sinyallerinden duygu tanıma işlemi yapılırken daha az elektrot kullanılması üzerine incelemeler yapılan bu çalışma sonucunda frontal ve parietal lobların yakınında yer alan elektrotlardan elde edilen EEG sinyallerinin bu konuda en kullanışlı sinyaller olduğu görülmüştür. Aynı yıl Vijayalakshmi ve ark. (2010) ise Alfa Müziğinin beyin EEG sinyallerindeki alfa ve beta dalgalarında meydana getirdiği değişikliği incelemiştir. Çalışma sonucunda Alfa Müziği dinletilen deneklerin alfa dalga aktivelerinde artış beta dalga aktivelerinde ise azalış olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, Alfa Müziğinin deneklerde rahatlatmış uyanıklık

sağladığı şeklinde yorumlanmıştır. Koelstra ve ark. (2010) müzik dinlerken ortaya çıkan duygusal durumların (ikili sınıflandırma (like-dislike) ve duygu tanıma (valence-arousal)) (valence-arousal-liking) otomatik olarak tanınması için EEG sinyallerinin ve periferik fizyolojik sinyallerinin kullanılmasını önermiştir. Kadir ve ark. (2010) ise Nasyid Müzik ve Rock Müziğin EEG alfa dalgaları üzerindeki etkilerini karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda Nasyid Müziğin Rock Müziğe göre alfa dalgalarında daha fazla düzelmeye sebep olduğu ve daha rahatlatıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Zhao ve ark. (2010) tarafından uyku kalitesinin EEG sinyalleri ile ölçülerek uyku sorunlarının azaltılması için gerçekleştirilecek müzik terapisinde kullanılmak üzere otomatik müzik önerisinde bulunan bir sistem tasarlanmıştır. Dong ve ark. (2010) EEG geri bildirimli bir müzik terapi platformu geliştirilmesi üzerinde durmuştur. Söz konusu çalışma ile bireyin duygu durumu analiz edilerek (alfa/beta ve alfa asimetrisi kullanılarak) buna uygun müzik tavsiyesinde bulunması hedeflenmiştir.

2011 yılında Park ve Sim (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada dinlenen müzik türünün işitsel korteks aktif durumu üzerine etkileri incelenmiştir. Aynı yıl Kroupi ve arkadaşları (2011) çeşitli duygusal müzik videolarının izlenmesi sırasında beyin EEG sinyallerini kullanılarak ortaya çıkan duyguların analizini (valence-arousal-liking) yapmıştır. 2012 yılında Sourina ve ark. (2012) tarafından müzik terapisinde yararlanılan müziklerin seçiminin yapılması için gerçek zamanlı bir duygu tanıma sistemi önerilmiştir. Söz konusu çalışmada korkmuş, hayal kırıklığına uğramış, üzgün, mutlu, keyifli ve memnun olmak üzere altı duygunun gerçek zamanlı EEG sinyalleri ile tahmini yapılarak elde edilen sonuçlara göre müzik terapisinde kullanılacak müzikler hakkında önermelerde bulunulmuştur. Aynı yıl Lu ve ark. (2012) tarafından daha önce Miranda ve Boskamp (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmaya benzer bir yaklaşımla beyin EEG sinyalleri ve fMRI sinyalleri bilgisayar müziğine dönüştürülmüştür. Duan ve ark. (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise öncelikle EEG sinyallerinden güç spektrumu, diferansiyel asimetri ve rasyonel asimetri özellikleri elde edilmiştir. Daha sonra Minimal Fazlalık Maksimum Uygunluk Algoritması ve Temel Bileşen Analizi kullanılarak bu özelliklerin boyutları azaltılmıştır. Son olarak Destek Vektör Makinesi, k-En Yakın Komşu Sınıflandırıcısı ve En Küçük Kareler Sınıflandırıcısı olmak üzere üç farklı sınıflandırıcı kullanılarak duygu sınıflandırması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda en yüksek sınıflandırma başarısı Destek Vektör Makinesi kullanılması durumunda elde edilmiştir. Aynı yıl Li ve Xuhong (2012) tarafından EEG kontrollü bir müzik çalar platformu önerilmiştir. Hadjidimitriou ve Hadjileontiadis (2012) EEG sinyallerini zaman frekans analiz yöntemleri (Spektrogram, Zhao-Atlas-Marks Dağılımı ve Hilbert – Huang Spektrum) kullanarak analiz ederek deneklerin dinledikleri müziği beğenip beğenmediklerini (ikili sınıflandırma) tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma kapsamında Destek Vektör Makinesi, k-En Yakın Komşu Sınıflandırıcısı, Kuadratik Diskriminant Analizi ve Mahalanobis Diskriminant Analizi olmak üzere dört sınıflandırıcının sınıflandırma performansı karşılaştırılmıştır. Aynı yıl Varotto ve ark. (2012) tarafından bilinç bozukluğu olan hastalarda müzik terapisinin sonucu ortaya çıkan EEG sinyalleri incelenmiştir.

2013 yılında Liu ve ark. (2013) tarafından sürücülerin uyarılarını artıracak müziklerin seçilmesi için kablosuz iletişim ile çalışan mobil bir EEG cihazı ile elde edilen beyin EEG sinyalleri analiz edilmiştir. Söz konusu çalışmada bir genetik algoritma çerçevesinde Yapay Sinir Ağları, Destek Vektör Makinesi ve k-En Yakın Komşu Sınıflandırıcı kombinasyonundan yararlanılmıştır. Aynı yıl Fachner ve ark. (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada depresyonlu hastalarda müzik terapi-si ile ortaya çıkan EEG sinyallerindeki fronto-temporal aktivite değişimi incelenmiştir. Schaefer ve ark. (2013) ise müziğin algılanması durumu ile hayal edilmesi durumunda beyin EEG sinyallerindeki farklılıkları matematiksel olarak ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Tseng ve ark. (2013) farklı müziklerin prefrontal korteks üzerindeki etkilerini EEG sinyalleri ve Destek Vektör Makinesi sınıflandırıcı kullanılarak gerçek zamanlı analiz edip duygusal sınıflandırma yapan bir beyin bilgisayar ara yüz sistemi önermiştir. Hadjidimitriou ve Hadjileontiadis (2013) daha önce Hadjidimitriou ve Hadjileontiadis (2012) çalışmasında önerdikleri sınıflandırma algoritmasına Aşinalık Puanı Yöntemini ekleyerek deneklerin dinledikleri müziği beğenip beğenmediğine (ikili sınıflandırma) ilişkin sınıflandırma başarısını daha da yükseltmiştir. Aynı yıl Cong ve ark. (2013) tarafından Bağımsız Bileşen Analizi kullanılarak doğal müzik sesleri ile beyin EEG sinyallerinin bu seslere verdiği tepkiler arasındaki ilişki açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Pan ve ark. (2013) tarafından kişilerin dinledikleri müzik eserini beğenip beğenmediğinin (ikili sınıflandırma) sınıflandırılması için frontal EEG ve Destek Vektör Makinesi kullanılmıştır.

2014 yılında Mercadié ve ark. (2014) tarafından osteopatik tedavi esnasında senkronize ve senkronize olmayan müzik dinlemenin tedaviye etkileri EEG sinyalleri vasıtasıyla incelenmiştir. Aynı yıl Treder ve ark. (2014) tarafından polifonik (paralel olarak oynayan çeşitli enstrümanlardan oluşan müzik) müzik ile beyin bilgisayar ara yüzü için yeni bir yaklaşım oluşturulmuştur.

2015 yılında Nawasalkar ve ark. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada beyin EEG sinyallerinden Çekirdek Yoğunluk Tahmini ve Çok Katmanlı Algılayıcı ile duygu tanıması gerçekleştiren Klasik Hint Müziği tabanlı bir stres tanıma sistemi önerilmiştir. Aynı yıl Sawata ve ark. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise EEG sinyallerine Kanonik Korelasyon Analizi uygulanarak kullanıcıların favori müzik parçalarını tahmin etmeyi sağlayacak bir projeksiyon oluşturmuştur. Söz konusu tahmin sisteminde yeni müzik eserlerinin kullanıcı tarafından sevilip sevilmeyeceği Destek Vektör Makinesi ve bu projeksiyon yardımı ile tahmin edilmektedir. Sturm ve ark. (2015) natüralist müzik uyarılarına beyinin verdiği tepkileri incelemek için Çok Değişkenli EEG Analizini önermiştir. Maity ve ark. (2015) ise müzik ile uyarılmış EEG sinyallerinin Çoklu Ardışık Bağımlılık Dalgalanma Analizi yöntemi ile analizini gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Vijayaragavan ve ark. (2015) tarafından gerçekleştirilen bir diğer dikkat çekici çalışmada ise kablosuz erişim cihazı üzerinden elde edilen EEG sinyallerinin analizi yapılarak stres azaltılmasına yönelik müzik ve yoga terapisi uygulamaları öneren akıllı bir telefon uygulaması geliştirilmiştir. 2015 yılında gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise Al-Galal ve ark. (2015) tarafından Kuran-ı Kerim dinlemenin ve müzik dinleme-

nin beyin EEG sinyallerine etkileri incelenerek oluşturduğu duyguların sınıflandırılması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları hem Kuran-ı Kerim hem de müzik dinlemenin Uyarılma-Değerlilik (Arousal-Valence) duygu modelinde pozitif değerlilikle sınıflandırıldığını göstermiştir.

Müzik ve EEG sinyalleri arasındaki ilişkileri inceleyen akademik çalışmalarda son üç yılda daha da ivmelenme görülmektedir. 2016 yılında Bhattacharya ve Lee (2016) tarafından kemoterapi tedavisi gören hastalara müzik terapisi uygulanması ile elde edilen beyin EEG sinyallerindeki orta frontal bölgelerde beta-2 bandının komplekslik değişiminin ortaya çıkarılması ile ilgili bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Banerjee ve ark. (2016) müzik ile uyarılmış EEG sinyallerinin doğrusal olmayan analizini yapmış ve beyin dinamiklerini incelemiştir. Hindistan Müziği eserlerinden yararlanılan çalışma kapsamında EEG sinyallerinin ayrıştırılmasında Dalgacık Dönüşümü doğrusal olmayan analizin gerçekleştirilmesinde ise Ardışık Bağımlılık Dalgalanma Analizi kullanılmıştır. Aynı yıl benzer amaçla gerçekleştirilen bir başka çalışmada Shahabi ve Moghimi (2016) tarafından İran Geleneksel Müziğinden yararlanılmıştır. Sawata ve ark. (2016) kişilerin favori müzik sınıflarının EEG sinyalleri ile tahinin edilmesine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada Kanonik Korelasyon Analizi ve Kernel Ayırt Edici Bölge Koruma Kanonik Korelasyon Analizi yöntemlerinin başarıları karşılaştırılmıştır. Thammasan ve ark. (2016) EEG tabanlı dinamik duygu tanıma için Fraktal Boyut, Güç Spektral Yoğunluğu ve Ayrık Dalgacık Dönüşümü ile elde edilen sinyal özelliklerinin Derin İnanç Ağları ile sınıflandırılmasını önermiştir. Kawintiranon ve ark. (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise EEG sinyallerinin durağan olmayan özelliklerinden dolayı duygu tanıma sistemlerinin gerçek zamanlı uygulamalarında ortaya çıkan zorlukların aşılması için Yeniden Ölçeklendirme, Z-Skor Standardizasyonu ve Frekans Bandı Yüzdesi olmak üzere üç farklı normalizasyon yönteminin başarıları incelenmiştir. Çalışma kapsamında en iyi sonuçlar Destek Vektör Makinesi ve Z- Skor Standardizasyonu kullanılarak elde edilmiştir. Aynı yıl Tandle ve ark. (2016) tarafından test gruplarına Klasik Hint Müziği dinletilmeden ve dinletildikten sonra frontal bölgedeki beyin EEG sinyallerinin teta dalgalarında meydana gelen değişimler Hızlı Fourier Dönüşümü ile analiz edilerek Klasik Hint Müziğinin dinleyicilerde oluşturduğu duygular nitelendirilmeye çalışılmıştır. Aynı yıl daha önce Galal ve ark. (2016) tarafından gerçekleştirilen Kuran-ı Kerim dinlerken EEG sinyallerinin incelenmesi çalışmasının kapsamı Galal ve ark. (2016) tarafından EEG sinyalleriyle birlikte EKG sinyallerinin incelenmesini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Thammasan ve ark. (2016) EEG sinyallerinin durağan olmayan özelliklerinden dolayı duygu tanıma sistemlerinin gerçek zamanlı analiz yapmasında ortaya çıkan zorlukların aşılması için, Hareketli Ortalama Filtre, Savitzky-Golay Filtresi ve Medyan Filtre kullanılmasını önermiştir. Çalışma sonuçları bu konuda Hareketli Ortalama Filtrenin daha uygun ve gelecek vadettiğini göstermiştir. Shahnaz ve ark. (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ampirik mod ayrışmış EEG sinyallerine Dalgacık Dönüşümü uygulanarak elde edilen özellik vektörlerinin boyutları Temel Bileşenler Analizi ile azaltılmış ve Destek Vektör Makinesi

ile duygu sınıflandırması yapılmıştır. Sengupta ve ark. (2016) kültürlerarası müzik eserleri örnekleri ile ortaya çıkan duygu nitelendirme ve sınıflandırılmasını Ardışık Bağımlılık Dalgalanma Analizini kullanarak gerçekleştirmiştir. Verma ve Saini (2016) tarafından gerçekleştirilen dikkat çekici bir başka çalışmada müzik dinlenen ortaya çıkan beyin EEG sinyallerinin özelliklerinde test gruplarının yaşına bağlı değişimler olduğu gösterilmiştir. Söz konusu çalışmada 23-27 ve 40-55 yaş aralıklarında iki test grubuna Klasik Hint Müziği, Bhajan Müziği ve Rock Müzik dinletilerek ortaya çıkan EEG sinyallerinin Ardışık Bağımlılık Dalgalanma, Çok Ölçekli Entropi ve Korelasyon Boyutu parametrelerinde anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

2017 yılında Thammasan ve ark. (2017) tarafından duygusal tanıma sistemlerinde karşılaşılan zorlukların aşılabilmesi için EEG sinyalleri ve uyarıcı olarak kullanılan müziklerin bazı özelliklerinin füzyonunun gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Aynı yıl Jenni ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada müzik eserlerindeki minör ve majör modların beyin EEG sinyallerinde meydana getirdiği farklı davranışlar polifonik müzik kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Kumagai ve ark. (2017) ise dinleyicilerin tanıdık ve tanıdık olmayan müziklere karşı beyin EEG sinyallerinin verdiği tepikleri karşılaştırmıştır. Çalışma sonuçları beyin EEG sinyallerinin tanımadığı müziklere verdiği tepkinin tanıdık müziklere verdiği tepkilere göre daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bajoulvand ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise farklı etnik gruplardan insanların halk müziği tercihlerinin analiz edilmesi amacıyla farklı etnik gruplardan on altı deneğe her bir etnik müzik eserleri dinletilerek beyin EEG sinyalleri incelenmiştir. Radyal Temel Fonksiyonu ve Destek Vektör Makinesinden yararlanılan çalışma sonucunda her bir etnik gruptan insanların etnik kökenine olan müzik eğilimlerinin beyin EEG sinyallerine yansıdığı ortaya çıkmıştır. Nicolaou ve ark. (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise müzik temposu yani hızındaki değişimin beyin EEG sinyallerine olan etkileri incelenmiştir. Çalışma sonuçları farklı tempodaki müziklerin kortikal aktivitedeki değişiklikleri etkileyen mekanizmanın bir parçası olduğunu göstermiştir. Kaur ve ark. (2017) müzik dinleme esnasında ortaya çıkan EEG sinyallerinin kişinin tanınmasında kullanılabilecek bir ayırt edici özellik olabileceğinden hareketle bir kimlik tanımlama sistemi öngörmüştür. Çalışma kapsamında kullanıcı tercihlerine göre belirlenmiş dört farklı tür müzik eserinin dinlenmesi esnasında kaydedilen EEG sinyalleri ile tekrar dinlenmesi ile elde edilen EEG sinyalleri Gizli Markov Modeli ve Destek Vektör Makinesi ile eşleştirilmiştir. Çalışma sonucunda %97.5 seviyesinde tanıma başarısı elde edildiği bildirilmiştir.

2018 yılında, Hsu ve ark. (2018) tarafından müzik ile uyarılmış EEG sinyalleri ve Yapay Sinir Ağı kullanan bir duygu tanıma sistemi önerilmiştir. Aynı yıl Ramierez ve ark. (2018) tarafından palyatif bakım kanser hastalarında müzik terapisinin duygusal etkisinin EEG tabanlı analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda müzik ile terapinin hastalar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ve hastaların yorgunluk, anksiyete ve solunum güçlüklerinde iyileşmeler sağladığı gözlemlenmiştir. Balasubramanian ve ark. (2018) ise dinleyicilerin kendileri tarafından sevilen ve

sevilmeyen olarak nitelendirilen müziklere verdikleri EEG sinyal tepkileri Dalgacık Paket Ayırıştırma kullanarak incelemiştir. Portnova ve ark. (2018) ise otizm spektrum bozukluğu olan çocukların müzik terapisinde değişik tip müzik eserlerine verdikleri EEG sinyal tepkilerini gözlemlemiştir.

Klasik Türk Müziği ile Beyin EEG Sinyallerinin İlişkisi Konu Başlığının Multi- disiplinler Mühendislik Uygulamalarının İncelenmesi

Müzik ile beyin EEG sinyalleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda kullanılan müzik eserlerinin, çalışmayı yapan ekiplerin etnik ve kültürel kökenlerinin de etkisiyle genellikle Klasik Batı Müziği, Klasik Hint Müziği, Rock Müzik, Klasik İran Müziği gibi müzik türlerinden seçildiği görülmektedir. Sınırlı sayıda olmakla birlikte Klasik Türk Müziği ile beyin EEG sinyalleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında Engin ve ark. (2010) Klasik Türk Müziğinin Hüzzam, Hüseyini, Mahur, Nihavent, Saba, Segah, Karcıgar, Rast makamlarının Kanun, Keman, Ney, Kemeçe, Yaylı Tambur, Klarinet gibi çeşitli müzik enstrümanları için icra edilerek deneklere dinletilmesi ile elde edilen beyin EEG sinyallerinin bazı çok temel özelliklerini hesaplamıştır. Çalışma kapsamında beyin EEG sinyallerinin Korelasyon Boyutu ve Lyapunov Üstelleri hesaplanarak özellikleri ortaya çıkarılmıştır. 2012 yılında Akar ve ark. (2012) tarafından şizofren hastalarına enstrümantal Klasik Türk Müziği dinletilerek beyin EEG sinyallerindeki değişimler Dalgacık Dönüşümü ve Welch Güç Spektral Yoğunluk yöntemleri ile analiz edilmiştir. Söz konusu çalışmada kullanılan Klasik Türk Müziği eserlerinin makamları veya kullanılan enstrümanlar hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Aynı araştırma ekibi tarafından şizofreni hastalarına Klasik Türk Müziği dinletilmesi durumunda beyin EEG sinyallerinin incelenmesine yönelik 2015 yılında bir çalışma (Akar ve ark. 2015) daha gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada EEG sinyallerin analizinde, (Engin ve ark. 2010) çalışmasında olduğu gibi Korelasyon Boyutu ve Lyapunov Üstelleri yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada yararlanılan Klasik Türk Müziği eserlerinin Hüseyini makamında olduğu bildirilmiştir.

Sonuç:

Bu aşamaya kadar anlatımı gerçekleştirilen literatür taraması dikkate alındığında aşağıda yer alan sentez ve değerlendirmelerin yapılması mümkündür.

Müzikle tedaviyi sistemli olarak ilk defa kullanan Türklerde, bu tedavi yöntemi yaklaşık 6000 yıl kadar eskiye dayanmasına rağmen Türkiye’de Klasik Türk Müziği ile müzik terapisini konu alan akademik çalışmalar ancak 2000’li yılların ortasından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Klasik Türk Müziği, Klasik Batı Müziği ve Hint Müziği ile beraber dünya üzerinde süreklilik ve gelenek oluşturma bakımından mevcut birkaç klasik müzik türünden birisidir. Ancak; literatürde gerçekleştirilen müzik terapi çalışmalarında bu müzik türünden eserlerin kullanılma oranı yaklaşık %0.05 mertebelerindedir. Ayrıca, Farabi 10. yüzyılda Klasik Türk Müziği makamlarının hangi hastalıklara iyi geldiğini sınıflandırabilmiş olmasına karşın henüz birden fazla makamdan ayrı ayrı eserleri içeren müzik terapilerinin aynı hastalık için uygulanması durumunda hastalıkların tedavisinde ne gibi sonuçlar elde edilebileceğini irdeleyen literatür çalışmaları gerçekleştirilememiştir.

Son yıllarda, uygulanan müzik uyarısının EEG sinyalleri üzerinde meydana getirdiği değişikliklerden duygu sınıflandırma veya tanıma giderek yaygınlaşan bir çalışma alanı haline gelmiştir. Ayrıca müzik ile EEG sinyallerinin ilişkisini inceleyen literatür çalışmalarında da genel bir artış ve yaygınlaşma görülmektedir. Literatür çalışmaları genellikle Klasik Batı Müziği, Klasik Hint Müziği, Rock Müzik gibi müzik türlerinin genelini karşılaştırmaktadır. Klasik Türk Müziği makamlarının duygu oluşturma konusundaki yapısal özelliklerinden dolayı bu konuda kendi içinde büyük bir araştırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak Klasik Türk Müziği makamlarının uyarımı ile değişen EEG sinyallerinden duygu sınıflama veya tanıma yönelik herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

Araştırmacıların önceki paragrafta üzerinde durulan kapsamda çalışma yapmasındaki en önemli zorluklardan birisi uygulanan müzik uyarısı ile elde edilen EEG sinyallerini içeren bir veri tabanı olmaması sebebiyle her çalışma için ayrı materyal toplanmak zorunda kalınmasıdır. Bu kapsamda Klasik Türk Müziği makamlarının deneklere (sağlıklı ve hasta) dinletilmesi ile elde edilen EEG sinyal verilerinin çeşitli literatür çalışma kategorilerinde kullanılmaya elverişli şekilde bir veri tabanı haline getirilmesi bu konuda hem Türk ve hem diğer araştırmacıların işini kolaylaştıracak önemli bir adım olacaktır.

Özellikle son 3 yıl içinde yapılan literatür çalışmaları dikkate alındığında müzik terapisinin oluşturduğu EEG sinyallerinin mühendislik analizi ile hastalığın gidişatı üzerindeki tıbbi değerlendirmelerin birlikte yapıldığı multi-disipliner literatür çalışmalarında artış görülmektedir.

Ülkemizde son yıllarda depresyon vakalarında önemli miktarda artış görülmektedir. Bu durum antidepresan ve diğer bazı ilaçların kullanımını artırmaktadır. Depresyonun iş gücü kaybından ölümlü intihar olaylarına kadar toplumun sosyal ve ekonomik işleyişine önemli olumsuz etkileri vardır. Ayrıca antidepresan

kullanımının artması beraberinde ülkemizin ilaç giderilenlerinin artmasını ve ekonomik kaynak kayıpları yaşanmasını getirmektedir. Depresyonun minör haldeyken teşhis ve tedavisi bu olumsuz verilerin azaltılmasında önemli bir etkidir. Bu kapsamda farmakolojik olmayan tedavi yöntemlerinde de yararlanılması hem ilaca bağlı yan etkilerin ortadan kaldırılması veya azaltılması hem de ekonomik kaybın önlenmesi veya azaltılması açısından iyi bir alternatif ve zorunluluk niteliğindedir.

Bu meta-sentez çalışmasında literatür üzerinde kapsamlı bir inceleme yapılarak Klasik Türk Müziği makamlarının minör/majör depresyon hastaları üzerindeki duygu değişimlerine ve tedavi süreçlerine etkilerinin beyin EEG sinyalleri kullanılarak analiz edilmesine yönelik potansiyelinin incelenmesi ve açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmanın araştırmacıların konu hakkında multi-disipliner çalışmalar yapmalarını teşvik edeceği ve kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir. Gerçekleştirilen ayrıntılı literatür incelemesi söz konusu konu başlığının potansiyelini ortaya koymaktadır. Tartışma bölümünde ortaya konulan eksikliklerin giderilmesi ve gerekliliklerin yerine getirilmesi depresyon hastalıklarının farmakolojik olmayan tedavisinde önemli kazanımlar sağlayacaktır. Bu kapsamda, gerçekleştirilecek çalışmalarla elde edilecek kazanımlar dikkate alındığında gerçekleştirilecek akademik çalışma ve bilimsel projelerin desteklenmesi gerekliliği de açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça:

AK, Ahmet Şahin, (2009), *Türk MüsİKİSİ Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

AKAR, Saime, Sadık. KARA, Fatma. LATİFOĞLU. ve Vedat. BİLGİÇ, (2012), "Wavelet-Welch methodology for analysis of EEG signals of schizophrenia patients", **Cairo International Biomedical Engineering Conference (CIBEC)**, 6-9.

AKAR, Saime, Sadık. KARA, Fatma. LATİFOĞLU. ve Vedat. BİLGİÇ, (2015), "Estimation of nonlinear measures of schizophrenia patients' EEG in emotional states", **IRBM**, XXXVI, 4:250-258.

AKDEMİR, Saime, Sadık. KARA. ve Vedat. BİLGİÇ, (2010), "The investigation of respiratory differences during different auditory stimuli in schizophrenia patients", **15th National Biomedical Engineering Meeting (BIYOMUT)**, 1-4.

ALTENMULLER, Eckart, Wilfried. GRUHN, Dietrich. PARLITZ. ve Gundhild.

LIEBERT, (2000), "The impact of music education on brain networks: evidence from EEG-studies", **International Journal of Music Education**, 1:47-53.

AL-GALAL, Sabaa Ahmed Yahya, Imad. Fakhri. Taha. ALSHAIKHLI, Abdul. Wahab. Bin. Abdul. RAHMAN. ve Mariam. Adawiah. DZULKUIFLI, (2015), "EEG-based Emotion Recognition while Listening to Quran Recitation Compared with Relaxing Music Using Valence-Arousal Model", **4th International Conference on Advanced Computer Science Applications and Technologies (ACSAT)**, 245-250.

AL-GALAL, Sabaa Ahmed Yahya, Imad. Fakhri. Taha. ALSHAIKHLI. ve Abdul. Wahab. Bin. Abdul. RAHMAN, (2016), "Automatic emotion recognition based on EEG and ECG signals while listening to quranic recitation compared with listening to music", **International Conference on Information and Communication Technology for The Muslim World (ICT4M)**, 269-274.

ARSLAN, Sevban, Nadiye. ÖZER. ve Funda. ÖZYURT, (2008), "Effect of music on preoperative anxiety in men undergoing urogenital surgery", **Australian Journal of Advanced Nursing**, XXVI, 2:46-54.

ASPFORS, Jessica. ve Göran. FRANSSON, (2015), "Research on mentor education for mentors of newly qualified teachers: A qualitative meta-synthesis", **Teaching and Teacher Education**, 48:75-86.

AYDAR, Deniz, (2018), "Türk Müziği Nazariyatına Genel Bir Bakış", **Bilig**, 84:179-196.

AYDEMİR, Murat, (2010), *Türk Müziği Makam Rehberi*, İstanbul: Pan Yayınevi.

BAJOULVAND, Atena, Ramtin. Zargari. MARANDI, Mohammad. Reza. DALIRI. ve Seyed. Hojjat. SABZPOUSHAN, (2017), "Analysis of folk music preference

of people from different ethnic groups using kernel-based methods on EEG signals”, **Applied Mathematics and Computation**, 307:62-70.

BALASUBRAMANIAN, Geethanjali, Adalarasu. KANAGASABAI, Jagannath. MOHAN. ve Guhan. SESHADRI, (2018), “Music induced emotion using wavelet packet decomposition-An EEG study”, **Biomedical Signal Processing and Control**, 42:115-128.

BANERJEE, Archi, Shankha. SANYAL, Anirban. PATRANABIS, Kaushik. BANERJEE, Tarit. GUHATHAKURTA, Ranjan. SENGUPTA, Dipak. GHOSH. ve Partha. GHOSE, (2016), “Study on brain dynamics by non linear analysis of music induced EEG signals”, **Physica A: Statistical Mechanics and its Applications**, 444:110-120.

BEKİROĞLU, Tansel, Nimet. OVAYOLU, Yusuf. ERGÜN. ve Hasan. Ç. EKER-BİÇER, (2013), “Effect of Turkish classical music on blood pressure: a randomized controlled trial in hypertensive elderly patients”, **Complementary Therapies in Medicine**, XXI, 3:147-154.

BHATTACHARYA, Joydeep, Hellmuth. PETSCHKE. ve Ernesto. PEREDA, (2001), “Interdependencies in the spontaneous EEG while listening to music”, **International Journal of Psychophysiology**, XLII, 3:287-301.

BHATTACHARYA, Joydeep. ve Hellmuth. PETSCHKE, (2005), “Phase synchrony analysis of EEG during music perception reveals changes in functional connectivity due to musical expertise”, **Signal Processing**, LXXXV, 11:2161-2177.

BHATTACHARYA, Joydeep. ve Eun-Jeong. LEE, (2016), “Modulation of EEG theta band signal complexity by music therapy”, **International Journal of Bifurcation and Chaos**, XXVI, 1:1650001.

BONDAS, Terese. ve Elisabeth. O. HALL, (2007), “Challenges in approaching metasyntesis research”, **Qualitative Health Research**, XVII, 1:113-121.

CONG, Fengyu, Vinoo. ALLURI, Asoke. K. NANDI, Petri. TOIVIAINEN, Rui. FA, Basel. ABU-JAMOUS, Liyun. GONG, Bart. G. W. CRAENEN, Hanna. POIKONEN, Minna. HUOTILAINEN. ve Tapani. RISTANIEMI, (2013), “Linking brain responses to naturalistic music through analysis of ongoing EEG and stimulus features”, **IEEE Transactions on Multimedia**, XV, 5:1060-1069.

ÇALIK, Muammer. ve Mustafa. SÖZBİLİR, (2014), “İçerik analizinin parametreleri”, **Eğitim ve Bilim**, XXXIX, 174:33-38.

DEWITT-BRINKS, Dawn. ve Steven C. RHODES, (1992), “Listening Instruction: A Qualitative Meta-Analysis of Twenty-Four Selected Studies”.

DONG, Qunxi, Yongchang. LI, Bin. HU, Qunying. LIU, Xiaowei. LI. ve Li. LIU, (2010), “A solution on ubiquitous EEG-based biofeedback music therapy”, **5th International Conference on Pervasive Computing and Applications**, 32-37.

DUAN, Ruo-Nan, Xiao-Wei. WANG. ve Bao-Liang. LU, (2012), “EEG-based emotion recognition in listening music by using support vector machine and linear dynamic system”, **International Conference on Neural Information Processing**, 468-475.

ENGİN, Mehmet, Tayfun. DALBASTI, Erkan. Zeki. ENGİN, Doğa. YAVUZ-YILMAZ, Ender. ÖZDEMİR. ve Ömer. Sinan. AKAYDIN, (2010), “Non-Linear Analysis of Instrumental Turkish Traditional Music Modes Via Human’s EEGS”, **Istanbul University-Journal of Electrical & Electronics Engineering**, X, 1:1135-1141.

FACHNER, Jörg, Christian. GOLD. ve Jaakko. ERKKILÄ, (2013), “Music therapy modulates fronto-temporal activity in rest-EEG in depressed clients”, **Brain Topography**, XXVI, 2:338-354.

GUNTHER, Wilfried, Norbert. MULLER, Wolfgang. TRAPP, Johannes. C. HAAG, Andreas. STRAUBE, (1996), “Quantitative EEG analysis during motor function and music perception in Tourette’s syndrome”, **European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience**, CCXLVI, 4:197-202.

HADJIDIMITRIOU, Stelios. ve Leontios. J. HADJILEONTIADIS, (2012), “Toward an EEG-based recognition of music liking using time-frequency analysis”, **IEEE Transactions on Biomedical Engineering**, LIX, 12:3498-3510.

HADJIDIMITRIOU, Stelios. ve Leontios. J. HADJILEONTIADIS, (2013), “EEG-based classification of music appraisal responses using time-frequency analysis and familiarity ratings”, **IEEE Transactions on Affective Computing**, IV, 2:161-172.

HERNANDEZ-REIF, Maria, Miguel. DIEGO. ve Tiffany. FIELD, (2006), “Instrumental and vocal music effects on EEG and EKG in neonates of depressed and non-depressed mothers”, **Infant Behavior and Development**, XXIX, 4:518-525.

HORUZ, Dilek, Mehmet. A. KURCER. ve Zeynep. ERDOĞAN, (2017), “The effect of music therapy on anxiety and various physical findings in patients with COPD in a pulmonology service”, **Holistic Nursing Practice**, XXXI, 6:378-383.

HSU, Jia-Lien, Yan-Lin. ZHEN, Tzu-Chieh. LIN. ve Yi-Shiuan. CHIU, (2018), “Affective content analysis of music emotion through EEG”, **Multimedia Systems**, XXIV, 2:195-210.

<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 04 Ocak 2020).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/depresyon-artiyor-40815790> (Erişim Tarihi: 04 Ocak 2020).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Klasik_T%C3%BCrk_m%C3%BCzi%C4%9Fi (Erişim Tarihi: 04 Ocak 2020).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Depresyon> (Erişim Tarihi: 04 Ocak 2020).

ITO, Shin-ichi, Yasue. MITSUKURA, Minoru. FUKUMI. ve Norio. AKAMATSU, (2003), "A feature extraction of the EEG during listening to the music using the factor analysis and neural networks", **International Joint Conference on Neural Networks**, 3:2263-2267.

İBİŞ BABACAN, Şehnaz, (1998), "Türkiye'de Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Müziğin Rolünün Müzik Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Yorumlanması", **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara.

JENNI, Raoul, Mathias. S. OECHSLIN. ve Clara. E. JAMES, (2017), "Impact of major and minor mode on EEG frequency range activities of music processing as a function of expertise", **Neuroscience Letters**, 647:159-164.

KABUTO, Michinori, Takayuki. KAGEYAMA. ve Hiroshi. NITTA, (1993), "EEG power spectrum changes due to listening to pleasant musics and their relation to relaxation effects", **Nippon Eiseigaku Zasshi (Japanese Journal of Hygiene)**, XLVIII, 4:807-818.

KADIR, Ros Shilawani S. Abdul, Mohd. H. GHAZALI, Zunairah. H. MURAT, Mohd. N. TAIB, Husna. A. RAHMAN. ve Siti. A. M. ARIS, (2010), "The preliminary study on the effect of nasyid music and rock music on brainwave signal using EEG", **International Congress on Engineering Education**, 58-63.

KARTHICK, Ng, Thajudin. AHAMED. ve Joseph. K. PAUL, (2006), "Music and the EEG: A study using nonlinear methods", **International Conference on Biomedical and Pharmaceutical Engineering**, 424-427.

KAUR, Barjinder, Dinesh. SINGH. ve Partha. Pratim. ROY, (2017), "A novel framework of EEG-based user identification by analyzing music-listening behavior", **Multimedia Tools and Applications**, LXXVI, 24:25581-25602.

KAWINTIRANON, Kornraphop, Yanika. BUATONG. ve Peerapon. VATEEKUL, (2016), "Online music emotion prediction on multiple sessions of EEG data using SVM", **International Joint Conference on Computer Science and Software Engineering (JCSSE)**, 1-6.

KAYIM, Gonca, (2017), "Dünya'da Müzik Terapi Tarihi ve Eğitimi", **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul.

KEPREOTES, Elizabeth, (2009), "The Metasynthesis: Reducing the Isolation of Qualitative Research", **HNE**, 47.

KOÇ, Havva, Gülcan. ERK, Yılmaz. APAYDIN, Eyüp. HORASANLI, Betül. YİĞİTBAŞI. ve Bayazit. DİKMEN, (2009), "Epidural Anestezi ile Herni Operasyonu Uygulanan Hastalarda Klasik Türk Müziğinin İntraoperatif Sedasyon Üzerine Etkileri", **Journal of the Turkish Anaesthesiology & Intensive Care Society-JTAICS/Türk Anestezi ve Reanimasyon Dergisi**, XXXVII, 6:366-373.

KOELSTRA, Sander, Ashkan. YAZDANI, Mohammad. SOLEYMANI, Christian. MUHL, Jong-Seok. LEE, Anton. NIJHOLT, Thierry. PUN, Touradj. EBRAHI-

MI. ve Ioannis. PATRAS, (2010), "Single trial classification of EEG and peripheral physiological signals for recognition of emotions induced by music videos", **International Conference on Brain Informatics**, 89-100.

KORHAN, Akın, Meltem. UYAR, Can. EYİĞÖR, Gülendem. HAKVERDİ-OĞLU YÖNT, Serkan. ÇELİK. ve Leyla. KHORSHID, (2014), "The effects of music therapy on pain in patients with neuropathic pain", **Pain Management Nursing**, XV, 1:306-314.

KROUPİ, Eleni, Ashkan. YAZDANI. ve Touradj. EBRAHİMİ, (2011), "EEG correlates of different emotional states elicited during watching music videos", **Affective Computing and Intelligent Interaction**, 457-466.

KUMAR, Satheesh. ve P. BHUVANESWARI, (2012), "Analysis of Electroencephalography (EEG) Signals and Its Categorization-A Study", **Procedia Engineering**, 38:2525-2536.

KUMAGAI, Yuiko, Mahnaz. ARVANEH. ve Toshihisa. TANAKA, (2017), "Familiarity affects entrainment of EEG in music listening", **Frontiers in Human Neuroscience**, 11:384.

KURDOĞLU, Veli Behçet, (1967), Şair Tabipler, İstanbul: Baha Matbaası.

LI, Zhao. ve Guo. XUHONG, (2012), "EEG Control of Music Player", **Fifth International Conference on Intelligent Networks and Intelligent Systems**, 189-192.

LIN, Yuan-Pin, Chi-Hong. WANG, Tien-Lin. WU, Shyh-Kang. JENG. ve Jyh-Horng. CHEN, (2007), "Multilayer perceptron for EEG signal classification during listening to emotional music", **TENCON 2007-2007 IEEE Region 10 Conference**, 1-3.

LIN, Yuan-Pin, Chi-Hong. WANG, Tien-Lin. WU, Shyh-Kang. JENG. ve Jyh-Horng. CHEN, (2008), "Support vector machine for EEG signal classification during listening to emotional music", **10th Workshop on Multimedia Signal Processing**, 127-130.

LIN, Yuan-Pin, Chi-Hong. WANG, Tien-Lin. WU, Shyh-Kang. JENG. ve Jyh-Horng. CHEN, (2009), "EEG-based emotion recognition in music listening: A comparison of schemes for multiclass support vector machine", **International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing**, 489-492.

LIN, Yuan-Pin, Chi-Hong. WANG, Tzyy-Ping. JUNG, Tien-Lin. WU, Shyh-Kang. JENG, Jeng-Ren. DUANN. ve Jyh-Horng. CHEN, (2010), "EEG-based emotion recognition in music listening", **IEEE Transactions on Biomedical Engineering**, LVII, 7:1798-1806.

LIU, Ning-Han, Cheng-Yu. CHIANG. ve Hsiang-Ming. HSU, (2013), "Improving driver alertness through music selection using a mobile EEG to detect brainwaves", **Sensors**, XIII, 7:8199-8221.

LOEWY, Joanne, Cathrine. H. L. PSYCH, Eliezer. FRIEDMAN. ve Christine. MARTINEZ, (2005), "Sleep/sedation in children undergoing EEG testing: A comparison of chloral hydrate and music therapy", **Journal of PeriAnesthesia Nursing**, XX, 5:323-331.

LU, Huisheng, Mingshi. WANG. ve Hongqiang. YU, (2006), "EEG model and location in brain when enjoying music", **27th Annual International Conference of the Engineering in Medicine and Biology Society**, 2695-2698.

LU, Jing, Dan. WU, Hua. YANG, Cheng. LUO, Chaoyi. LI. ve Dezhong. YAO, (2012), "Scale-free brain-wave music from simultaneously EEG and fMRI recordings", **PloS One**, VII, 11:e49773.

MAITY, Akash Kumar, Ruchira. PRATIHAR, Vishal. AGRAWAL, Anubrato. MITRA, Subham. DEY, Shankha. SANYAL, Archi. BANERJEE, Ranjan. SENGUPTA. ve Dipak. GHOSH, (2015), "Multifractal Detrended Fluctuation Analysis of the music induced EEG signals", **International Conference on Communications and Signal Processing**, 0252-0257.

MARTSOLF, Donna, Claire. B. DRAUCKER, Christina. B. COOK, Ratchne-ewan. ROSS, Andrea. Warner. STIDHAM. ve Prudencia. MWEEMBA, (2010), "A meta-summary of qualitative findings about professional services for survivors of sexual violence", **Qualitative Report (Online)**, XV, 3:489.

MCDERMOTT, Elizabeth, Hilary. GRAHAM. ve Val. HAMILTON, (2004), "Experiences of being a teenage mother in the UK: a report of a systematic review of qualitative studies", **Lancaster: Lancaster University**, 39-42.

MERCADIÉ, Lolita, Julie. CABALLE, Jean-Julien. AUCOUTURIER. ve Emmanuel. BIGAND, (2014), "Effect of synchronized or desynchronized music listening during osteopathic treatment: An EEG study", **Psychophysiology**, LI, 1:52-59.

MIKHAILOVA, Elen, (1991), "EEG Mapping Of Three Alpha-subbands In Healthy And Depressive Subjects Under Music Test", **Engineering in Medicine and Biology Society**, 13:1201-1202.

MIRANDA, E. Reck. ve Bram. BOSKAMP, (2005), "Steering generative rules with the EEG: An approach to brain-computer music interfacing", **Proceedings of Sound and Music Computing**, 5.

MUDGE, Suzie, Nicola. KAYES. ve Kathryn. MCPHERSON, (2015), "Who is in control? Clinicians' view on their role in self-management approaches: a qualitative metasynthesis", **BMJ Open**, V, 5:p.e007413.

NAWASALKAR, Ram, Pradeep. K. BUTEY, Swapnil. G. DESHPANDE. ve Vilas. M. THAKARE, (2015), "EEG based stress recognition system based on Indian classical music", **International Conference on Advances in Computer Engineering and Applications**, 936-939.

NELSON, J. Craig, (2016), "Minor Depression: Is it Important? How Should it

be Treated?”, **The American Journal of Geriatric Psychiatry**, XXIV, 8:624-626.

NICOLAOU, Nicoletta, Asad. MALIK, Ian. DALY, James. WEAVER, Faustina. HWANG, Alexis. KIRKE, Etienne. B. ROESCH, Duncan. WILLIAMS, Eduardo. R. MIRANDA. ve Slawomir. J. NASUTO, (2017), “Directed motor-auditory EEG connectivity is modulated by music tempo”, **Frontiers in Human Neuroscience**, 11:502.

NOBLIT, George. ve R. Dwight. HARE, (1988), **Meta-Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies**, California: SAGE.

OGAWA, Takahiro, Shin-ichi. ITO, Yasue. MITSUKURA, Minoru. FUKUMI, ve Norio. AKAMATSUA, (2004), “Feature extraction from EEG patterns in music listening”, **International Symposium on Intelligent Signal Processing and Communication Systems**, 17-21.

OVAYOLU, Nimet, Özlem. UÇAN, Seda. PEHLİVAN, Yavuz. PEHLİVAN, Hakan. BUYUKHATİPOĞLU, Cemil. SAVAŞ. ve Murat. T. GÜLSEN, (2006), “Listening to Turkish classical music decreases patients’ anxiety, pain, dissatisfaction and the dose of sedative and analgesic drugs during colonoscopy: a prospective randomized controlled trial”, **World Journal of Gastroenterology**, XII, 46:7532-7536.

OVERMAN, Amy, Jessica. HOGE, Alexander. DALE, Jeffrey. CROSS. ve Alec. CHIEN, (2003), “EEG alpha desynchronization in musicians and nonmusicians in response to changes in melody, tempo, and key in classical music”, **Perceptual and Motor Skills**, XCVII, 2:51

PAN, Yaozhang, Cuntai. GUAN, Juanhong. YU, Kai. Keng. ANG. ve Ti. Eu. CHAN, (2013), “Common frequency pattern for music preference identification using frontal EEG”, **6th International IEEE/EMBS Conference on Neural Engineering (NER)**, 505-508.

PARK, Seung-Min. ve Kwee-Bo. SIM, (2011), “A study on the analysis of auditory cortex active status by music genre: Drawing on EEG”, **Eighth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery**, 3:1916-1919.

PETERSON, David A. ve Michael. H. THAUT, (2007), “Music increases frontal EEG coherence during verbal learning”, **Neuroscience Letters**, CDXII, 3:217-221.

PETSCHKE, Helmuth, Kathleen. A. LINDER, P. RAPPELSBERGER. ve Gerold. W. GRUBER, (1988), “The EEG: An adequate method to concretize brain processes elicited by music”, **Music Perception: An Interdisciplinary Journal**, VI, 2:133-159.

POLAT, Seyat. ve Osman. AY, (2016), “Meta-sentez: kavramsal bir çözümleme”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, IV, 2:52-64.

PORTNOVA, Galina, Alexandra. MASLENNIKOVA. ve Anton. VARLAMOV, (2018), “Same music, different emotions: assessing emotions and EEG correlates of music perception in children with ASD and typically developing peers”, **Advances in Autism**.

RAMIREZ, Rafael, Josep. PLANAS, Nuria. ESCUDE, Jordi. MERCADE. ve Cristina. FARRIOLS, (2018), "EEG-Based Analysis of the Emotional Effect of Music Therapy on Palliative Care Cancer Patients", **Frontiers in Psychology**, 9:254.

SAIWAKI, Naoki, Hisashi. TSUJIMOTO, Shogo. NISHIDA. ve Seiji. INOKUCHI, (1996), "Directed coherence analysis of EEG recorded during music listening", **Bridging Disciplines for Biomedicine. Proceedings of the 18th Annual International Conference of the IEEE**, 2:827-828.

SAKHAROV, Dmitry, Vi. DAVYDOV. ve Ra. PAVLYGINA, (2005), "Intercentral relations of the human EEG during listening to music", **Human Physiology**, XXXI, 4:392-397.

SANDELOWSKI, Margarete. ve Julie. BARROSO, (2003), "Classifying the findings in qualitative studies", **Qualitative Health Research**, XIII, 7:905-923.

SARITAŞ, Seyhan, Serdar. SARITAŞ, Raşan. ÇEVİK AKYIL. ve Kevser. IŞIK, (2018), "The effects of Turkish classical music on physiological parameters, pain and analgesic use in patients with myocardial infarction: A non-randomized controlled study", **European Journal of Integrative Medicine**, 22:50-53.

SARNTHEIN, Johannes, Astrid. VONSTEIN, Peter. RAPPELSBERGER, Helmut. PETSCHER, Frances. RAUSCHER. ve Gordon. SHAW, (1997), "Persistent patterns of brain activity: an EEG coherence study of the positive effect of music on spatial-temporal reasoning", **Neurological Research**, XIX, 2:107-116.

SAWATA, Ryosuke, Takahiro. OGAWA. ve Miki. HASEYAMA, (2015), "Human-centered favorite music estimation: EEG-based extraction of audio features reflecting individual preference", **IEEE International Conference on Digital Signal Processing (DSP)**, 818-822.

SAWATA, Ryosuke, Takahiro. OGAWA. ve Miki. HASEYAMA, (2016), "Novel favorite music classification using EEG-based optimal audio features selected via KDLPCA", **International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)**, 759-763.

SCHAEFER, Rebecca, Peter. DESAIN. ve Jason. FARQUHAR, (2013), "Shared processing of perception and imagery of music in decomposed EEG", **Neuroimage**, 70:317-326.

SENGUPTA, Sourya, Sayan. BISWAS, Shankha. SANYAL, Archi. BANERJEE, Ranjan. SENGUPTA. ve Dipak. GHOSH, (2016), "Quantification and categorization of emotion using cross cultural music: An EEG based fractal study", **2nd International Conference on Next Generation Computing Technologies (NGCT)**, 759-764.

SHAHABI, Hossein. ve Sahar. MOGHIMI, (2016), "Toward automatic detection of brain responses to emotional music through analysis of EEG effective connectivity", **Computers in Human Behavior**, 58:231-239.

SHAHNAZ, Celia, Shoaib. MASUD. ve S. M. Shafiul. HASAN, (2016), “Emotion recognition based on wavelet analysis of Empirical Mode Decomposed EEG signals responsive to music videos”, **Region 10 Conference (TENCON)**, 424-427.

SOURINA, Olga, Yisi. LIU. ve Minh. K. NGUYEN, (2012), “Real-time EEG-based emotion recognition for music therapy”, **Journal on Multimodal User Interfaces**, V, 1-2:27-35.

SREEDEVI M, A. AJESH, R. AJITHNATH. ve L. BINU, (2009), “A study of effect of music pitch variation in EEG using factor analysis and neural networks”, **2nd International Conference on Biomedical Engineering and Informatics**, 1-3.

STURM, Irene, Sven. DÄHNE, Benjamin. BLANKERTZ. ve Gabriel. CURIO, (2015), “Multi-variate EEG analysis as a novel tool to examine brain responses to naturalistic music stimuli”, **PloS One**, X, 10:e0141281.

ŞENGÜL, Enver, (2008), “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

UÇAN, Ali, (1985), “İnsan ve Müzik”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, I, 1:74-92.

UĞRAŞ, Gülay, Güven. YILDIRIM, Serpil. YÜKSEL, Yusuf. ÖZTÜRKÇÜ, Mustafa. KUZDERE. ve Seher. D. ÖZTEKİN, (2018), “The effect of different types of music on patients’ preoperative anxiety: A randomized controlled trial”, **Complementary Therapies in Clinical Practice**, 31:158-163.

USLU, Gonca, (2017), “Influence of Music Therapy on the State of Anxiety During Radiotherapy”, **Turkish Journal of Oncology**, XXXII, 4:141-147.

TANDLE, Avinash, Nandini. JOG, Ambrish. DHARMADHIKARI, Suyog. JAISWAL. ve Vishal. SWANT, (2016), “Study of valence of musical emotions and its laterality evoked by instrumental Indian classical music: An EEG study”, **International Conference on Communication and Signal Processing (ICCSP)**, 0327-0331.

THAMMASAN, Nattapong, Ken-ichi. FUKUI. ve Masayuki. NUMAO, (2016), “An investigation of annotation smoothing for eeg-based continuous music-emotion recognition”, **IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (SMC)**, 003323-003328.

THAMMASAN, Nattapong, Ken-ichi. FUKUI. ve Masayuki. NUMAO, (2016), “Application of deep belief networks in eeg-based dynamic music-emotion recognition”, **International Joint Conference on Neural Networks (IJCNN)**, 881-888.

THAMMASAN, Nattapong, Ken-ichi. FUKUI. ve Masayuki. NUMAO, (2017), “Multimodal Fusion of EEG and Musical Features in Music-Emotion Recognition”, **Association for the Advancement of Artificial Intelligence**, 4991-4992.

TORNEK, Alexandra, Tiffany. FIELD, Maria. HERNANDEZ-REIF, Miguel. DIEGO. ve Nancy. JONES, (2003), "Music effects on EEG in intrusive and withdrawn mothers with depressive symptoms", **Psychiatry**, LXVI, 3:234-243.

TREDER, Matthias Sebastian, Hendrik. PURWINS, Daniel. MIKLODY, Irene. STURM. ve Benjamin. BLANKERTZ, (2014), "Decoding auditory attention to instruments in polyphonic music using single-trial EEG classification", **Journal of Neural Engineering**, XI, 2:026009.

TSENG, Kevin, Bor-Shyh. LIN, Chang-Mu. HAN. ve Psi-Shi. WANG, (2013), "Emotion recognition of EEG underlying favourite music by support vector machine", **International Conference on Orange Technologies (ICOT)**, 155-158.

VAROTTO Giulia, Patrik. FAZIO, D. Rossi. SEBASTIANO, Giuliano. AVANZINI, Silvana. FRANCESCHETTI. ve Ferruccio. PANZICA, (2012), "Music and emotion: An EEG connectivity study in patients with disorders of consciousness", **Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society**, 5206-5209.

VERMA, Tapish. ve Indu. SAINI, (2016), "Age-related variation in EEG to music stimulation: A nonlinear analysis", **2nd International Conference on Next Generation Computing Technologies**, 137-143.

VIJAYALAKSHMI, K, Susmita. SRIDHAR. ve Payal. KHANWANI, (2010), "Estimation of effects of alpha music on EEG components by time and frequency domain analysis", **International Conference on Computer and Communication Engineering**, 1-5.

VIJAYARAGAVAN, Gautham Raj, Revathy. RAGHAV, Kompella. PHANI. ve Vivek. VAIDYANATHAN, (2015), "EEG monitored mind de-stressing smart phone application using Yoga and Music Therapy", **International Conference on Green Computing and Internet of Things (ICGCIoT)**, 412-415.

WALKER, James, (1980), "Alpha EEG correlates of performance on a music recognition task", **Physiological Psychology**, VIII, 3:417-420.

WEED, Mike, (2005), "'Meta Interpretation": A Method for the Interpretive Synthesis of Qualitative Research", **Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research**, VI, 1.

YİĞİTBAŞ, Sadık, (1972), **Musiki ile Tedavi (1. Basım)**, İstanbul: İstanbul Yayınevi.

ZHAO, Wei, Xinxi. WANG. ve Ye. WANG, (2010), "Automated sleep quality measurement using EEG signal: first step towards a domain specific music recommendation system", **18th ACM International Conference on Multimedia**, 1079-1082.

Extended Abstract:

Music is the method of expressing feelings and thoughts in a melodic manner. The relationship of human with music starts from the embryonal stage. The method of treatment with music is based on a past of approximately 6000 years and was implemented by Turks who used music therapy systemically for the first time in the world. These first applications consist of treatment sessions carried out by religious people called Shamans. Furthermore, it is known that music was also employed in Egypt, China, India, Greece and Rome as a treatment method throughout history. Traces of music as a treatment method can even found in certain religious books including Psalter. In Islamic states of middle ages, philosophers including Zekeriya Er Razi, Farabi and İbni Sina had made researches about the therapeutic effect of music. Many hospitals in Seljuks and Ottomans used to employ music as treatment of certain mental conditions as well. In parallel to the development of modern science, many literature studies on music treatment have been carried out. The genre and melody of music performed throughout history, whether be it for therapeutic or entertainment purposes, have varied greatly depending on period, location and culture.

Classical Turkish music is considered one of the few genres that have settled a continuity and tradition alongside classical Western and Indian Music. It is a Turkish music genre based on modes called makams. Although Classical Turkish Music and music therapy have been practiced since medieval times, the international modern literature studies in this scope have been started only in the second half of the 2000s.

The first studies on the effect of listening to music on EEG (Elektroensefalografi) signals of brain were made in the early 1980s. Numerous studies have been carried out in order to predict whether any musical work listened was admired by the listener or not, and what kind of emotions were aroused in the course of listening by using EEG signals of brain and analysing them. Besides, considering the literature studies conducted in recent years, there is an increase in the studies of multi-disciplinary literature in which the medical analysis of the EEG signals generated by music therapy and medical evaluations on the course of the disease are made together. It is seen that the musical works used in the studies examining the relationships between music and brain EEG signals are generally selected from music genres such as Classical Western Music, Classical Indian Music, Rock Music and Classical Iranian Music due to the ethnic and cultural origins of the teams. Although limited in number, there are some studies investigating the relationship between Classical Turkish Music and EEG signals of brain.

Depression can be defined as, a state of mental disorder that manifests itself as reduced sensitivity to stimuli, an ever-intensifying despair and pessimism in company with a lack of initiative power and self-confidence. There are a large number of factors that can yield to depression including but not limited to anxiety disorders, relationship problems, stress factors and childhood traumas. Depression is

generally examined in two groups such as major depression and minor depression. Minor depression is described with lighter symptoms and generally not considered to lead fatal actions such as suicide. However, when left untreated, the probability of minor depression becoming major depression is considerably high. For this reason, detection and treatment of minor depression cases are of utmost importance. The data related to the use of antidepressants issued by the Republic of Turkey Ministry of Health indicate an increase of around 10% per year. Moreover, this data suggests that depression in Turkey is about to become a public health problem rather than being only a disease.

In this meta-synthesis study, it is aimed to examine and reveal the potential of Classical Turkish Music makams on the effects of emotion changes and treatment processes on minor / major depression patients by using brain EEG signals. It is considered that the study carried out in this context will encourage and facilitate the researchers to carry out multi-disciplinary studies on the subject. The databases of Pubmed, Google Academic, Web of Science and Scopus are scanned with a number of keywords related to “Musical Therapy” and it is observed that more than 2000 articles, books, book chapters and conference papers are written on this subject. %95 of these studies were entirely related to medicine. The remaining %5 can be considered as multi-disciplinary studies of medicine with other disciplines, with engineering as the most commonly encountered discipline. The time period covered in this meta-synthesis study is determined to be between January 1975 and June 2019, with some priority on more recent studies given.

Gün Ağarırken Karabağ

Garabagh At Sunrise

Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL *

Bir Hatırlatma: Tarihini Unutanlar Onu Tekrar Yaşamak mecburiyetinde Kalır Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra 1980'li yıllardan itibaren; beş bin yıllık Türk vatani olan Dağlık Karabağ, bölgenin yumuşak karnı haline getirildi. Çardaklı kasabasında yaşayan Ermenilerin 1987'de Bakü idaresine isyan etmeleri sonucunda Çardaklı olayları bahane edilerek, bu bölgedeki Azerbaycan Türkleri baskı ve zulümlerle yurtlarından uzaklaştırılarak Bakü civarındaki Sumgayt'a yerleştirildiler. Dağlık Karabağ'daki kırılma noktası işte bu andı. Bölgede Ermeniler lehine nüfus dengelerini değiştirme çabalarına bir yenisi daha eklenmişti. Ermeniler çoğunluğun kendilerinde olduğunu iddia

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü-ANKARA, zekigurel@gazi.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-5129-7033>

ederek Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmak istediler ve 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması için oy kullandılar. Takvimler 12 Ocak 1989'u gösterdiğinde Sovyetler Birliği, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'a bağlayan kanunda/antlaşmalarda herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen bu bölgeyi kendisine bağladığını ilân etti. Azerbaycan Halk Cephesi ise Dağlık Karabağ'ın hiç tartışmasız bir şekilde Azerbaycan toprağı olduğunu deklare etti. Bunun üzerine 20 Ocak 1990'da Sovyet Askerî Birlikleri Bakü'ye sevk edildi ve pek çok masum Azerbaycan Türk'ünü acımasızca ve vahşice katlettiler. Dağlık Karabağ'da ise Ermeniler Rusların ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerin destekleriyle Türklere karşı saldırılar başlattılar, Türklere de 1992'de karşı saldırılara geçti iseler de bu direniş uzun soluklu olamadı. 26 Şubat 1992'de Hocalı Katliamı yaşandı. 16 Nisan 1993'de ateşkes ilan edilerek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 822 Numaralı kararı ile silahlı güçlerin Kelbecer'den çekilmesi istendi. Rusya, ABD ve Türkiye'nin ortaklaşa sunduğu barış planı Azerbaycan ve Ermenistan tarafından kabul edilmesine rağmen Dağlık Karabağ Ermenileri planı kabul etmeyerek çekişmeleri ve çatışmaları devam ettirdiler. Bütün bu süreçlerde Dağlık Karabağdaki Ağdere, Kelbecer, Cebail, Kubatlı, Zengilen, Laçın, Goradiz ve daha birçok vatan parçası Ermenilerin işgaline terk edildi. Devreye Agit ve Minnsk Grubu girdi ise de olaylar; Birleşmiş Milletlerin kararlarına rağmen devam etti ve Batının ve Rusya'nın şımarık çocukları Ermeniler, Türk vatanını işgalden bir türlü vazgeçmediler. Bütün bu olumsuzlukların yaşanmasında Azerbaycan'daki iç çekişmelerin/ siyasi çekişmelerin de rolü oldu mu olmadı mı? Sorusunu da akl-ı selime sormadan edemeyeceğiz.

Ziya Şahin ve “Gün Ağarırken Karabağ”

Araştırmacı yazar Ziya Şahin/Âşık Ziya Şahin 1961 yılında Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin bir köyünde dünyaya gelmiş. Öğretmen lisesi mezunu olarak 1979'da Kayseri merkeze gelmiş ve Kayseri şeker Fabrikasında çalışmaya başlamış. Eli kalem ve mızrap tutanlardan... Şiirler yazmış, saz çalmış, söylemiş, yetmemiş tahkiyeli eserler ve belgesel özelliği de olan araştırmalar kaleme alıp bunları kitap olarak yayımlamıştır (Gürel,2019:132-138).

Ziya Şahin'in bu yazımıza konu olan kitabı ise (Ziya Şahin, Gün Ağarırken Karabağ Tarihini Unutanlar, Onu Tekrar Yaşamak Zorunda Kalır, İstanbul 2020, 232 s, Kariyer Yayıncılık İletişim, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayını). Ziya Şahin, bu kitabını yayınlama sürecinde bana gönderdiğinde Ankara'daki bazı yayınevleriyle görüşmeler yaptım ama yayınlanması için vaktin ve saatin gelmesi gerekiyormuş, kitap ancak 2020 yılının Ekim ayında yayımlanabildi. Bu da mutlu bir tevafuktur Dağlık Karabağ otuz yıllık işgalin ardından artık özgürleşiyor, Azerbaycanlı kardeşlerimize ve Türk milletine hayırlı olsun hayırlara vesile olsun...

Kitaba ön sözü T.C. Azerbaycan Büyükelçiliği yapmış Hulusi Kılıç yazmış (s.11-12). Sahayı bilen ve yaşanan açılara şahit olan bir büyükelçinin bu anlamlı ön sözünden sonraki yazı “Yüreğim Karabağ'ladi” başlığını taşıyor (13-22). Bu yazıyı yazansa Denizli Üniversitesi akademisyenlerinden Prof. Dr.Nurten Sarıca'dır.

Sarıca, ailesi 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Kadim Türk vatani olan Karabağ'dan Van'a hicret edenlerden. Bu aile daha sonra 1915 Mayıs'ında Van Ermeniler tarafından işgal edilince yapılan katliamlara ve vahşete de şahit olmuştur.

Ziya Şahin'in kitabı dört bölümden meydana gelmektedir. "Gün Ağarırken Karabağ" başlığını taşıyan birinci bölüm (s.23-31) aslında eserin giriş bölümüdür. Yazar, burada bu kitabı yazmaktaki meramını ortaya koymaya çalışmıştır. "Hocalı Katliamına Adım Adım" başlıklı ikinci bölüm (s.33-40) ile "Hocalı Katliamında Neler Olu?" başlıklı üçüncü bölümde(s.41-47) okurunu Dağlık Karabağ ekseninde Azerbaycan-Ermen savaşı ve neticelerin götürmek istemektedir. Bu iki bölümde yaşanan süreçteki Türklere reva görülen insanlık dışı davranışlar, siyasi gelişmeler ve Hocalı'daki soykırım şahitleriyle ve fotoğraflarla desteklenerek anlatılmaktadır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, Hocalı Soykırımını Dağlık Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgalinden bu yana gerçekleşen en kapsamlı sivil katliamı olarak nitelendirmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmî makamlarının açıklamalarına göre bu katliamda 106'sı kadın, 83'ü çocuk olmak üzere toplam 613 Azerbaycanlı Türk, Ermenilerce akla hayale gelmeyecek işkencelerle öldürülmüştür. B u katliamları yapanlardan bir Ermeni Zori Balayan, daha sonra kaleme aldığı Ruhumuzun Canlanması adlı kitabında insanlığın yüz karası bir itirafta bulunmaktadır:

"Biz arkadaşımız Haçatur'la ele geçirdiğimiz eve girerken 13 yaşında bir Türk çocuğunu pencereye çivilemişlerdi. Türk çocuğunun bağıriş çağırışları çok duyulmasın diye, Hacatur, çocuğun annesinin kesilmiş memesini çocuğun ağzına soktu. Daha sonra bu 13 yaşındaki Türk'e onların atalarının bizim çocuklara yaptıklarını yaptım. Başından, sinesinden ve karnından derisini soydum. Saate baktım, Türk çocuğu 7 dakika sonra kan kaybından öldü.

İlk mesleğim hekimlik olduğuna göre hümanist idim, bunun için de Türk çocuğuna yaptığım bu işkencelerden dolayı kendimi rahatsız hissetmedim. Ama ruhum halkımın yüzde birinin bile intikamını aldığım için sevinçten gururlanırdı. Haçatur, daha sonra ölmüş Türk çocuğunun cesedini parçalayarak doğradı ve bu Türk'le aynı kökten olan köpeklere attı. Akşam aynı şeyi üç Türk çocuğuna daha yaptık. Ben bir Ermeni vatansever olarak görevimi yerine getirdim.

Haçatur da çok terlemişti, ama ben onun gözlerinde ve diğer askerlerimizin gözlerinde intikam ve güçlü hümanizmin mücadelesini gördüm. Ertesi gün biz kiliseye giderek 1915'te ölenlerimizin ve ruhumuzun dün gördüğü kirden temizlenmesi için dua ettik."

Ziya Şahin'in Zori Balayan'ın Ruhumuzun Canlanması kitabından diye alıntı yaptığı bu vahşet, Doç Dr. Boraz Aziz'in Hocalı Soykırımı adlı kitabında da anlatılmaktadır (Aziz, 2014:75).

Ziya Şahin'in kitabında anlattığına göre Hocalı'daki katliamın sonucunun şahidi olanlardan biri de Mübariz Allahverdiyev'dir. Yazar, bu kısmı şöyle anlatıyor:

“Allahverdiyev, Azerbaycan Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde anatomi uzmanı... Katliam günü bütün ailesi Hocalı’daydı. Haberi alır almaz Bakü’den Hocalı yakınındaki Ağdam’a gitti. Yaralıları, işkence ile öldürülen 613 cesedi tek tek gözleriyle gördü. Mübariz Allahverdiyev, uzmanlığı gereği sürekli kadavralarla çalışıyordu. Ancak o gün gördüğü cesetler karşısında, o bile dehşete düştü.

Allahverdiyev, Ermeni doktorun yargılanmasını talep ediyor. Çağrısı bütün dünyaya... Tek isteği, hayvanlara bile reva görülmecek bu işkencenin cezasız kalmaması...” (Şahin, 2020:44-45)

Kitabın dördüncü bölümü ise “Başımıza Gelenler” başlığını taşıyor. Ziya Şahin, bu bölümde şahitleri konuşturuyor. Yani bu bölüm Karabağ olaylarıyla ilgili birinci elden kaynak niteliğindedir (s.49-128). Bu bölümde bilgisine başvuru alanların isimleri ise şöyle: Vüsale Aliyeva, Aslı Aliyeva, Gülperi Hanlarova, Rada Abbas, Metanet Abbasova, Muhtar Gasimov, Şemşir Aliyev,... Bu isimler arasında sağlıkçılar var, gazeteciler var, askerler var, akademisyenler var bir de savcı var.

Ziya Şahin, bu kitabında kendisine ulaştırılan birinci elden malzeme niteliğindeki hatıralardan bir tahkiyeli metin kurgularken yer yer de eser için bir zenginlik olan şiirler de koymuş. Bu şiir kendi şiirleri ise de Şehit Şemşir Aliyev için destan şairimiz Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun bir şiirini uyarlayarak şöyle seslenmiştir onun şahsında bütün şehitlerimize(s.115):

KARA ŞEMŞİR

Kara Şemşir kara üzüm gözlü Şemşir oy oğul
Dedem Korkut Şahlaroğlu neslinedir soy oğul

Odlar yurdu Oğuz elin balası
Azerbaycan ebedî yurt kalası’dır ay oğul

Ata yurdum dedin baş koyduğun toprağa
Bu sendeki soydan gelen huy oğul

Düşlerimde gördüm kanlı gömlek üstünde
Ol mübarek Peygamber’in dizindesin ay oğul

Vatan dedin namus dedin yurduna
Hem mavisin hem yeşilsin bayrağında ay oğul

Sana değen ık Peygamber katına
Ol mberek avcu içre birer birer say oğul

Kem gzller hor bakarmış vatana
Azerbaycan yok olmadan olmaz böyle Şey oğul

Denilmiştir can sağ iken yurt vermeniz düşmana
Hacı dayın gibi bu sendeki huy oğul.

Kafkaslar'a, Altaylar'a and olsun
Karabağ'a, Hocalı'ya and olsun

Biz bu yoldan döner isek namus bize ar olsun
Vatanımsan Canımsan ay oğul.

Sonuç yerine “Düşün bir kere, Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı rkten Almanya'dan bugün ne kaldı: Demek hiçbir Şey sürekli değildir. Bugün lmsz gibi görünen nice glerden, ileride belki pek az Şey kalacaktır. Devletler ve Milletler, bu idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, mtfefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız.

Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lzımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manev köprülerini sağlam tutarak!

Dil, bir köprüdür;

İnanç, bir köprüdür;

Tarih, bir köprüdür.

Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli... Kklerimize inmeli ve olayların böldüğü ta-

rihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Tarih bağı kurmamız lazım, folklor bağı kurmamız lâzım... Bunları kim yapacak? Elbette biz! Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz, dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor... Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya ve böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz... Tarihimizi ona yaklaştırmaya çalışıyoruz, ortak bir mazi yaratmak peşindeyiz. Bunlar açıktan yapılmaz, adı konarak yapılmaz, bunlar devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir.”

Atatürk'ün bir önsezi, bir talimat olarak önümüze koyduğu Türk Dünyası ile ilgilenme işi yıllarca askıya alınmıştı. Bu hedefleri bir türlü fiili duruma dönüştüremedik nedense. Dün bahanemiz S.S.C.B. emperyalizmiydi ve Çin emperyalizmiydi tamam anladık; 1990 sonrasında S.S.C.B. dağıldı ve bugünün dünyasında altı Türk bayrağı hür dalgalanıyor (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye). Gaspıralı İsmail Bey'in 1900'lü yılların başında önümüze bir hedef olarak koyduğu “Dilde, fikirde, işte birlik” ülkümüzü hâlâ gerçekleştiremedik ise bahane ne?

Benim katıldığım ve dahlimin olduğu milletlerarası her bilgi şöleninde Karabağ meselesi gündeme gelmiş ve bununla ilgili mutlaka sonuç bildirisine yansıyan bir karar alınmıştır:

1. Birinci Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nın (23-25 Ekim 1992 Ankara) Sonuç Bildirisinin 12. Maddesinde “Türk Dünyasını ilgilendiren meselelerde (Karabağ, Kıbrıs, Irak Türkleri, Kırım, Afganistan, Doğu Türkistan, Bosna-Hersek vb.) yazar ve şairlerimiz ortak kamuoyu oluşturmalıdır” (Gürel, 1992:148).

2. İkinci Türk Dünyası yazarlar Kurultayı'nın (8-10 Aralık 1994 Ankara) Sonuç Bildirisinin 12. Maddesinde: “Türk Dünyasında demokrasi hareketlerinin yerleşmesi ve kökleşmesi için yazarların birbirleriyle daha yakın temas içinde bulunarak, Azerbaycan, Bosna Hersek, Çecenistan ve Keşmir'deki insanlık dışı saldırılar karşısında ortak vicdanın sesinin duyulması, II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nın bu kararının dünyadaki ilgili bütün mercilere duyurulması görevinin İLE-SAM'a verilmesi” (Gürel-Yüksel, 1998:549).

3. Türk Dünyası Yazıcılarının III. Kurultayının Beyannamesi'nin 10. Maddesinde (6-7 Noyabr/Kasım 1996 Bakü-Azerbaycan): “Türk Dünyası yazıcılarının III. Kurultayı adından, gondarma ‘Dağlık Garabağ Respublikası’nda beynelhalk normlarına zıd olan ‘prezident seçkileri’ geçirilmesi gatiyetle pilsenilsin”

4. Birinci Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu (14-23 Nisan 2014 Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir) Sonuç Bildirisinin 53. Maddesi: “Türk-İslâm Dünyası başta olmak üzere bütün dünyada insan hakları ihlalleri konusunda Türk Dünyası çocuk edebiyatçılarının duyarlı olmasına ve bu hususlarda Türk Dünyasında yaşananlarla ilgili (Karabağ, Balkanlar, Doğu Türkistan, Kafkaslar, Kırım, Suriye, Irak, ...)dünyanın dikkatini çekmek hususunda birlikte hareket edilmesine.”(Gürel, 2014:52).

Türk Dünyasının yazarları, aldıkları bu uluslar arası kararlara rağmen; Ka-

rabağ meselesi başta olmak üzere Türk Dünyasındaki yaşanan işgaller ve insan hakları ihlalleri konusunda yeterince duyarlı olup bu konuları eserleri vasıtasıyla hem kendi ülkelerimizin hem de dünyanın gündemine yeterince getirmemişlerdir diyebiliriz. Bu konuda duyarlı şair ve yazarlarımızın yaptıkları çalışmalara örnek verecek olursak:

Azerbaycan'dan AMEA Nizami Gencevi Adına Edebiyat İnstitutu'ndan Prof. Dr. Merziye Necefova, XVIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu "Türk Şiirinde Hocalı Soykırımı ve Ermeni Vandalizmi" başlıklı bildirisinde bu konuda şu tespitlerde bulunuyor:

"Çağdaş Azerbaycan şiirinde, eserlerinde düşman-Ermeni imgesi yaratmayan bir şair bulmak zordur. Bahtiyar Vahabzade, Mahmad Araz, Nariman Hasanzade, Zalimkhan Yagub, İlyas Tabdig, Cabr Novruz, Hüseyin Kurdoğlu, Mehmed İsmail, Mehmed Aslan, Famil Mehdi, Alamdar Guluzade ve diğer şairlerin eserlerinde düşmen obrazı yaratılmıştır. Ermeni barbarcılığı, Ermeni vandalizmi, Ermeni vahşeti, zihin gücündeki okuyucuya takdim edilmiştir. Şair Hüseyin Kurtoğlu çok farklı ve etkili bir yöntem seçerek düşmanın imajını yaratırken en etkili konulara dikkat çekmiştir. Halil Rıza'nın şiiri daha katı, radikal boyalar tarafından tasvir edilmiştir Düşman yaşlı adamı, kadını ve bebeğini görmezden geliyor. Tarihimizde görülmeyen vahşeti, zulümü esirlerimize karşı gösteriyorlar. İnsanlar ciddi incitilir, cesedi keser bakar. Az yaşlı kız çocuklarının namusuna tecavüz ediliyor. Halil Rıza Ulutürk, halkına bu dehşeti, korkunç vahşetleri unutmamayı tavsiye edir." (Caferova, 2018:205).

Azerbaycan Türk Edebiyatında konunun ele alınışı üzerine yapılan bu değerlendirmeden sonra Türkiye Türklerinin edebiyatında bu konuda ne var diye baktığımızda karşımıza ilk çıkan eser Osman Gazi Kandemir'in Karanfil adlı romanı oluyor. Kurgan Edebiyat yayınları arasında çıkan bu romanda; Türkiyeli bir Yüzbaşı, Azerbaycan-Ermenistan savaşında Halk Cephesine ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş Azerbaycan ordusuna danışmanlık yapmak üzere Nahcivan yollarında. Tıpkı 1918 yılında Bakü'ye yardıma giden Kafkas İslâm Ordusu'nun komutanı Nuri Paşa gibi. Ama onun gibi subayları ve birlikleriyle değil, yalnız başına... Romanda savaşın karanlık yüzünün yanı sıra o savaşta alevlenen bir aşk hikâyesi de tahkiyeyi merak unsuru açısından zenginleştiriyor. Tarih meraklıları için de bir hayli bilgi yüklü bir roman...

Türkiye’de olduğu kadar Avrupa’da ve Türk Dünyasında da tanınan çağdaş ozanlarımızdan Ozan Arif Şirin’in (Giresun1949-Samsun 2019), Karabağ’ın 1992’de Ermeniler tarafından işgali sırasında yazdığı “Ya Karabağ Ya Ölüm” şiirini nasıl unuturuz:

Dünya duysun bu sesi, bu ses şarkın sesidir
Peygamberin övdüğü, necip ırkın sesidir
Bu ses Azarbayca’nın, bu ses Türk’ün sesidir
Bu Ermeni tak etti, canımıza tak artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Karabağ’da kan var kan, ağlıyor Azarbaycan
Karabağ’da karalar, bağlıyor Azarbaycan
Kanlar karı eritti, çağlıyor Azarbaycan
Vahşet bu, vahşet dünya, dön başını bak artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Dünya, göz yumamazsın bu insanlık suçuna
Gözünü kan bürümüş, bak Ermeni piçine
Benim diyor girmiş de hududumun içine
Ya bu işe bir dur de ya aradan çık artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

İşte dünya anlasın Karabağ Türk, bitmiştir!
AGİT de kararında bunu tasdiq etmiştir
Ermeni vatanımı resmen gaspa gitmiştir
Kainatın önünde benim alnım ak artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Azerbaycan bir gözdür, Karabağda bebeyi
Yani Azerbaycan’ın tam ortası,göbeyi
Gözümeme göz dikti bu Ermeni köpeyi?
Bu köpek senin dünya! Kapımızdan çek artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Ben zaten Ermeni’yi hallerinden tanırım
Bin dokuz yüz on sekiz yıllarından tanırım
Kanıma batırdığı ellerinden tanırım
Şart oldu o elleri kökünden kırmak artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Plan şu: Karabağ'a önce özerk denecek
Parlamento oylama, kahbelikler dönecek
Peşinden de Ermeni Karabağ'a konacak
Ondan sonra Ermeni kök salacak. Sök artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Dünyayı kandırıyor Ermeni lobbileri
Amerika ve Moskov en büyük abileri
Lejyonerler yığıyor Fransa gibileri
Ankara da bu kadar olamaz ... artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Karabağ'da kap-kara bir destan yazılırken
Savulmasız insanlar kurşuna dizilirken
Bebeklerin başları taşlarla ezilirken
Kimse bana diyemez dişlerini sık artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Genç, ihtiyar, kadın, kız, demeden kıyılmakda
Kolları kesilmekte, gözleri oyulmakda,
Dalqa-dalqa semaya feryadlar yayılmakda
Bir şehidin mezarı bir taneden çok artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Televizyon veriyor, verince bakılıyor
O mübarek meşçidler, camiler yıkılıyor
Sofrada boğazıma lokmalar takılıyor
Gardaşlarım ölürken bana hayat yük artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Nerdesin ehli İslam? Ey Muhammet ümmeti!
Sende mi görmüyorsun bu zulmü, bu vahşeti?
İşte gün vahdet günü, Gerçekleştir vahdeti!
Allahu Ekber deyib, tek yumruk ol tek artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Müslüman Türk her zaman vahdetin istekçisi
Ama şimdi mazlum Türk çok olur köstekçisi
Malesef İran bile Ermeni destekçisi
İslami istismara benim karnım tok artık
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!

Türk'ün dostu Allah'tır İslam'a inanmıştır
İslam'da Hubbül Vatan, Minel İman denmiştir
Yani vatan aşkını İmanla bir anmıştır

Demedi deme dünya bana cihat hak artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!
Konuş, konuş dünya, konuş sesin duyulsun, sesin
Bir ateşkes tutturdun nerede ateşkesin?
Bundan sonra o ateş isterse kesilmesin
Ateşkesi münasip yerlerine sok artık!
Ya Karabağ ya ölüm! Başka yolu yok artık!
Ermeni vampir gibi kanımızı içecek
Sonra bir ateşkesle acımız mı geçecek?
Bu rüzgârı ekenler fırtınayı biçecek
Ozan Arif Diyor Ki Yaydan Çıktı Ok Artık!
Ya Karabağ Ya Ölüm! Başka Yolu Yok Artık!

DÜNYA-DER Dünya Yazarlar ve Aydınlar Derneğini birlikte kurduğumuz Osman Baş ise, Hâr-ı Bülbül adlı kitabında yer alan “Hâr-ı Bülbül” başlıklı şiirinde; sadece, Ermeni işgalindeki Karabağ kenti Şuşa’da Çıdır Ovasında yetişen Hâr-ı Bülbül çiçeğine seslenirken bir zaferi müjdelemektedir adeta:

“Bahar ötesi yaz, yaz ötesi Hazar;
Hazar’ın yüreğinde hâr-ı bülbül.
Hazar’da dalga dalga bahar;
Arı dalda, dalda bülbül hâr-ı bülbül

Fırtınalar esintiye dönende,
Damlalar isyan edecek ciseye.
Haydi uyan! Şafakta düğün olsun,
Mehmetçik hazırlık yapıyor sefere,
Dik dur vatan toprağında, alnın açık olsun.

Şimdi bahardayım, yolum Şuşa’ya
Çıdır düzünde bülbül olacağım,
Hâr-ı bülbüle konacağım önce,
Düşmana şimşek olup çakacak
Dostun hasretine son vereceğim.(Baş,2012:96)

Bu Őiirin, Azerbaycan devlet sanatçısı Azerin tarafından bestelenip seslendirildiğini de belirtmeliyiz.

Yusuf Dursun'un ()15/18 Haziran 2014 tarihleri arasında Azerbaycan'a yaptığı ziyaret sonrasında İstanbul'da 28 Haziran 2014 tarihinde yazıldığı "Yüreğimi Azatlık'ta Bıraktım" başlıklı Őiirden hareketle Şunu özellikle belirtmekte fayda vardır: Türk Dünyasının yazar ve Őairlerinin bir Şekilde Türk Dünyasını gezip görmeleri sağlanmalıdır ve onlardan da Türk Dünyasına ait intibalarını yazmaları istenmelidir. Her sene olmasa bile birkaç sene arayla da bu yazı ve Şiirler Türk Dünyası Dile Gelse adıyla kitaplaŐtırılıp Türk Dünyasının yeni yetişen nesillerine Türkçenin ve Türklüğün hediyesi olarak sunulsa derim...

Yüreğimi Azatlık'ta Bıraktım

İstanbul'dan havalanan yüreğim,
Azerbaycandıyarınasüzüldü.
Hakyol üzre kabul olan dileğim,
Bayrağımın yıldızına yazıldı.

Bakü toprağına ayak basanda,
Ay yıldız altında özüme döndüm.
"GardaŐım" sözünü duyduğum anda,
Vuslatın aşkıyla kor gibi yandım.

Azerbaycan, istiklali kutlarken
Öz kardeŐler birbirine karıŐtı.
Türküler, Şiirler ve marŐlar derken
Kadim dostlar güzellikte yarıŐtı.

Kanım dondu Azatlık'ı gezerken
Sandım 20 Ocak bende canlandı.
Őehitlerim gökyüzünde yüzerken
Al bayrak altında ruhum dinlendi.

Bir mavi çarŐaftı Hazar Denizi,
Apardı ruhumu Şehit katına.
Yüce Rabbim, mahzun etme sen bizi;
Erelim cümlemiz gül beratına.

Gence'de bir akşam söz dile geldi,
Şiir bülbülleri bir bir Őakıdı.
Ozanlar elinde saz dile geldi,
Gönül atlasına kilim dokudu.

Bir yiğit tanıdım, adı: Hüseyin.
Namaz kılmam için seccade verdi.
Dilleri bülbüldü, kalbi güvercin;
Say ki yüreğini kalbime serdi.

Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL

Tohuz'da bir sabah bülbül dinledim,
“Karabağ esirken susmam!” diyordu.
Her nefeste ta yürekte inledim,
“Ölmeden figanı kesmem!” diyordu.

Kışlada gururla halaya durdum,
Azerbaycan askeriyle kol kola.
Çifte bayrakların altında girdim,
Milletime ışık veren bu yola.

İstanbul'a doğru yelken açarken
Bakü semasına son defa baktım.
Öz kardeşim için candan geçerken
Yüreğimi Azatlık'ta bıraktım. (Dursun,2017:118-121)

Yavuz Bülent Bakiler, Azerbaycan'dan Türkiye'ye hicret ederek Sivas'a yerleşen bir ailenin evladıdır. Onun Türk Dünyasını kucaklayan bazı şiirlerinde Karabağ özleminin öne çıktığını görürüz. İşte o şiirlerinden biri de “Karabağ Hasreti” başlığını taşımaktadır:

Karabağ Hasreti

-1-

Şimdi uzaklarda kalan bir şehir vardır
Camileri yıkılmış, minareleri yarım
Bu şehrin çilesini ben çekerim yıllardır
Hasretimi ben duyarım.

Şimdi uzaklarda kalan bir şehir vardır
Ki sızlatır yüreğimi yıllardan beri
Vatan olmasına vatan Anadolucasına
Ama vatan haritamda yok yeri.

Güzelim türküleri türkülerimiz gibidir
Ve kalpaklı, bindallı oyunlarını balam
Bilenlerimiz bilir.
Bir gün bir selâm gitse Anadolumdan
O şehirden sımsıcak bin selâm gelir.

-2-

Balam balam diyerek, okşardı beni anam
Anam'ın dizlerinde ben Hazar'ı yaşadım
Hazar'ın diliyle benim dilim bir
Hazar, şimdi yere inmiş bulutlar mahşeridir.

Ve Karabağ çekik gözlü bir Türkmen kızı gibi
Hazar'ın yakınında mahzun güzelliğiyle
Dedem Hacı Murat'ın destan şehridir.
Çağrılısam yollarına düşebilirim.

Toprağına bayraklarla girebilirim
Karasevdalılar gibi hasretim Karabağ'a
Uğruna ölebilirim.
Bir gün biterse her şey Karabağ'ı görmeden
İstemem bandolar, büyük çelenkler...
Allah'ım ruhuma biraz sükun var.
Üstüme okunmuş birkaç avuç mübârek
Karabağ toprağından serpilse yeter.(Bakiler,2005:207-208)

Çağdaş Türkiye Türk Edebiyatında Türk Dünyasının meselelerini öne çıkar-
tan, özlem yüklü edebiyat eserlerinin tamamı elbette ki bu örneklerle sınırlı de-
ğildir. Ziya Şahin de bu kervana Gün Ağarırken Karabağ adlı eseriyle katılmış ve
katkı sunmuştur. Yazarımızı bu eseri ve duyarlılığından ötürü diğer edebiyatçıla-
rımızla birlikte kutluyoruz.

Konuyla ilgili son cümlelerimiz de bir şairimizin dilinden bir çağrı olsun:

Ayağa kalkmalı dimdik ayağa,
Bölük bölük, birlik birlik ayağa...
Burada can verirse çınarın oğlu
Acmak için bir öor zambak Bosna'da,
Tütmek için bir karanfil Bakü'de,
Uçmak için Kafkaslar'da bir kartal,
Açmak için Filistin'de bir gonca
Baharda ümid nerden bulurdu

Ayağa kalkmalı dimdik ayağa,
Bölük bölük, birlik birlik ayağa...
Ya hür gir, ya kalma şu gelen çağa
Belki bu son seferberlik ayağa!
Yalnız ölüm yıkabilsin toprağa
Ayağa kalkmalı dimdik ayağa.(Gürel,1997:97)

“Parcalanıp bölünmeyin”(Âl-i İmrân 3/103), “Allah’a ve Resûl’üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”(Enfâl 8/46).

Karıncadan, ibret al karıncadan!..

Kudreti yok; zarif, narin, inceden

Kendi kuvvetin yüzlerce katın,

Kaldırıyor, götürüyor yenceden

Berberlik gün doğurur geceden.”(Gürel,2008:77)

Evet! Teker teker bir nefeste sönen bir cerağız biz. Birleşende öbek, geçit vermez dağız biz.

Gün Ağarıırken Karabağ adlı eseriyle Ziya Şahin bize bir daha hatırlattı ki “tarihini unutanlar, onu tekrar yaşamak zorunda kalır.” İki devlet bir millet olmanın sonucunu Karabağ’da hep birlikte gördük ve yaşadık. Kardeş Azerbaycan’ın Karabağ Zaferini bu kitap vesilesiyle bir daha kutluyoruz...

Kaynakça:

Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer (2007). Kur'an-ı Kerim Meâli, 14. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.

Aziz, Boraz (2014). Rus-Ermeni Birliklerinin Türk Soykırımını Hocalı Soykırımını, Çeviren: Prof. Dr.Sabahattin Şimşir, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Bâkiler, Yavuz Bülent (2005). Harman-Bütün Şiirleri-, 9. Baskı, İstanbul: Size Dergisi Yayınları.

Baş, Osman (2012).Hâr-ı Bülbül, Ankara: Akçağ yayınları.

Caferova, Merziye (2018).”Türk Şiirinde Hocalı Soykırımını ve Ermeni Vandalizmi”, XVII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018 Ankara Bildiri Özetleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Dursun, Yusuf (2017).Önce Vatan Canımız Vatana Kurbandır Bizim Millî Şiirler, 2. Baskı, İstanbul: Nar Yayınları.

Gürel, Zeki –Yüksel, Hasan Avni(1998).II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8-10 Aralık 1994 Ankara-Türkiye Bildiriler, Ankara: İLESAM Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yayını.

Gürel, Zeki (1992).I.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 23-25 Ekim 1992 Türkiye Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara: İLESAM Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yayını.

Gürel, Zeki (2014).”I. Uluslar arası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu'nun Ardından”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara: Türk Ocakları Yayını, Yıl: 103, Sayı:322, s.48-52.

Gürel, Zeki (2019).”Pınarbaşı Şair-Yazar Âşık Ziya Şahin”, İKSAD Uluslar arası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi 26-28 Nisan 2019 Kayseri-Türkiye Bildiriler, Editörler: Prof. Dr. Mustafa Talas-Ögr. Ali Söylemez, (www.erciyeskongresi.org)

Gürel, Nazlı Rânâ (1997).Baharnâme, Kastamonu: Hâcegân Yayınları.

Gürel, Nazlı Rânâ (2008). Dağları Tutukladılar, Ankara: Berikan Yayınları.

Kandemir, Osman Gazi (2013). Karanfil, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Şahin, Ziya (2020). Gün Ağarırken Karabağ Tarihini Unutanlar, Onu Tekrar Yaşamak Zorunda Kalır, İstanbul, 232 s, Kariyer Yayıncılık İletişim, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayını.

Şahin, Ziya (2013). Gün Ağarırken Karabağ, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

“Türk Dünyası Yazıcılarının III. Kurultayının Beyanamesi” (1996). Halk Gazeti, Bakü: 9 Noyabr, 218(22360), s.2.

<https://siir.alternatifim.com/sair/ozan-arif/ya-karabag-ya-olum> (Erişim:13.12.2020,saat:21:51)

Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL

<https://www.facebook.com/trtavaz/videos/1326943417373856> (Eri-
şim:13.12.2020,saat:22:20)

https://www.turtep.edu.tr/index.php?sayfa=ataturk_ongorusu (Eri-
şim:14.12.2020, saat:12:22)